

**ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ’NİN YÖNETİM VE ÜRETİM
YAPISINDAKİ DEĞİŞİMİN MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜNE
ETKİSİ: “COĞRAFI-TARİHSEL” BİR BAKIŞ (1925-2017)**

Hilal AYCI

**DOKTORA TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2017

Hilal AYCI tarafından hazırlanan “ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ’NİN YÖNETİM VE ÜRETİM YAPISINDAKİ DEĞİŞİMİN MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ: “COĞRAFİ TARİHSEL” BİR BAKIŞ (1925-2017)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

İkinci Danışman: Doç. Dr. Tansel KORKMAZ

Mimarlık Anabilim Dalı, Bilgi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Başkan: Prof. Dr. Nur ÇAĞLAR

Mimarlık Anabilim Dalı, TOBB ETÜ Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Üye: Prof. Dr. Esin BOYACIOĞLU

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Üye: Prof. Dr. Ali CENGİZKAN

Mimarlık Anabilim Dalı, TED Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Üye: Prof. Dr. Elvan ALTAN

Mimarlık Anabilim Dalı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Üye: Doç. Dr. Semra ARSLAN SELÇUK

Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

.....

Tez Savunma Tarihi: 30/11/2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Hadi GÖKÇEN

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hilal AYCI

30 /11/ 2017

ATATÜRK ORMAN ÇİFTLİĞİ'NİN YÖNETİM VE ÜRETİM YAPISINDAKİ
DEĞİŞİMİN MEKÂNSAL DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ: “COĞRAFI-TARİHSEL” BİR

BAKIŞ (1925-2017)

(Doktora Tezi)

Hilal AYCI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Kasım 2017

ÖZET

AOÇ'nin makroformu ve kent kültürü içindeki anlamını mekansal değişimi üzerinden ortaya koymak amacıyla bu tez, AOÇ'nin yönetim ve üretim ilişkilerinin değişiminin mekansal dönüşümüne etkisini okumaktadır. Bu bağlamda AOÇ'nin mekansal dönüşümünün deşifresi küresel tarih perspektifine dayanan coğrafi-tarihsel yaklaşımla ele alınmıştır. AOÇ'nin mekansal dönüşümünün 1925-2017 yılları arasında ele alındığı tezde tarihsel süreç dönemselleştirilerek incelenmiştir. Bu dönemler hem küresel hem yerel bakış açısı ile belirlenen üç kırılma noktası ile ele alınmıştır. 1925-1950 yılları arasında AOÇ'nin bütüncül bir mekan olarak devletin modernleşme/devlet politikası ile yönetildiği döneme odaklanılmıştır. 1950-2006 yılları AOÇ'nin 5659 sayılı yasa gereğince bağımsız bir müdürlük olarak yönetildiği bir dönem olmuştur. 2006-2017 yılları arasındaki dönemi yerel yönetimin ve merkezi otoritenin etkisiyle oluşan farklı mekansal tercihler belirlemiştir. AOÇ'nin tezin kapsamı dahilinde ele alınan yüz yıllık dönem içerisinde değerlendirilmesi ile 21. yüzyıldaki mekansal potansiyellerinin ortaya çıkması amaçlanmıştır. AOÇ'nin kentin makroformuyla ilişkisi, yeni kamusal programlar ve kolektif hafızadaki yeri açısından ele alınmış, yönetim ve üretim yapısındaki değişimlerden elde edilen bulgular, kentle mekansal ilişkisinin makro (plan kararları), mikro (mimari program) ve mekansal anlamı açısından değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu kavramsal çerçevede 21. yüzyıl için AOÇ'ye mekansal ve programatik bir vizyon önerilmiştir.

Bilim Kodu : 80112
Anahtar Kelimeler : Ankara, Atatürk Orman Çiftliği, coğrafi-tarihsel yaklaşım, üretim mekanı, kolektif bellek, kamusal açık alan, kültürel ekosistem
Sayfa Adedi : 239
Danışman : Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ
İkinci Danışman : Doç. Dr. Tansel KORKMAZ BİLGİN

HOW THE CHANGES IN MANAGEMENT AND PRODUCTION STRUCTURES OF
ATATURK FOREST FARM INFLUENCED ITS SPATIAL TRANSFORMATION:

“A GEO-HISTORICAL” OUTLOOK (1925-2017)

(Ph. D. Thesis)

Hilal AYCI

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

November 2017

ABSTRACT

This thesis examines the effect of administrative and productional relations of AFF on its spacial transformation to reveal AFF’s meaning within the city and urban culture over the transformation itself. In this context, deciphering the meaning of urban spacial transformations is possible with a geographic-historical approach based upon global historical perspective. In the thesis, AFF’s spacial transformation between 1925 and 2017 is studied periodically. These periods are discussed in three breakpoints which were determined from both a local and a global perspective. Between the years of 1925 and 1950, thesis focused on the period where AFF, as an integrative space, was managed as part of a modernization project and state policy. The time between 1950 and 2006 was a period where AFF was managed as a separate directorate in accordance with the law no. 5659. Between 2006 and 2017, spacial changes caused by the influence of local government and central authority identified the period. Analysis of AFF in a hundred-year period within the scope of the thesis uncovered its spacial potential in 21st century. Findings from the changes of managerial and productional structure of AFF provided insight to evaluate its spacial relationship with the city from macro (plan decisions), micro (architectural program) and spacial perspectives. In this conceptual framework, spacial potentials of AFF were fictionalized for the future.

Science Code : 80112

Key Words : Ankara, Atatürk Forest Farm, geo-historical approach, production space, collective memory, public open space, cultural ecosystem

Page Number : 239

Supervisor : Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ

Co-Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Tansel KORKMAZ BİLGİN

TEŞEKKÜR

Bu doktora tezinin başlangıcından itibaren desteğini esirgemeyen, değerli görüş ve bilgilerini benimle paylaşan danışmanım, saygıdeğer hocam Prof. Dr. Zeynep ULUDAĞ'a çok teşekkür ederim. Çalışmalarım sırasında değerli görüşlerini aktararak tezime katkıda bulunan ikinci danışmanım Doç. Dr. Tansel KORKMAZ BİLGİN'e teşekkürü borç bilirim. Tez izleme komitemde yer alarak değerli görüşleriyle beni yönlendiren saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Nur ÇAĞLAR ve Prof. Dr. Esin BOYACIOĞLU'na ve jüri üyelerim Prof. Dr. Ali CENGİZKAN, Prof. Dr. Elvan ALTAN, Doç. Dr. Semra ARSLAN SELÇUK'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Görüşleriyle tezime katkıları olan Prof. Dr. İlhan TEKELİ ve Prof. Dr. Çağatay KESKİNOK'a çok teşekkür ederim. Eski AOÇ Genel Müdürü Aytekin ÜLGER'e AOÇ ile anlattıkları ile ilgili sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Özden İnönü'ye AOÇ ile ilgili anılarını paylaştığı için çok teşekkür ederim. Değerli arkadaşlarım ve meslektaşlarım Doç. Dr. Derya Güleç ÖZER'e, Dr. Beyza ONUR'a ve Yüksek Mimar Burcu TAĞCI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Son olarak en büyük ilgi ve destekleri ile her zaman yanımda olacaklarını bildiğim sevgili aileme; annem Hülya AYAZ, babam Ahmet AYAZ, kardeşim Serdar AYAZ, eşim Ali AYCI, oğlum Ali Kerem AYCI ve kızım Zeynep AYCI'ya en derin teşekkürlerimle...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xi
RESİMLERİN LİSTESİ	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
2. PROJE MEKANI OLARAK AOÇ (1925-1950).....	9
2.1. Modernist Proje Alanı Olarak AOÇ: Atatürk'ün Örnek Çiftlik Projesi (1925- 1938).....	11
2.1.1. Yönetim yapısı: tek irade	13
2.1.2. Üretim yapısı: iki dünya savaşı arasında AOÇ'de modern tarım ve sanayi	20
2.1.3. Mekansal yapısı: eğitici-öğretici çiftlik.....	32
2.1.4. Bölüm değerlendirmesi	53
2.3. Devlet Çiftlikleri Sisteminin Parçası ve Savunma Politikası Alanı Olarak AOÇ (1938-1950)	55
2.3.1. Yönetim yapısı: devlet iradesi	57
2.3.2. Üretim yapısı: savaş koşullarında savunma amaçlı üretim	61
2.3.3. Mekansal yapısı: AOÇ'nin kamusal alan kullanımının kuruluş dönemi ile sürekliliği	66
2.3.4. Bölüm değerlendirmesi	69
3. KUŞATILMIŞ MEKAN OLARAK AOÇ (1950-2006)	71
3.1. Kentsel Problemlere Çözüm Alanı Olarak AOÇ: Demokrat Parti Yönetimi (1950-1960).....	72

	Sayfa
3.1.1. Yönetim yapısı: Tarım Bakanlığı / TBMM.....	74
3.1.2. Üretim yapısı: tarımsal depolama	78
3.1.3. Mekansal yapısı: kentsel sorunlara çözüm alanı olarak AOÇ.....	82
3.1.4. Bölüm değerlendirmesi	93
3.2. Büyüyen Kentin Çarptığı Alan Olarak AOÇ: Askeri Yönetimler Dönemi (1960-1980)	95
3.2.1. Yönetim yapısı: asker iradesi	97
3.2.2. Üretim yapısı: AOÇ’de geçmişin izinden giden üretim.....	99
3.2.3. Mekansal yapısı: kamusal alanların sınırlandırılması.....	104
3.2.4. Bölüm değerlendirmesi	111
3.3. Sit Alanı Olarak AOÇ: 24 Ocak Kararları ve Sonrası (1980-2006)	112
3.3.1. Yönetim yapısı: tarım bakanlığı/ TBMM.....	114
3.3.2. Üretim yapısı: özelleştirme’nin AOÇ’nin üretimine etkisi	115
3.3.3. Mekansal yapısı: korumanın gölgesinde projelendirilmeyen alan	119
3.3.4. Bölüm değerlendirmesi	128
4. PARÇALANMIŞ MEKAN OLARAK AOÇ (2006-2017).....	131
4.1. Yönetim Yapısı: Yerel Yönetim / Merkezi Yönetim	133
4.2. Üretim Yapısı: Tüketim Kavramının Öne Çıkışı.....	134
4.3. Mekansal Yapısı: Transit Geçilen Alan Olarak AOÇ	136
4.4. Bölüm Değerlendirmesi.....	145
5. TARTIŞMA: 21. YÜZYILDA AOÇ’NİN YÖNETİM, ÜRETİM VE MEKANSAL POTANSİYELLERİ	147
5.1. Yönetim Yapısı: Farklı Aktörlerin AOÇ’nin Yönetiminde Biraraya Gelmesi....	151
5.2. Üretim Yapısı: Üretim Kavramının Kente AOÇ Aracılığıyla Geri Dönüşü	152
5.3. Mekansal Yapısı: Tasarlanmış Mekan Olarak AOÇ	165
6. SONUÇ	177
KAYNAKLAR	195

	Sayfa
EKLER.....	206
EK-1. 1925-1938 AOÇ-Ankara haritası	207
EK-2. 1938-1950 AOÇ-Ankara haritası	208
EK-3. 1950-1960 AOÇ-Ankara haritası	209
EK-4. 1960-1980 AOÇ-Ankara haritası	210
EK-5. 1980-2006 AOÇ-Ankara haritası	211
EK-6. 2006-2017 AOÇ-Ankara haritası	212
EK-7. 21. yüzyılda potansiyel AOÇ-Ankara haritası	213
EK-8. AOÇ ve Ankara coğrafyası kavramsal şeması.....	214
EK-9. AOÇ 1925-2017 yılları sayısal verileri	214
EK-10. Bireysel görüşmeler.....	218
EK-11. Aytekin Ülger (eski AOÇ müdürü) ile AOÇ gezisi videosu.....	238
ÖZGEÇMİŞ	239

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. 1925-1938 AOÇ; yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı	55
Çizelge 2.2. 1938-1950 AOÇ, yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı.....	70
Çizelge 3.1. 1950-1960 AOÇ yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı.....	94
Çizelge 3.2. 1960-1980 döneminde AOÇ'nin yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı.....	112
Çizelge 3.3. 1960-1980 AOÇ yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı.....	129
Çizelge 4.1. 2006-2017 döneminde AOÇ'nin yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı.....	145
Çizelge 5.1. 21. Yüzyılda AOÇ'nin potansiyel yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı	176
Çizelge 6.1. AOÇ'nin 1925-2017 yılları arasındaki yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamının dönüşümü.....	193

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. AOÇ'nin yönetim, üretim ve mekan ilişkisinin metodolojik şeması	3
Şekil 2.1. Atatürk'ün 1881 ile 1938 yılları arasında görev ve gezileri	15
Şekil 2.2. Atatürk'ün 1937 yılındaki Türkiye genelindeki çiftlikleri	19
Şekil 2.3. 1924 Lörcher planı.....	36
Şekil 2.4. Kısmi Lörcher planı.....	36
Şekil 2.5. Jansen planı.....	38
Şekil 2.6. Ankara Halihazır'da Atatürk Orman Çiftliği Haritası	38
Şekil 2.7. Egli'nin AOÇ tadilat eskizi	40
Şekil 2.8. Marmara ve Karadeniz havuzları vaziyet planı	44
Şekil 2.9. AOÇ'nin 1946-1952 yılları arasındaki kar zarar tablosu	60
Şekil 2.10. 1960 AOÇ merkez alanında yer alan devlet üretme çiftlikleri atölyeleri.....	65
Şekil 2.11. Hayvanat bahçesi vaziyet planı	67
Şekil 3.1. Uybadin-Yücel planı.....	85
Şekil 3.2. Marmara oteli vaziyet planı	89
Şekil 3.3. 1960'larda AŞTİ'nin inşa edildiği alan	90
Şekil 3.4. AOÇ'nin 1960'lardaki Türkiye genelindeki faaliyetleri	103
Şekil 3.5. Ankara 1990 master planı.....	106
Şekil 3.6. Gazi Orduevi inşa edilmeden önceki vaziyet	109
Şekil 3.7. İnşaat sonrası Gazi Ordu Evi vaziyet planı.....	110
Şekil 3.8. Devlet mezarlığı inşaatından önce karadeniz havuzu.....	123
Şekil 3.9. Devlet mezarlığı inşaatından sonra karadeniz havuzu ve çevresi	123
Şekil 3.10. AOÇ arazilerinde inşa edilen AŞTİ'nin vaziyet planı	125
Şekil 3.11. Hipodrom'un inşa edildiği Karagöl alanı	126
Şekil 3.12. 75. Yıl hipodromu vaziyet planı	127
Şekil 4.1. Ankara 2015 planı.....	138

Şekil	Sayfa
Şekil 4.2. Ankara 2023 planı.....	139
Şekil 4.3. Ankara 2025 planı.....	140
Şekil 5.1. AOÇ'nin büyüklüğünün dünya parkları ile kıyaslanması	150
Şekil 5.2. AOÇ'nin büyüklüğünün Ankara kenti içerisindeki konumu ile Dünya Parklarının bulundukları kentlerdeki büyüklükleri.....	151

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Atatürk AOÇ'nin kuruluşundaki arazi çalışmalarında	18
Resim 2.2. Ziraat Fakülteleri kayıt şartları	28
Resim 2.3. Herman Jansen'in çiftlik perspektifi.....	41
Resim 2.4. AOÇ'yi Ankara'ya bağlayan asfalt yol	42
Resim 2.5. Orman çiftliği istasyonu	42
Resim 2.6. AOÇ'nin yeşil alanlarında vakit geçiren Ankara'lılar.....	43
Resim 2.7. Marmara havuzu ve bahçesi	44
Resim 2.8. Bira parkı	45
Resim 2.9. Kuleli Köşk.....	46
Resim 2.10. Kuleli Köşk'ten çiftlik merkezine bakış	46
Resim 2.11. Marmara havuzu kapıdağ yarımadasında bir köşk	47
Resim 2.12. Marmara köşkü platosu.....	47
Resim 2.13. Marmara havuzu gemlik körfezi.....	48
Resim 2.14. Dönemin gazete haberlerinde karadeniz havuzu	49
Resim 2.15. Karadeniz havuzu	49
Resim 2.16. Marmara gazinosu	50
Resim 2.17. Çiftlik lokantası	50
Resim 2.18. Onuncu yıl ilkokulu	51
Resim 2.19. Söğütözü köşkü.....	52
Resim 2.20. Bira fabrikası	53
Resim 2.21. 29 Kasım 1938 tarihinde gazetede Atatürk ve İnönü haberleri	56
Resim 2.22. İsmet İnönü Atatürk Orman Çiftliği'nde	58
Resim 2.23. Hayvanat bahçesi girişi.....	68
Resim 3.1. Atatürk orman çiftliği arazilerinden 1960 yıllarında alınan bir silüet	71
Resim 3.2. Dönemin gazete haberlerinde Amerikan etkisi.....	73

Resim	Sayfa
Resim 3.3. AOÇ ile ilgili 1953'te çıkmış kitap'tan İngilizce ve Fransızca çeviriler.....	76
Resim 3.4. Çimento fabrikası.....	80
Resim 3.5. Toprak malzeme ofisi	81
Resim 3.6. AOÇ sebze-meyve bahçelerinin olduğu alandan marmara oteli	89
Resim 3.7. Atatürk Heykeli'nin yapıldığı alan	91
Resim 3.8. Hayvanat bahçesi lunaparkı.....	92
Resim 3.9. 1950'lerde hayvanat bahçesi.....	92
Resim 3.10. 1950'lerde hayvanat bahçesi.....	93
Resim 3.11. İnşa edildiği dönemde AŞTİ.....	125
Resim 3.12. AOÇ arazilerine inşa edilen Ankara 75. Yıl Hipodromu	126
Resim 4.1. Ankara'nın Batı'ya doğru ikonik binalarla büyümesi	136
Resim 4. 2. Ankapark.....	141
Resim 4. 3. Cumhurbaşkanlığı yerleşkesi ve camisi.....	141
Resim 4.4. Ankara bulvarı	142
Resim 4.5. AOÇ ile ilgili gazete haberleri	143
Resim 4.6. Mimarlar Odası Ankara Şubesi AOÇ Mücadelesi internet sitesi	143
Resim 4.7. ODTÜ AOÇ araştırmaları internet sitesi	144
Resim 4.8. AOÇ hayvanat bahçesi ve çevresindeki dönüşüm, ankapark	146
Resim 5.1. Ankara'da Ocak 2014 tarihinde reklam panoları.....	171
Resim 5.2. Karadeniz havuzu yüzme aktiviteleri	173

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AFF	Atatürk Forest Farm
ANAP	Anavatan Partisi
AOÇ	Atatürk Orman Çiftliği
BYDK	Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurumu
DP	Demokrat Parti
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

1. GİRİŞ

Hiç bir yerin mutlak değeri yoktur. ‘Yer’in değeri ait olduğu ilişkiler sistemi içerisinde sürekli değişir. Ancak bağlamsal bir okuma, değişen değerler sistemini anlamamızı sağlar. Mekân da bu değişimi gözle görünür bir biçimde yansıtır. Doğru bir okuma yapabilmek için mekânın içinde bulunduğu durumu anlamlandırmak gerekir. AOÇ’yi anlamak için tarihsel süreçte konumlandırmak, küresel ve yerel coğrafya ile ilişkisini deşifre etmek gerekmektedir. Ancak bu şekilde AOÇ hakkında geleceğe dönük bir bakış yakalanabilir. Bu çalışma hem mekânsal, hem sosyal, hem de ekonomik ve siyasi süreçleri araştırmaktadır. Ankara’nın bugüne kadar başkent olarak sahip olduğu değerleri, yaşadığı dönüşümü ve sorunlar sistemini küresel ve yerel etkenler çerçevesinde anlamak için bu ilişkileri ortaya koymak gerekir. 1920’li yıllarda ülkenin iktisadi zincirinin önemli bir parçası olarak kurgulanan, aynı zamanda ideolojik yapılanmalarla bağlantılı olarak tanımlanmış ve oluşturulmuş bir gerçeklik olan AOÇ’nin bu konumu tarihsel süreçte değişmiştir. *Coğrafi-tarihsel yaklaşım* AOÇ’yi Dünya, Türkiye ve Ankara üzerinde her dönemde bulunduğu konum, tarih ve mekan itibarıyla anlamlandırmayı sağlayacaktır.

Coğrafi-tarihsel yaklaşımın temeli Annales Okulu’na dayanır. 1929 yılında Fransa’da Lucien Febvre ve Marc Bloch tarafından yayınlanan *Annales d’histoire économique et Sociale* dergisinin bilimsel bakışı sosyal değişimlerin multidisipliner incelenmesine dayanır ve tarih yazımını Avrupa merkezli olmaktan çıkaran bir yaklaşım önermektedir.¹ Bu yayının ardından Fransa’dan ve Amerika’dan önemli isimler Annales Okulu’nun söylemini devam ettirirler. Annales Okulu geleneği seksen yılı aşkın bir süredir, tarihi neyin veya kimin oluşturduğuna dair kavramları büyük ölçüde değiştirmiştir. 19. ve 20. yüzyıldaki tarihçilerden çok farklı olarak zamanın göreceliliği ve çok katmanlılığı üzerine oturan bir kavrayış sunmuştur. Fransa’da 19.yüzyıl sonlarında Carl Ritter ve Alman coğrafya geleneğinden derinden etkilenmiş olan Paul Vidal la Blache’nin öncülüğünde akademik bir disiplin olarak ortaya çıkan coğrafya da tarihsel ve kültürel yönelimlidir (Iggers, 1996: 51-65). Annales Okulu geleneğinin etkisi Osmanlı tarih yazmında da görülmektedir. Fernand Braudel ve Fuad Köprülü’nün öğrencisi Halil İnalcık ikinci nesle

¹ Braudel, Lucien Febvre ve Marc Bloch ekolünü devam ettirmiştir. Febvre ve Bloch *total history* olarak adlandırdıkları toplum ve devlet kavramını geliştirmişlerdir. Toplumun sosyal ve ekonomik kurumları, zihniyeti, yaşam şartları ile yani toplum ve devletin tümü ile bir bütün halinde tasvir edilmesini istiyorlardı. Braudel, *total history* yaklaşımını Akdeniz halklarına ve bu arada Osmanlı toplumuna uygulamaya çalışmıştır (İnalcık, 2016: 43).

dahil Annales Okulu geleneğini sürdüren isimlerdendir.¹ Braudel, başyapıtı *Akdeniz/Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*'ta Osmanlı tarih yazımını dünya tarihi ile birlikte ele almıştır. Braudel'in *Akdeniz* kitabını yayınlamasından sonra Immanuel Wallerstein da alana başyapıtı *Dünya Sistemler Analizi* kitabı ile katılmıştır. Wallerstein *coğrafi-tarihsel yaklaşımın* tanımını niteliğinde olan teorik bakışını, uzun dönemli ekonomik, toplumsal ve ideolojik eğilimleri incelemeyen toplumsal gerçekliği ortaya koymanın zor olduğu şeklinde açıklamaktadır.² *Coğrafi-tarihsel yaklaşım* kavramsallaştırmasını Türkçe literatüre kazandıran *Solan Akdeniz: 1550-1870: Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım* kitabı ile Faruk Tabak'tır. Bu teorik geleneğin izinden giderek tezde uzun erimde AOÇ'nin ekonomik, toplumsal, ideolojik süreçlerle ilişkisini küresel ve yerel etkileşimleri ile ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu etkileşimler AOÇ'nin var olduğu tarihsel aralıkta, beşeri ve fiziki coğrafyasıyla belirlenmiştir.

Bu doğrultuda, AOÇ'nin kurulduğu 1925 yılından 2017 yılına kadar uzanan aralık, çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır. Bu zaman dilimi içinde ortaya çıkan *iktisadi siyasallar*³, kentleşme ve planlama konusundaki arayışlar, bunların gündeme getirdiği planlama ve yerleşim kararları kapsamlı bir araştırmayla saptanmıştır. Mimarlık ve sanat tarihi yazımında yaygın şekilde kullanılan 'dönemselleştirme' yöntemi izlenmiş ve AOÇ tarihsel süreçte üç döneme ayrılarak incelenmiştir. İlk dönem AOÇ'nin bütüncül mekan olarak devlet çiftlikleri sisteminin parçası olarak yönetildiği 1925-1950 yılları arasına odaklanmaktadır. Bu dönem kendi içerisinde iki döneme ayrılarak incelenmiştir. İlk dönem Atatürk'ün kişisel girişimi ve tek irade olarak AOÇ'yi yönettiği süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu dönem, AOÇ'nin kurulduğu 1925 yılıyla başlayıp, Atatürk'ün çiftliklerini işletecek olan Devlet Ziraat İşletmeleri'nin kurulduğu tarih olan (3308 sayılı kanunun) 1 Ocak 1938'de yürürlüğe girmesine kadar devam eder. İkinci dönem, 1938-

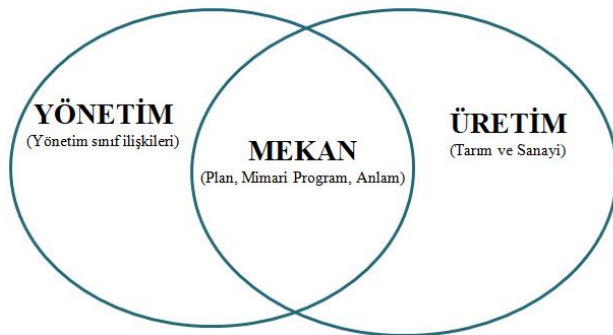
¹ Halil İnalçık çalışmaları üzerinde Braudel'in etkisini şu sözlerle ifade etmiştir: "1951'de *Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti* üzerinde bir araştırmayı (M. Akdağ) tenkit ederken Braudel'in görüşlerini izledim, nüfus (demography) ve para meselelerinin özellikle Akdeniz'i istila eden Amerikan görüşünün Osmanlı ülkesinde etkilerini, fiyat devrimini ele aldım. Barkan'ın davetiyle Braudel Türkiye'yi ziyaret ettiği zaman onunla tanıştım....Kaynaklarımızı bilimsel kritik bir metodolojiyle kullanmadığımız zaman, milliyetçi Barkan ve Arap tarihçiliğinde gördüğümüz gibi, milli veya Marksist ideolojilerin yanlış yorum ve çarpıtmalarına düşüyoruz (İnalçık, 2016).

² Tezde Wallerstein'in toplumsal değişimleri uzun dönemli ekonomik, toplumsal ve ideolojik eğilimleri incelemeyen toplumsal gerçekliği ortaya koymanın zor olduğu şeklindeki açıklaması tezde mekan üzerine kullanılmıştır. AOÇ'nin mekansal değişiminin nedenlerini deşifre etmek için tıpkı toplumsal değişimlerin analizinde olduğu gibi uzun dönemli ekonomik ve ideolojik değişimleri incelemek gerekir.

³ *İktisadi siyasallar* terimi AOÇ ile ilgili Çağatay Keskinok (Keskinok, 2016) ile yapılan bireysel görüşmeden alınmıştır. Keskinok'un kullandığı *iktisadi siyasallar* terimi siyasetin ekonomik yapıya olan etkisini tanımlamak için Keskinok'un kullandığı bir kavram olarak yorumlanmıştır.

1950 yılları arasında AOÇ'nin Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü tehdit altındaki dönemde devlet çiftlikleri sisteminin bir parçası olarak yönetilmiştir. 1950 yılı ile başlayan ikinci dönem ise AOÇ'nin yasalarla ve geçici politikalarla yönetildiği ve Ankara'nın hızla kentsel büyüme sorunsalı ile karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. Bu dönem, kendi içinde farklı iktisadi-siyasi alt dönemsellemelerle ele alınmakta, 1950 ile başlayıp 2006 yılına kadar geçen süreci kapsamaktadır. Bu alt dönemlerden ilki 1950 yılı ile 1960 yılları arasındaki süreçte Demokrat Parti yönetiminin iktidarda olduğu zamana odaklanmaktadır. İkincisi 1960-1980 arasındaki, askeri darbeler, Türkiye'nin iç karışıklığı, siyasi koalisyonları ile özetlenen ve ekonominin geri planda olduğu aralıkta AOÇ'yi incelemektedir. Üçüncü alt dönemde ise Türkiye'nin dünyayla eşzamanlı olarak neoliberalizmle tanışması ve sonrasında AOÇ'nin bu küresel coğrafi tarihsel nedenle etkileşmesi süreci 2006 yılına kadar ele alınmaktadır. 2006 yılında 5659 sayılı yasaya ek olarak çıkartılan 5524 sayılı yasa ile AOÇ'de plan yapma yetkisi yerel yönetime verilir. Son dönemsel aralıkta 2006 yılından 2016 yılına kadar geçen süreç incelenmektedir.

Yukarıda bahsedilen dönemlerde küresel ve yerel iktisadi/siyasi değişimlerin AOÇ mekanına etkileri ana sorunsalı üzerinde her döneme ilişkin alt hiyerarşiler araştırılmıştır. Bu alt hiyerarşiler ile yerel/küresel coğrafi tarihsel etkiler ve AOÇ'nin idari, üretim (tarım ve sanayi) ve mekânsal (makro, mikro ve anlam ilişkisi) yapısındaki değişimler incelenmektedir. AOÇ'nin her dönemde, idari ve üretim yapısındaki değişimlerin mekansal yapısındaki değişimlere etkisi, kentsel anlamda ve mimari programı itibarıyla sorgulanmıştır. AOÇ'nin küresel, yerel veya her ikisiyle eşzamanlı etkileşiminin her dönemde idari, üretim ve mekansal yapısında belirleyici olduğu görülmüştür.

Şekil 1.1. AOÇ'nin yönetim, üretim ve mekan ilişkisinin metodolojik şeması

Araştırma yöntemi döneme ait kaynaklara ve belgelere ulaşarak kentsel müdahalelerin hangi değişim güzergâhlarını tariflediğini ortaya koymak olmuştur. Çalışma süresince

döneme ait yazılı kaynaklardan, ulaşılabildikleri oranda haritalardan, resmi belgelerden ve raporlardan, sözlü tarih çalışmalarıdan yararlanılmıştır. Bu doğrultuda başvuru alan temel kaynaklar, başta Ulus Gazetesi olmak üzere çeşitli gazeteler, Sayıştay AOÇ raporları, TBMM görüşme kayıtları, dönemin mimarlık süreli yayınları, planlama uzmanlarının yayınları ve raporları, döneme ait çeşitli haritalar, ODTÜ AOÇ araştırmaları grubu'nun çalışmaları, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Ankara arşivi, dönemin kentle ilgili yasal mevzuatı, dönemin yerli planlama literatürü ve bu konuda daha önce yapılmış çalışmalardır. AOÇ ile ilgili her döneme ait mekansal bulgular ve AOÇ'nin Ankara kenti ile ilişkisi haritalama yöntemiyle ifade edilmiştir.

Mimarlık alanında yapılan bir tez çalışması için AOÇ ölçek olarak büyük bir konudur. Bu açıdan tezde kent ölçeği ile mimari mekan ölçeği arasında gidip gelen bir yöntemle mekansal okuma yapılmıştır. AOÇ'nin Ankara ile tarihsel süreçte kentle ilişki kurduğu kamusal mekanlarına ait bölgeler farklı ölçeklerde incelenmiş, bu alt bölgeleme çalışması Ankara ile AOÇ'nin kentle ve kentli ile kurduğu ilişki kamusal alanlar ile sınırlı tutulmuştur.

AOÇ ile ilgili çalışmalar literatürde çeşitli perspektiflerden değerlendirilerek birçok alanda gerçekleştirilen araştırmalara konu olmuştur. Bu araştırmalar mimarlık, planlama, tarım, siyaset, peyzaj mimarlığı, tarih, hukuk vb. geniş bir akademik alana yayılmaktadır. Kronolojik olarak bakıldığında özellikle 2000'li yıllardan sonra AOÇ ile ilgili araştırmaların arttığı görülmektedir. 2000'li yıllardan önceki araştırmalarda AOÇ alanındaki değişimlerle ilgili hukuk alanında da çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda, AOÇ'nin hukuki yapısı ile ilgili sorunların, yönetim yapısının hukuki boyutlarının çalışıldığı görülmüştür (Keleş, 2015; Dinçer, 2008). Bu dönemde ortaya çıkan hukuksal çalışmaların en önemli nedeni, Ankara'nın kentsel sıçramalarla AOÇ'yi sarmaladığı bu yıllarda, çiftliğin kentle ilişkisinde yaşanan sorunların gündeme gelmiş olmasıdır. Bu soruna değinen bir başka çalışma Derya Yıldırım'ın yüksek lisans tezidir. Tezde Yıldırım, AOÇ'nin kamu mülkiyeti olarak tasarımının problemlerini tartışan araştırmalar yapmıştır (Yıldırım, 2004). *Atatürk Orman Çiftliği'nin Tarihi* adlı kitapta İzzet Öztoprak, kuruluş dönemini, arazi temini, tarım, su ihtiyacı, arazi durumu, binaların inşaatı, endüstriyel ve hayvancılıkla ilgili faaliyetler kapsamında incelemiştir (Öztoprak, 2008). Keskinok, AOÇ'nin plan kararlarını ve Ankara ile ilişkisini, sahip olduğu üretim mekânları ve çağdaş kamusal mekânları aracılığıyla bir özgürleşme projesi olarak ele almıştır (Keskinok, 2008).

Leyla Alpagut ise Erken Cumhuriyet döneminde AOÇ’de yer alan yapılar ve bu yapıların birçoğunun mimarı olan Ernst Egli üzerinden AOÇ’yi incelemiştir (Alpagut, 2012). Güven Arif Sargın’ın editörlüğünde yayınlanan *Ankara Kent Atlası* çalışmasında Sargın, AOÇ’yi sosyal ilişkilerle güç mücadelelerinin bir göstergesi olarak ele almaktadır. Aynı çalışmada AOÇ *Dönüşüm* kavramı ile ele alınmış, kamusal dönüşümün, dönüşen rantın mekânı olarak tartışılmıştır (Sargın, 2012). AOÇ’nin kuruluş dönemine odaklanan ve AOÇ’nin erken dönemini kültür üretimi eksenli değerlendiren Ayşe Duygu Kaçar, AOÇ’nin felsefesinin güncelliğini uluslararası güncel örneklerle kıyaslayarak ele almaktadır (Kaçar, 2015). Erken döneme odaklanan diğer bir çalışma Aslıhan Demirtaş’a aittir. Demirtaş *Ankara’nın Sahilleri* olarak adlandırdığı çalışmasında AOÇ’deki Marmara ve Karadeniz Havuzu rezervuar alanlarına odaklanmış, bu havuz mekânlarının Erken Cumhuriyet döneminde yarattığı sosyal modern yaşantı kalıplarını ele almıştır (Demirtaş, 2013). Dönüşüm kavramı üzerinden AOÇ’yi ele alan bir başka çalışma, AOÇ’yi Ankara’nın dönüşümüyle birlikte ele alarak, Ankara ile modernleşme projesi, ekonomi, sağlık ve bellek ilişkisi üzerinden inceleyerek gelinen noktayı kamusallığın çöküşü olarak değerlendirmiştir (Kimyon ve Serter, 2015). AOÇ, 2006 yılında çıkan 5524 sayılı yasa sonrasında, sahip olduğu tarihsel ve mimari miras değeri üzerinden eleştirel çalışmalara konu olmuştur. Bu bağlamda ODTÜ ve AOÇ araştırmaları grubu, sanal ortamda AOÇ ile ilgili farkındalık yaratma amaçlı araştırmalar yürütmüşlerdir. Mimarlar Odası da AOÇ’de 2006 sonrasında meydana gelen değişimleri eleştirel bir yaklaşımla ele alan çalışmalar yapmıştır. Bu amaçla “AOÇ Mücadelesi” adı altında sanal ortamda AOÇ’de 2006 yılı sonrasında yaşanan gelişmeleri eleştiriye açan bir ortam yaratmışlardır. Selin Çavdar, Türk Planlama deneyimi bağlamında, bir miras değeri olarak ele aldığı doktora çalışmasında AOÇ’nin mimar ve plancıların AOÇ’nin dönüşümündeki rolünü 1937-2017 yılları arasında ele almıştır (Çavdar, 2017).

Yukarıda aktarılan çalışmalar, AOÇ’nin oluşum ve dönüşüm sürecini ağırlıklı olarak sembolik değeri üzerinden tartışarak özellikle kuruluşuna ve 2006 yılı sonrasındaki gelişmelere odaklanmaktadır. AOÇ’nin dönüşümü, kuruluş sonrası ve 2006 yılı öncesindeki ara dönemde, *her yerde geçerli bir kuram ortaya koymaktan çok, her yer’in tekilliğine katkıda bulunacak* bir çerçeve sunan, küresel ve coğrafi tarihsel nedenlerin etkisini göz önüne alarak AOÇ’nin kent için mekansal anlamını okuyan bütüncül bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda bu tez, Ankara içerisinde ele aldığı geniş coğrafyada, AOÇ’nin kuruluşundan 2016 yılına kadar geçen uzun tarihsel sürecin

bütünü göz önüne alarak AOÇ'nin mekânsal dönüşümünü ve kentle kurduğu mekânsal ilişkisini ve bu sürecin sonuçlarından hareket ederek gelecekte kent için sahip olduğu potansiyelleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. *Proje Mekanı Olarak AOÇ* bölümünde 1925-1950 yıllarına, erken Cumhuriyet dönemine odaklanılmıştır. Atatürk'ün tek irade olarak AOÇ'yi yönetme politikası esas olarak Atatürk'ün tarım ve iktisadi politikalarının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyet'in tarım politikasında ve AOÇ kurulmadan önceki dönemde Osmanlı'daki toprak sistemi ve tarım konularını anlamak ve AOÇ'nin kuruluş misyonu ile ilişkilendirmek önemlidir. Atatürk'ün bu dönemdeki sanayi kararları II. Dünya Savaşı'nın çıkacağı öngörüsü ile ilişkilidir. AOÇ coğrafyasından geçen tren yolu aksı boyunca oluşan savaş sanayisi programı da bu öngörünün AOÇ arazisinde mekanlaşmış alanları olarak değerlendirilmiştir. Bu mekansal politikalar modernleşme projesinin bir parçası olarak ele alınmıştır. *Savunma Alanı AOÇ* bölümünde AOÇ'nin Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak yönetildiği 1938-1950 yılları arasını kapsayan bir döneme odaklanılmaktadır. 1938-1950 arasındaki dönem, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı sürecini kapsamaktadır. Fakat bu dönemde AOÇ'yi ekonomik olarak konumlandıran ana unsur II. Dünya Savaşı'nın yarattığı iklimdir.

Kuşatılmış Mekan Olarak AOÇ bölümünde dönemsel süreç temelde iktisadi, siyasi faktörlerin etkisiyle ele alınan alt dönemlerle incelenmiştir. Bölümde AOÇ'nin 1950-1960 arasındaki Demokrat Parti iktidarının ve bu iktidarın getirdiği dışa açılan ekonomik koşulların AOÇ'ye etkilerini tartışılmaktadır. Bu dönemde tarımsal alandaki gelişmeler AOÇ'nin fiziki çevresinde değişikliklere neden olmuştur. Üçüncü bölüm 1960-1980 arasındaki süreçte AOÇ'yi ele almaktadır. Bu dönem Ankara'daki kentsel gelişmelerin AOÇ'ye batı aksında ilk baskı yapmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde ülke, askeri darbelerin, iç karışıkların etkisinde çeşitli koalisyonlarla idare edilmektedir. Ekonominin geri planda olmasının ve Ankara'nın hızla büyümesinin problemlerinin AOÇ'ye etkilerinin arttığı bir dönemdir. Üçüncü dönemin ana eksenini, 1980-2006 yılları arasında küresel olarak ekonomide yaygınlaşan neoliberalizmin yükselişiyle devletin piyasadan özel sermaye lehine çekilmesi süreci oluşturmaktadır. Devletin yatırımlardan çekilmesi AOÇ için Sit alanı kavramını doğurmuştur. Bu süreçten sonra gelen yerel iradenin AOÇ alanındaki etkileri bu sürecin sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Parçalanmış Mekan Olarak AOÇ bölümünde 2006-2016 yılları arası ele alınmaktadır. 2006 yılı AOÇ’de planlama yetkisinin büyük ölçüde yerel yönetime verildiği tarih olarak bir kırılma noktasıdır. Yerel yönetimin AOÇ’de plan yapma yetkisi kazanması AOÇ’nin ülkenin iktisadi zincirindeki konumuna zarar vermiş ve mekânsal anlamda onu Ankara kenti ile ilişkisinin temsil ettiği ülke düzeyindeki politikaların parçası olmaktan çıkarıp bir altyapı sorununa indirgemıştır.

Tartışma bölümünde, 21. yüzyılda AOÇ’nin küresel ve yerel coğrafyadaki konumlandırması yapılarak kent içerisindeki mekansal potansiyelleri tartışılmıştır.

Sonuç bölümünde coğrafi-tarihsel bakışla AOÇ’nin okunması ve onun tarihinde bilinmeyen bazı yönlerin keşfi, kent içerisindeki anlamını yeniden inşa etmemizi sağlamıştır. Bu *coğrafi-tarihsel* okuma AOÇ için yapıli çevrenin envanterini ortaya koymak değildir, çiftliğin mimari ve mekansal programı, sosyal anlamı ve kentsel konumu üstünden yapılan bir okumadır. Bu bakış çok farklı akademik çalışmalara ışık tutacak bir değerlendirme skalasını bize sunmaktadır. Tezin katkısı, yalnızca AOÇ için gelecekteki potansiyellerini sunmak ve yeni bir vizyon keşfetmek değil farklı kavramsal okumalarla yeni değerler ve bakış açıları keşfetme olanağı vermesidir.

2. PROJE MEKANI OLARAK AOÇ (1925-1950)

19. yüzyılda matbaa'nın keşfi sonrasında batı, kendi skolastiklerinden çıkarak zihin, siyasi ve sosyal olarak dinamik hale gelmiştir. 1880-1914 yılları arasında batı ülkelerinin çoğu en hızlı büyümelerini yaşamış, tarım anlayışları değişmiş, kent ve denizaşırı ülkelere yapılan göçler en üst seviyeye ulaşmıştır. Batı'da bu dönemde tarım ve sanayi ürünleri yurt içine demiryolu, yurt dışına ise buharlı gemilerle taşınmış, toplu yaşam standartları yükselirken kent ve sanayi toplumlarına dönüşme süreçleri tamamlanmıştır. Tüm bunlar Michael Mann'ın değişimiyle ekonomik iktidar ilişkilerindeki bir devrimden, kapitalizmin sanayileşme evresine geçişten kaynaklanmaktadır (Mann, 2012: 620).

Anadolu coğrafyası ise bütün bu gelişmeler yaşanırken Faruk Tabak'ın tanımıyla 14. yüzyıldan 16. yüzyılın dönümüne kadar kendi başına bir dünyadır (Tabak, 2009: 9). 17. yüzyılla birlikte Akdeniz'in hâkim olduğu bir dünya düzeninin yerini, Braudel'in (Braudel, 1985) deyişiyle *Atlantik* almış, son dört asırlık dünya tarihine yön veren temel faktörler, modern bilim, hür düşünce, tabii hukuk doktrini ve endüstri değerlerinin tam yerleşemediği Osmanlı'yı *cihan devleti* yapan tımar sistemi¹ aynı zamanda da yıkılmasını beraberinde getirmiştir. Tarımdan sanayiye geçilememesi, bunun toplumsal ve zihni ortamının bulunmaması Osmanlı'nın yıkılmasına neden olmuştur. Rasyonalist İslam filozofu İbni Rüşd'ün "Tehafüt" adlı eserinin 16. Yüzyılda Avrupa'da matbaalarda 17 defa basılmış olması, bütün Osmanlı kütüphanelerinde ise 4 adet elyazması bulunması, 16. yüzyılda Osmanlı'nın küresel coğrafyadaki konumunun en çarpıcı örneğidir (Karlığa, 2004). Osmanlı'nın son dönemlerindeki modernleşme çabası ile Çanakkale'de, Sakarya'da savaştan ve sonunda Cumhuriyet'i kuran iyi eğitilmiş subay kadrosu ve "kongreler" yapan sivil taban oluşturulmuştur (Akyol, 2017). Bu çaba, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına engel olamamış, yeni Cumhuriyet'in kuruluşunu hazırlamıştır.

I. Dünya Savaşı sonrası Anadolu coğrafyası ekonomik ve toplumsal anlamda zor koşulların etkisi altına girmiştir. Savaş bittiğinde ekonomi, özellikle işgücü açısından haraptır. Savaş koşullarında askere alınma nedeniyle kaybolan işgücünün çoğunluğu Anadolu'da büyük ölçüde geçimlik tarım yapan işçilerden oluşmakta olup (Keyder, 2015:

¹ Tımar sistemi Osmanlı ekonomisinin temelini oluşturur. Osmanlı Devleti'nin; devlet görevindeki hizmetlerine karşılık olmak üzere bir kısım asker ve memurlara, belirlenmiş bölgelerde, kendi adlarına tarım yapma imkanı verecek toprakların verilmesidir (Barkan, 1980: 805).

117) tarımda çalışan işgücü %20'nin üstünde azalmıştır. Görülmektedir ki I. Dünya Savaşı sonrası yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin dayanağı olan tarım sektörü de yara almıştır. Osmanlı, çağın gereklerini fark etmiş olsa da bu farkındalık yıkılmasının önüne geçememiştir. Bu çabanın dayanaklarından biri 17. yüzyılda Osmanlı'nın tarımsal sistemi ile ilişkilendirilmektedir. Braudel'e göre (Braudel, 1985/1979) Osmanlı, özellikle 17.yy'dan sonra *feodal*¹ bir düzene geçmiştir ve Osmanlı'da kendine yetebilen *çiftlikler* 17.yüzyılda mevcuttur. Çiftlik sahipleri her ne kadar sultan'ın emrinde çalışsalar da sahip oldukları toprağın mutlak sahibidirler. Braudel, Osmanlı ekonomisinin doğal olarak tarıma dayandığını belirtmekte, Osmanlı'nın çağın ekonomik düzenine ayak uydurma konusundaki değişimlerini gözler önüne sermektedir.

Wallerstein de Braudel gibi çiftlik sisteminin oluşumunun nedenini Osmanlı ekonomisinin, sosyal ve politik yapısındaki dönüşüm ile açıklamaktadır. Osmanlı'da kendine yeten tarımdan özellikle Avrupa pazarı için üretime geçmeyi deneyen çiftlikler sistemi üretim ilişkilerini önemli ölçüde değiştirmiştir (Wallerstein, 1998). Bu tez, uzun erimli olarak ele aldığı AOÇ'nin tarihsel sürecini Osmanlı'nın ekonomik olarak çöküş sürecinde ortaya çıkan ekonomik ilişkilere dayandırmaktadır. Braudel ve Wallerstein'in de vurguladığı gibi Osmanlı'nın Avrupa'da 17. yüzyılda yükselen kapitalist sisteme ayak uydurmak için ortaya çıkardığı *çiftlik* sistemi, Cumhuriyet'in kurguladığı ekonomik, toplumsal, kentsel ve mimari düzenin de önemli bir parçası olmuştur.

Ulusal Kurtuluş Savaşının lideri Atatürk, Osmanlı'nın ekonomik sıkıntılar nedeniyle çöküşüne şahitlik etmiş olup bağımsızlığın temelinde ekonomik gücün yattığını çok iyi bilmektedir. AOÇ kararı uzun erimde bu tecrübenin sonucu olarak ortaya çıkmış, 17. yüzyıldan gelen *çiftlik sistemi* ile süreklilik içerisinde olmuştur. AOÇ, Türkiye'nin kuruluş sürecindeki güçlü bir iktisadi politika arayışının mekanıdır.

Atatürk'ün AOÇ kararının geçmişle iktisadi anlamda bağları bulunmaktadır Atatürk İzmir İktisat Kongresinde muhalif görüşlerle karşılaşan devlet çiftlikleri sistemini kendi kişisel girişimi ile başlatmış olmasına rağmen 1925-1950 yılları arasında AOÇ ve Atatürk'ün diğer çiftlikleri, devlet çiftlikleri sisteminin parçası olarak yönetilmiştir. Bu dönemde

1 Feodalite, bazı askeri görev ve hizmetleri yükümlenmek koşuluyla, batıda kral veya imparator, doğuda sultan, padişah vb. tarafından bağışlanan topraktır. Türkçesi "derebeylik" dir, ancak bu sistem batı feodalizminden farklıdır (Sönmez, 1998/1996: 45).

AOÇ, fiziksel olarak Ankara merkezinden uzak, mekansal olarak gündelik hayatta önemli bir yere sahiptir.

1925-1950 yılları arasında modernist projenin hakim olduğu ve II. Dünya Savaşı süreciyle birlikte dünya ile eşzamanlı olarak yaşanan dönüşümün etkisi Türkiye’de de 1945’lerde görülmeye başlanmış, AOÇ için mekansal anlamda etkisi 1950 yılında gerçekleşmiştir. Bu bölümde 1925-1938 yılları arasında Atatürk’ün örnek çiftlik projesi olduğu süreci ve 1938-1950 yılları arasında II. Dünya Savaşı koşullarının etkisinde AOÇ’nin yönetim, üretim ve mekansal yapısı ele alınacaktır. Her iki dönemde de AOÇ devlet çiftlikleri sisteminin parçası olarak yönetilmiştir.

2.1. Modernist Proje Alanı Olarak AOÇ: Atatürk’ün Örnek Çiftlik Projesi (1925- 1938)

AOÇ kararı, I. Dünya Savaşı sürecinde Ankara’nın Milli Mücadele’nin merkezi olmasıyla ilişkili olarak alınmış Osmanlı’nın çiftlik sistemi ile ilişkilendirilmiş bir karar olup AOÇ kararını anlamlandırmak için Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki süreci, I. Dünya Savaşı dönemini tanımlamak gerekir. I. Dünya Savaşı ile Osmanlı büyük kayıplara uğramış, coğrafyası yerle bir olmuştur. Bu kayıplar yalnızca toprak kaybı olmamış, Tanzimattan bu yana başlayan kalkınmanın ana unsuru olan insanlar; iyi çiftçiler, iyi zanaatkârlar, iyi mühendislerin hepsi savaşta kaybedilmiştir (Ortaylı, Küçükkaya, 2015: 49). Osmanlı’nın I. Dünya Savaşı sonrası yıkılması sonucu yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin en büyük problemlerinden biri iktisadi sorunlar olmuş, tüm hazineler boşalmış yüksek borçları ödeme yükümlülüğüne girilmiştir. Bir diğer önemli problem ise Milli Mücadele sonrasında Anadolu coğrafyasının sahip olduğu koşullardır.

Yeni kurulan Cumhuriyet, yıkılan imparatorluğunun nüfus, coğrafya, toplumsal ve ekonomik kalıntısı üzerine kurulmuştur (Çavdar, 1983: 1048; Keyder, 1983: 1065). Tevfik Çavdar, Osmanlı’nın sahip olduğu Trablusgarp (bugünkü Libya), Suriye, Irak, Hicaz (Suudi Arabistan), Yemen, Lübnan, Filistin, Ürdün ve Rumeli topraklarını yitirmesiyle ekonomisinin en büyük kaynaklarını kaybettiğini belirtmektedir. Yeni kurulan Cumhuriyet, İmparatorluğun en değerli yörelerinden mahrum kalan bir mirası devralmak durumunda kalmıştır. Osmanlı sanayinin büyük bir çoğunluğu Rumeli’de konumlandırılmış olup, Selanik hem sanayi, hem yetişkin işgücü, hem de ticaret açısından Osmanlı’nın en önemli şehirlerinden birisidir. Libya ve Orta Doğu gibi yitirilen bölgeler

ise dünya petrol ticaretinde önemli bir yere sahiptir (Çavdar, 1983: 1049). Anadolu yarımadası ise I. Dünya Savaşı sürecinde savaş alanıdır ve genç, üretken nüfusun büyük çoğunluğu savaş alanlarında telef olmuştur. Ege Bölgesi bağımsızlık savaşı sırasında Yunanlılar tarafından tahrip edilmiş, buradaki işgücü “mübadele” ile yurt dışına gitmiştir. Savaşın bıraktığı izler ile ekonomik faaliyetler kısıtlanmış, üretim araçları ve işgücü olanaklarını sınırlanmıştır. Yeni devletin elinde ekilebilir alanların kıraç olduğu, yıllık verimin çok düşük olduğu, ticaret kanallarının tıkanıdığı, sanayinin yok mertebesinde sayılabileceği bir toprak parçası kalmıştır (Çavdar, 1983: 1049). Tüm bu olumsuz koşulları göz önünde bulundurarak Atatürk Cumhuriyeti kurduktan sonra Ankara’yı başkent ilan etmiş, iktisadi ve mekansal zincirin önemli bir halkası olan AOÇ kararını almıştır.

Ankara, 1923 yılında başkent oluşu ve ülke içerisindeki mekansal dönüşümü ile, Cumhuriyet’in yenilikçi, çağdaş karakterini yansıtacak ve I. Dünya Savaşı sürecinden mekansal ve ekonomik olarak yıkıma uğrayan bütün Anadolu’ya örnek olacaktır. 1929 dünya ekonomik krizine karşın, genç Türkiye Cumhuriyeti atılımcı devlet politikası ile gelişebilmiştir (Hasol, 2017: 58). Atatürk’ün kişisel girişimiyle AOÇ’nin kuruluşu ve işletilmesi de olumsuz ekonomik koşullara rağmen hem iktisadi hem de mekansal anlamda Anadolu’ya örnek olmuştur.

Modernleşme projesi insan aklına ve insana güven üzerine dayanan bir felsefe üzerine kuruludur. AOÇ’nin de önemli bir parçası olduğu ilk dönem Cumhuriyet uygulamalarının köktenci bir modernleşme projesi olduğu konusunda ortak görüş vardır. Kent planlaması ve yapılı çevre de modernleşme projesinin en önemli yönünü oluşturmaktadır. Tekeli, Cumhuriyet kurulduğunda modernist projenin uygulanmasında mekansal anlamda çok önemli stratejik kararlar verildiğini belirtmiştir. Bu kararlar, başkentin İstanbul’dan Ankara’ya kaydırılması, Ankara merkezli bir demiryolu ağının tüm Anadolu’yu sarmasını sağlayarak iç pazar bütünlüğünün elde edilmesi ve bu demiryolları ağının yakınlarında kurulan sanayi girişimleri ile ülkede üretim ağını kurmak olmuştur (Tekeli, 2011: 202). Ankara ve AOÇ kararları, yeni kurulan cumhuriyet’in modernist projesinin önemli kurucu taşlarındandır.

2.1.1. Yönetim yapısı: tek irade

Atatürk'ün kurucu lider olmasının arkasında yatan en önemli neden yaşadığı coğrafya içerisinde bulunduğu olumsuz koşullar karşısında yaşadığı tecrübe ve mücadeleleri olmuştur. Yirmi yılı aşkın sürede yaşanan bu mücadele, kendi kişiliğinden kaynaklanan araştırma, sorgulama, proje temelli düşünme gibi özelliklerle birleşince yeni bir devletin kurulmasını sağlayacak birikimi oluşturmuştur. Ankara ve AOÇ kararları da Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte Atatürk'ün modern devlet projesinin önemli birer parçasıdır. Atatürk'ün AOÇ kararını mümkün kılan, Ankara'nın 27 Aralık 1919'da Milli Mücadele'nin merkezi olması, Milli Mücadele'de elde edilen başarı ve 1923 yılında Ankara'nın başkent olmasıdır¹

AOÇ'nin kurucusu Atatürk, Osmanlı sanayisinin gelişmiş kenti Selanik'te 1881 yılında orta halli bir ailede doğmuş, alt- orta sınıfa mensup gençlerin zor şartlarda, askeri okula girerek modern bir eğitim alma yolunu seçmiştir. Diğer yandan, I. Dünya Savaşı başlamadan önce Osmanlı kendi içerisinde muhalefet hareketlerine sahne olmuş, Makedonya'da İttihat ve Terakki önderliğinde başlatılan muhalif harekette Atatürk ana kadroda yer almamış, subayların siyasetle ilgilenmesine karşı olmuştur (Ahmad, 2014/2006: 82). Osmanlı'da muhalif hareketlerin başladığı dönemde Atatürk, asker olarak Osmanlı coğrafyasının farklı noktalarında görev yapmış ve gün geçtikçe kötüye giden Osmanlı ordusunda mücadele etmiştir.²

Atatürk'ün de içerisinde yer aldığı mücadelenin sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından halife olan padişah başta kalmak koşuluyla galiplerin yönetimi kabul

¹ Hayatının büyük çoğunluğunu asker olarak geçirmiş ve bu süreçte içerisinde bulunduğu ordunun ve ülkenin sorunlarıyla yüz yüze gelmiş ve mücadele etmiş, görevinden istifa ederek Anadolu'da kongreler düzenlemiş bir asker olarak Atatürk'ün mücadelesinde en önemli kararı mücadelenin merkezinin seçilmesidir. Bir askerin yürüttüğü mücadelenin mekan seçimi için en önemli kriteri güvenli bir karargahtır. Ankara'nın milli mücadelenin merkezi olarak seçilmesindeki en önemli kriter güvenli oluşudur.

² 1915 yılının Ocak ayında Gelibolu Yarımadası bombalanmaya başlanmıştır. O dönemde Atatürk de Gelibolu'da 19. Tümen'e komuta etmektedir. Bir yıl sonra Atatürk doğuya Muş ve Bitlis'e Rus İşgaline karşı gönderilmiştir. 1917 yılında Suriye'deki görevinden ayrılarak İstanbul'a dönmüştür ve Vahdettin tarafından Almanya gezisine gönderilmiştir. 1918 yılında tekrar Suriye'ye dönmüştür. 15 Mayıs 1919 yılında İzmir'in Yunanlar tarafından işgalinden dört gün sonra 19. Mayıs 1919'da saray tarafından Samsun'a bölgeyi silahsızlandırmak için gönderilmiştir. Burada silahsızlandırmak yerine Atatürk görevinden istifa edip Anadolu'da işgale karşı direniş başlatmıştır. Bu amaçla Anadolu'da Samsun'dan sonra Amasya, Sivas, Erzurum ve son olarak milli müdafanın merkezi olan Ankara'ya gelmiştir. Milli mücadele başladığı zaman Ankara'ya geldiğinde Atatürk 38 yaşındadır (Ahmad, 2014/2006: 82). Atatürk Osmanlı'nın son döneminde hala geniş bir alana yayılan coğrafyasında asker olarak bulunmuş ve farklı koşullar içerisinde I. Dünya Savaşı sürecinde mücadele etmiştir.

edilmiştir. Bu döneme damgasını vuran Jön Türkler tüm eksikliklerine rağmen bir Müslüman, seçkin karşıtı, haklarını korumak için savaşılmaya hazır ve yeni canlanan bir burjuva sınıfı oluşturarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuştur. Henüz “ulus” kavramı yerleşemeyen bu dönemde, Cemiyet yerel isteklere aracılık ederek 15 Mayıs 1919'da Batı Anadolu'da, İzmir'e çıkan Yunan güçlerine karşı, kısa sürede “ulusal” hale dönerek daha yaygın bir direniş hareketinin başlangıcını oluşturarak Atatürk tarafından harekete geçirilecek ve milli direnişte hayati rol oynayacaktır (Ahmad, 2014/2006: 81). I. Dünya Savaşı sonrası savaşa girmiş ve işgal altına alınmış bir imparatorluğun parçalanma süreci, özellikle Anadolu'da meydana gelen gelişmelerle yakından ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul işgal altındadır ve bu süreçte Anadolu'da bölgesel nitelikte direnişler başlamıştır. Dış etkilere açık kozmopolit yapısı nedeniyle işgal güçlerinin direnişine İstanbul gibi bir merkezden müdahale edilememektedir. İstanbul'da ve Sivas Kongresi'nde alınan kararlar sonucunda Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın merkezi Ankara'ya alınmıştır (Tekeli, 1994: 145). Atatürk, Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı sürecinde aldığı ağır darbelere ve olumsuz koşullara rağmen ürettiği politikalarla ve öngörüsüyle mücadele etmektedir (Ahmad, 2014/2006).¹ Atatürk'ün bu mücadelesi, askeri yaşamındaki tecrübelerin, gayretinin, karakterindeki öngörü ve liderlik vasfının da etkisiyle gerçekleşebilmiştir.

Milli mücadelenin yürütülmesi için Ankara'nın seçilmesi kararındaki bir diğer önemli neden ekonomiktir. Yarı sömürge niteliğindeki ekonomiyi dışa bağımlılığı yüksek özelliğinden kurtarıp bağımsız bir ülke ve ekonomi oluşturma çabaları ve yıkılan İmparatorluğun, kaldırılan halifeliğin imgelerinden yeni rejimin kendisini sıyırma kaygıları (Tekeli, 1994) da Ankara'yı Anadolu Coğrafyasında öne çıkarmıştır. Ankara kararındaki bir başka önemli neden ise Ankara'nın kentsel işlevler bazında en az geleneksel bir merkez

¹ Atatürk kozmopolit bir liman kenti olan (ve bugün Yunanistan'ın ikinci büyük kenti olan Selanik'te 1881 yılında) orta halli bir ailede doğmuştur. Alt-orta sınıfa mensup müslüman gençlerin fırsat kısıtlılığı göz önüne alındığında, Mustafa Kemal ya dini bir eğitim alarak din adamı olacaktır ulema sınıfına girecektir ya da askeri bir eğitim alacaktır ki bu herhalde Müslüman bir erkek çocuk için modern bir eğitim almanın ve toplum katmanları arasında yukarıya doğru tırmanmanın en kolay yoludur. Atatürk Selanik'te askeri ortaokula girer ve buradan 1895'te Manastırdaki askeri liseye ve 1899 yılında da İstanbul'daki Harp Okulu'na ilerlemiştir. 1902 yılında teğmen rütbesini almış ve Harp Akademisine devam etmiştir. Buradan da 1905 yılında Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle mezun olduktan sonra Şam'daki 5. Orduya atanmıştır. Suriye'de ordu içi siyasette etkin hale gelip yönetime karşı muhalefet hareketlerinde yer almıştır. Ancak Abdülhamid yönetimine karşı asıl muhalefet Makedonya'da İttihad ve Terakki önderliğinde yoğunlaşmaktadır. Öyle ki 1907'de Selanik'teki 3. Ordu karargâhına atandığında, hemen hareketle ilintilenebilmiştir. Bu durum 1908 Temmuz'unda anayasa yeniden yürürlüğe konulup İttihad ve Terakki Partisi birdenbire iktidar olduğunda Mustafa Kemal'in kendisini içinde bulunduğu konumdur. Atatürk İttihad ve Terakki'nin ana kadrosunda yer almaz. Subayların politikada yer almasına karşıdır (Ahmad, 2014/2006).

oluşudur. Kentin ekonomisi bir kaç yüzyıl boyunca ‘sof’üretimine dayanmış, başka Anadolu kentlerine göre geleneksel davranış örüntülerini çok daha az geliştirmiş ve halk, yaşam kaynaklarının gerektirdiği biçimde erken kapitalist bir tutumla davranmalarında etkin olmuştur. Bir diğer neden ise Ankara’da geleneksel yapıdan kaynaklanan “hemşeri” kimliği yerine “Türkiyelilik” kimliğinin oluşudur (Tanyeli, 1998). Ankara toplumsal kültürü, ulaşım imkânları, coğrafi konumu gibi birçok özelliği ile Milli Mücadele’nin merkezi olma potansiyeline sahip olup bu özellikler Cumhuriyet’in kurucularının politikaları ile örtüşmektedir.

İlhan Tekeli’ye göre Ankara’nın başkent oluşu Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasıyla yakından ilişkilidir. Ankara, mücadele sürecinin başarıyla sonuçlanması üzerine başkent olmuştur. Başka bir deyişle Ankara’nın başkent oluşu Atatürk’ün Ankara kararı için ikinci bir süreç olmuştur (Tekeli, 2015). Başkent olma kararından sonra Ankara, Cumhuriyet’in modernite projesinin içerisinde kentsel anlamda önemli roller oynamış, sahip olduğu özellikler ile de yeni kurulan Cumhuriyet’in mekânsal temsilini sağlaması açısından öne çıkmıştır.

Şekil 2.1. Atatürk’ün 1881 ile 1938 yılları arasında görev ve gezileri¹ (Ahmad, 2014/2006)

¹ Selanik-1881, İstanbul-1889, Şam-1905, Selanik-1908, Trablus-1911, Gelibolu-1914, Muş, Bitlis-1916, Suriye-1917, İstanbul-1917, Almanya Gezisi-1917, Suriye-1918, Samsun-1919, Amasya-1919, Sivas-1919, Erzurum-1919, Ankara-Aralık.1919, İstanbul-1938 (Ahmad, 2014/2006).

Cumhuriyetin kurucuları büyük liman kentlerinin kozmopolit yapıları içinde ulusalcı duyarlılıklarının gelişemeyeceğini düşünmektedir. Ankara Cumhuriyet'in ilanından sonra homojenleşmiş ve nüfusun merkezinde yer almıştır. Burada oluşturulan model ülkeye örnek olacaktır (Tekeli, 2006). İstanbul'daki kozmopolit kültürel değerlerin yadsınması olarak Ankara çevresinde yerleşen yeni ögelerle yeni bir burjuva sınıfı oluşturmak amaçlanmaktadır (Tekeli, 1994). Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy (2005) 1917 yılı Ankara'da çıkan yangının Osmanlı Ankara'sının sonu olarak tanımlamıştır. Bu tanım tam da Osmanlı'nın etkisinden uzakta yeni bir başlangıç isteyen Cumhuriyet'in istediği ortamı sağlamakta olup 1917 yangını Cumhuriyet rejimi için Ankara'nın Osmanlı izlerini silmiştir.

Anadolu'da 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, yabancı şirketlere demiryolu yaptırılmaya başlanmıştır. Ulus Devlet yaratma stratejisinin ikinci bir ögesi, ülkede iç pazar bütünlüğü sağlayacak bir demiryolu programını uygulamak olup ulus devlet oluşturmak için öncelikle iç pazarı bütünleştirmek gerekmektedir. Bunu başarmak için Ankara merkezli bir ağ oluşturulmuştur (Tekeli, 2006). Ankara'nın başkent olması kararından iki yıl sonra alınan Atatürk'ün AOÇ kararı, Türkiye'nin ilk iktisat kongresi olan ve Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan İzmir iktisat kongresine dayanmakta olup Ankara'nın başkent olması, Atatürk'ün AOÇ kararını mümkün kılmıştır. Ülkedeki çeşitli sınıfların temsil edildiği bu kongrede özetle yeni kurulan Cumhuriyet'te ekonominin kendi kuralları içerisinde işlemesine devletin hiçbir biçimde karışmaması doğrultusunda karar alınmıştır (Çavdar, 1983: 1076). Kongrenin aldığı ekonominin kendi kuralları ile işlemesi düşüncesine ters düştüğü için Atatürk'ün kongreye sunduğu devlet çiftlikleri projesi muhalefetle karşılaşmıştır. Bu nedenle Atatürk, devlet çiftlikleri projesini kendi kişisel girişimi olarak başlatmıştır (Keskinok, 2016). Atatürk'ün sekiz çiftliği arasında en öne çıkan AOÇ, küresel ve yerel coğrafyanın olumsuz koşulları içerisinde modern üretim ve modern kentleşmeye örnek olma amacının dışında Atatürk'ün ekonomi politikasının önemli bir parçası olarak 1925 yılının Mayıs ayında Atatürk'ün bireysel çiftliği olarak kurulmuştur. AOÇ'nin yönetiminde kendisi bizzat sahaya inmiş ve kuruluş aşamasında da süreci yönetmiştir. Başka bir deyişle AOÇ, ülkenin cumhurbaşkanının kişisel girişimi olarak kurulan ve yönetilen öncelikli bir proje olup, ekonomik hedefi, ülkenin kalkınması için iktisadi anlamda oluşturulan zincirin önemli bir halkasını oluşturarak ülkenin dışa bağımlı ekonomik durumunu değiştirmektir.¹

¹ 1939 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü döneminde Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu tarafından Atatürk Çiftlikleri kitabı çıkarılmıştır. Atatürk Çiftlikleri ismi, Atatürk'ün Türkiye'nin dört bir yanına yayılan çiftliklerini ifade etmektedir. Bu çiftlikler Ankara'da Orman Çiftliği, Baltacı Çiftliği, Hatay'da Dörtöl

Ekonomik hedeflerinin dışında yeni kurulan cumhuriyetin modernleşme projesinin kurucu taşlarından biri olan AOÇ'nin idari yapısında üretim (tarımsal ve endüstriyel), ticari, kültürel faaliyetlere yer verilmiştir.¹ Atatürk'ün Türkiye için model çiftlik olması amacıyla kurduğu AOÇ'deki üretim deneysel çalışmalarla ve proje felsefesiyle yönetilmiştir.² AOÇ'nin öncelikli bir proje olarak yönetildiğinin bir diğer kanıtı Atatürk döneminde Tarım Bakanı olan Tahsin Coşkan'ın aynı zamanda AOÇ'nin de müdürlüğünü yapmış olmasıdır (Ülger, 2014). Tarım Bakanlığı'na AOÇ'nin yöneticiliğini yapmış bir kişinin atanması AOÇ'nin ve tarımın o dönemde devlet politikasındaki öncelikli yerini gözler önüne sermektedir. Devlet yöneticileri ve AOÇ'nin yönetimine doğrudan etki etmiş, ülkenin ekonomik anlamda aldığı bütün politikalar, karşılığını (tarım-sanayi) AOÇ'nin yönetim politikasında da bulmuştur.

AOÇ'nin yönetimince bu dönemde iklimin el verdiği her tür ürün denenmiş, ilk senelerde elde edilen kazançlarla fabrika ve imalathaneler tesis edilmiş, en uygun hayvan türleri araştırılmış, kooperatifler aracılığıyla köylerle işbirliği yapılmış, iç ve dış piyasayla sıkı ilişki içine girilmiştir (Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Neşriyatı, 1939: 24). Dolayısıyla bu üretim sürecinde yalnızca ürünle değil, piyasayı dengeleme gücüyle de AOÇ önemli hale gelmiştir. AOÇ yönetimi bu dönemde küresel etkilere karşı önlem almış, 1929 dünya krizine karşı alınan önlemlerden biri olan Çiftlik ürünlerinin piyasaya satışının başlaması bu gün de devam eden bir gelenek haline gelmiştir. Çiftliklerin ilk kurulduğu yıllarda piyasanın müsait olmasından dolayı ziraat ürünlerinin satışında bir problem yaşanmamış 1929 dünya krizi ile çiftliklerin zirai faaliyetlerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu

Çiftliği Piloğlu Çiftliği, Şövalye ve Tekir Çiftliği'dir. Bu kitapta AOÇ, Orman Çiftliği olarak anılmaktadır. Bu çiftlikler arasında en büyüğü Ankara'da yer alan Orman Çiftliği'dir. Orman Çiftliği ifadesinden Atatürk'ün çiftliği kendisinin ismiyle adlandırmadığı görülmektedir. Orman Çiftliği adlandırması Atatürk'ün AOÇ'ni kurmak için satın aldığı çiftliklerden birinin adıdır. AOÇ arazilerinin merkezinde ve orman alanlarını kapsayan bu çiftliğin adı AOÇ'nin tümünü bu dönemde ifade etmektedir. Atatürk Orman Çiftliği adlandırması Ayşe Duygu Kaçar'ın da ifade ettiği üzere Atatürk'ün ölümünden sonra 1950 yılı sonrasında yapılmıştır (Kaçar, 2015: 20).

¹ Atatürk Çiftlikleri kitabının başlıkları Atatürk'ün yönetim anlayışı ve vizyonu hakkında da fikir vermektedir. Çiftlikleri incelerken ele alınan başlıklar şu şekildedir: Ziraat İşleri, Hayvancılık Şubesi, Endüstri Şubesi (Bira Fabrikası, Süt Fabrikası, Demir Eşya ve pulluk fabrikası), Ticaret Şubesi (satış mağazaları, lokanta ve gazinolar), kültürel faaliyetler (ziraat enstitüsüne girecek gençler için staj imkânı, marmara köşkü ve havuzları). 1939 yılında çıkan kitabın başlıklarında arazi içerisinde yer alan savaş sanayisine ilişkin faaliyetler de vurgulanmıştır. Bu da Atatürk'ün AOÇ'nin yönetim politikasında savaşa ilişkin savunma sanayisinin de yer aldığını kanıtlamaktadır.

² Ayşe Duygu Kaçar, AOÇ'nin tarımsal üretimini Atatürk'ün deneysel çiftliği olarak adlandırmıştır. Bu adlandırmasının en önemli dayanağı olarak da Atatürk'ün 1924 yılında AOÇ kurulmadan önce John Dewey'i davet etmesi ve onunla eğitimle ilgili çalışmalar yapmasına dayanmaktadır. Dewey Atatürk'le görüşmeleri sonrası hazırladığı raporunda "temel olarak okulların akademik eğitimden daha çok özellikle kırsal kesimlerde, toplumsal yaşam merkezi olarak geliştirilmesi ile ilgilenmiştir. Bu raporda Dewey "açık hava" ve "yarı açık hava" okullarından da bahsetmektedir (Brickman, akt: Kaçar, 2016: 107, 108).

koşullar çiftlik idaresini önlemler almaya itmiş; petrol ve benzin yerine daha ekonomik olan mazot tercih edilmiş, zirai ürünler hammadde olarak değil, işlenip kıymetlendirilerek piyasaya arz edilmiş, çiftlik ürünlerinin iç piyasaya satışı organize edilmiştir (Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Neşriyatı, 1939: 25). AOÇ kurulduktan bir yıl sonra 1926 yılında 50.768 lira kar etmiş 1927 yılında ise 64.301 lira zarar ettiği görülmüş Buna rağmen 1929 dünya krizinde bile 40.057 lira kar etmiştir (Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Neşriyatı, 1939: 86). Krize karşı gösterilen refleks AOÇ'nin yönetim politikasında küresel anlamda meydana gelen değişimlere karşı politika üretildiğinin göstergesidir.

Atatürk, AOÇ'yi tek irade ve kişisel çiftliği olarak yönetmiş fakat *köylünün çiftçiye dönüşümünü* (Kaçar, 2015: 38) hedefleyen idare politikası ile toplumun yararını ve tarımsal sınıfı önemsemiştir. Bu dönemde toplumun %80'i kırsal kesimde yaşadığı için AOÇ toplumun çoğunluğunu kapsayan bir proje olmuştur. Her ne kadar içerisinde bulunduğu olumsuz koşullar nedeniyle karar alma aşamasında toplum (çoğunluğu kırsal alanda yaşayan) yer almamış olsa da kurucu irade toplumun faydası üzerine politikalarını kurgulamıştır. Bu da dolaylı olarak Atatürk'ün yönetim biçimini toplumun iradesinin biçimlendirdiğinin göstergesidir. AOÇ'nin ziraat fakültesi öğrencilerine staj imkanı sağlaması, modern tarım makinelerinin topluma tanıtılması, modern tohumlama yöntemlerinin araştırılması ile topluma hizmet etmesi Atatürk'ün yönetim sürecinde kamunun yararına hizmet eden politikalarla yönetildiğinin göstergesidir.

Resim 2.1. Atatürk AOÇ'nin kuruluşundaki arazi çalışmalarında (Atatürk Çiftlikleri, Doğu ve Teşekkülü, 1939)

AOÇ ülkenin hakim iradesi ve sahipliği ile yönetilen öncelikli bir projedir ve AOÇ’de gerçekleşen her girişim ülke liderinin kararları, yeni kurulan Cumhuriyet’in idealleri ve politikaları doğrultusunda alınmaktadır. Atatürk AOÇ’yi 1937 yılında ölümünden önce “örnek tarım” ve “Ankara halkının dinlenmesi amacıyla” kullanılmak üzere hazineye devretmiş ve vasiyetinde AOÇ’nin kamunun hizmetine sunulmasını istemiştir. Atatürk kendi iradesinin ardından vasiyetinde kamu iradesini vurgulamıştır. Atatürk bağışını Çiftliğin kuruluş amacı ile sınırlamış ve de kuruluşundan 1937 yılına dek kamu mülkü olarak yönetmiştir. Anayasa Mahkemesi eski başkan vekili Güven Dinçer hukuki olarak dün de bu gün de çiftliğin mülkiyeti ve kullanım tarzının bağışlayanın iradesi ile sınırlı olacağını belirtmektedir (Dinçer, 2016).

Şekil 2.2. Atatürk’ün 1937 yılındaki Türkiye genelindeki çiftlikleri (Aycı, 2015)¹

Cumhuriyet’in iktisadi ve mekansal politikaları, AOÇ’nin üretim ve mekansal yapısına etki etmiştir. AOÇ’nin hazineye devri, idari, siyasi ve tarımsal nedenlere dayanmaktadır. Cumhuriyet döneminde araştırma ile bulunan tohumların yetiştirilerek köylüye dağıtılması hep bir sorun olarak kalmıştır. 1938 yılında Ankara, Eskişehir ve Trakya’da buğday tohumluklarının değiştirilmesi için hazırlanan 5 yıllık plan savaş dolayısıyla uygulanamamıştır (Tekeli, İlkin, 2010: 297). 1940 sonrasında tohum üretme çiftliklerinde üretilen tohumlar ihtiyacı karşılamamış, yeterli tohum örgütlemesine II. Dünya Savaşı sonrasında gidilmiştir. Bu duruma iki gelişme neden olmuştur. Bunlardan ilki Atatürk’ün 1925 yılında kurduğu örnek çiftliklerle ilgilidir. Bu çiftlikler Ankara’da Orman Çiftliği,

¹ Harita, Atatürk Çiftlikleri. Ankara (1939) kitabından yararlanarak hazırlanmıştır.

Yalova'da Millet ve Baltacı Çiftliği, Silifke'de Tekir ve Şövalye Çiftlikleri, Dörtöl'de Karabasmak Çiftliği, Tarsus'ta Pilloğlu Çiftliği'dir. Bu çiftlikler orman çiftliğinde kurulan Ankara Bira Fabrikasıyla birlikte büyük ölçüde Ziraat Vekaleti teknisyenlerince planlanmış ve yönetilmişlerdir. Atatürk, 11 Temmuz 1937'de başvekalet yazdığı bir yazı ile bu çiftlikleri hazineye bağışlamış ve sonrasında 1 Ocak 1938 tarih ve 3308 sayılı kanunla, bu çiftlikleri işletecek olan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu kurulmuştur. 1948 yılına kadar AOÇ bu kurumun bünyesinde yönetilmiştir. Atatürk'ün kendi çiftliklerinin yönetimini Vekalet'in yönetimine bırakması Atatürk ve İnönü arasında farklı görüşlere yol açmıştır. Tekeli, Atatürk'ün AOÇ'yi ve diğer çiftliklerini hazineye bağışlamasını ve bu çiftliklerin yönetiminin 3308 sayılı kanun aracılığıyla yapılmasını, İnönü ve Atatürk arasındaki farklı görüşün neden olduğunu belirtmektedir (Tekeli, İlkın, 2010/2004: 298). 3308 sayılı kanunla AOÇ'nin ve diğer çiftliklerin yönetimi için yeni bir kurumun kurulması AOÇ'nin idari yapısında önemli bir kırılma noktasıdır. Atatürk'ün çiftlikleri bu tarihten sonra Atatürk'ün projesi olarak yönetilmemiştir.

2.1.2. Üretim yapısı: iki dünya savaşı arasında AOÇ'de modern tarım ve sanayi

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesindeki neden Avrupa'da özellikle Fransız Devrimiyle ivmelenen aydınlanma'nın ve de teknolojik sonuçlarının izlenememiş ve yakalanamamış olmasıdır. Atatürk'ün Cumhuriyeti ilan ettikten sonra en çok üzerinde durduğu ve gelişmesi için çabaladığı konu "Muassır Medeniyet" hedefidir. "Muassır medeniyet" kendi başına yetebilmek, üretebilmek demek olup bu ancak sanayinin gelişmesiyle mümkündür. Sanayi ve tarımın dönüşümünde en önemli kavram olan üretim kavramının yarattığı düşünsel zemin Osmanlı'nın son dönemlerini ve Cumhuriyet'in ilk döneminin iktisadi politikalarını etkilemiş olup Atatürk'ün AOÇ kararı bu üretim felsefesinin bir ürünüdür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1929 dönemi iktisat politikaları resmi iktisat görüşleri bakımından 1908-1922 dönemiyle süreklilik göstermektedir. 1923 yılında İş Bankası'nın kurulması ve aynı yılda toplanan Türkiye'nin ilk iktisat kongresi olan İzmir İktisat Kongresi yeni kurulan Cumhuriyetin ekonomi politikalarında önemli adımlar olmuşlardır (Boratav, 2015/2003: 39). Korkut Boratav Atatürk'ün yönetiminde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi yapısını iki döneme ayırır. İlk dönem gelenek olarak Osmanlı iktisadi politikalarının devamı niteliğinde olan dönemdir. 1923-1929 yıllarını kapsayan bu

dönemi Boratav *Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa* olarak adlandırmış, 1923 yılını siyasi olarak geçmişten keskin bir kopuş olarak nitelendirse de iktisadi politika açısından 1908-1922 yılları ile benzerliklere sahip olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ün yönetimi sürecinde Türkiye'nin ikinci iktisadi dönemi *Korumacı-Devletçi Sanayileşmedir* ve bu dönem 1930-1939 yıllarını kapsar. Bu iki dönemin tarihsel olarak belirleyiciliği 1929 Dünya Buhranı ile biçimlenmiştir. Özetle bu yıllarda dünya ekonomisi büyük buhranın etkisindeyken Türkiye dışa kapanarak ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi içerisine girmiştir (Boratav, 2015/2003: 59). Bu dönemde AOÇ'nin sanayi girişimleri ağırlıklı olarak 1929 yılı sonrası gerçekleşmiştir. Dünyadaki ekonomik buhran Türkiye'yi içe kapanan bir ekonomi politikasına yöneltmiş, AOÇ'nin devlet eliyle kurgulanan sanayi ve tarım yapısı da bu sürecin sonucu oluşmuştur. Atatürk'ün bağımsızlık ve dünyadaki buhrandan etkilenmemek üzere kurguladığı korumacı ve devletçi sanayi ve tarım politikası, Osmanlı'nın gerileme döneminin yarattığı olumsuz koşullardan dolayı sanayileşmesini AOÇ'nin kuruluşundan uzun zaman önce tamamlayan Avrupa'ya göre geç kalmış bir adım olmuştur.

Atatürk'ün AOÇ kararını aldığı 1925 tarihinden 14 yıl önce, 1911 yılında ülkelerdeki işgücünün sektörlere dağılımında tarımın payı şu şekilde sıralanmaktadır; Britanya %15, Fransa %41, Danimarka %42, Almanya %36, ABD %31, İsveç %41, Avusturya %57, Macaristan %64, Rusya'da %59'dur (Mann, 2012). Bu oran Osmanlı'da %80'in üzerindedir. Donald Quataert'e göre 1913 yılında Osmanlı'da kişi başı gelir İngiltere'nin onda biri kadardır. Çünkü sanayi yoktur, Avrupa'dan kibrit almak için 1914 bütçesine o zamanın parasıyla 200 bin lira konulmuştur (Quataert, akt: Akyol, 2016).

Bu olumsuz ekonomik koşullarda Osmanlı'da tarım birincil ekonomik sektördür. Bunun nedeni Osmanlı arazilerinin çok büyük olması, bu büyüklük içerisinde hem tarım yapılacak hem de hayvanların otlayabileceği yeteri kadar arazi olmasıdır. Braudel'e göre Osmanlı İmparatorluğu tam bir feodal rejimdir (Braudel, 1972, akt: Kılınçoğlu, 2005). Osmanlı'da genel olarak toprak çift-hane sistemi ile yönetilmektedir. Halil İnalcık çift-hane sistemini şu sözlerle anlatır; klasik dönemdeki temel askeri kurum tımar sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Tımar sisteminde tarımsal üretimin, dolayısıyla toprağın denetimi fiilen devlet, sipahi ve çiftçi arasında paylaşılır. Tımar tahsisi sipahiye toprak üzerinde bazı haklar tahsis etmekte, toprağın köylü tarafından kullanılması, devri, bölünemez oluşu sipahiler tarafından, Anadolu'da ve Balkanlar'da etkili olan çift-hane sistemi ile devlet tarafından

yakından kontrol edilmektedir. 16.yy'ın sonunda başlayan gerileme ve merkezin zayıflaması dönemi boyunca bu topraklar kısmen özel kişilerin kullanımına girmiştir (İnalçık, 1998). Osmanlı'nın gerilemeye başladığı süreçte tarıma ilişkin politikaların da eşzamanlı olarak gerilediği görülmektedir.

Osmanlı'da çiftlikler 17. Yüzyılda Avrupa'da yükselen kapitalist gelişmeye ayak uydurmak üzere ortaya çıkmışlardır. Osmanlı'da "Çiftlik" köylü ekonomisinin dışında gelişir (Keyder, 1998).Çiftlik her kalıba giren tabiatı ve tarih boyunca aldığı biçimlerin çeşitliliği nedeniyle tanımlanması güç bir oluşum olup genel olarak, toprak mülkiyetinin özel kişilerce kontrolü ve aile tarımı ölçeklerinden daha geniş, mülk sahibinin kendi yaptığı işletmecilik olarak tanımlanabilir (Keyder, 1998). Keyder'e göre Osmanlı'da *Çiftliklerin* varlığı Osmanlı iktidarının kendisini algılayışı ile çelişmektedir. Güçlü merkezi iktidar-bağımsız köylülük denklemi kararsız bir dengeyi yansıtmaktadır; bu durumda, klasik Osmanlı sistemi de sonunda feodal evrenselliğe teslim olmuş demektir (Keyder, 1998). Osmanlı'nın gerileme döneminde yönetimin zayıflaması tarımsal alanların ve tarım sisteminin kontrol edilemeyişi olumlu bir sonuç doğurmuş yeni karma düzenler ortaya çıkarmıştır. Araziyi kiraya verenler Sultan'ın emrinde olsalar bile, arazilerin kural koyucularıdır. Çiftlikleri Sultan'ın adına işletirler ve Sultan'ın profesyonel askerlerini beslerler ve sultan'ın mülkü için çalışırlar (bütün mülkler sultanındır). Bütün gelirler ve vergiler askeri bütçeye katkı sağlar (Kılınçoğlu, 2005: 7). Çiftlik Osmanlı'nın kapitalizm ile ilişkilenecek üzere kurduğu bir sistem olarak Osmanlı coğrafyasına özgü özellikleri ile oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Osmanlı'da çiftlik sistemi Batı'nın kapitalist sistemi ile Osmanlı'nın tımar sisteminin *yere* özgü sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Çağlar Keyder'e (1998) göre, Osmanlı'da çiftlik köylü ekonomisinin dışında gelişen, her kalıba giren tabiatı ile tespit edilmesi ya da tanımlanması zor bir oluşumdur ve bu özellikleriyle Osmanlı'nın toprağı kullanma biçimine uygun değildir Osmanlı'da Çiftliklerin varlığı aslında iktidarın kendisini algılayışıyla çelişmektedir. Siyasi iktidarın meşruiyetini devlete ait topraklar üzerinde tartışılmaz tasarruf haklarına sahip bağımsız köylülüğün varlığını sürdürmesine bağlıdır (Keyder, 1998). Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kapitalist sistemiyle nasıl bütünleştiğine ilişkin soruların odağında çiftlik vardır. Dünyanın birçok yerinde ticaret olanakları gelişince pazara yönelik büyük ölçekli tarım yapan, serfleştirilen ya da bağımlı köylüleri istihdam eden tarım işletmeleri ortaya çıkmıştır. Çiftlik bu kategorinin Osmanlı'ya özgü biçimi olarak görülebilir (Keyder, 1998).

Bu bağlamda Çiftlik, merkez ülkelerle yapılan ticaretteki artışın ve yerel odakların ticari fırsatları değerlendirmesinin bir ürünü olduğu kabul edilmektedir (Wallerstein, 1987; akt: Keyder, 1998: 45). Çiftlik yapısal olarak Osmanlı devletinin uluslararası düzlemde var olmasını sağlayan sistemde yer bulma çabasını göstermektedir.

Demiryolunun yapımının başlamasıyla birlikte şehirde ekonomi canlanır ve demiryolu güzergâhında tarım gelişir. 1892 yılında Ankara'nın sanayisinde en önemli gelişme demiryolunun Ankara'ya ulaşması olup kentsel faaliyetlerin yer seçiminde demiryolu ve istasyon etkili olmuştur (Tekeli, 1994). İlhan Tekeli, Ankara'nın batısında AOÇ arazilerine işaret ederek tren yolu çevresinde tarımın gelişimini tren yolunun gelmesine bağlamaktadır. AOÇ kurulmadan 32 yıl önce gerçekleşen bu durum, tren yolu aksı boyunca geniş alanlara yayılan AOÇ arazilerinde de tarımla ilgili faaliyetlerin olabilme ihtimaline işaret etmektedir.

Erken Cumhuriyet döneminde Anadolu coğrafyasının önemli bir kısmı (%80) kırsal kesimde yaşamasına rağmen pek çoğunun teknik donanımına harcayacak parası yoktur. Örneğin çelik sabana verecek paraları olmadığı için ahşap olanlarını kullanmaktadırlar. Kırsal kesimde olanların bir çift öküz bile alacak paraları yoktur ve de çözüm olarak bir öküzün yanına bir katır koyarak toprağı sürmektedir. Köylüler zorluklarla ürettikleri kısıtlı miktardaki ürünlerinin ticaretini yaparken de dezavantajlı konumdadır ve ilgili kanunlar köylünün çıkarlarını gözetmediği gibi yerel ürünlerden de ciddi miktarda vergi alınmasını zorunlu kılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu uzak ülkelere yayılırken çok farklı ve fazla coğrafi bölgelerde savaşmış, geride topraklarının başında kalan köylü de topraklarının bedelini almaksızın orduya yardım etmek durumunda kalmıştır (Kaçar, 2015). AOÇ'nin Atatürk'ün kişisel teşebbüsü olarak kurulduğu süreçte nüfusun büyük çoğunluğu geçimini tarımsal üretimden sağlamakta, tarımsal üretim ise büyük ölçüde bitkisel üretime, ikinci olarak hayvancılığa dayanmaktadır. 1920'li yıllarda arazi bol, nüfus azdır. 1927 yılında 231.5 milyon dönüm ekime elverişli arazinin 43.6 milyon dönümü (%18.4) ekilebilmektedir. 1923 öncesinde bu oranın daha da az olduğu söylenebilir (Gülöksüz, Gülöksüz, 1983: 1240). Atatürk'ün AOÇ kararını almadan hemen önce Türkiye Coğrafyası tarımsal anlamda verimli olarak kullanılmadığından Cumhuriyet kurulmadan önce tarım modelleri üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmış olup bu hazırlıklardan biri İzmir İktisat Kongresidir.

17 Şubat 1923'te toplanan ve 16 gün süren İzmir İktisat Kongresi'nde tarım ve eğitime ilişkin alınan bir kararda her bölgede birbirine yakın köyler için, yeteri kadar toprağı olan yatılı birer okul açılması ve ilkokul dersleri yanında, uygulamalı ve teorik, basit tarım derslerinin olması öngörülmüştür. Köylerdeki ilkokulların, kesinlikle 5 dönümlük bir bahçesi, tekniğe uygun iki inekli ahır ve kümesi, yeni tarzda bir arılığı ve öğretmenler için iki odalı bir evi olması, toprağın bir kısmı sebze yetiştirilmesine, bir kısmı çiçek ve bir kısmı da fidancılığa ayrılarak öğretmenlerin kontrolü altında, toprağın öğrenciler tarafından işlenmesi, harcama ve gelirin köy öğretmenlerine ait olması bu yolla çocuklara uygulamalı olarak, çiftçiliğin öğretilmesi ve aydın kişilerin köylere yerleştirilmesi teşviki yer almaktadır (Hasol, 2017: 88). Cumhuriyet henüz ilan edilmeden önce iktisat kongresinde tarıma ilişkin ileri görüşlü politikaların tartışılması geleceğe dönük önemli tarımsal projelerin habercisidir. Devlet yöneticilerinin ekonominin en önemli alanlarından olan tarımla ilgili kongreler düzenlemeleri ve ilgili konuları tartışmaya açmaları dönemin ileri görüşlü ve gelişmeye açık yapısını sergilemektedir.

1930'lu, 1940'lı yıllar Türkiye'sinde milli gelirin büyük bir kısmı tarımdan sağlanmaktadır. Emeğin büyük bir kesiminin tarımda istihdam edildiği ve nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşadığı bir ekonomide tarım, ekonomik politikaların temel alanıdır. Türkiye'de devletçi politika arayışı 1929 ekonomik buhranı sonrasında başlamakla birlikte 1928 yılı Türkiye tarımında önemli bir döneme işaret etmektedir. 1928 yılında Halkalı Ziraat Okulu ve Ziraat Vekaleti kaldırılmış, yaşanan şiddetli kuraklık tarımda köklü değişiklikler yapılmasına neden olmuştur (Tekeli, İlkin, 2010/2004: 282). AOÇ kuruluşunun ilk yıllarında yerel coğrafya, tarımsal politikaların küresel ve yerel etkileriyle dönüşmekte olup, Atatürk'ün uyguladığı bu tarımsal politikalar kendi çiftliğinde de uygulama imkanı bulduğu gelişmelerden etkilenmektedir. Atatürk, 1929 krizinin olumsuz koşullarında AOÇ'de önlem almış, AOÇ yönetimi küresel coğrafyadaki gelişmelere göre idari yapısını biçimlendirmiştir. Tarımsal alandaki gelişmeler küresel alandaki gelişmelerin etkisinin yanında yerel etkilerle de gelişmiştir.

Cumhuriyet'in benimsediği dünya görüşünden kaynaklanan iki temel ilke vardır. Bunlardan birincisi halkçılık ilkesi olup, küçük toprak mülkiyetinin yaygın olduğu bir ortamda gelişmiş bir politik bakıştır. Halkçılığın en önemli boyutlarından biri köylüyü küçük bir üretici haline getirmektir ve Atatürk bu politikayı "Türkiye'nin sahibi hakikisi ve efendisi hakiki müstahsil olan köylüdür. O halde herkesten çok refah, saadet ve servete

müstahak ve elyak olan köylüdür” (Atatürk, 1922, akt: Tekeli, İlkin, 2010/2004: 283) sözleriyle ifade etmektedir. Cumhuriyetin ikinci önemli ilkesi ise pozitifist bir bilim anlayışı olmuştur. Tarımsal politikayı yönlendirmek için Şevket Raşit Hatipoğlu tarafından yayınlanan *Dönüm* dergisinde “*memleket ilimciliği*” hedefi ile “ziraatin uzun bir süre ilme kapalı” kaldığı ifade edilmektedir (Tekeli, İlkin, 2010/2004: 283). Tarımda bilimsel yöntemlerin araştırılması Cumhuriyetin tarım politikasının önceliğinde yer almakta olup Atatürk’ün çiftlikleri projesi de tarımda bilimsel yöntemlerin araştırılması için önemli bir girişimdir.

Dönemin Antalya Milletvekili Nurullah Esat Sümere göre 1929 ekonomik buhranı, Türkiye’yi tarım alanında 3 politikayı izlemeye yönlendirmiştir, ilki *milli işeyi* sağlamak, ikincisi *milli sanayii* hal ve istikbalindeki ihtiyaçları mikyasında gerekli hammaddelerle beslemek, üçüncüsü ise ihracatı çoğaltarak bu sanayi kalkınmasının gerektirdiği dışparayı sağlamaktır (Sümer, 1948, akt: Tekeli, İlkin, 2010/2004: 283). İlk iki politika devletçilik döneminde “kendimize yeten ziraat” olarak formüle edilmiş olup bu politika ülkede yetişmesi olanaklı olduğu halde o döneme kadar her nedense yetiştirilmeyen ziraat nebatlarının çiftçiliğe sokulması anlamına gelmektedir. Özetle Türkiye’de tarımın çeşitlenmesi sorunu olarak bakılmaktadır (Tekeli, İlkin, 2010/2004: 284). Türkiye tarımındaki bu tek yönlülük tarla tarımının, bağ bahçe tarımına göre çok büyük bir ağırlık kazanmasında, hayvancılığın yeterince gelişmemiş olmasında, ziraat sanatlarının ancak yeni yeni ortaya çıkmasında gözlenmektedir. Türkiye’de bu dönemde üretimde iklim ve toprak koşullarının farklılaşmasına dayanan böyle bir uzmanlaşma, standardizasyonunun sağlanmasını kolaylaştıracaktır (Gleisberg, 1936: akt: Tekeli, İlkin, 2010/2004, 285: 286). Atatürk, AOC’de yetişen ağaç türleri ve tarımsal ürünler için araştırmalar yaptırmakta, tarımın çeşitlenmesini bireysel olarak sahip olduğu çiftlikler aracılığıyla sağlamaya çalışmakta olup Atatürk’ün çiftlikleri projesi Türkiye’de bölgelerde tarımsal araştırmanın yapılması için öncülük etmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilk yıllarda iktisadi yapılanmayı etkileyen en önemli gelişme Devlet çiftlikleri sisteminin kurulmasının ve ziraatteki gelişmelerin gündeme alındığı 1923 yılındaki İzmir İktisat Kongresi’dir Atatürk bu kongrede kurgulamak istediği devlet çiftlikleri sistemini hükümetin politikası olarak uygulamak istemesine rağmen muhalefetle karşılaşmış, AOC ve Atatürk’ün diğer çiftlikleri Atatürk’ün kişisel girişimi olarak başlamıştır (Keskinok, 2016).

Bugün *Atatürk Orman Çiftliği* olarak bilinen alan ilk kurulduğu yıllarda farklı isimlerle adlandırılmıştır. Atatürk'ün Ankara kararından önce AOÇ'nin merkezi bölgesinin bulunduğu alan 'Orman Çiftliği' olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemi İlber Ortaylı şu sözler ile anlatır; “Şehir Çayı (kuzeyde) debbağhane deresinden (doğuda) gelen kanal ve arkla bahçelerini sulardı. Debbağhane deresinin bir bölümü yapılan bendden dolayı Bentderesi diye anılır: İncesu deresi ise güneyden-batıya doğru *Orman Çiftliği*'ni geçer ve Akköprü civarında Çubuk Çayına karışırdı” (Ortaylı, 1999: 109). AOÇ'nin o dönemde *Orman Çiftliği* olarak anıldığının diğer bir kanıtı da Çiftlik için Atatürk'ün aldığı arazi kayıtlarından anlaşılmaktadır. Atatürk, tren İstasyonu civarından birçok çiftlik arazisi satın almıştır. AOÇ Müdüriyetince hazırlanan 1926 yılına ait Türkçe broşürde AOÇ “Orman, Balgat, Yağmur Baba, Macun, Göğercinlik, Ahimesgut namlarıyla altı çiftliğin birleşmesiyle 80.000 dönüm arazidir şeklinde açıklama yapılmıştır. İzzet Öztoprak Atatürk'ün AOÇ'yi oluşturmak için satın aldığı çiftliklerden biri olan Orman Çiftliğini şu sözlerle anlatır;

Ankara'ya en yakın ve Ankara İstasyonundan başlayan bir çiftliktir. İsminden de anlaşılacağı üzere önceleri Ankara yakınındaki yegane söğüd, karaağaç, dişbudak, kavak ağaçlarından oluşan bir yermiş. Zaman içinde ağaçtan eser kalmamış ve çiftliğin alındığı sırada içinde viran bir bina ile bir ahlat ağacından başka bir yapıya ve dikilmiş ağaca rastlanılmamıştır (Öztoprak, 2008).

AOÇ'nin kuruluş aşamasında orman kavramına verilen önem dikkat çekicidir. AOÇ'nin isminde Orman kelimesinin kullanılması önemli kavramsal açılımlar getirmektedir. Ayşe Duygu Kaçar'ın ifadesi ile AOÇ kurulduğu 1925 yılının hemen ertesinde 1926'da Gazi Orman Çiftliği Müdüriyeti tarafından Ankara'da Hakimiyet'i Milliye Matbaasında bastırılan Reis'i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Ankara Çiftliği adlı ilk kitapçıkta *Ankara Çiftliği* olarak anılırken yönetim, Gazi Orman Çiftliği Müdüriyeti tarafından yayınlanan *Gazi Hazretlerinin Ankara'da Tesis Buyurdukları Orman Çiftliği 5 Mayıs 1925* adlı bir diğer kitap da ve pek çok farklı kaynaktan ise bu kurum, Atatürk'ün AOÇ'yi hazineye bağışlamasına kadar yaygın olarak kullanılan *Orman Çiftliği* adı ile anılmaktadır. Hazineye bağışlandığı 1937 yılından sonra Devlet Ziraat İşletmelerinin bir parçası olan “Gazi Orman Çiftliği” 1950'den itibaren “Atatürk Orman Çiftliği” adını almıştır (Kaçar, 2015). Buradan hareketle denilebilir ki Atatürk'ün Çiftlikleri satın alınması ve sonrasında bu Çiftlik arazilerinde faaliyetlerini sürdürürken, burayı adlandırma konusunda kendisini öne çıkarma gibi bir düşüncesi olmamıştır.

İlhan Tekeli ve Selim İlkin, Erken Cumhuriyet döneminin ve Atatürk'ün tarım politikasını; 1928-1932 arasını arayış dönemi, 1933-1939 yıllarını ise devletçiliğin esas arayış dönemi olarak tanımlamıştır (Tekeli, İlkin, 2010/2004). İlhan Tekeli Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'deki tarımcılarla ilgili görüşünü şu sözlerle anlatmaktadır:

“Atatürk'ün Türkiye'deki tarımcılardan mutlu olmadığını biliyoruz. Ne yapıyor. 1928 de halkalı ziraat mektebini kapatıyor. Ziraatçıların hepsini yurt dışına okumaya gönderiyor. 1933 de gelip burada ziraat enstitüsü kuruyor. Devletin bu konudaki mekanizmasının iyi çalışmaması üzerine kendisi kente ilişkin bir proje oluşturmuştur.” (Tekeli, 2015).

Ayşe Duygu Kaçar AOÇ'nin tarım politikalarının ülkenin eğitimiyle de etegre olduğunu belirterek, ziraat fakültesi için bir laboratuvar niteliğinde olduğunu ifade etmektedir. Kaçar Atatürk'ün AOÇ'de tarım politikasını şu şekilde tanımlamaktadır:

Bursa, İzmir, Adana ve İstanbul'da 1930 yılında Ziraat Liseleri açılmakta, Çiftlikte köylü çocuklar eğitim görmektedir. 1930'da Ankara'da Alman Ziraat Fakülteleri ile aynı eğitim sistemini kuran ve 1948'de Ankara Üniversitesi'nin kurulması ile Ankara Üniversitesi bünyesine geçecek olan Yüksek Ziraat Enstitüsü açılmıştır, Yüksek Ziraat Enstitüsü Bakanlar Kurulu'nun 18. Mayıs.1930 tarihli kararıyla Yüksek Ziraat Enstitüsüne girmek isteyen lise mezunları için önşart olarak Orman Çiftliğinde on ay staj yapma zorunluluğu getirilmiştir. Gençlere Çiftlikte staj yapma imkânı verilerek 14-17 yaş arası gençler çalıştıkları fabrikalardaki mekinaların nasıl kullanılacağını ve tamir edileceğini öğrenmekte, Çiftlik yönetimi konusunda staj yapmak isteyen öğrenciler de bu imkandan yararlanmakta stajı tamamlayan öğrencilere başarılarını belgeleyen sertifikalar verilmektedir. Bu sertifikaya sahip öğrenciler hem Orman Çiftliği yönetiminde hem de Devlet Ziraat İşletmelerinde çalışma imkânı bulabilmektedir. Staj yapma zorunluluğu ile AOÇ ziraat fakültesi için bir laboratuvar niteliğindedir.

Sadece tarımda modernleşme ve makineleşmede değil, teknik besicilik gibi çiftlik yönetimine yönelik her alanda daha üretken olabilmek adına çok çeşitli örneğin tanıtımı yapılmıştır. Üzüm bağları, meyve ve sebze bahçeleri, tavuk çiftlikleri, arıcılık ve mandıra bilimsel olarak üretilen çiftlik kaynaklarıdır. Çiftliğin ilk müdürü Tahsin Coşkan beş yıl içerisinde 1.000.000 ağaç diktiklerini, meyve bahçeleri ve üzüm bağları oluşturduklarını, arı ve 7.000 koyun yetiştirdiklerini anlatmaktadır Coşkan hayvanların Hollanda, Kırım ve İsviçre'den geldiğini. daha büyük olmaları ve günde 40 lt. süt vermeleri ile en verimli hayvanların Hollanda'dan gelenler olduğunu belirtmektedir. Tohumlar, hayvan için hastalık ve tedavileri, çiftlik makineleri için teknik destekler. Orman Çiftliğinde halkın bilgisine sunulmuştur. Atatürk tarımda makineleşmeyi yaymak için Ankara'dan başka Silifke, Tarsus ve Yalova gibi Anadolu'nun pek çok yerinde çiftlikler kurmuştur (Kaçar, 2015).

Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü
Ziraat ve Baytar Fakül-
telerile Yüksek Orman
Mektebi

Kayıt Ve kabul şartları

1933 ders senesi için Ankara "Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ziraat ve Ziraat Sanatları Fakültesine 5 kız ve 45 erkek olmak üzere (50) Baytar Fakültesine kız ve erkek talebe (50), Yüksek Orman mektebine (30) talebe alınacaktır. Mülhesene tebliğ ve meccanidir.

Kabul Şartları Şunlardır :

- 1) Türkiye Cümhuriyeti tebaasından olmak
- 2 — Lise bakanlar... sını vermiş bulunmak
- 3) Yaşı 17 den aşağı olmamak
- 4) Bu mesleklerin icap ettirdiği bedenî kabiliyete malik ve hastalıklardan salim olmak, (tam teşekküllü - Hastahane sıhhat heyeti raporuyla tevakkül olunur.
- 5) Tahsil ile ilgili meccanî olduğundan staj veya tahsil devresinin ortasında (arız olamaz mazeretler dolayısıyla tahsillerine devam etmek imkânını kaybetmiş olanlar müktesma olmak üzere) staj veya mektebi terkedenlerin veya cesasen'ci'arlanların bülümnet tarafından kendilerine yapılan masrafların temin edileceklerine dair Note'likten muvafık kafeletname vermek (mülhesene verilecek nümuneye tevakkül olunur).
- 6) Mahalle ihtiyar heyetinden veya polis merkezinden hüsnühal muhtasat ile 4 fotoğraflı verilmek.
- 7) Taleplerin miktarı kadroyu tecavüz edince cehadname dereceleri ve müracaat tarihleri arasıyla kabul muamelesi yapılacaktır.
- 8) Ziraat Fakültesine girecekler evvela I. sene Gazi Orman çiftliğinde talebe namzedi sıfatıyla staja tâbi tutulurlar. Talebe stajda bulunduğu müddetçe yemek ve elbise bedeli olarak kendilerine ayda 40 lira ücret verilir. Bu ücretten hiç bir tevkifat yapılmaz.

Bu şartları haiz olup Ankara (Yüksek Ziraat Enstitüsü) Ziraat Baytar Fakültelerine ve Yüksek Orman mektebine girmek isteyenlerin 31. Eylül 1933 tarihine kadar yukarıdaki şartları gösterir vesikalarını bir istidaya rapteyerek doğrudan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Rektörlüğüne müracaat etmeleri ilan olunur.

İstanbul'da Selimiye'de Baytar ve Büyükdere'de Orman mektebi Rektörlüklerine dahi müracaat olunabilir.

Daha fazla malûmat almak isteyenlere müracaatları takdirinde broşekstuslar gönderilir. (2009) 6—2655

Devlet Demiryolları ve Lİ-
manları Umumî Müdürlüğü
İlanları.

İLAN

Kütahya - Balıkesir hattı üzerinde Balıköy, Piribeyler ve Durunsbey istasyonları civarında kilometre 114,900 - 140,700 - 196,000 da vaki Taş ocaklarından çıkarılarak teslim edilecek 8000 M3 balastın kapalı zarf ile mülhasas 24 ağustos perşembe günü saat 15 te Ankara'da İdare Merkezinde yapılacaktır.

Talebat Ekişçiler ve Ankara veznelerinde beşer liraya satılan şartnamelerde yazılıdır. (2409) 6—3366

İLAN.

350 metre bordür taşı alınacaktır. Pazarlık 10.8.1933 perşembe saat 9 a kadar evsafatı anılmak isteyenlerin müracaatları (2451) 6 — 3353

SUNGURLU HUKUK HAKİMLİĞİNDEN:

Sungurlulu yünbey zade Ali Efendi oğulları İkametgâhları meşhul gâip Ziya ve Tefik Efendilere:

Sungurlulu Şakir Beyin ikame eylediği İcazî gıya davasından dolayı muameleyle yapılan davetive İkametgâhların meşhul olmasından tebliğ edilmediğinden mahkemeden bırakıldığı 1-10-33 pazar günü saat dokuz buçukta muameleyle Sungurlu sülh hukuk mahkemesine gelmeleri ve gelmedikleri takdirde haklarında gıyap muamelesi yapılacağı ilan olunur. 6—3348

Satılık Hane

Çankaya caddesinde, Japon sefarethanesi arkasındaki üç katlı pembe ev satılıktır. İçindekilere müracaat. 6 — 3347

Maarif Vekâleti
İvazım Md. den:

Resim 2.2. Ziraat Fakülteleri kayıt şartları (Hakimiyet-i Milliye, 1933a: 6)

Atatürk'ün tarım politikasını tanımlayan önemli isimlerden biri de Çağatay Keskinok'tur. Keskinok'a göre AOÇ özgürleşme tasarısının iki önemli ayağını oluşturmaktadır. Birincisi tarımdaki üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi, diğeri ise makineleşme ve ileri üretim tekniklerinin kullanımı ile en önemli üretici güç olarak görülen köylünün eğitilmesi ve kırsal alanın kalkınmasının sağlanmasıdır (Keskinok, 2016). 1920'li yıllarda kırsal emeğin özgürleştirilmesi ve feodal ilişkilerin tasfiyesine yönelik bir dizi düzenleme gerçekleştirilmiş, aşar kaldırılmış, köylerin yönetimi ile ilgili Köy Kanunu ve Zirai Birlikler Kanunu çıkarılmıştır, Kırsal kalkınma yalnızca iktisadi bir konu olarak değil kapsamlı bir özgürleşme tasarısı olarak görülmektedir. Tarım merkezleri, devlet çiftlikleri, tarım bankacılığı, kooperatifleşme, topraklandırma ve toplu üretim ve örgütlenme, Cumhuriyet yönetiminin kırsal alana bakışındaki en temel kavramlardır. Çok sonra kurulan *Köy Enstitüleri* de bu tasarının ve kırı dönüştürme hareketinin diğer önemli adımıdır (Keskinok, 2016).

AOÇ'nin Cumhuriyet'in tarım politikasıyla ilişkilendiği bir başka konu *deneme tarlaları* dır. Türkiye gibi iklim ve toprak koşulları çok çeşitlilik gösteren bir ülkede, deneme tarlaları, yaygınlaştırılması gereken kurumsal bir oluşum olmuş bu amaçla Ordu, Çorum ve Erzincan'da deneme tarlaları kurulmuştur. Bunlar dışındaki denemeler Atatürk tarafından kurulan çiftliklerde ve Zirai Kombinalarda yapılmıştır. 1928 yılındaki büyük kuraklık Cumhuriyet yöneticilerini *kuru tarıma* ilgisini arttırmış Atatürk'ün doğrudan

ilgilenmesiyle Numan Kıraç ABD'ye bu konuda yetiştirilmek üzere gönderilmiş ve geri döndükten sonra 1931 yılında Eskişehir'de kuru tarım istasyonu kurmuştur (Tekeli, İlkın, 2010/2004, 297).

Atatürk'ün tarım politikası¹ ve AOÇ kararı Erken Cumhuriyet döneminin ekonomik zincirinin önemli bir parçasıdır. Cumhuriyet'in tarım politikası bu süreç sonunda tarımsal politika üretmeye devam etmektedir. 1929 ekonomik buhranının olumsuz etkileri ile tarımsal eğitimde ve uygulamada süreç 1932 yılına kadar arayış dönemi olarak geçmiştir. 1932 yılı sonrasındaki dönemde eğitim ve uygulama anlamında devletçilik politikaları üretilmiş, tarım bu dönemde Cumhuriyet ekonomisinin dayanağı olsa da AOÇ arazileri aynı zamanda devletin kontrolündeki sanayi girişimlerinin de mekanı olmuştur.

Fransa'nın II. Dünya Savaşı'na katılırken %55'i köylüdür. İngiltere'de ise kırsal nüfus oranı %3'tür. Kıtada Almanya çok çabuk toparlamıştır, hatta sanayi ülkesi olmuştur. Atatürk bu doğrultuda ilerlemeye çalışmış olup eğitimli nüfus çok azdır ve ideoloji noksanlığı mevcuttur (Ortaylı, Küçükkaya, 2015: 167-168). Buradan hareketle Atatürk'ün zihninde Almanya örneğinde de görüldüğü gibi gelişmenin ve bağımsızlığın temeli olan sanayi ülkesi olmak vardır ve sık sık medeniyet fikrine vurgu yapmaktadır:

Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir ve o gafil ve itaatsizler hakkında çok biamandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen zeraatten yıldızlara kadar herşeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muvacehe-i kudret ulviyetinde kurun-u vusta zihniyetlerle, iptidai hurafelerle yürümeye çalışan milletler mahvolmaya ve hiç olmazsa esir ve zelil olmaya mahkumdurlar (Atatürk, akt: Bozdoğan, 2002: 123).

Atatürk düşünsel zeminde medeniyete vurgu yapmaktadır. Fakat ülke zor koşullar içerisinde. On yılı aşkın bir süredir savaş sırasında eğitimli ve genç nüfus kaybedilmiştir. Bu dönemde birçok lise mezunu, büyükelçi olarak atanmıştır. Ekonomik anlamda o zamanki Türkiye sermayenin son derece zayıf olup, işadama mahiyetindeki insanların bir elin parmaklarını geçmediği, bu işadamlarının sermayelerinin de sabit ve

¹ AOÇ'nin 1925-1938 yılları arasındaki tarımsal üretimine ait sayısal veriler Atatürk'ün sahibi olduğu sekiz çiftlik için literatürde ortak olarak yer almıştır. Bu dönemde sekiz çiftlikte de meyve bahçesi (582 dekar), sebze bahçesi (390 dekar), fidanlık ve saha bitkileri (700 dekar), çayır ve mera arazisi (2650 dekar), orman ve park alanları (1550 dönüm) arazide gerçekleşmiştir (AOÇ Müdürlüğü, 1953). AOÇ'nin de içerisinde bulunduğu çiftliklerin tarımsal üretimin alanlarına ait oranlarına bakıldığında en büyük alanı çayır ve mera arazilerine ait olduğu görülür. Buradan hareketle bu dönemde Atatürk'ün çiftliklerinde hayvancılığın önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

tüccar hüviyetinde kimseler olduğu, ziraatte de ciddi bir makineleşmenin olmadığı bir ülkedir (Ortaylı, 2015: 166). Tüm bu olumsuz koşullar Cumhuriyet'in sanayi girişimlerinin devletin desteği olmadan var olamayacağının göstergesidir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Milli Mücadele sürecinde Ankara, tren yolunun sağladığı olanaklarla sanayisinin ilk girişimlerine sahne olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda Ankara'nın savaşın karargahı haline gelmesi belli üretim faaliyetlerini de buraya çekmiştir. Bunlardan en önemlisi İmalat-ı Harbiye'nin Ankara'da kurulmasıdır. İmalat-ı Harbiye demiryolu kıyısında istasyonun batısındaki süvari kışlaları boşaltılarak bu binalar içerisinde kurulmuş, 1921 yılında Eskişehir'deki silah tamirhanesinin tezgahları bu kışlaya taşınarak Ankara'nın sanayi nüvesini oluşturmuştur. Daha sonra askeri fabrikalar müdürlüğü ve Makine Kimya Endüstrisi Kurumu adını almıştır (Tekeli, 1994: 176).

İlhan Tekeli 1923-1950 arasındaki sanayinin Ankara'daki gelişimini ve yer seçimini şu sözlerle özetler;

Büyük bir şekilde devlete dayalı sanayinin yer seçiminde belirleyici faktör demiryolu güzergahına yakınlık olmuştur, bu güzergah üzerinde kente değişik uzaklıklarda yer seçilmiştir. Türkiye'de karayollarının yeterince gelişmediği bu dönemde demiryolunun belirleyici olması, beklenen bir olgudur. Kentin batı yönünde demiryolunun Gazi Çiftliğinden geçmesi ve devlet sanayi girişimlerinin devlet gücünden yararlanarak bu alanda ucuz ya da karşılıksız arsa sağlayabilmeleri ayrı bir çekici faktör oluşturmuştur. Bu da çiftliğin sürekli arazi kaybının nedenlerinden biri olmuştur (Tekeli, 1994: 181).

Cumhuriyet'in kurucuları özgürlüğün en önemli dayanağının bağımsız ve güçlü ekonomiye dayandırılmış, devlet eliyle sanayi girişimlerinde bulunmuştur. AOÇ alanı bu açıdan sanayi alanlarının inşa edildiği mekan olmuştur. Tekeli bu seçimi AOÇ arazilerinden arsa satışlarının yapılmasının başlangıcı kabul etmiştir. Her ne kadar AOÇ arazilerinden arazi, sanayi yapıları için verilmişse de bu alanlar modernleşme projesinin önemli bir parçası olmuştur.¹

¹ Tekeli ve İlkin'e göre 1930'ların sonlarında Atatürk, II. Dünya Savaşı'nın çıkacağını hissetmektedir. Türkiye bu dönemde Atatürk'ün de öngörüsü ile İngiltere'ye yaklaşmak istemektedir. 1936 yılı Temmuz ayında İngiliz Büyükelçisi Sir Percy Loraine'yi kabul eden Atatürk Avrupa semaları üzerinde kara bulutlar her gün daha ziyade yoğunlaştığını belirtmiştir. İtalya ile Almanya'nın birleşip II. Dünya Savaşı'nı çıkaracaklarını öngörmüştür (Tekeli, İlkin, 2013: 51).

İki dünya savaşı arasında sanayinin bir başka önemi de savaşla ilgili gelişmeler olmuştur. Tekeli ve İlkin'e göre ülkeler iki dünya savaşı arasında ekonomi politikalarını savaş gerçeğine göre geliştirmişlerdir. Bunlar Harp Ekonomisi ve Milli Müdafaa Ekonomisi kavramlarıdır. Milli Müdafaa Ekonomisinde aynı zamanda sulh zamanındaki gereksinimler karşılanırken ekonomik seferberliğe hazırlanmak gerekmektedir (Neumark, akt: Tekeli, İlkin, 2013: 18-19). Milli müdafaa ekonomisi Tekeli ve İlkin'e göre savaş başladığı sırada ülkenin savaş esnasında ekonomisini yara almadan sürdürmesi anlamını taşımaktadır. Savaş süresince başkalarının yardımı olmadan kendi ülkesinden ve kendi kapasitesiyle yetebilmek anlamını taşımaktadır (Neumark, akt: Tekeli, İlkin, 2013: 18-19). AOÇ girişimi de Milli Müdafaa Ekonomisinin mekandaki karşılığı olmuş; Atatürk, Atatürk Orman Çiftliğinde kurgulanan sanayi temel ihtiyaçları giderme amaçlı kurulan girişimler olmuşlardır. Süt, yoğurt fabrikaları temel gıda ihtiyacını karşılar¹ken Fişek Fabrikası da savaş anında savunma amaçlı işlev görecektir.

1930'lu yıllarda Türk Hava Kurumu'nun faaliyetleri için Gazi Çiftliğinden sağlanan topraklar üzerinde, Etimesgut Havaalanı kurulmuştur. 1941 yılında yine Çiftlikten alınan toprak üzerinde Etimesgut ta Türk Kuşu Uçak Fabrikası kurulmaya başlanmış 1944 yılında ahşap gövdeli uçak imalatına geçilmiştir. 1952 yılında Makine Kimya Enstitüsü'ne devredilen bu fabrika bir taraftan üretim alanını değiştirerek dokuma tezgahı üretimine geçerken, diğer taraftan 1956 yılına kadar planör imalatını sürdürmüştür. Çiftlikte halen Türk Traktör Fabrikasının bulunduğu alanda uçak motoru montaj fabrikası kurularak 1948 yılında üretime gerçekleştirilmiştir.

Ankara Çimento Fabrikası, 1926 yılında Ankara Eskişehir Demiryolunun 8. km'sinde Gazi Çiftliğinden sağlanan topraklar üzerinde 15000 ton/yıl kapasiteli küçük bir fabrika olarak kurulmuş, 1928 yılında, işletmesi Ankara Çimentoları T.A.Ş.'ye verilmiş, İstanbul'daki fabrikaların rekabeti karşısında 1934 yılında devreden çıkarılmıştır. Savaş sürecinde artan çimento talebi karşısında, 1943 yılında Ankara Belediyesi ile Sümerbank 400.000 Liralık bir sermayeli şirket kurarak 1944 yılından itibaren tekrar üretime geçirmişlerdir. Savaş'tan

¹ Braudel, Türklerin eğer yanlarında ekmek, tuz, sarımsak ve yoğurt olduğu zaman başka bir yiyeceğe ihtiyaç duymadan yaşadıklarını, kendi ülkesindeki insanların yemekle Türklerden daha çok zaman geçirdiğini kıyaslayarak vurgulamıştır. Braudel ayrıca, Türk Ordusunun yeme alışkanlığını da Türklerin bu alışkanlıklarından dolayı daha kolay doyurulabilmesi ile ilişkilendirerek vurgulamaktadır (Braudel, 1972, akt: Kılınçoğlu, 2005: 9) Atatürk'ün AOÇ arazileri içerisindeki süt ve yoğurt fabrikası kararları da Braudel'in tespitleri ile örtüşmektedir. Atatürk İkinci Dünya Savaşı'nın kopma ihtimaline karşı ülkenin temel gıda ihtiyaçlarını karşılayarak savaşa hazırlanmaktadır.

sonra da 1954 yılında tevsi edilinceye kadar üretimini sürdürmüştür (Tekeli, 1994: 178). Fabrikaların yanı sıra İlhan Tekeli, Gazi Paşa Çiftliğinden ifraz edilmiş diye adlandırdığı Ankara İstasyonunun batısında Mühendis Ali Haydar Bey'in doğrama imalathanesinden bahsetmektedir (Tekeli, 1994: 178). AOÇ'de bu dönemde devletin sanayi politikalarının yapılı çevre ile inşa edildiği, AOÇ'nin tarımsal alan olmanın yanında sanayinin de mekanı olduğu görülmektedir.

1925 yılında kurulmaya başlayan AOÇ, aynı zamanda kentin ilk modern gıda sanayii kuruluşlarının yer aldığı bir mekan olmuş, 1930 yılında 600 ton/yıl kapasiteli Gazi Orman Çiftliği Süthanesi, pastörize süt ve süt ürünleri üretmek için kurulmuştur. Bunu 1933 yılında aynı kapasitede Ziraat Araştırma Enstitüsü (Ziraat Fakültesi) süthanesi'nin kurulması izlemiştir. 1934 yılında Atatürk'ün direktifiyle Çiftlik'te bira fabrikası kurulmuş, 1937 yılında genişletilmiş ve 1939 yılında tek el idaresine devredilmiştir. 1943 yılında Tekel, Bira Fabrikası içinde bir de şarap fabrikası kurmuştur. Fabrika'da gazoz ve soda imalathaneleri de bulunmaktadır. Bunun dışında çiftlikte üretiminin bir kısmı piyasaya arz edilen bir fırın işletmesi de bulunmaktadır. Ayrıca çiftliğin tarım araç ve gereçlerinin tamir edildiği atölye geliştirilerek, pulluk atölyesi haline getirilmiştir (Tekeli, 1994: 179). AOÇ'deki sanayi, savaş koşullarında gıda gereksinimlerini sağlayarak temel besin maddesi süt, yoğurt gibi ürünlerin dışında bira, şarap gibi ürünlerde üretilmiş AOÇ coğrafyasının tarımsal ürünlerinden olan arpa ve üzümün değerlendirilmesi ile bölgesel sanayi ürünleri olarak ekonomiye katkı sağlamıştır. Tarımsal ve sanayi üretiminde AOÇ, örnek çiftlik ve modernleşme projesinin önemli bir parçası olmuştur.

2.1.3. Mekansal yapısı: eğitici-öğretici çiftlik

Kurtuluş Savaşı'nın bitmesinin ardından, yeni kurulan Cumhuriyetin bir başka mücadelesi başlamıştır. Modern bir ulus kurmak ancak modern bir toplumla sağlanır. Çağdaş vatandaş, birey olarak varlık gösterir; çalışır, eğlenir, sosyalleşir. Cumhuriyetin kurucuları tarafından Osmanlı'nın başkenti İstanbul'u, emperyalist ilişkileri, yabancılarla oluşmuş burjuva hayatından dolayı başkent olarak kabul etmemiş, Ankara ulusun inşasında yeni bir başlangıcın ilk adımı olmuştur ve AOÇ'nin kurulduğu 1925 yılında Ankara iki yıllık bir başkent olarak mekansal kimliğini kurgulama amacındadır. Ankara, modern yaşantının ve kültürün modeli olacaktır. İlhan Tekeli'nin ulus devletin kuruluşundaki mekansal bileşenlerin dört kademesinden ilki *ulusal burjuvanın yeni habitatu olarak başkent*

Ankara'nın inşası'dır (Tekeli, 2005a). Ankara yeni kurulan Cumhuriyetin felsefesinin mekansal sahnesi olmuştur.

Ankara 1930'larda tek merkezli bir kenttir ve modern kamusal mekanlar Ulus'ta yer almaktadır. 1930'lardan sonra Atatürk Bulvarı'nın oluşturduğu omurga üzerinden Ankara'nın modern kamusal alanları güneye Yenışehir'e doğru uzanmış olup bu dönemde AOÇ ve Çubuk Barajı kentin dışında yer alan rekreasyon alanları olarak literatürde yer almaktadır (Önder, 2013: 52). AOÇ'nin Ankara coğrafyasında makro ölçekte kentten kopuk olarak yerleşmesi, sahip olduğu kamusal mekanlarının da kent merkezinin dışında tanımlanmasına neden olmakta, bu bağlamda AOÇ'nin Ankara kent merkezi ile ulaşımının nasıl sağlandığı sorusu önem kazanmaktadır.

1930'lu yılların Türkiye'sine bakıldığı zaman hala pek çok kentin demiryolu ulaşımı hatta elektrik, su vb. şebekeleri bile yoktur. Öyle ki, İstanbul'dan demiryolu ile Ankara'ya gelebilmek için üç dört yerde aktarma yapma mecburiyeti ile yolculuk süresi aktarmalara bağlı olarak günlerce devam etmektedir (Uludağ, 1998). O yıllarda Ankara hala bir yayalar kentidir ve kent içerisinde yaya yolculuklarının toplam yolculuklar içerisindeki payı %87'dir (Tekeli, 1986: 65). Dolayısıyla kent içerisinde özellikle hafta içi günlerde gelişen sosyal hayat, bir yayanın gün içerisinde yürüyebileceği mesafeyle (bu da yaklaşık 4 km.lik bir mesafedir) sınırlıdır (Uludağ, 1998). 1930'larda Ankara'nın kent merkezi Ulus ile AOÇ'nin merkez bölgesi arasındaki mesafenin 7 km olduğu düşünüldüğünde, yaya olarak AOÇ'nin kamusal alanlarının kent merkezi ile direk ilişkisi mümkün olmamış, ulaşım ağırlıklı olarak tren yolu ile sağlanmıştır. AOÇ'ye merkezden ulaşmak için Tren Garından binilip AOÇ durağında inilerek AOÇ merkez alanına ulaşılmaktadır AOÇ merkez bölgesinde inşa edilen çiftlik istasyon binası AOÇ'ye kamusal ulaşımın önemsendiğinin göstergesidir. Bu süreçte AOÇ'ye bir diğer ulaşım biçimi de Kızılay'ın merkezinden düzenlenen otobüs seferleri olmuştur.

Ankara'nın doğasını dönüştürmek, ulus devlet projesinin en önemli parçalarından birisidir (Demirtaş, 2013: 18). AOÇ'nin kuruluşu ile yalnızca tarımsal üretim gerçekleştirilmemiş aynı zamanda doğanın da dönüşmesiyle bağımsızlığın önkoşulu sağlanmıştır. Bu nedenle AOÇ fiziksel varlığının ötesinde kurtuluşun simgesi ve bağımsızlığın mücadelesi olan ekonomik bağımsızlığın aynı zamanda da çağın ruhunu yansıtan mekanların simgesidir. Bu dönemde kent planları, kamusal alanlar erken Cumhuriyet döneminin en önem verdiği

konulardan biri olarak değerlendirilebilir. AOÇ arazileri kurulduğu yıllarda Ankara coğrafyasında kent merkezinden fiziksel olarak uzak olsa da 1933 Jansen Planı ile ilişkilendirilerek Ankara kent merkezinin önemli kamusal alanlarından biri olarak ilişkisini sürdürmüştür. I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan olumsuz koşullarda değişim tüm dünya ile birlikte Türkiye’de de yaşanmıştır.

Sibel Bozdoğan iki dünya savaşı arası dönemi *mimari alanında Avrupa’da ortaya çıkmış olan devrimci bir estetik kanonu ve bilimsel bir öğretisi* (Bozdoğan, 2002: 17) olarak tanımlamaktadır. Modernist proje, sanayi toplumunun projesidir ve sanayi toplumunun ihtiyaçlarına yönelik olarak doğmuştur. Türkiye’de ise önce modernleşme projesi Erken Cumhuriyet ile birlikte benimsenmiş daha sonra sanayileşme sağlanmaya çalışılmıştır. İhsan Bilgin’in deyişiyle bu bir tür bedensiz modernizm uygulamasıdır ve AOÇ Türkiye’deki *bedensiz modernizm* (Bilgin, akt: Korkmaz, 2014) olarak gerçekleşen projenin ete kemiğe bürünme çabasının en önemli mekansal karşılığıdır. Bozdoğan’ın deyişiyle *farklı yer ve koşullarda yani farklı coğrafyalarda modernizm, farklılıklar taşımıştır* (Bozdoğan, 2002: 22). Cumhuriyet’in modernleşme projesindeki ilginç gerilimlerden biri de, piyasa mekanizması içindeki sanayileşmenin eşit olmayan yüzü ile modernleşmenin yurttaşla ilişkin eşitlikçi projesinin nasıl uzlaştırılabilineceğine ilişkindir. Modernleşme projesi temelde bir kent projesi olmasına karşın, Türkiye’de köycülük akımına kaynaklık etmiştir. Bunda dönemin İtalya’sından esintiler sezilmektedir (Tekeli, 2005b: 147). AOÇ projesi köy psikolojisine ve tarıma öncelik veren bir politika ortaya koyarak Türkiye’ye özgü modernleşme projesinin planlanması anlamında Ankara coğrafyasındaki varlığını simgelemektedir. AOÇ’nin mekansal olarak Ankara ile ilişkisini sağlayan kararları Ankara’nın kentsel gelişmeleri ile eşzamanlı olarak gerçekleştirmiştir. 1923-1933 yılları arasında Cumhuriyet yönetimi Ankara ve Anadolu’da kent mekânını planlı olarak yeniden düzenlemek için çok önemli yasal ve yönetsel düzenlemelerde bulunmuştur (Altaban, 1998: 43).

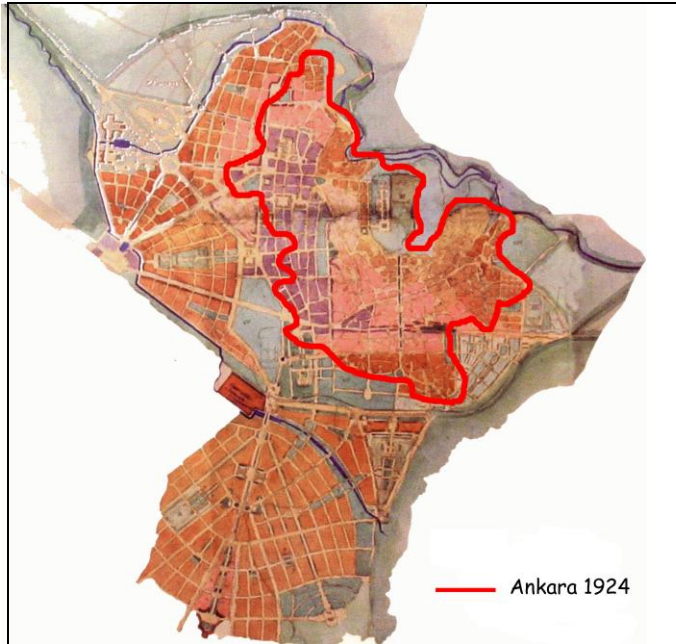
Ankara’nın modern bir şehir olarak planlanması ve bu planlarla fikirsel ve fiziksel olarak AOÇ’nin ilişkisini tartışmak, AOÇ’nin Ankara coğrafyasındaki konumunu tarif etmek için önemlidir. Yeni kurulan Cumhuriyet’in öncelikli hedeflerinden biri planlı başkent kuruluştur. Bunun için 23 Ocak 1923’te İmar ve İskan Vekaleti, 16 Şubat 1924 yılında Ankara Belediyesi (Şehremaneti) kurulmuş ve 1924 yılında 1/4000 ölçekli Ankara Şehremaneti haritası hazırlanmıştır (Cengizkan, 2004). Ankara’nın modern başkent olarak

planlama çalışmaları, plan anlamında ilk olarak 1924 yılında Ankara Şehremameti haritası ile başlatılır. Atatürk'ün AOÇ kararından bir yıl önce 1924 yılına ait Ankara Şehremameti haritası AOÇ'nin kuruluşundan önce Ankara'yı yansıtmaması yeni kurulan Cumhuriyet'in başkentinin ilk yıllarını tanımlaması açısından önemlidir. Ankara'nın sınırları, bu haritada tren yolunun kuzeyinde kalenin batısında ve güneyinde kaleyi L biçiminde saracak şekilde yerleşmektedir. Tren yolu hattının güneyindeki tek yapı istasyon binasıdır. Bu planda Taşhan'dan İstasyon'a kadar yeni planlama kararları alındığı görülmektedir (Cengizkan, 2004). 1924 yılına ait haritada AOÇ alanı ile ilgili en önemli ipucu haritanın tren yolu hattı boyunca yakın çevresinin peyzajının tarla ve sebze-meyve bahçesi olarak belirtilmesidir. İlhan Tekeli'nin 1892 yılında Ankara'ya tren yolu geldiğinde çevresindeki tarımın canlandığını vurgulaması, merkez tren istasyonu bölgesinin batısında yer alan AOÇ arazilerinin de çevresinde tarım alanı olarak geliştiği düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Ankara'nın modern anlamdaki ilk planı olan 1924/1925 Lörcher Planı'dır. Bu planın Ankara'ya en büyük katkısı eski şehir ile yeni şehri Atatürk Bulvarı aracılığıyla bağlamış olması ve boş zaman aktivite mekanlarını modern kentin en önemli elemanı olarak kurgulamasıdır. Ankara, meydanları, parkları ile modern kamusal rekreasyon alanlarından oluşan önemli bir modern şehirdir. Lörcher Planı'nın temel amacı "sağlıklı şehir" ve "açık kamusal alan" düşüncesi olup açık alanlar toplumun fiziksel ve ruhsal sağlığının temel ihtiyacıdır. Şehirde yeşil alanların ve rekreasyon alanlarının insan sağlığına katkısı Lörcher tarafından vurgulanmıştır (Cengizkan, 2004). AOÇ'nin *orman çiftliği* kavramsallaştırması Lörcher'in kent planı düşüncesi ile örtüşmekte ve Lörcher'in bu yaklaşımı AOÇ'nin yeşil ve kamusal rekreasyon alan düşüncesine ilham kaynağı olduğunu düşündürmektedir. Lörcher Ankara'nın planını eski kent (kale ve çevresi) ve yeni şehir arasında sınırlamış, AOÇ'nin kuruluşu ile Lörcher planı 1925 yılında gerçekleşmiştir. Buna rağmen AOÇ, Lörcher Planı'nda yer almamıştır. Lörcher, Planı Ankara'nın başkent olmasının ardından hazırlanan bir plan olarak ilk aşamada önemli önerilerde bulunurken, çok kısa bir sürede artan nüfus ile birlikte kentsel ihtiyaçlarda da artış yaşanmış Lörcher Planı yetersiz kalmıştır.

Şekil 2.3. 1924 Lörcher planı (www.arkitera.com)

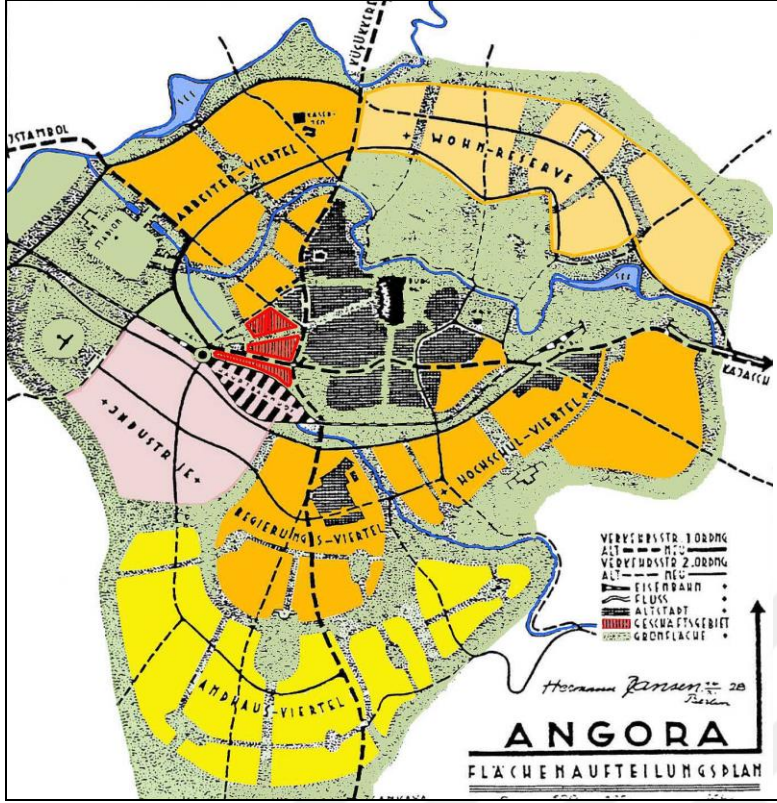
Şekil 2.4. Kısmi Lörcher planı (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Ankara'nın nüfusu başkent olduktan sonra çok hızlı bir biçimde artış göstermiştir. 1924-1928 yıllarında geçen dört yıllık süreçte nüfusun 30 binden 107 bine çıkması ile yeni bir

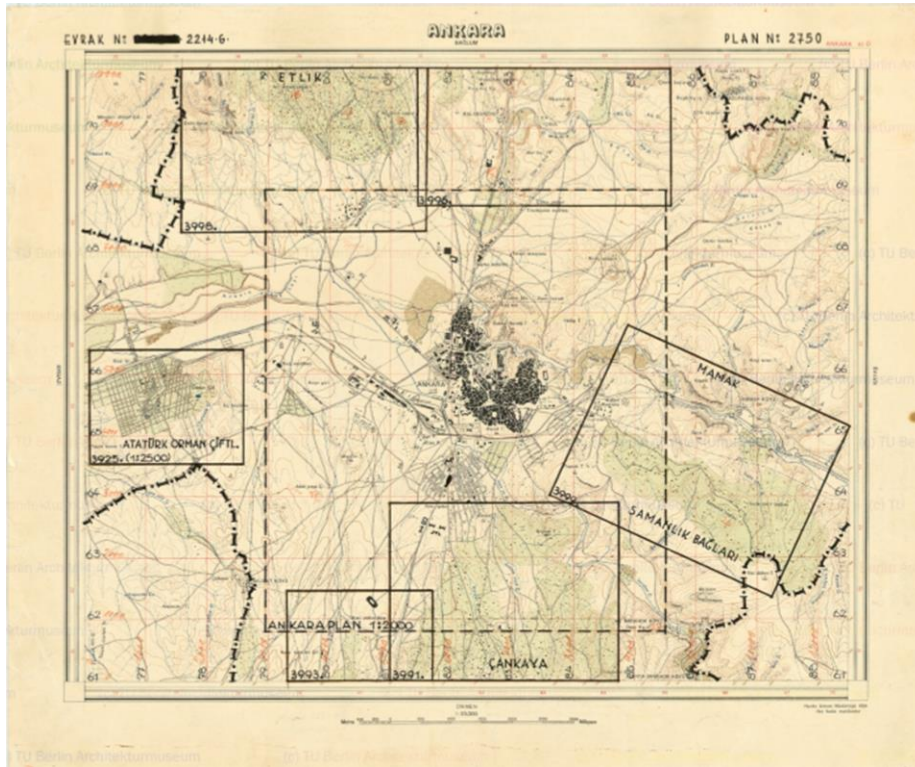
plana ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla 1927 yılında Ankara Belediyesi Ankara'nın planını yapmak üzere bir yarışma açmış, yarışmaya üç Avrupalı planıcı J.Brix, H. Jansen ve L. Jausseley davet edilmiştir. Bu üç plan önerisi arasından Jansen'in önerisi en basit ve bürokrasinin isteklerine en uygun öneriyi verdiği gerekçesi ile birinci seçilmiştir (Tekeli, 1982: 62). Jansen Planı da Ankara'yı İngiliz Bahçe Şehir Yaklaşımı ve Camillo Sitte Ekolü'ne göre yeşil alan düşüncesini ana unsur olarak içermiş, yeşil alanlar kent strüktürünün önemli bir parçası olmuştur. Jansen Planı'nda kent içerisinde büyük kent parkları önerilmiş, Gençlik Parkı, stadyum, hipodrom alanları boş zaman aktivitelerinin mekanları olmuştur. Jansen Planı'nın önerdiği parklar sisteminin bir parçası olarak da Orman Çiftliği şehir planında yerini almıştır (Tankut, 2000).

Ankara'da nüfusun çok hızlı artışı ile konut sorunu gündeme gelmiş ve ilk gecekondulaşmalar başlamıştır. Bütün bu olumsuzluklara ve ekonomik zorluklara karşın Jansen Planı 1933 yılında uygulamaya konmuştur. Jansen Planı'nın AOC ile olan ilişkisine geçmeden önce planın modernleşme projesi ile ilişkisini tartışmak önemlidir. Modernleşme Projesi kentleşme projesidir. Jansen Planı ile Ankara için kentleşme planı hazırlanırken AOC'nin de bu planda bir çiftlik/tarım alanı olarak yer aldığı görülmektedir. Jansen'in Ankara için hazırladığı öneride yalnızca merkezde yer alan kale ve çevresi, kentin yönetsel merkezi Kızılay ve Çankaya'ya uzanan bir omurga üzerinde ana aksa yerleşmiştir. Konut alanları ise bu aksın doğu ve batı yönlerindedir. Jansen'in Atatürk Orman Çiftliği için öngördüğü perspektifte her ayrıntı uygulamaya geçmemiştir. Jansen'in Ankara planında AOC'ye ilişkin izler 1933 yılında hazırladığı şablonlarda görülür, fakat tarihsel süreçteki gelişmeler ve coğrafik faktörler bu izlerin zamanla silinmesine neden olmuştur.

Jansen'in hazırladığı Ankara planının raporunda, bugünün şehri olarak tanımladığı 1930'lardaki şehri Jansen *buruşuk bir yüze maliktir* sözleriyle özetlemiş ve şehrin bileşenlerini iktisadi bakım, mahalle kuruluşları, seyrüsefer, yeşillikler, sanayi ve fabrikalar olarak belirlemiştir (Jansen, 1928). Aynı raporda *Ankara'nın katiyen bir sanayi şehri olmayacağı* ifadesine yer vererek Ankara için yeşil şehir düşüncesini esas almıştır (Jansen, 1928). Jansen Ankara'nın makro ölçeği dışında AOC için de tasarımlar yapmıştır.

Şekil 2.5. Jansen planı (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Şekil 2.6. Ankara Halihazır'da Atatürk Orman Çiftliği Haritası (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 22993)

1936 yılında Jansen, AOÇ Bira Fabrikası ve çevresinin düzenlenmesi AOÇ'nin merkez alanındaki sanayi yapıları ve çevresine ilişkin planlama çalışmaları yapmıştır. Egli, 1934 yılında Atatürk Orman Çiftliği tadilat eskizi adı altında hazırladığı planı cumhurbaşkanlığına yazdığı bir mektupla açıklamış ve, Jansen'in dışında AOÇ'nin mekansal yapısında belirleyici olmuştur. Bu eskiz çalışmasının tadilat eskizi olarak adlandırılmasının nedeni olarak, Atatürk Orman Çiftliği'nde daha önce plansız olarak yerleşmenin sonrasında yapılan bir çalışma olduğu veya Jansen'den sonra yapılması gösterilebilecektir.

AOÇ'nin Ankara'nın yerel coğrafyası açısından bir başka modernist öğretisi, yapılı çevresiyle gerçekleşmiştir. Çoğunluğu Ernst Egli'nin tasarladığı bu yapılar, Ankara'nın modern mimarlık ürünleri olarak AOÇ'nde 1930'larda önemli görsel ve mekansal eğitici rol üstlenmektedirler. Geleneksel mimariye alışmış gözler AOÇ'deki modern yapılar aracılığıyla çağın mimari geleneğinin mekanları ile AOÇ aracılığıyla buluşmaktadır. Bu yapıların mimarı olan Ernst Egli Atatürk'ün mimarı olarak bilinir (Egli, 2013: 27). Ankara ve Atatürk Orman Çiftliği'nde birçok yapısı vardır. Bu nedenle Atatürk Orman Çiftliğini tartışırken önemli bir isimdir

Egli'ye göre çiftlik kurulduğu ilk yıllarda düzensizdir, bu düzensizliğe son vermek için Egli'nin önerileri merkez alanı parka dönüştürmek, teraslar koymak, düzenli havuzlar yerleştirmek, mihver sistemi belirlemek ve bu eksen üzerinde çiftliği kademeler halinde yükseltmektir (Alpagut, 2012: 246). Fabrika ve konut alanlarının planlarını Jansen hazırlamıştır. Egli, Jansen ile çalışır ve Jansen'in planını bu dönemde ufak değişikliklerle uygular (Alpagut, 2012: 246). Yeni kurulan cumhuriyet için önemli mekansal katkılar sağlamış olan Jansen ve Egli'nin AOÇ'de de mekansal anlamda izlerinin olması AOÇ'nin o dönemdeki önceliği ve önemini kanıtlamaktadır.

Şekil 2.7. Egli'nin AOC tadilat eskizi ¹ (Alpagut, 2012)

¹ A ve B Mihver başlangıç ve bitiş noktaları

A Başlangıç noktası ve buraya sembolik anlamlar yüklenir

Kuzeyde şehit mezarlığı nı göster

B En üst noktasını göster

6a-6b ziraat sanayi alanlarını göster

a-c arası ahenkle devam eden muntazam bir cadde, caddenin iki yanı kavak ve heykellerle dolu, bunlar caddeye gölge oluşturacak...

c-d istasyona denk gelir tren yolunun üstüne bir köprü önerir, ferah ve zarif bir köprü

d-e arasına ferah anıtsal bir kapı, yüksek demir dövme dikmeler ve heykeller ile süslenmiş...

e-f ağaçlar ve çiçeklerle donatılmış bölüme geçilecek, heykellerle süslenmiş havuz da yapılacak

f-b teraslar halinde giderek yükselecek, iki yanına dikili taşlar ve heykeller konulacak...

b noktasında 12 sütunun üzerinde yükselen bir anıt yerleştirilecek...bu anıt insanın doğaya galebesini temsil edecek ve yüksek insanlık vazifesi ve idealini temsil edecek...

1a-idare mektep

1b-halk bahçesi, lokanta, otel

2a-memurin evleri

2b-birahane, küçük sanayi mıntıkası

3a-nebatat bahçesi

3b-halk bahçesi arkasında hayvanat bahçesi

4a-yüzmek, mahalli spor vs.

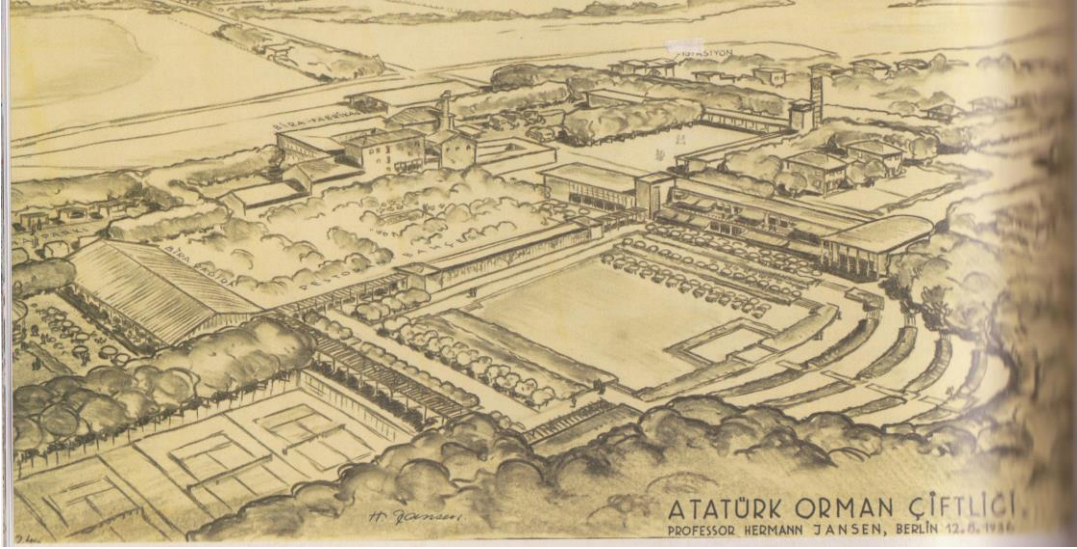
4b-marmara kısmı

4c-yeni tesis edilecek bir kısım

5-gezinti yolları, ağaçlık

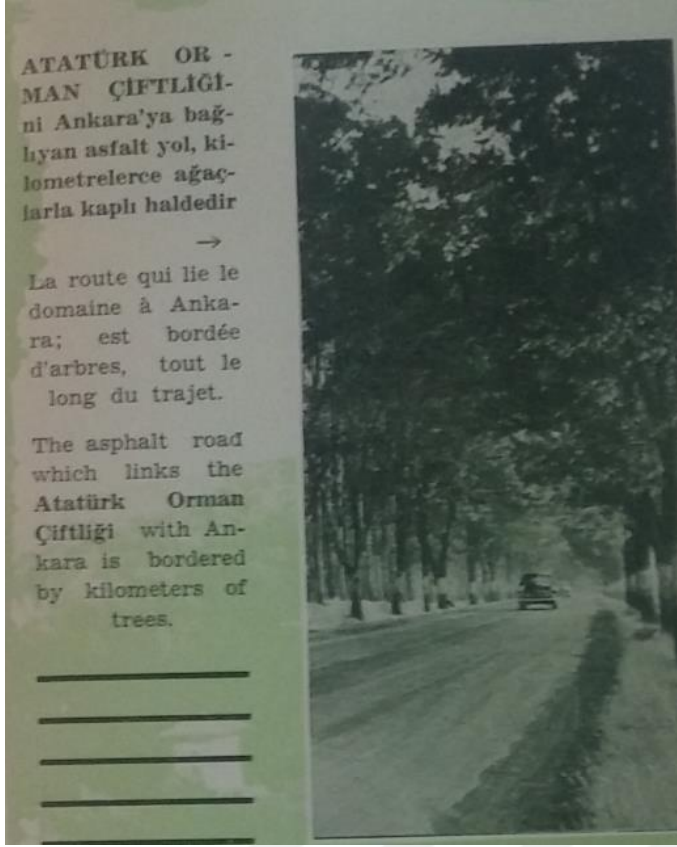
6a-6b-ziraat ve sanayi

7-bu mahal büyüklerin ve kahraman şehitlerin ebedi şeref yatağı

Resim 2.3. Herman Jansen'in çiftlik perspektifi (Alpagut, 2012)

Cumhuriyet'in ilk on üç yılında demiryolunu geliştirmeye ve millileştirmeye yönelik bir çaba olduğundan karayolu geliştirme politikası zayıf kalmıştır (Altaban, 1998). Toplumun içerisinde bulunduğu olumsuz koşullarda çoğunluğun bireysel araç sahipliği mümkün değildir ve AOÇ'nin yer seçiminin tren yolu aksının bulunduğu alanda yapılması nedeniyle kentle ulaşım ilişkisi avantajlı konumda olmuştur. Atatürk ve devlet erkânı özel araçlarıyla AOÇ'ye ulaşım sağlamış, Ankaralı'nın AOÇ'ye ulaşımı ise tren yolu ve AOÇ'ye kent merkezinden ulaşan toplu taşıma araçlarıyla gerçekleşmiştir. AOÇ'nin Ankara ile kamusal ulaşım ilişkisinin bu dönemde düzenlenmesi kentle kamusal alanları aracılığıyla kurduğu ilişkiyi geliştirmiş ve AOÇ'nin kamusal alanları aracılığıyla Ankara'nın gündelik yaşantısı erken cumhuriyet döneminde zenginleşmiştir.

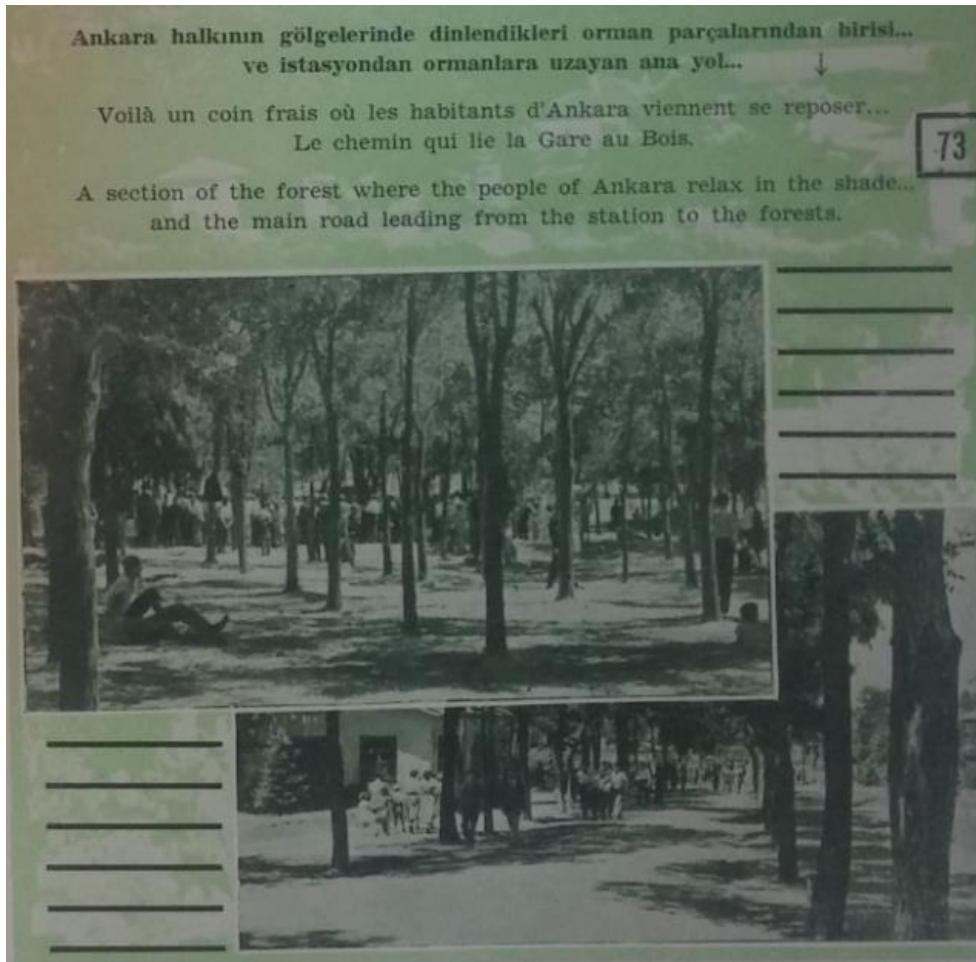
Resim 2.4. AOÇ'yi Ankara'ya bağlayan asfalt yol (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 69)

Resim 2.5. Orman çiftliği istasyonu (Atatürk Orman Çiftliği, 1939: 127)

AOÇ'nin modern yaşantının oluşumunda etkili olan kentle ilişkisi kamusal mimari mekanlarıyla gerçekleşmiştir. AOÇ'nin sahip olduğu kamusal alanlar eğlence mekanlarını da barındırmaktadır. Bu mekanlar eğlencenin keşfini sağlayacak, yeni rejimin, çağdaş bireyin gündelik yaşam pratikleriyle buluştuğu mekanlar olarak Ankara'yla ilişki

kuracaktır. Gündelik yaşamın parçası olarak kurgulanan AOÇ'nin kamusal mekanları Ankara'lı için yeni yaşam kalıplarının öğretildiği bir mekandır. Gündelik yaşam sanayileşme ile birlikte ortaya çıkmış bir kavramdır. AOÇ'nin kamusal mekanları da yeni kurulan başkentte yarattığı gündelik yaşam pratikleri ile modernleşme projesi ruhunu yaşama aktarabilecektir. Yüzme, güneşlenme gibi Ankara'nın alışık olmadığı eğlence aktiviteleri AOÇ ile Ankara'ya kazandırılmış ve bu yeni eğlence mekanları toplumu sosyalleştirmenin yanı sıra tüm toplumun birlikte zaman geçirmesine dayanan bir eylem sunmaktadır. Marmara ve Karadeniz Havuzları, Bira Parkı, Marmara Gazinosu ile AOÇ bu dönemde özellikle haftasonları Ankaralı'ların rekreasyonel alanlarından birisi olmuştur.

Resim 2.6. AOÇ'nin yeşil alanlarında vakit geçiren Ankara'lılar (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 73)

Şekil 2.8. Marmara ve Karadeniz havuzları vaziyet planı (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Resim 2.7. Marmara havuzu ve bahçesi (Atatürk Çiftlikleri, 1939: 112)

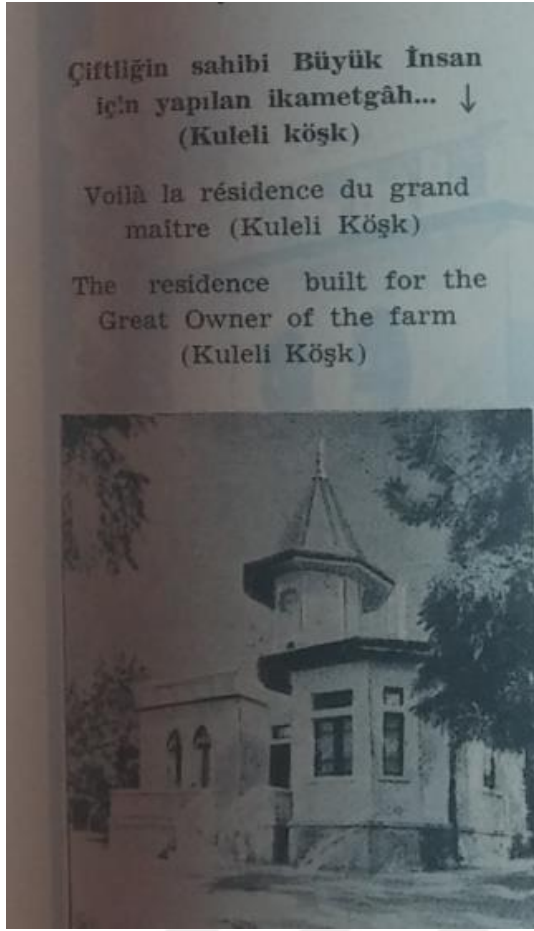
Marmara ve Karadeniz Havuzlarında kentliye yeni bir açık alan kullanımı önerilmekte ve alışılmış yaşantı kalıpları değişmekteydi. Aslıhan Demirtaş bu iki havuzu AOÇ'nin Sahilleri (The Beaches of AOÇ) olarak adlandırır ve bu iki havuz Ankara'nın üç

deresinden çekilen sularla doldurulan rezervuar alanlarıdır (Demirtaş, 2013)¹. Ankara’lıların yaz aylarında yüzdüğü Karadeniz ve Marmara Havuzlarının diğer bir önemi de Atatürk’ün başkenti İstanbul’dan Ankara’ya taşınmasından sonra Ankara’nın denizden yoksun coğrafyasını zenginleştirmektir. Havuzlar, Cumhuriyet ideolojisinin uygulamak istediği bilginin aktarım mekânı olup 1930’larda havuzların girişinden alınan bir fotoğrafta kıyafetle havuza girilmez yazmaktadır. Yeni deniz kıyafeti olan mayo ile havuza girmek bu yeni kamusal alanın gereğidir. AOÇ’de yer alan bir başka etkinlik alanı da Bira Fabrikası’nın arkasında kurulan Bira Parkı olup bu parkda geleneksel yaşam kalıplarının dışında batılılaşma yolunda yeni bir gündelik yaşam biçimi sunmaktadır. Ayrıca o dönemin keyifli alışkanlıklarından birisi de Çiftlik İstasyonundan ana aks boyunca Kuleli köşke kadar yürüyüş yapmaktır.

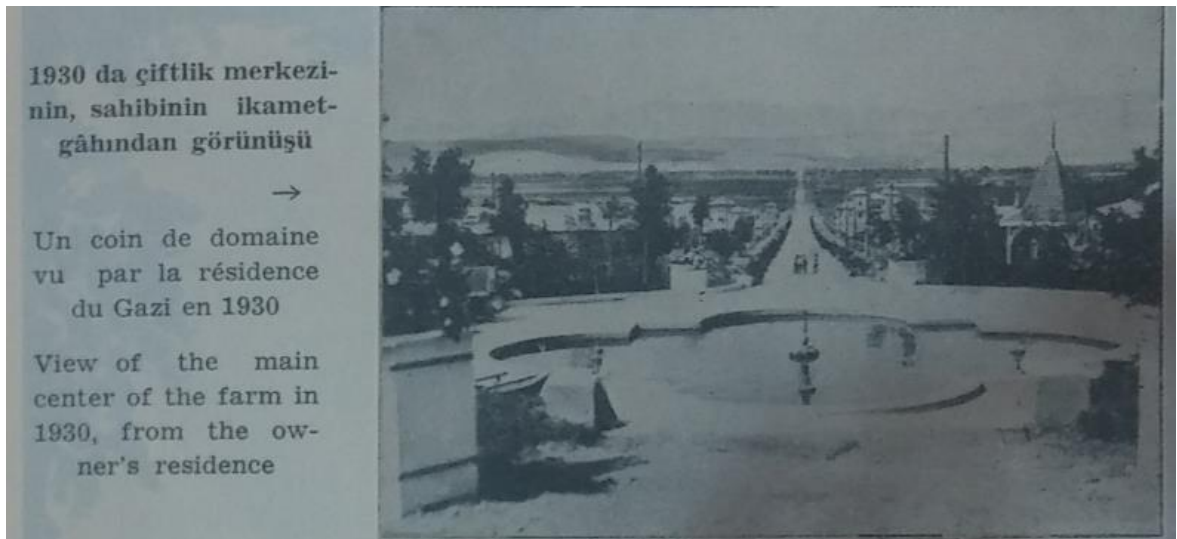

Resim 2.8. Bira parkı (Atatürk Çiftlikleri, 1939: 115)

¹ Kurulduğu dönemde Ankara’nın vadi tabanında bataklık olan alandan çekilen sular Marmara ve Karadeniz Havuzlarında sulama amaçlı kullanılmak üzere depolanmıştır. AOÇ’de bu dönemde fazla suyun atılmayarak depolanması o dönem için önemli bir ekolojik duyarlılıktır (Cengizkan, 2017).

Resim 2.9. Kuleli Köşk (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 17)

Resim 2.10. Kuleli Köşk'ten çiftlik merkezine bakış (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 17)

Resim 2.11. Marmara havuzu kapıdağ yarımadasında bir köşk (Atatürk Orman Çiftliği, 1953, 65)

Resim 2.12. Marmara köşkü platosu (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 65)

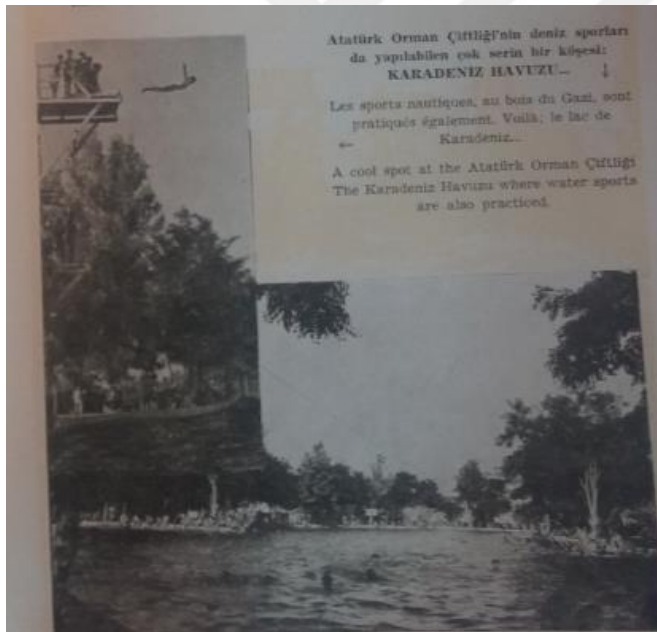

Resim 2.13. Marmara havuzu gemlik körfezi (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 67)

Karadeniz Havuzu'nun bir diğer önemli özelliği su sporlarının ve askeri öğrencilerin yüzme yarışlarının yapıldığı bir mekan olmasıdır. 1932 yılının Ağustos Ayında Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde "Karadeniz Havuzu kamuya açıktır: yarın, binlerce kişi havuza gelecek, sağlıklı ve mutlu bir gün geçirecektir." satırlarına yer verilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 1933b). Toplum için sağlıklı bir yaşam öngörüsü ve kamusal kullanım sunması açısından AOÇ'nin havuzları önemli bir modern yaşam önerisi sunmaktadırlar. (Hakimiyet-i Milliye, 1933b). AOÇ'de modern yaşantının mekanlarını sağlayan bir diğer alan Marmara Gazinosu olmuştur. 1929 yılında açılan Marmara Gazinosu Egli tarafından tasarlanan Marmara Köşkü'nün bahçesinde yer almaktadır. Marmara Gazinosu'nda düzenlenen konserlere katılan halk Atatürk'ü büyük bir özenle izleyerek kendisinin alkışladığı zamanlarda alkışlamaktadır (İnönü, 2016). Eğitici-öğretici misyonunun yanında AOÇ milli bayram kutlamalarının yapıldığı bir kamusalığa da sahiptir. Marmara Köşkü'nde Atatürk'ün ve halkın katıldığı 29 Ekim, 23 Nisan kutlamaları yapılmakta, (İnönü, 2016) bu kutlamalarda halk Atatürk'ü ziyaret etmekte ve AOÇ milli bir kamusalılık ve beraberliğin olduğu bir mekansal özellik kazanmaktadır. Karadeniz ve Marmara Havuzları aynı zamanda üst düzey misafirlerin ağırlandığı mekânlardır.

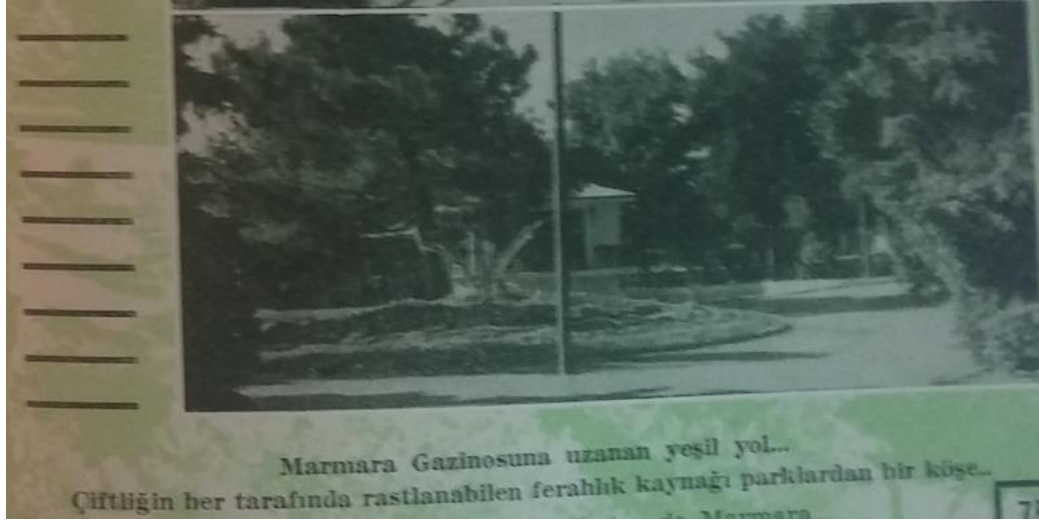

Resim 2.14. Dönemin gazete haberlerinde karadeniz havuzu (Hakimiyet-i Milliye, 1933b)¹

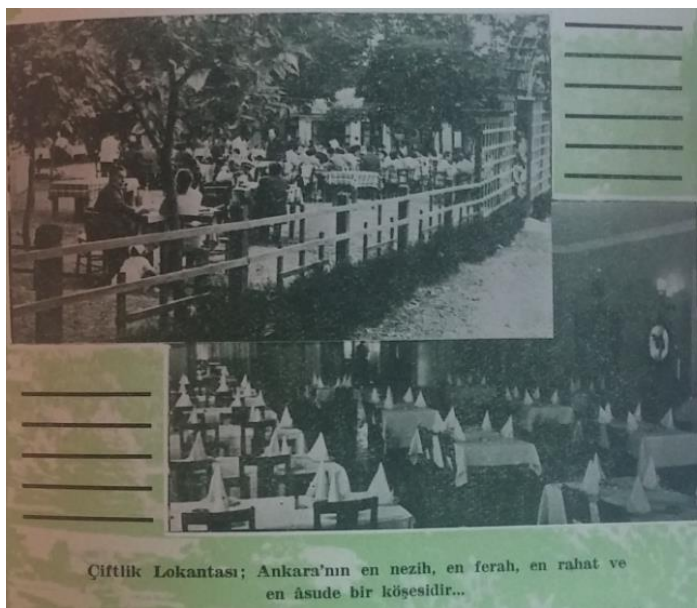
Resim 2.15. Karadeniz havuzu (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 49)

¹ Karadeniz Havuzu resminin altında şu ifadeler yer almaktadır: Evvelden Ankara'da yazın aranan ve hemen hemen bulunamayan şey gölgedir. Ankara'nın gölgeye nasıl kavuştuğunu artık "gölge" nin aranıp bulunamayan şey değil, her adımda rastgelen bir şeydir. Suya gelince yazın deniz banyolarına alışımsı olanlar için yazın denizi hiç aratmayacak değilse de Ankarayı seven bir insanın dab u ihtiyacını da güzelce tatmin edecek Karadeniz Havuzu bulunmaktadır. Resmimiz Karadeniz Havuzunun تنها bir saatteki güzel bir manzarasını tespit etmektedir. Yapılış ve dalgalanışı adeta büyük su haznelerini hatırlatan Karadeniz Havuzu Ankara'daki bütün halkın yaz günlerinde kenarına zevk ve istekle koştuğu bir plajı andırmaktadır.

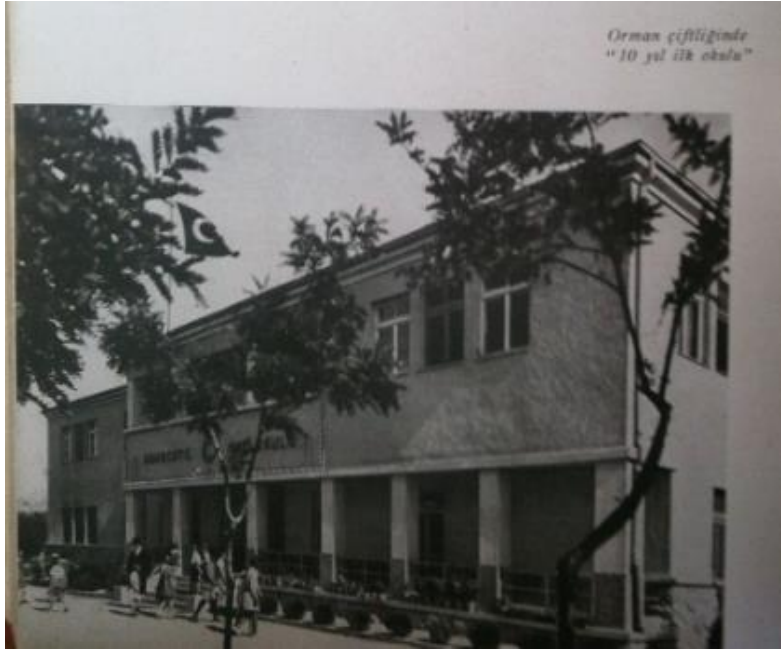
Resim 2.16. Marmara gazinosu (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 75)

Atatürk kendi çiftliğini kentsel anlamda kamusal bir gündelik rekreasyon alanına dönüştürmüştür. İstanbul gibi coğrafya açısından zengin bir başkentin ardından Ankara'da kurulmak istenen açık alan alternatifleri elde edilmek istenen başarının ve gayretin mekandaki karşılığı olmuştur. AOC tren durağına yakın yeşil alanlar aynı zamanda Ankaralı'ların piknik yapacağı kamusal alanlar olarak öngörülmüş, Ankaralı'nın kamusal rekreasyon alanı olarak önemli yere sahip olmuşlardır. Atatürk döneminde Hayvanat Bahçesi henüz açılmamış olmasına karşın bu dönemde Çiftlik Hayvanları bulunmaktadır (Uyar, 2016).

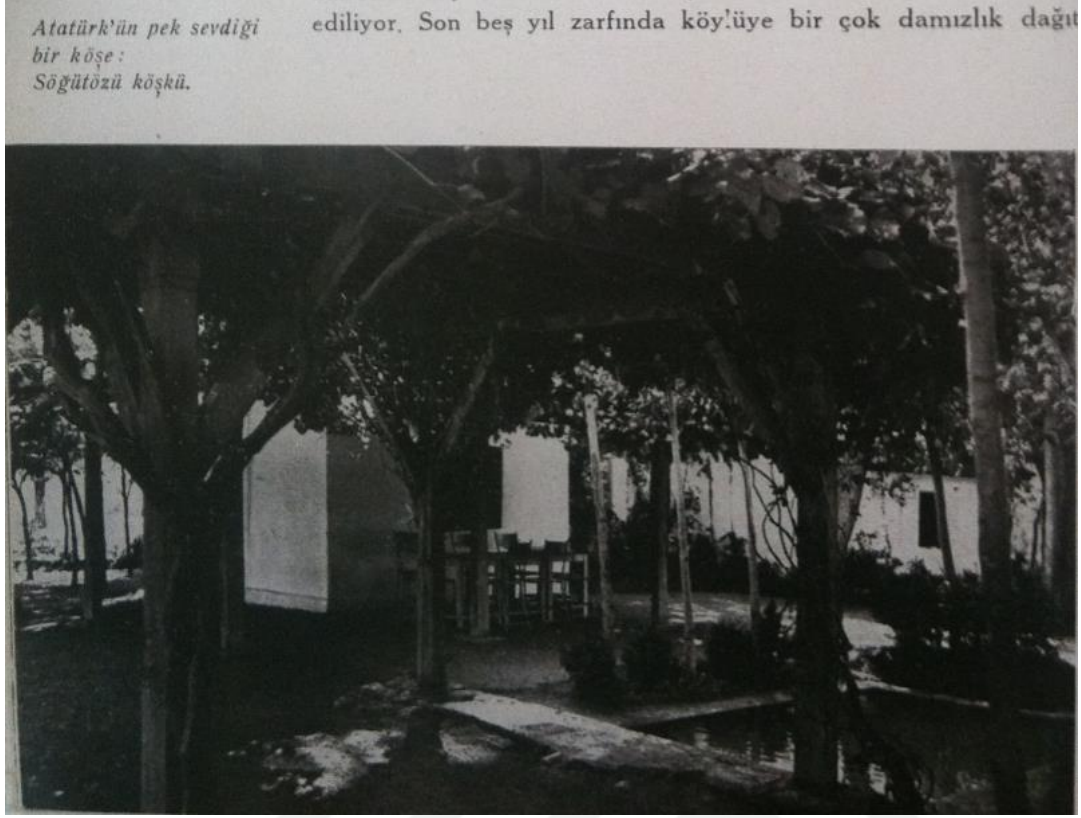
Resim 2.17. Çiftlik lokantası (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 79)

AOÇ içerisinde yer alan eğitim yapıları da Ankara coğrafyasında AOÇ'nin modernist proje'nin öğretilerinin vurgulandığı mekanlar olmuşlardır. Eğitim ve rasyonel bilimin öneminin vurgulandığı bu mekanlar 10. Yıl İlkokulu ve Kız Yetiştirme Enstitüsü'dür. Eğitim ve öğretime verilen önemin dışında kız çocuklarının modern dünyada eğitilmesi ve topluma birey olarak dahil olabilmelerinin mekanlarını barındıran AOÇ, 1930'larda Ankara için eğitici ve öğretici misyona sahip olmuştur

Resim 2.18. Onuncu yıl ilkokulu (Atatürk Orman Çiftliği, 1939: 128)

AOÇ'de bu dönemde diğer öne çıkan mekanların çoğu Atatürk'ün özel olarak kullandığı alanlardır. Daha sonraları Merkez Lokantası'na dönüşen restoran ilk olarak Atatürk'ün yemek yediği alan olarak açılmıştır. Kuleli Köşk, AOÇ'nin ilk dönemlerinde Atatürk'ün konaklamak için kullandığı evi olmuş, daha sonra sağlam olmadığı gerekçesiyle yıkılmasıyla, Atatürk Marmara Köşkünün üst katında konaklamaya başlamıştır. Atatürk'ün bireysel olarak kullandığı alanlardan bir diğeri Söğütözü'nde Sütlük-İğdelik olmuştur.

Resim 2.19. Söğütözü köşkü (Atatürk Orman Çiftliği, 1939: 52)

AOÇ'nin Ankara'nın yerel coğrafyasına bir başka modernist öğretisi yapılı çevresiyle gerçekleşmiştir. Çoğunluğu Ernst Egli'nin tasarladığı bu yapılar Ankara'nın modern mimarlık ürünleri olarak AOÇ'nde 1930'larda önemli görsel ve mekansal eğitici rol üstlenmektedirler. Geleneksel mimariye alışmış gözler AOÇ'ndeki modern yapılar aracılığıyla çağın mimari geleneğinin mekanları ile AOÇ aracılığıyla buluşmaktadır. Bu yapıların mimarı olan Ernst Egli Atatürk'ün mimarı olarak bilinir (Egli, 2013: 27).

Resim 2.20. Bira fabrikası (Atatürk Çiftlikleri, 1939, 128)

Ankara ve AOÇ Cumhuriyet Türkiye'sinin *aydınlanma geleneği içinde köktenci modernite* (Tekeli, 1998: 1) projesinin parçaları olmuştur. AOÇ mekanları kamusal rekreasyon alanları ile birey olarak toplumda yer almanın mekansal programını hazırlamaktadır. AOÇ, Atatürk'ün modernleşme projesinin kurucu taşlarından birisi olarak 1925-1938 yılları arasında modern kamusal programları ile ilişkilenmekte ve Ankara coğrafyasında modernizmin eğitici-öğretici rolünü mekanları aracılığıyla sağlamaktadır.

2.1.4. Bölüm değerlendirmesi

Cumhuriyetin kurucuları, ideolojik anlamda Osmanlı devletinden farklı bir politika izlemiş olsalar da iktisadi açıdan süreklilik göstermiştir. 17. yüzyılda Osmanlı'nın Avrupa coğrafyasındaki kapitalizme uyum sağlama çabası olarak tanımlanan çiftlik geleneği AOÇ'nin kurgusal olarak süreklilik gösterdiği bir oluşuma işaret etmektedir. Bu dönemde her ne kadar küresel coğrafyanın sanayileşme etkileri Cumhuriyet'in kurucularını etkilemiş olsa da ülkenin içerisinde bulunduğu durum sanayileşmenin ancak devlet eliyle girişimine olanak sağlamış, AOÇ'de Ankara'da devlet eliyle gerçekleşmiş sanayi yapılarının mekanı olmuştur.

Küresel coğrafyada yaşanan 1929 dünya bunalımı bu tarihten sonra tüm dünya ile birlikte Cumhuriyet ekonomisini de içe kapatmış ve devletçi bir anlayışın sürmesine neden olmuştur. Küresel kriz AOÇ'yi bu bağlamda önemli bir konuma getirmiş, bunalımdan bir yıl önce yaşanan kuraklık kuru tarıma olan ilgiyi arttırmış ve AOÇ'de kuru tarımın önü açılmıştır.

AOÇ'deki sanayi girişimlerinin yer seçimi Osmanlı'nın son dönemlerindeki altyapı girişimleri ile ilişkilendirilmektedir. 1892 yılında Ankara'ya ulaşan tren yolu çevresi, sanayi ve tarımsal alanları canlandırmış AOÇ'nin yer seçiminde etkili olmuştur. AOÇ'nin içerisinde bulunduğu tren yolu aksı boyunca Kırıkkale'ye kadar uzanan sanayi yapıları özellikle savaş sanayi endüstrisini barındırmakta, Atatürk'ün II. Dünya Savaşı öngörüsünün hazırlığı niteliğindeki savunma sanayinin üretim mekanları olmaktadır. AOÇ arazilerinde yer alan süt ve yoğurt fabrikaları halkın temel gıda gereksinimlerini karşılamakta, AOÇ arazilerinde yer alan bira ve şarap fabrikaları yerel coğrafyada üretilen arpa ve üzümün hammaddelerinden üretilen sanayi üretimleri ile yerel üretime katkı sağlamıştır.

AOÇ'nin sanayi ve tarımsal yapısının biçimlenmesi küresel ve yerel coğrafyanın etkisiyle gerçekleşirken, mekansal yapısında ana belirleyici unsur modernleşme projesi olmuştur. Rasyonel bilimin sonucu olarak Avrupa'nın 17. Yüzyıldaki başarısının dayanağı olan modernist proje, Cumhuriyet'in kurucularını mekansal alan da dahil olmak üzere birçok açıdan etkilemiştir. Jansen, 1933 yılında AOÇ'nin kent merkezinden uzakta kalan alanları için kent planı hazırlamış, sahip olduğu kamusal alanlarının çağdaş yaşam kalıplarını barındıran mekanları ile AOÇ de bu dönemde Atatürk'ün büyük projesinin kurucu taşlarından biri olmuştur. Atatürk'ün bütüncül bir devlet politikası içerisinde örnek çiftlik projesi olarak kendi iradesini kullandığı bir kurum olarak yönetilen AOÇ, bu dönemde kentten ayrı fiziki coğrafyası ile modernist proje mekanıdır. Kurucu iradenin AOÇ aracılığıyla hedeflediği *eğitici ve öğretici misyon* bu dönemde AOÇ'nin kentteki modernizmin temsiliyet değerini ifade etmektedir.

Çizelge 2.1. 1925-1938 AOÇ; yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı

Yönetim	Tek irade
Üretim	Modern tarım/sanayi
Mekan	
Makro (Plan)	Kentten ayrı
Mikro (Mimari Program)	Modernist proje alanı
Anlam	Eğitici-öğretici çiftlik

2.3. Devlet Çiftlikleri Sisteminin Parçası ve Savunma Politikası Alanı Olarak AOÇ (1938-1950)

Türkiye, 1938-1950 yılları arasında savaş koşullarının baskısı altında yeni bir iklimin etkisindedir. Atatürk'ün ölümünün ardından cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı süreci genel olarak Atatürk'ün yönetim anlayışı ile süreklilik göstermekle birlikte (Ortaylı, Küçükkaya, 2015: 153) objektif olarak değerlendirmesi kolay olmayan bir dönemdir. İnönü, büyük topyekun bir harbin, felaketin gölgesi ortaya çıktığı zaman cumhurbaşkanı seçilmiştir (Ortaylı, Küçükkaya, 2015, 166: 167). İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sürecinin II. Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz koşulların dışında Atatürk gibi devlet kurucu bir liderin ardından, görev yapmak gibi bir başka zorluğu da vardır ve bu zorluk dönemin gazetelerinde de yer almaktadır. 29 Aralık 1938 tarihli Tan Gazetesinde, *Türklerin Babasının Kıymetli Hatıraları* başlığıyla, Ankara sokaklarında Atatürk, İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın resimlerinin olduğu afişlerin asıldığı görülmektedir. Gazetede yayınlanan afiş resminin altında açıklama olarak "Atatürk'ün Ankara'sından bir silüet, ortada Atatürk'ün mesai arkadaşı İsmet İnönü ve başvekil Celal Bayarla" yazmaktadır. Ölümünün ardından Atatürk anılmakta ve Cumhuriyet'in yeni yöneticileri İsmet İnönü ve Celal Bayar da başkent Ankara'nın silüetinde zihinlerde öne çıkmaktadır.

Resim 2.21. 29 Kasım 1938 tarihinde gazetede Atatürk ve İnönü haberleri (Tan Gazetesi, 1938: 5)

II. Dünya Savaşı'nın 1939 yılında başlaması ile küresel anlamda da yeni bir döneme girilmiştir. Tekeli ve İlkin, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa Coğrafyasında bıraktığı derin izlerin yanı sıra savaşa girilmemesine rağmen Türkiye Coğrafyasını da derinden etkilediğini vurgulamışlardır. I. Dünya Savaşı ile yıkılmış Osmanlı Devleti'nin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik anlamda zor günler geçirmiş olmasından dolayı bu dönemde askeri, ekonomik ve sosyal politikalar öne çıkmış olup (Tekeli, İlkin, 2013) AOÇ II. Dünya Savaşı sürecinde bu politikalardan özellikle ekonomi politikasıyla ilişkilendirilmiştir.

Savaş sürecinde askeri ve ekonomik önlemler alınırken geleceğe yönelik de adımlar atılmış olup Tekeli ve İlkin (2013) bu adımları *Savaşa rağmen uygulanan köktenci eğitim projesi ve gelecek planlaması* olarak adlandırmıştır. Eğitim alanı, modernleşme arayışı ile biçimlendirilmiş, 10 yıllık sağlık program hazırlanmış, tarımda yeni kurumsallaşmalar ve çiftçiyi topraklandırma yasası çıkmış, sanayileşme programı hazırlanmış, vergi alanında yeni düzenlemeler getirilmiş, tek parti rejiminden çok parti rejimine geçiş sağlanmıştır (Tekeli, İlkin, 2013). Savaş ikliminin meydana getirdiği zorluklar AOÇ'nin yönetim, üretim ve mekansal yapısının da belirleyicisi olmuştur.

2.3.1. Yönetim yapısı: devlet iradesi

Atatürk ve İnönü dönemleri siyasi ve ideolojik açıdan sürekli olsa da, AOÇ'nin yönetim yapısı bu iki dönemlerde farklı özelliklere sahiptir. Bu farklılığın temel nedeni Atatürk ve İnönü dönemlerinde etkili olan küresel ve yerel koşullardır¹. Atatürk ile İnönü arasında Atatürk'ün ölümünden önce AOÇ'nin yönetimi konusundaki fikir ayrılığı yaşanmıştır². Atatürk'ün çiftliklerini 1937 yılında hazineye devri ve sonrasında 1 Ocak 1938 tarihinde 3308 sayılı kanunla çiftliklerin yönetiminden sorumlu olan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu kurulmuştur (Tekeli, 2010/2004). Başka bir deyişle İnönü, Atatürk'ün ölümünden önce çiftliklerin idaresinde dolaylı olarak belirleyici rol oynamıştır. Literatüre yansıyan bu fikir ayrılığı İnönü'nün çağın ruhunu yakalama önerisi ile mi bu düşüncesini ortaya koyduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

II. Dünya Savaşı iklimi, Atatürk'ün diğer çiftlikleri ile birlikte AOÇ'yi idare sürecini de biçimlendirmiştir. İnönü'nün desteklediği *devlet çiftlikleri* projesi bu dönemde çıkarılan *Atatürk Çiftlikleri* (1939) kitabının isminden de anlaşılmaktadır. İnönü'nün tarıma olan ilgisi ve bilgisi de savaş koşullarının yarattığı ortamda AOÇ'de yeni projelerle üretime geçilmesine olumsuz etki ettiğini düşündürmektedir. Bu dönemde Atatürk'ün çiftliklerinden biri olan AOÇ başkentte yer alması ve arazilerinin büyüklüğü ile farklılaşmış, devlet çiftliklerinden biri olarak ülkenin ekonomik zincirinin önemli bir halkası konumunda olmuştur. AOÇ'nin ve diğer çiftliklerin yönetiminde devlet iradesi bu dönemde etkili olmuş, bu çiftlikler topyekün bir yönetim anlayışı ile Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak yönetilmiştir.

¹ Atatürk'ün I. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir devletin kurucusu olması ve bu kapsamda yeni kurulan bir devletin politikalarını üreten bir liderdir. İnönü dönemi ise Atatürk gibi kurucu bir liderin ardından Cumhurbaşkanı olmuş, Cumhurbaşkanlığı süreci ise II. Dünya Savaşı ile başlamıştır. Bu nedenle her iki durum da küresel ve yerel etkilerle farklı bütünsel bir çerçeveye oturmaktadır.

² Atatürk-Inönü ilişkileri tekdüze değildir. Çok iyi anlaşıldıkları dönemler ve konular olduğu gibi, çatıştıkları dönemler ve konular da vardır (Akyol, 2017). Tıpkı bu tanımda olduğu gibi AOÇ'nin idare yönteminde de Atatürk ve İnönü arasında fikir ayrılıkları olduğu literatüre geçmiştir. AOÇ'nin yönetim biçiminin bu dönemde tartışılıyor olması ve farklı bakış açılarının varlığını kanıtlamaktadır. AOÇ'nin yönetim yapısının bu dönemde tartışılması değişen çağın koşullarına göre konum alma konusunu gündeme getirmiştir.

Resim 2.22. İsmet İnönü Atatürk Orman Çiftliği'nde¹ (Ülger, 2014)

“Ben talebe fakülte cemiyetinde İsmet Paşa’nın evini ziyarete gittim. Bir minibüs tuttuk. Talebe grubuyla beraber gittik. İsmet Paşa bizi adeta imtihan etti. O kadar güzel sorular soruyordu ki tarımla ilgili hatta bahçeye gittik bahçesinde bir bitki gördük, benim görmediğim bir bitki arkadaşlarımın hiçbirisi de görmemiş, nedir biliyor musunuz? Antep Fıstığı. İsmet Paşa Ankara Çankaya’daki bahçesinde antep fıstığı yetiştiriyordu” (Ülger, 2014).

Her ne kadar AOÇ’nin idari yapısında Atatürk ve İnönü arasında fikir ayrılıkları yaşanmış olsa da, İnönü’nün AOÇ’yi yönetim politikasında Atatürk dönemindeki tarımsal kararlarda süreklilikler görülmektedir. İnönü döneminde AOÇ Genel Müdürlüğü yapmış olan Numan Kırar, Atatürk tarafından Amerika’da tarım alanında eğitim almak üzere gönderilmiştir. İnönü, Atatürk döneminde kazanılan bu birikimi değerlendirmiş ve AOÇ’nin yönetiminde Numan Kırar’a müdür olarak görev vermiştir.

Atatürk’ün yönetici olarak sıkça kullandığı ve halkla milli bayramlarda kullandığı AOÇ içerisinde yer alan Marmara Köşkü’nde buluşma geleneği İnönü tarafından da sürdürülmüştür. Fakat İnönü, Atatürk’ün Marmara Köşkü’nün üst katlarında yer alan kişisel mekanlarını kullanmamış, (İnönü, 2016)² AOÇ’de yer alan Atatürk’ün kişisel

¹ Soldan sağa İsmet İnönü, Mevhibe İnönü, Aytekin Ülger’in kızları, Aytekin Ülger ve Aytekin Ülger’in oğlu, 1960’lı yıllar...(Aytekin Ülger arşivi, 2014).

² İsmet İnönü’nün kızı Özden İnönü babasının özel alanlarını kullanmadığını şu sözlerle anlatmıştır: “Babamın döneminde Atatürk’ten sonra biz oraya Cumhurbaşkanı ailesi olarak gitmeye devam ettik. Üst katlarda oturmadık. Orası tamamiyle Atatürk’e ayrılmıştı. Babam hiç bir zaman orada yatmadı. Babam alt

mekanlarına saygılı bir duruş sergilemiştir. Savaşı koşullarında dahi AOÇ alanları halkla buluşmak amacıyla kullanılmaya devam etmiştir.

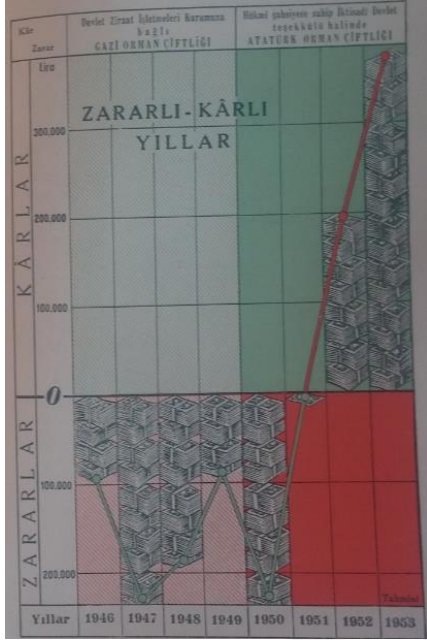
AOÇ bu dönem devlet çiftlikleri sistemi içerisinde yer alan çiftliklerden biri olarak yönetilmiş olsa da AOÇ arazilerinden Tarım Bakanlığı'na satış gerçekleşmiştir. Bira Fabrikası, 6 Temmuz 1939 tarihinde Tarım Bakanlığı'nca Tekel Genel Müdürlüğü'ne satılarak AOÇ arazilerinden diğer kuruluşlara ilk satış gerçekleşmiştir. Bira Fabrikasının satılmasının ardından 1942, 1943 ve 1944 yıllarında da toplam 49.490 m2 arazi Tekel Genel Müdürlüğü'ne satılmıştır (Kimyon, Serter, 2015). Bu satışlar ile AOÇ'nin sanayi girişimlerinin önemli bir parçası olan Bira Fabrikasının Tarım Bakanlığı'nın idaresine verilmesi hem AOÇ'nin idari bütünlüğünü hem de Bira Parkı gibi bir mekana sahip olan Bira Fabrikasının AOÇ ile mekansal bütünlüğünü etkileyen bir karar olmuştur.

1953 yılında yayınlanan *Atatürk Orman Çiftliği* kitabının içerisinde AOÇ'nin 1946-1952 yıllarına ait bilançosu yer almaktadır. Bu bölümde AOÇ'nin 1952-1953 yıllarında zarardan kara geçtiği, 1953 yılında AOÇ'nin karının en üst düzeyde olduğu görülmektedir. AOÇ'nin Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na bağlı olarak yönetildiği süreçte zarardan kara geçilmesini masraflarda tasarruf, zararlı işletmeleri ıslah gibi yöntemlere başvurulduğu belirtilmiştir (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 58). *Atatürk Orman Çiftliği* kitabında AOÇ'nin savaş yıllarındaki üretimine ait bilgiye yer verilmemiş olup, savaş sonrası döneme dair ilk bilgi 1946 yılına aittir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin dış, ekonomi politikasında ve siyasal rejiminde önemli değişiklikler yaşanmıştır (Tekeli, İlkin, 2013). İnönü Müttefiklerin faşizm karşısındaki zaferinin bir sonucu olarak dünyanın köklü bir şekilde değiştiğini fark etmiş ve yurttan bir patlama olmadan kendinin de duruma müdahale etmesi gerektiğini görmüştür. Bu amaçla 1 Kasım 1945'te, mevcut siyasal sistemin yeni oluşmakta olan kapitalist ve

katta terası kullanırdı. Oraya misafirleri ile gelirdi. 23. Nisan, 19. Mayıs 29. Ekim'leri yine babam orayı halka açık bir biçimde kullanırdı. Benim de hatırladığım Marmara Köşkü ve Havuzun etrafında dolaşırdık, bahsettiğim ayrıranını içerdik. Bizim için de bayramlar da Atatürk'ün arzusuyla halkla beraber olduğumuz bir alandı. Atatürk'ün diktiği ağaçlar zamanla büyüdü. Atatürk dermiş ki Ankara'nın iklimi için en uygun ağaç akasya ağacıdır. Diğer yerlerde çam dikiliydi. Babam tarıma çok meraklıydı. Tarımcılar geldiği zaman babam onları imtihan ederdi. Bu hangi cins çam diye sorardı. Bilimsel araştırmalar yapan bir insandı. Merkez lokantasına Atatürk'ün geldiğini hatırlıyorum. Babamla beraber Atatürk'le yemek yerlerdi. Korutük Cumhurbaşkanı zamanında Marmara Köşkündeki eşyaların Makbule'nin evinde kullanıldığını duymuştum. Lojmanlardaki evin birinde Ülkünün ailesi otururdu." (İnönü, 2016).

demokratik dünya düzenine paralel bir uyum amacıyla düzeltileceğini açıklamıştır (Ahmad, 2014/2006: 105).

Şekil 2.9. AOC'nin 1946-1952 yılları arasındaki kar zarar tablosu (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 57)

CHP, 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasına yol açacak şekilde parçalanmış, İşadamı ve bankacı Celal Bayar, bürokrat Refik Koraltan, Profesör Fuat Köprülü, bir toprak ağası olan Adnan Menderes, Demokrat Partiyi kurmuştur. 1946 seçimlerinde CHP 456 sandalyeden 395'ini, DP 66 sandalyeyi almış ve Cumhuriyet Halk Partisi seçimi tekrar kazanmıştır. 1950 seçimlerinde ise durum tam tersi yönde olmuş, 14 Mayıs 1950 tarihinde DP'liler sandalyelerin çoğunluğunu alarak seçimi kazanmışlardır. (Ahmad, 2014/2006: 109). 1950 yılı AOC'nin idari yapısında iradenin değişimine işaret eden bir tarih olmuş, 24 Mart 1950 tarihinde TBMM'de kabul edilen 5659 sayılı yasa ile AOC Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumunun bünyesinden ayrılarak ayrı bir müdürlük olarak idare edilmeye başlanmış ve bu özelliği ile AOC Atatürk'ün diğer çiftliklerinden ayrılmıştır. Böylece AOC için yeni bir dönem başlamış AOC bütüncül devlet çiftliği projesinin parçası olmaktan çıkmıştır.

5659 sayılı yasa ile AOC'de yapılacak değişiklikler ve planlama yetkisi TBMM'nin ve Tarım Bakanlığı'nın kararına bağlanmıştır. AOC'nin yönetiminde gelen bu değişiklik, AOC'nin kurulduğu 1925 yılından gelen devlet çiftliği projesi/vizyonundan uzaklaşılması

bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Bu kırılma noktası, 1945 yılında verilmeye başlanan Marshall yardımlarının etkisiyle Türkiye ekonomisinin üretim odaklı yaklaşımının değişmesinin AOC’de ortaya çıkardığı etkinin sonucu olarak gerçekleşmiştir. İnönü, tarihsel süreçte AOC’nin yönetiminde iradi olarak geri planda görünmesine rağmen önemli idari değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur. Atatürk ölmeden önce AOC’nin hazineye devredilmesi, 3308 sayılı kanunla Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu bünyesinde yönetilmesi, bu bağlamda savaş sırasında toplumun savaş koşullarında beslenme ihtiyacına yönelik bir politikanın parçası haline gelmesi, savaş bitiğinde ise 1950 yılında AOC’nin 5659 sayılı yasa ile diğer çiftliklerden ayrılarak özel bir kanunla ayrı bir müdürlük olarak yönetilmesi İnönü’nün etkisiyle gerçekleşmiştir.

2.3.2. Üretim yapısı: savaş koşullarında savunma amaçlı üretim

İnönü’nün cumhurbaşkanı olmasından kısa bir süre sonra başlayan II. Dünya Savaşı 1923-1938 arasındaki Atatürk’ün liderliğindeki Cumhuriyet döneminden farklı bir ortam oluşmuştur. Savaş koşulları ekonomi ve devlet ilişkisinin yeniden belirlenmesini gerektirmiştir (Tekeli, İlkin, 2013). Türkiye fiilen II. Dünya Savaşı’na girmemiş olsa da savaş ekonomisi koşullarını yaşamıştır. Bu bağlamda üretim kavramı da savaş koşullarında biçimlenmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasındaki barış sürecinde milli müdafa ekonomisi anlayışı içinde yürütülen topyekün seferberlik hazırlıkları, savaşa başladıkları zaman ekonomilerin büyük sarsıntılara uğramadan savaşı sürdürmelerini sağlamıştır (Tekeli, İlkin, 2013).

Türkiye’nin bu dönemdeki ekonomi politikası *milli müdafa ekonomisi* olarak tanımlanmıştır. Savaş sırasında özellikle ekonomik konular öne çıkmış, ekonomi alanında, savaş sürecinde Türk Parasının değeri, Milli Korunma Konusu (çalışma koşullarına yönelik, tarıma yönelik), Türkiye’nin üretimine ilişkin önlemler, Dış Ticaret konusunda alınan önlemler, savaş sürecinde beslenmenin önemi, giyim harcamalarındaki gelişmeler, enerji üretimi ve tüketimi, ulaşım konusunda savaş sırasında yaşanan gelişmeler, savaş sürecinde sanayi ve maden üretimi (Tekeli, İlkin, 2013) gibi çalışmalar yapılmış, savaş ülke için uyarıcı bir etki yapmıştır. AOC Atatürk’ün diğer çiftlikleri ile birlikte ülkenin gıda ihtiyacını sağlamanın yanında sahip olduğu savunma sanayisine ait olan fabrika yapıları ile *milli müdafa ekonomisinin* parçası olmuştur.

1940 Ocak ayında Savaş'tan kaynaklanan yokluğun önüne geçmek için TBMM tarafından Milli Koruma Kanunu yürürlüğe konarak ihtiyaç maddelerine narh uygulanmaya başlanmış, kiralar 1940 seviyesinde dondurulmuştur. Çalışma süresi günde üç saat uzatıldığı gibi birçok işyerinde haftalık tatiller de kaldırılmıştır. Dolaylı vergiler, şeker, çay ulaşım gibi temel gereksinimlerde önemli ölçüde artırılmıştır (Ahmad, 2014/2006: 104). 1929 Buhranı sonrasında daralmış olan ithalat, savaşın ilk iki yılı içerisinde yarıya düşmüş, yetişkin nüfusun büyük bölümünün askere alınması ile üretimde gerileme yaşanmış sonuç olarak buğday üretimi %50 düşmüştür. Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayi yatırımları bütçenin savunma harcamalarına ayrılmasından dolayı ertelenmiştir. 1930-1939 yıllarındaki müdahaleci-devletçi politikaları ile süreklilik içerisinde olmakla birlikte 1940-1945 arasındaki dönem iktisadi açıdan kesinti dönemi olarak ifade edilmektedir. 1945-1950 yılları ise iktisadi açıdan yeni dengelerin kurgulanacağı bir kuluçka dönemi niteliği taşımaktadır (Boratav, 2015/2003: 83). Savaşın yarattığı bu olumsuz koşullarda bütçenin ağırlıklı olarak savunma sanayisine ayrılması AOC'nin de dahil olduğu tren yolu aksı boyunca Kırıkkale'ye uzanan Erken Cumhuriyet dönemine ait sanayi yatırımlarını öne çıkarmıştır. Savaşın yarattığı iklimle azalan üretim koşulları enflasyon baskılarının neden olduğu halkın tahammül sınırını aşmasını önlemek ve büyük kentlerin beslenmesini sağlamak temel sorunlardan biri olmuştur. Savaş sırasında tarıma olumsuz etki eden bir başka gelişme savaşın askeri politikası olmuştur. Bir milyona yakın tarım yapan köylü bu dönemde askere alınmış, çift hayvanları savunma amaçlı kullanılmış, çiftçilere ödenen fiyatlar sabit kalırken bütün diğer fiyatlandırmalar enflasyon değerleri üzerinden yapılmıştır (Keyder, 2015/1989: 141).

Kentlerin savaş sırasında beslenme sorunlarına karşı tarımsal alanda önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin etkileri kentlerdeki nüfus artışının da nedeni olacaktır. Bu önlemlerden biri savaşın son yılında çıkan çiftçiyi topraklandırma yasasıdır. Tekeli ve İlkin bu kanunu uygulaması uzun yıllar sürecek ve sonuçları uzun erimde alınacak bir kanun olarak değerlendirmektedir. Cumhuriyet, Osmanlı toprak sisteminde rejim olarak bir değişikliğe gitmemiştir. Atatürk her ne kadar 1936 yılındaki TBMM konuşmasında Anadolu çiftçisinin toprak sahibi olması gerekliliğini vurgulamış olsa da çiftçiyi topraklandırma gerçek manada 1945 yılında İnönü'nün icraatı olacaktır. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sürecinde 1945 yılında toprak reformu yapılmış, gelen Marshall yardımları ile köylerde kalkınma başlamıştır (Tekeli, İlkin, 2013: 147).

İnönü döneminde tarımsal anlamda bir başka gelişme 1948 yılında gerçekleşen 5 yıllık tarımsal kalkınma programı olmuştur. Bu kalkınma da Ziraat işleri, tarımsal ekonomi işleri, çiftçiyi topraklandırma işleri, hayvancılık işleri, orman işleri ele alınmıştır (Tekeli, İlkin, 2013). İnönü dönemi, savaşın da etkisiyle tarımsal arayışların arttığı bir dönemdir ve bu gelişmeler AOÇ'nin Atatürk tarafından kurguladığı tarımsal sistemin Türkiye'ye yayılan uygulaması olmuştur. Bu kurgunun içerisinde Atatürk'ün diğer çiftliklerinden biri olarak AOÇ, Atatürk döneminde sahip olduğu modern tarım ve sanayide yüklendiği eğitici-öğretici misyonunun yerine topyekun bir savunma politikası içerisinde yer almıştır.

Değinildiği üzere savaş sırasında tarımsal alanda yapılan bir başka girişim 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu olmuştur. Bu kanunun çıkarılmasından sonra Tarım Bakanlığı'na boş devlet arazileri üzerinde devlet hesabına tarım yapma yetkisi verilmiş, boş alanlarda Zirai Kombinalar bünyesinde 13 işletme kurulmuştur. Devletin Denetimindeki bu işletmeler savaş sırasında hububat sıkıntısını hafifletmekte önemli rol oynamıştır (Tekeli, İlkin, 2010/2004). Bu süreçte Atatürk'ün çiftlikleri olan, Gazi Çiftliği, Silifke-Tekir, Yalova-Baltan, Tarsus-Piroğlu ve Dört Yol Karabasmak Devlet Tarım İşletmeleri olarak üretimine devam etmiştir. İki ayrı kurumsal organizasyon içinde örgütlenen Zirai Kombinalar ile Devlet Tarım İşletmeleri 1950'de (13 Haziran 1949 tarihinde 5453 Sayılı Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Görev ve Kuruluş Kanunu'nun yürürlüğe giren) Devlet Üretme Çiftlikleri kimliğiyle birleştirilerek çalışmalarını sürdürmüş böylece Devlet Üretme Çiftliklerine yeni ve farklı işlevler kazandırılarak, “çiftçinin tohumluk, damızlık, hayvan, fidan ve fide ihtiyaçlarının karşılanması devlet güvencesine alınmıştır (Sektörel ve İşletmecilik Boyutlarıyla TİGEM, 1997: 6). Bu koşullarda, 1950 yılında kısa bir dönem AOÇ de Devlet Üretme Çiftliği bünyesinde yer almış, 24 Mart 1950 tarihinde Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü Kuruluş Kanunu nun çıkarılması ve çiftliğin adının “Atatürk Orman Çiftliği” olarak değiştirilmesi ile AOÇ Devlet Üretme Çiftlikleri sisteminden ayrılmıştır.

Tekeli ve İlkin'e göre Türkiye gibi sıcak savaşa katılmamış bir ülkenin halkı, savaşı, kendi gündelik yaşantısındaki gıda maddelerini karşılamada karşılaştığı sıkıntılar üzerinden hissetmiştir (Tekeli ve İlkin, 2013: 233). Gıda ihtiyacının karşılanmasında yaşanan sıkıntılar savaş döneminde gıda ihtiyacının bölgesel üretimle karşılanmasını beraberinde getirmiştir (Cengizkan, 2017). Kentten kıra tersine hareketler de savaş sırasında gıda ihtiyaçlarının giderilmesinde kıran üretim potansiyellerinin sonucudur. Bu açıdan AOÇ

alanı savaş sırasında tarımsal üretimi ile Ankara'nın gıda üretimine katkı yapan hayati bir alana dönüşmüştür.¹

AOÇ'nin savaş sırasında gıda ihtiyacını karşılamak üzere üretim yaptığı hipotezini destekleyen bir başka gelişme 1940 yılında Milli Koruma Kanunu'nun çıkarılmasından sonra, 477 sayılı Koordinasyon kararıyla Tarım Bakanlığı'na boş devlet arazileri üzerinde ve devlet hesabına tarım yapma yetkisi verilmesi olmuştur (Tekeli, İlkin, 2014: 298, 299). Devlete ait boş arazilerde kurulan 13 işletme devlet adına bu dönemde kurak alanlarda ekim yapmıştır ve sonuçta bu arazilerden savaş sırasında 150 ton hububat üretilmiş, ülkenin toplam hububat üretiminin 300 ton olduğu düşünüldüğünde, ülke üretiminin yarısı kadar hububat üretiminin savaş sırasındaki hububat sıkıntısını giderdiği görülmektedir (Tekeli, İlkin, 2013: 299) Aytekin Ülger, Devlet Üretme Çiftliklerinin yönetim merkezi olarak AOÇ'nin merkez bölgesindeki lojmanlardan birinin kullanıldığını belirtmiştir (Ülger, 2014). AOÇ'nin Devlet Üretme Çiftliklerinin merkezi olması savaş sırasında ülkenin hububat sıkıntısına katkı yapan kuruluşun ülke sathında merkezi olduğunun göstergesidir.²³

Tarımda olduğu gibi sanayi girişimlerinde de savaşın etkisi görülmüş, savaş koşulları Türkiye'ye hangi alanlarda sanayisini güçlendirmesi konusunda hatırlatmalar yapmıştır (Tekeli ve İlkin, 2013: 195). Savaş sonrasında da Türkiye, devletçilik anlayışını terk ederek Birleşmiş Milletler Antlaşmasını imzalamış, bu da ülkeyi ekonomik anlamda yeni uluslararası ekonomik bir düzenin içine sokmuştur (Tekeli ve İlkin, 2013: 198). İnönü döneminde Kırıkkale'de ve Kayseri'de savaş sanayine ait girişimlerde bulunulmuştur. AOÇ arazilerinde sanayi girişimi olarak 1945 yılında Türk Traktör Fabrikası kurulmuş

¹ AOÇ'nin II. Dünya Savaşı sürecinde Ankara'nın gıda ihtiyacını ne kadar sağladığı konusunda AOÇ arşivlerinde resmi olarak yazılı bir açıklamaya rastlanmamıştır. Fakat Atatürk'ün Erken Cumhuriyet dönemindeki savaş koşullarında gerekli temel ihtiyaçların üretim alanı olan AOÇ'nin savaş koşullarında gıda ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak üretim yaptığı hipotezini kuvvetlendirmektedir.

² Zirai kombinalar Kurumu elindeki elindeki 300 traktörlük makine parkı ile Milli Koruma Kanunu kredisinden sağlanan 10.000.000 TL bu amaçla kullanılarak, genellikle kurak olduğu için boş kalan alanlarda 1.674.150 dönümlük 13 işletme kurmuşlardır. Bu çiftlikler savaş içi dönemde Türkiye'deki ekili ve dikili alanın yüzde 1.1'ini oluşturluyorlardı. Bu çiftliklerde üretim başarılı olacak ve yılda 100.000-150.000 ton arasında hububat üreteceklerdir. Aynı yıllarda köylülerin Toprak Mahsülleri Ofisi'ne teslim ettikleri buğdayın 300.000 ton civarında olduğu düşünüldüğünde bu çiftliklerin savaş sürecinde hububat sıkıntısını hafifletmedeki rolleri ortaya çıkmaktadır (Tekeli, İlkin, 2014, 299). Doğuda kurulan Ceylanpınarı gibi Devlet Üretme Çiftlikleri'nde bölgedeki toprak kullanımında olumsuzluk yaratacak farklı oluşumların önün geçmek amacıyla araziler toplanmış ve ekim yapılmıştır (Ülger, 2014).

³ İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in belirttiği 1940 yılında çıkan Milli Koruma Kanunu ile kurulan devletin boş arazilerine ekim yapılan 13 devlet işletmesi arasında AOÇ ve Atatürk'ün diğer çiftlikleri belirtilmemiştir. Fakat devlete ait boş arazilerde Milli Koruma Kanunu ile ekim yapılması AOÇ arazilerini de içerisine alan bir kapsama sahiptir.

olup. Traktör Fabrikasında aynı zamanda savaş sanayine ilişkin de üretimler yapılmıştır. KOÇ'un Türk Traktör fabrikası da sanayileşmenin savaşa özgü koşullarla biçimlenmesine örnek olmuştur.

Şekil 2.10. 1960 AOÇ merkez alanında yer alan devlet üretim çiftlikleri atölyeleri (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita Ve Plan Belgeleme Birimi)

AOÇ'nin İnönü döneminde ve savaş sırasında tarımsal faaliyetleri devam etmesine karşın, eğitici ve öncü bir çiftlik olmaktan çıkmış, ülkedeki diğer çiftliklerden biri olarak savunma amaçlı üretimin parçası olmuştur. 1 Mart 1950'de kurulan Devlet Üretim Çiftlikleri de Türkiye'de geniş bir coğrafyaya yayılarak bu pazarı desteklemiştir. AOÇ, 1950 yılında kısa bir süre Devlet Üretim Çiftliği bünyesinde yer almış, 1950 yılının Nisan ayında çıkan 5659 sayılı kanunla diğer Devlet Üretim Çiftlikleri bünyesinden ayrılmıştır. Bunda şüphesiz AOÇ'nin Ankara kent merkezine yakın olan konumu ve Birleşmiş Milletler Antlaşması ile devletçilik politikasının terk edilmesi etkili olmuştur. AOÇ İnönü döneminde üretim anlamında Devlet Üretim Çiftlikleri'nin yönetim merkezi olarak milli müdafa ekonomisinin en önemli koşulu olan gıda ihtiyacının karşılanması merkezi olmuştur. Savaş koşulları AOÇ'nin kuruluş dönemindeki üretim misyonun örnek tarım ve sanayiden, milli müdafa için önkoşulu olan gıda ve savunma sanayi üretiminin merkezi olarak değiştirmiştir.

2.3.3. Mekansal yapısı: AOC'nin kamusal alan kullanımının kuruluş dönemi ile sürekliliği

Erken Cumhuriyet dönemi mimarlık tarihi çalışmalarında, Atatürk ve İnönü dönemleri birlikte ele alınmıştır (Sey, 1998: 9). Bu iki dönem Türkiye’de ideolojik anlamda süreklilik gösterse de II. Dünya Savaşı süreci ve sonrasında küresel coğrafyanın yarattığı etkiyle, kentleşme ve yapıli çevre anlamında birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Doğan Hasol da Türkiye’de Atatürk’ün ölümünden sonra devrimlerin atılımcı karakterini kaybettiğini, Atatürk’ün ölümünün ardından mimarlık alanında aynı durumun söz konusu olduğunu belirtmiştir (Hasol, 2017: 116). Bu nedenle tezde bu iki dönem AOC için de mekansal anlamda farklılıklar içerdiğinden ayrı ele alınmıştır.

İnönü döneminde kentleşme ve yapıli çevreye ilişkin gelişmeler Atatürk dönemine göre azalmıştır. Bunun en önemli nedeni İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı sürecinin ilk yılı tamamlandığında başlayan II. Dünya Savaşı’nın yarattığı koşullar olmuştur.¹ İnönü’nün mekansal konularla ilgili görüşüne Atatürk dönemindeki başkanlığı sürecinde rastlanır. 1935 yılında Atatürk’ün başbakanı iken Belediyeler Dergisinin birinci sayısındaki açıklamasında *Türkiye’nin bayındırlığı, vatandaşların düzgün belediye yönetimi altında medeniyet yaşayışı görmelerine, belediyelerin yükselmelerine bağlanmaktadır* (İnönü akt: Tekeli, 1998: 9) açıklaması ile yerel yönetimlere verdiği önemi ifade etmiştir. Ülke genelinde İnönü döneminde en önemli mekansal gelişme 1940 yılında Asım Kömürcüoğlu tarafından hazırlanan Akşehir planı olmuştur. İnönü döneminde Ankara ile ilgili topyekün bir kentsel planlama çalışması yapılmamış. mekansal anlamda iki önemli gelişme olarak Gençlik Parkı’nın açılmış (1943) olmasıdır.

İnönü döneminde savaşın etkisine rağmen Ankara göç almış, nüfus artışı yaşamıştır. 1940 yılında 157 000 nüfuslu bir kentken Ankara 1935 yılından sonraki beş yılda nüfus yaklaşık 30 000 artmış, 1950 yılında ise 288 000’e ulaşmış on yılda neredeyse iki katına çıkmıştır (Önder, 2013). Bu süreçte yaşanan II. Dünya Savaşı’nın yarattığı ekonomik sıkıntılar kente göçü engelleyici bir faktör olmamış, nüfusun hızlı artışı Ankara için konut sorununu birincil derecede problem alanı haline getirmiştir.² Bu dönemde Ankara’da konut

¹ İnönü döneminin mekansal yapısı Atatürk dönemi ile süreklilik içerisindedir. Fakat İnönü döneminde Atatürk’ün modernist projesinin mekansal karşılığı olan kentsel gelişmeler modernist proje felsefesinin baskın söylemi içerisinde devam etmemiştir. Bu gerçek İnönü döneminde hiçbir mekansal gelişme olmadığı anlamına gelmez. Kentsel ve mekansal konular savaş koşulları nedeniyle geri planda kalmıştır.

² II. Dünya Savaşı sürecinde kentten kıra tersine bir hareket yaşanmıştır (Cengizkan, 2017). Kentten kıra doğru yaşanan bu tersine hareket, Ankara için geçerli olmamıştır. Ankara’nın savaş sırasında nüfusunun

problemlerine çözüm olarak yeni yerleşimler kurulmuş, 1944 yılında Saracoğlu Mahallesi'nin temeli atılmış, 1943 yılında Yenimahalle projesine başlanmıştır, 1948 yılında bir yıllığına gecekondular meşrulaştırılmıştır (Altaban, 1998: 43). Konutla ilgili bu kentsel gelişmeler içerisinde AOÇ'nin coğrafyasını en çok etkileyen Yenimahalle'nin temellerinin atılması olmuştur. Yenimahalle AOÇ alanına ilk temas eden kentsel lekenin de ortaya çıkmasına neden olacaktır. AOÇ alanı bu dönemde kente kamusal alanları ile dahil olurken kent için en öncelikli programı savunma sanayisine ait yapıları ve gıda ihtiyacını karşılamak üzere sahip olduğu tarımsal programı olmuştur. Bu bağlamda AOÇ bu dönemde kent için *üretim çiftliği* anlamı taşımıştır.

Şekil 2.11. Hayvanat bahçesi vaziyet planı (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Hayvanat Bahçesi 29 Ekim 1940 tarihinde İnönü döneminde açılmıştır. Atatürk döneminde de çiftlik hayvanlarının ziyaret edildiği bir mekan olarak kullanılmıştır. Hayvanat Bahçesi'nin bu dönemde açılması AOÇ'nin Ankara'nın kamusal alanlarına katkısını zenginleştirmekte ve Hayvanat Bahçesi, Atatürk'ün koşullu bağışında yer alan Ankara için dinlenme ve eğlenme mekanına katkı yapması açısından da öneme sahip olan bir alandır. Hayvanat Bahçesi ve parkların AOÇ'nin 1947-1950 bilançosunda da karlı durumda olması (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 24-25) kentli tarafından kullanılan önemli bir kamusal alan olduğunu göstermektedir.

Resim 2.23. Hayvanat bahçesi girişi (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 51)

AOÇ'nin gündelik yaşamında da bu dönemde süreklilik görülmektedir. Karadeniz ve Marmara Havuzları kullanılmakta, Marmara Köşkü'nde İnönü'nün de katıldığı 29 Ekim, 19 Mayıs kutlamaları yapılmaktadır. Atatürk döneminde olduğu gibi bir yapılaşma faaliyeti AOÇ'de olmamıştır.¹ Kent ve AOÇ arasındaki ulaşım da ilk kurulan düzenin devamlılığı görülmekte tren yolu ile AOÇ'ye ulaşım bu dönemde de birincil önemdedir. (Ülger, 2014) devletin ileri gelenlerinin vakitlerini geçirmek için AOÇ'yi kullanma geleneği İnönü döneminde de devam etmiştir. Savaş koşullarında dahi bu kullanımın devam etmesi AOÇ'nin mekansal olarak kuruluş misyonunun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

II. Dünya Savaşı bittiğinde savaştan çıkan tüm ülkeler için kent planlaması ve pratiğinde yeni gelişmeler yaşanmış, savaş sırasında yıkılan kentler yeni planları ve konut açıklarını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte inşaat sektörü sanayileşmiş ve beraberinde toplu konutları kentlere getirmiştir (Tekeli, 2011: 149). Ankara'nın da dahil olduğu Türkiye kentleri dünyada yaşanan mekansal değişimi birebir yaşamamıştır. Bu bağlamda İnönü döneminde modernist projenin mekansal alanda terk edildiği anlamı çıkarılamamakla birlikte 1923-1938 arasındaki ağırlıklı etkisinin azaldığı söylenebilir. AOÇ açısından da ülkedeki genel durumun devam ettiği görülmektedir. AOÇ İnönü döneminde mekansal olarak kentle kamusal ilişkilerini sürdürmüş olsa da savaşın etkisinin yarattığı ortamda

¹ İnönü Atatürk'ün mimarı olarak bilinen Egli ile çalışmamıştır.

Atatürk dönemindeki modernist projenin kurucu taşlarından biri olma görevini ve mekansal anlamda eğitici/ öğretici olma misyonunu devam ettir(e)memiştir.

2.3.4. Bölüm değerlendirmesi

Mimarlık tarihi yazımında İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemi mekansal, idari, ideolojik ve ekonomik açıdan Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı süreci ile birlikte ele alınmıştır. İnönü, cumhurbaşkanı olmadan önce AOÇ'nin idari yapısının biçimlenmesinde etkili olmuş ve Atatürk'ün çiftliklerinin devlet çiftlikleri adı altında bağımsız bir biçimde yönetilmesi düşüncesini benimsemiştir. Bu düşüncesi kendi Cumhurbaşkanlığı sürecinde de devam etmiştir. Bu devamlılığın bir diğer nedeni II. Dünya Savaşı sırasında üretimin bir bütün olarak yönetilmesi ihtiyacı olmuştur. Savaş sürecinde AOÇ, devletin diğer çiftlikleri ile birlikte ortak bir politikayla yönetilmiştir. Savaş sonucunda 1945 ile başlayan süreçte dünya düzeninde yeni bir iklim oluşmaya başlamıştır. Bu iklim neticesinde AOÇ, 1950 yılının Nisan ayında Demokrat Parti iktidara gelmeden önce 5659 sayılı yasa ile müstakil müdürlük olarak kurulmuş ve AOÇ'den arazi satışı TBMM'nin yetkisine bırakılmıştır. AOÇ'ni devletin diğer çiftliklerinden ayrı bir müdürlük olarak ayrılması İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sürecinde alınmış bir karar olmuştur. Bu karar AOÇ'nin başkentte yer alması ve Ankara'ya çok yakın geniş coğrafyaya sahip olmasından kaynaklanmıştır. AOÇ'nin fiziki coğrafyası ona Atatürk'ün diğer çiftlikleri arasında ayrıcalık sağlamıştır.

AOÇ mekansal anlamda savaş sürecinde makro ölçekte büyüyen kentin değdiği bir alan olarak kentin çeperinde yer almıştır. AOÇ'nin savaş koşullarında kentle ilişkisi kamusal alanları aracılığıyla devam etmiştir. AOÇ'nin önemli kamusal alanlarından biri olan Bira Parkı'nın kurumsal olarak AOÇ'den ayrılması gerçekleşmiştir. Her ne kadar mekansal olarak kentlinin kullanımına açık olmaya devam etse de Bira Fabrikasının satışı ile bozulan kurumsal bütünlük, mekansal bütünlüğün de bozulmasının temellerini atan bir gelişme olmuştur. Savaş koşulları nedeniyle geri planda olan mekansal gelişmelere rağmen 29 Ekim 1940 yılında İnönü döneminde açılan Hayvanat Bahçesi Ankara'ya kimlik katan önemli bir kamusal mekandır.

Her ne kadar üretim çiftliği olarak misyonu devam etse de II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla modernleşme projesinin devamı niteliğinde bir mekansal gelişme olmamıştır. Devlet iradesiyle bütüncül yönetim anlayışıyla yönetilen AOÇ'de bu dönemde milli

müdafa ekonomisinin mekanları olan, üretim alanlarıyla ülke sathında hububat sıkıntısını gideren Devlet Üretme Çiftlikleri'nin yönetim alanı olmuştur. Bu bağlamda İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sürecinde AOÇ Ankara için üretim çiftliği anlamı ve milli müdafa ekonomisine katkı yapan devlet politikasının merkezi konumundadır.

Çizelge 2.2. 1938-1950 AOÇ, yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı

Yönetim	Devlet İradesi
Üretim	Savaş koşullarında savunma amaçlı üretim
Mekan	
Makro (Plan)	Kentin çeperinde
Mikro (Mimari Program)	Kamusal alanların kullanımının devamı
Anlam	Üretim çiftliği

3. KUŞATILMIŞ MEKAN OLARAK AOÇ (1950-2006)

1945 yılı ile başlayan süreçte II. Dünya Savaşı sonrası küresel etkilerle hem ekonomik yapısının hem de siyasi yapısının dönüşmüş olması ile 1950 yılı Türkiye tarihinde mutlak bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Doğan Hasol 1950'leri II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelen soluklanma dönemi olarak adlandırmış, Avrupa'da ve Japonya'da büyük can ve mal kayıplarına yol açan savaş sonrası dönemde bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de göreceli bir ferahlama yaşanmış, başka bir dünya düzeni söz konusu olmuştur (Hasol, 2017: 134). Değişen dünya düzeni, savaşa girmemesine rağmen Türkiye'yi de etkilemiş olup bu etkinin en önemli boyutu ise tarımsal alanda yaşanan değişimlerdir. Tarım toplumundan sanayiye geçerken yaşanan göç olgusu, hızlı kentleşme ve konut sorunlarına sebep olmuştur. Ayrıca tarımsal alana traktörün girmesiyle 1948 yılında başlayan kentlere göç 1950'lerde artarak devam etmiştir (Hasol, 2017: 134). Savaş sonrasında yaşanan bu değişimlerin Ankara'ya ve AOÇ'ye en önemli etkisi kentsel ve kırsal alanda yaşanan dönüşümdür. Bu dönüşüm AOÇ'nin idari, üretim ve mekansal yapısını etkilemiş, Ankara ile olan kentsel ilişkisinin ve anlamının da dönüşmesine neden olmuştur.

Resim 3.1. Atatürk orman çiftliği arazilerinden 1960 yıllarında alınan bir silüet (AOÇ, 2014)¹

Bu çalışmada AOÇ'nin 1950-2006 arası dönemlerindeki yönetim, üretim ve mekansal yapısındaki değişimin, bu tarihsel aralıkta alınmasının nedeni AOÇ'nin 5659 sayılı yasa ile

¹ AOÇ Şarap Fabrikası müzesindeki sergiden alınmıştır (2014).

yönetilmesidir. 5659 sayılı yasa 1950 yılında yürürlüğe girmiş ve AOÇ'nin devlet çiftlikleri sisteminden ayrı bir anlayışla yönetilmesine neden olmuştur. Başka bir deyişle bu yasa sonrasında AOÇ Ankara'ya yakın arazilerinin konumundan kaynaklı olarak bütüncül bir zincirin parçası olmaktan çıkmış, parça bütün ilişkisinin kopması AOÇ'nin mekansal yapısını da oldukça etkilemiştir.

Küresel, yerel, coğrafi -tarihsel nedenlerin etkisi ile 1950-2006 tarihsel aralığı tezde üç alt dönemde ele alınmıştır. 1950-1960 arası dönemde Demokrat Parti İktidarı ve serbest piyasa ekonomisi koşulları etkin olmuş, 1960-1980 yılları arasında Türkiye'de asker iradesinin hakim olduğu ve askerin devlet idaresini yönlendirdiği bir süreç yaşanmış, 1980-2006 yıllarında ise ekonomik koşulların belirlediği neoliberalizmin etkisi olmuştur

3.1. Kentsel Problemlere Çözüm Alanı Olarak AOÇ: Demokrat Parti Yönetimi (1950-1960)

1950 dönemi dünya tarih yazımında savaş sonrası dönem olarak adlandırılmakta olup dünyada Avrupa'ya alternatif olarak Amerikanizm etkilidir. Küresel gelişmeler bu dönemde Türkiye'nin yerel coğrafyasını dünya ile eşzamanlı olarak etkilemekte ve değiştirmekte, ekonomi eksenli dönüşüm mekansal dönüşümü de beraberinde getirmektedir.

1950 den 1991'e kadar süren Soğuk Savaş yıllarında Amerika ve yaygın söyleme göre Türkiye Sovyet tehdidi altındadır ve ulusalcı ideolojinin tırmanışı için uygun bir atmosfer vardır. Amerikan etkisinin egemenliği ise, ABD'nin o yıllardaki olağanüstü ve benzersiz gücüyle göz kamaştırması ve Türkiye'nin Sovyet gücüne karşı güvenebileceği tek önemli dayanak olmasıyla ilişkilidir (Ahmad, 2014/2006, 111). 1950 li yılların soğuk savaş iklimi Türkiye'nin Washington'la ilişkisini hızlandırmış, her iki taraf da Türkiye'nin hızlı ekonomik gelişme için yabancı sermaye yatırımına ihtiyacı olduğuna inanmıştır. Türkiye'nin bu dönemde yabancı sermayeye açılan ekonomisi yerel coğrafyadaki değişimin en önemli nedeni olmuştur.

Resim 3.2. Dönemin gazete haberlerinde Amerikan etkisi (Cumhuriyet Gazetesi, 1950)

Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesi Türkiye tarihinde esaslı bir dönüşüme işaret etmektedir. Çağlar Keyder, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesini halkın ilk kez seçmen olarak kendi siyasal tercihini dile getirmesi ve yüzyılların devletçi geleneğine karşı oy kullanması, devleti baba olarak gören zihniyetin kaldırılması, merkezden kontrolün reddedilmesi ve pazarın (kapitalizmin) önündeki engellerin kaldırılması (Keyder, 2015/1989: 155) olarak yorumlamıştır. Küresel coğrafyanın etkisinin belirleyici olduğu 1950'li yıllarda Türkiye'de yaşanan değişim, siyasi alanda da etkisini göstermiştir. Demokratlar'ın 1950 seçim zaferi o dönemde de, günümüzde de bazı akademisyenlerin vurguladığı gibi, modern Türkiye tarihinde bir dönüm noktası olarak görülür. O güne kadar İktidar Partisi olan CHP seçmenin iradesini kabul etmiştir (Ahmad, 2014/2006: 109). II. Dünya Savaşı sonrası en önemli değişim ekonomik alanda yaşanmış, II. Dünya Savaşı'nı serbest pazar yanlılarının kazanmış olması da Türkiye'nin ekonomik yapısının dönüşümünde etkili olmuştur (Keyder, 2015/1989: 155). Mekanın ve ekonominin belirleyicisi olan mutlak devlet iradesi 1950 yılındaki küresel coğrafyanın etkisiyle alternatif çözümler arama yoluna gitmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası, politik, sosyal ve ekonomik değişimler diğer ülkeler gibi Türkiye'yi de etkilemiş Türkiye Batı'ya uyum sağlama çabasına girmiştir. İlhan Tekeli ve İlber Ortaylı II. Dünya Savaşı sonrası Dünya'yla uyum içerisine girmek için hayata geçirilen değişiklikleri şu şekilde sıralamıştır;

Türkiye savaştan önce “etatizm (devletçilik)” politikasını sonlandırmış ve ülke olarak gelişimini pazarın etkilerine ve özel sektöre bırakmıştır, endüstri, üretime dayalı gelişme modeli yerine tarımda makinalaşmaya dayalı gelişme yolu izlemiştir, Türkiye’de iç kaynaklarla yürüyen bütçe, bu dönemde dış bütçelere ve dışsal kaynaklara açılmıştır, tren yoluna dayanan temel ulaşım sistemi yerini motorlu taşıt yolu sistemine bırakmıştır (Tekeli, 2013: 122).

Bu dönemde devletçilik yerine özel sektör, tarımda makineleşme, dışsal kaynaklara açılan bütçe ve özellikle motorlu taşıt üretimine öncelik verilmesinin mekansal anlamda önemli sonuçları olmuştur. Tarım, ekonomi ve devlet merkezli yönetim anlayışındaki değişim AOÇ’nin devlet çiftlikleri sisteminden kopuşunun nedenini hazırlamış ve mekansal anlamdaki dönüşümüne de zemin hazırlamıştır.

3.1.1. Yönetim yapısı: Tarım Bakanlığı / TBMM

1950 yılı ile başlayan süreçte Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisiyle yüz yüze gelmesi ile eşzamanlı olarak devletçi politikalar geri planda kalmış, geçmişten gelen gelenek üzerine bürokrasinin iradesi ile yönetilen AOÇ’nin idari yapısı bu yeni gelişmeye göre konumlanamamıştır. İmparatorluk döneminde ve 19. yüzyılın reformcu akımları boyunca Türkiye’yi çeşitli projelerle yöneten sınıf, bürokrasi olmuştur (Keyder, 2015/1989: 157). 1950 yılı, 1945 yılında başlayan değişim süreciyle birlikte devlet ve sınıflar arasındaki sınırların ilk kez dönüşümüne işaret eden bir tarih olması bakımından önem kazanmıştır. Demokrat Parti iktidara gelmeden önce AOÇ yönetiminde yetkinin 5659 sayılı yasa ile Tarım Bakanlığı ve Meclis’e verilmesi bu iki kurumun, AOÇ’nin idaresinde etkili olmasını beraberinde getirmiştir. Sistem 1950 yılında devletin ve diğer sınıfların ilişkisinin dönüşümüne işaret ederek yeni bir düzene geçerken, AOÇ’nin yönetimi eski idari geleneğin izinden giderek yine bürokrasi’nin iradesinde yönetilmeye devam etmiştir. Türkiye iktisadi anlamda küresel coğrafya ile birlikte dönüşüm yaşarken AOÇ’de idari anlamda dönüşüm gerçekleşmemiş olup bunun en önemli nedenlerinden biri Keyder’in Türkiye’deki köylülükle ilgili tespitidir. Keyder’e göre yüzde 80’i bağımsız küçük üreticilerden oluşan köylülüğün yeniliklerde etkisi olma potansiyeli yoktur (Keyder, 2015/1989). Üretici sınıfların, iktidarı belirlemesi konusunda etkilerinin olmaması, AOÇ’nin yönetim yapısında da demokratik yaptırımlarla belirleyici rol oynamalarını zorlaştırmıştır.¹

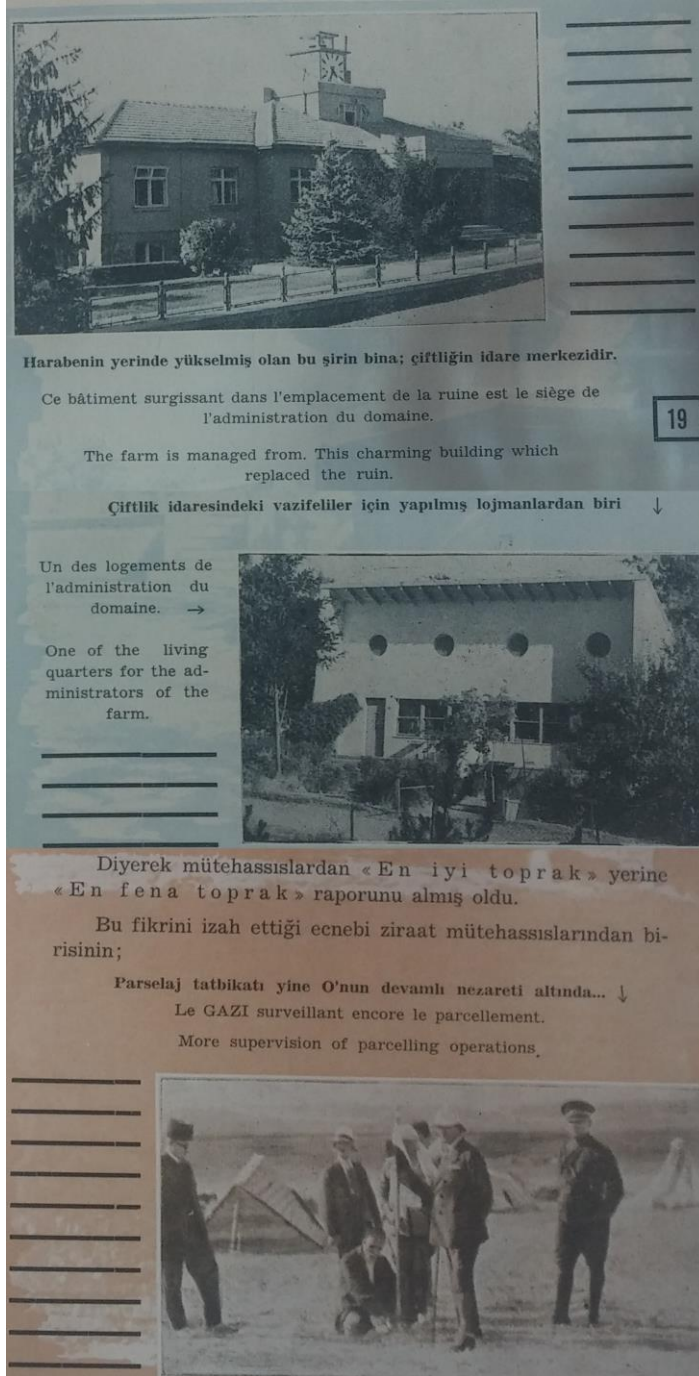
¹ Üretici sınıfların *demokratik yaptırımları* ifadesi ile metinde seçimlerle iktidara değişimleri ve sonuçlarını etkileyecek biçimde yön verme yetisi ifade edilmektedir.

Dünyada devlet hakimiyetinin piyasa lehine sarsılması II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de de karşılık bulmuş, İnönü, küresel coğrafyadaki bu değişimin farkına vararak köylü sınıfa yönelik yeni girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda toprak reformu çıkararak 1946-1950 yılları arasında devlet topraklarının topraksız ve yoksul köylülere dağıtılmasını öngören yasayla 33.000 aileye devlete ait topraklar verilmiştir. Bu rakam 1950-1960 yılları arasında Menderes döneminde 312.000 aileye ulaşmıştır (Keyder, 2015/1989: 157). Fakir, köylü sınıfa verilen bu imkanlarla onların siyasi destekleri hedeflenmiş fakat bir başka gerçek bu adımı boşa çıkarmıştır. Keyder 1950’lerde orta ve zengin köylüler kadar olmasa da yoksul köylülerin de serbest piyasanın koşullarını tercih ettiğini belirtmektedir (Keyder, 2015/1989: 159). AOÇ’nin kurulduğu tarihsel süreçteki *devletçi* politika iklimi bu dönemde piyasanın etkisiyle biçimlenen bir süreçtir.

AOÇ’nin 5659 sayılı yasa ile müdürlük olarak tanımlanması da bu sürecin sonucudur. Yasanın ilk maddesinde yer alan “*Çiftliğin işletilmesi esasları Tarım Bakanlığınca tesbit edilir*” cümlesi AOÇ’nin karşı karşıya olduğu iktisadi ve sınıfsal gelişmelere karşı oldukça indirgeyici bir yönetim anlayışına işaret etmektedir. 5659 sayılı yasanın diğer maddeleri AOÇ’nin yönetiminin nasıl olacağını tanımlarken bu dönemde geçmişten gelen işletme anlayışının sürekliliği söz konusudur. Küresel coğrafyanın etkisiyle değişen iktisadi yapısının gerektirdiği idari değişim AOÇ’nin yönetiminde 5659 sayılı yasa ile gerçekleşmemiştir. 5659 sayılı yasa kapsamında AOÇ’dan arazi satışı meclis (TBMM) kararına bağlanmış, AOÇ arazilerinden bu dönemde de diğer kamu kurumlarına arazi satışı gerçekleşmiş, özerk ve kendine özgü yapısını dikkate alan özerk bir idari yapıya dönüşmemiştir.

AOÇ’nin 5659 sayılı yasayla yönetilmeye başlandığı süreçte Demokrat Parti iktidarının ilk dört yılında köklü iktisadi ve siyasi dönüşümler görülmüştür. Tarımsal alana yakın milletvekilleri tarımla ilgili politikalar geliştirmekle birlikte bu politikalar tarım ürünlerinin pazara ulaşmasını sağlamakta sınırlı kalmıştır (Keyder, 2015/1989: 159). Tarımsal politikaların belirlenmesinde pazar koşullarının etkili olması, AOÇ’nin idari yapısının kurulduğu devlet merkezli yönetim yapısından farklıdır. AOÇ’nin yönetim anlayışının küresel coğrafyada gerçekleşen bu değişime göre dönüşmemesi idari anlamda da politikalardan kopuşuna neden olmuş, AOÇ kuruluş döneminden gelen sistemle yönetilmiş, fakat alınan kararlarda TBMM ve Tarım Bakanlığı’nın etkisi olmuştur.

Bu dönem Amerika ile yakın ilişkilerin ve ülkenin dışa açılma politikasının uluslararası tanınırlığı için önemlidir. 1953 yılında Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü tarafından basılan *Atatürk Orman Çiftliği* kitabı içerisinde önemli açıklamalar yer almış bu açıklamalar Fransızca ve İngilizce'ye çevrilmiştir.

Resim 3.3. AOÇ ile ilgili 1953'te çıkmış kitap'tan İngilizce ve Fransızca çeviriler (Atatürk Orman Çiftliği, Ankara 1953: 5-19)

Kitabın giriş kısmında Tarım Vekili Nedim Ökmen Atatürk Orman Çiftliği'ne bakışını şu sözlerle anlatmaktadır:

Mevcut inşasına başlanan ve inşası kararlaştırılan tesisler ile Ankara'mızın birçok ihtiyaçlarına cevap veren müessesenin daima iyiye ve tekamüle bir seyir takip ettiğini görmekten mütevellit memnuniyetimi izhar etmek isterim. Atatürk Orman Çiftliği'ni büyük kurucusun tasavvur ve maksadına uygun bir şekilde sevk ve idare eden mesai arkadaşlarıma, bu eseri hazırladıklarından dolayı ayrıca teşekkür ederim (Ökmen, 1953: 1).

Ökmen, özetle Ankara'nın ihtiyaçlarına cevap veren AOÇ'nin Atatürk'ün öngördüğü amaçlara uygun olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Daha önce AOÇ tarafından basılan kitaplarda Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ve İnönü'nün açıklamaları yer alırken 1953 yılında basılan kitapta yalnızca Tarım Bakanının açıklamaların yer aldığı halde Menderes'in AOÇ ile ilgili açıklaması yer almadığı görülmektedir¹.

Atatürk Orman Çiftliği kitabında AOÇ'nin işletmesinin Tarım Bakanlığı tarafından yürütüldüğü vurgulanmıştır. Bu kitapta AOÇ'nin yönetiminin yapısı; müdür, müdür yardımcısı, umumi ziraat işleri, bağ, bahçe kültürleri ve ağaçlandırma işleri, hayvancılık ve hayvanat bahçesi işleri; ziraat sanatları işleri, ticaret, idare ve levazım işleri, hesap işleri, şeflikler ve hukuk servisi, olarak sınıflandırılmıştır. Söz konusu kitapta ticari olarak satışı yapılan malzemelerde Tarım Bakanlığı'nın kararının etkili olduğu, ancak çiftliğin ziraat sanatları konusuna giren mevzularda dışarıdan yapacağı satın almalarda Tarım Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı'nın birlikte karar vermesinin zorunluluğundan bahsedilmektedir (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 51). Başka bir deyişle serbest piyasanın hızlı karar verme kapasitesiyle baş etmek zorunda olan AOÇ de alınacak bir karar iki bakanlığın oluru ile mümkün kılınmıştır. Bürokrasinin karar almadaki ağır süreci AOÇ'nin politika üretememesinin temel nedeni haline gelmiştir. Bu ortamda tarımsal alana ilişkin politikalar, köylünün toprak sahibi olması, makineli tarıma geçmesi ve köylere ulaşan karayolu ağı ile sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda AOÇ, devletçiliğin gündem dışı kalamasıyla eşzamanlı olarak, iktisadi zincirin önemli bir parçası olmaktan çıkmış geçmişten gelen idare anlayışıyla bütüncül bir politika anlayışı olmaksızın yönetilmiştir. Küresel

¹ Menderes'in bu dönemde ilgisi İstanbul'a kaymıştır. Doğan Hasol Menderes'in İstanbul'a kayan ilgisini şu sözlerle anlatmaktadır: "1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti iktidarının liberal ekonomi girişimleri damgasını vurmuş, Başbakan Adnan Menderes İstanbul'un imarı konusunu gündeme getirmiş ve 1956 yılından itibaren İstanbul'da adeta köktenci bir kentsel dönüşüme neden olan o zamanki adıyla "imar hareketlerini", herhangi bir programa dayanmadan, başında bizzat kendisi olmak üzere Haussmann'vari bir öznetiyle başlamış ve sürdürmüştür." (Hasol, 2017: 136).

coğrafyanın gerçeği olan serbest piyasa koşullarının AOC yönetiminde göz ardı edilmesi, AOC'nin temelinde yatan üretim kavramını ve mekansal yapıyı da olumsuz olarak etkilemiştir.

3.1.2. Üretim yapısı: tarımsal depolama

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde entelektüel enerjisini yitiren Avrupa'da, Amerika'nın endüstrileşme ve ticaret enerjisi ilham kaynağı olurken Türkiye'de böyle bir girişim için zemin bulunamamıştır. Marshall yardımları ile gelen kaynaklar inşaat sektöründe yatırımlara harcanmış, üretim alanındaki diğer projeler geri plana itilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasındaki iktisadi canlılık döneminde, dünyanın her yerindeki kapitalist ekonomilerde tarımsal servetler büyümüş, fiziksel hareketlilik büyük ölçüde artmış ve hızlı birikim fırsatları ortaya çıkmıştır (Keyder, 2015). Kapitalizm tarımsal üretimin ölçeğini değiştirirken aynı zamanda kırsal alanın dönüşümünü de beraberinde getirmiş, kırsal alandaki ekonomik değişim kenti de dönüştüren bir dinamik olmuştur.

Türkiye'de 1946 yılında başlayan bağımlı gelişme 1954 yılına kadar devam etmiş, 1954 yılı ile başlayan süreçte ülke ekonomisi durgunluk sürecine girmiştir (Boratav, 2015/2003, 110). *Devlet işletmelerinin özel sektöre devri* sloganıyla iktidara gelmiş olan Demokrat Parti 1954 yılı sonrasında yaşanan ekonomik daralma ile yeniden devletçi bir yol izleyerek kamu yatırımları yapmak zorunda kalmış, kamu yatırımlarında ise özellikle enerji, kömür, çimento, şeker gibi üretim kolları ön plana çıkarılarak bu politika değişiminin sanayi sektörü ile ilişkili olması sağlanmıştır (Boratav, 2015/2003: 110). Demokrat Parti hükümeti bu iktisadi kırılmada tarımsal alanın gelişmesine ilişkin bir politika izlenmemiştir. Demokrat Parti iktidarı sürecinde tarımsal alanda en önemli gelişmelerden birisi 1945 yılından başlayarak alınan Marshall yardımları ile tarıma teknoloji ve makinenin girmiş olmasıdır. Bu dönemde makineli tarımın artması Türkiye genelinde ekilen arazinin artmasına neden olmuş, traktör sayısı 44.000'e ulaşmıştır. Türkiye'de tarım alanındaki bu en büyük gelişme tarımsal ekili alanların makineleşme ile artması ve tarımsal üretimin pazara katılması olmuştur (Tekeli, 2016). İlk kez tarımsal alan ile pazarın buluşmasının da Demokrat Parti yönetiminin karayolu politikasının da etkisi olmuştur. Köylere ulaşan karayolları, köylünün ürününü kente ulaştırabilmesi için önemli bir adımdır.

Adnan Menderes döneminde, tarımsal politika açısından köylü sınıfa yönelik adımlar atılmış olup, bu adımlardan biri İnönü döneminde köylü sınıfından alınan vergilerin kaldırılmış olmasıdır. Toprak Mahsülleri Ofisi'nin yaygın olarak kurulması Menderes döneminde gerçekleşmiştir. 1950'nin yol haritasıyla 1951, 1952, 1953'ün yol haritaları karşılaştırıldığında; yol ağlarının şose ve asfalt olarak genişlediği net bir biçimde görülmektedir (Ortaylı, Küçükkaya, 2015: 167). Cumhuriyet döneminde Osmanlı'da olduğu gibi devlet politikasıyla tarımsal alanda küçük üreticiliğin tasfiyesini hızlandıracak adımlardan kaçınılmış, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden itibaren tarımda da ithal ikamesiyle gelişme politikası izlenmiştir. Türkiye, tarımı ithalata kapatarak, halkının beslenmesi ve sanayisi için gerekli olan tarımsal ürünün, ülke iklim çeşitliliğinin olanaklarından da yararlanarak içte üretilmesi, kendine yeterli bir tarımsal ekonominin oluşturulması amaçlanmıştır. Böyle bir tarım anlayışı içerisinde devlet, tarım alanında oluşturduğu kurumlar eliyle yüksek tarımsal fiyatların oluşmasını sağlamış bu yüksek fiyatlar özellikle ihraç maddesi olan ürünlerde büyük stokların birikmesine neden olmuştur (Tekeli, 2016: 64). 1950'lerde başlayan ve yüzyıl sonuna kadar süren bu popülist dönemin hikayesi çok yazılmıştır. 1950-80 arasında da devlet tarafından tarıma destek verilmektedir. Köylünün zarar etmeyeceği biçimde satın alınıp, daha sonra satılamadığından dolayı depolanıp zarar edilmesi durumunda bu zarar Ziraat Bankasından karşılanmış, buradaki bütçe açığı da merkezi bütçeden karşılanmıştır (Keyder, Yenal, 2015: 194). Bir Menderes projesi olarak Türkiye'de tarımsal ürünlerin depolanması için Toprak Malzeme Ofisi yapıları yaygınlaşmıştır. Ülkenin tarımsal politika ve gelişmelerini yansıtan AOÇ'de 1957 yılında inşa edilen Toprak Malzeme Ofisi yapısı inşa edilmiştir.

AOÇ, Atatürk döneminde modern tarımın yapıldığı örnek ve öncü bir tarım alanı iken makineli tarımın yaygınlaşması ile bu konudaki öncülüğünü yitirmiş modern tarım aletlerinin üretildiği bir yer olma vasfına sahip olmuştur. 1952 yılı bilançosuna göre AOÇ'nin toprak gruplarına göre tarımsal yapısı şu şekilde sıralanmıştır; tarlalar (sulu ve kıraç), bağlar ve bahçeler (meyvelikler, fidanlıklar, bağlar, sebzelikler, parklar, ormanlar, hayvanat bahçesi), çayırlar, meralar, kum ve taş ocakları, arsalar ve yollar' dır. Umumi ziraat işlerinde ise buğday, arpa ve diğer mamuller olarak ürünler sınıflandırılmıştır (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 51). Bütün bu tarımsal faaliyetler geçmiş faaliyetlerin devamı niteliğinde olup tarımsal anlamda yeni bir girişime bu dönemde rastlanmamıştır. Ayrıca çayır ve meraların tarımsal faaliyetler içerisinde yer alması bu dönemde hayvancılığın da AOÇ'de devam ettiğinin göstergesidir.

Kalkınma odaklı bir siyasi anlayışa sahip olan Demokrat Parti döneminde ilk yıllarda tarımın ardından gelen düzenli gelişme, sanayileşmenin ilk aşamasının geleneksel mamülleri için talep yaratmıştır. Örneğin çimento ve pamuklu dokuma üretimi iki katına çıkmıştır (Keyder, 2015/1989: 169). Demokrat Parti döneminde 1959 devalüasyonu ile sanayileşme ağırlıklı bir devlet politikası benimsenmiştir (Keyder, 2015/1989: 169). Bu sanayi girişimlerinden bütüncül bir politika olarak AOÇ payını almamıştır. AOÇ coğrafyasında bu dönemde sanayi girişimi olarak yenilenen Çimento Fabrikası (1954) ve Gazi Fişek Fabrikası (1954) öne çıkmakta olup AOÇ alanında inşa edilen çimento fabrikası da sanayide yaşanan talebin Ankara coğrafyasındaki karşılığı olmuştur.

Resim 3.4. Çimento fabrikası (Aycı, 2017)

1950-60 arası dönem sanayinin tarımdan daha hızlı geliştiği dönemdir. Sanayinin milli gelir içindeki payı %10'dan %14'e yükselirken, tarımın payı %49'dan %43'e düşmüştür. Keyder'e göre 1950-1960 arasındaki dönem Türkiye'deki gelişmelerin istatistiklerle incelenmesinin ve anlaşılmasının zor olduğu bir dönemdir (Keyder, 2015/1989: 169). Bu dönemde devletçiliğin terk edilmesi bunun yerine piyasa koşullarına ayak uydurulması AOÇ'nin devletin çiftliği olarak ekonomide sahip olduğu yeri değiştirmiştir. Tarıma ilişkin politikaların bu dönemde pazarla bütünleşmeye yönelik olması tarımsal ürünün

araştırılması vb. gibi konuları geri planda bırakmıştır. Pazara açılmanın gerekliliği olarak gündeme gelen köylünün traktör sahipliği ve köylere kara yolu ulaşımının projelendirilmesi fiziksel olarak Türkiye’de kentleri etkilemiştir. Traktör sahipliği nedeniyle kırsal alanda insan gücüne ihtiyaç azalmış köyden kente göçe neden olmuştur. Ayrıca kırsal alanda traktör artışından dolayı bu dönemde tarımsal üretim fazlalığı oluşmuş ve fazla üretimin depolanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. AOÇ’nin bu dönemde tarımsal rezerv alanı olmuştur.

Resim 3.5. Toprak malzeme ofisi (Aycı, 2017)

AOÇ’de bu dönemde tarımsal ve sanayi üretimi geçmişten gelen tarım geleneğinin izinde devam etmiştir. AOÇ’nin kuruluş döneminde üstlendiği tarımsal politikalarla ilişkilenmesi bu dönemde gerçekleşmemiş tarım sektörüne ilişkin problemler olarak yalnızca pazarla buluşturulma problemine indirgenmiştir.

Bu dönemde milli gelirden istatistiksel olarak artış gösteren sanayi girişimleri AOÇ’de çimento fabrikası ile karşılık bulmuştur. Bunda kentlerin aldığı göçlerle hızlı yapılaşma ihtiyacını gidermek amacı yatmaktadır. AOÇ alanı bu dönemde tarım ve sanayi’nin ihtiyaçlarına mekan sağlayan bir alana dönüşmüş *depolama alanı* olarak işlev görmüştür.

AOÇ kuruluş dönemindeki üretim politikasındaki konumunu kaybetmiş, üretime ilişkin arazi ihtiyacının karşılandığı bir alana dönüşmüştür. Tarımsal politikaların kırsal alandaki traktör artışı, yol yapımı vb. gibi gelişmelerle sınırlı kalması AOÇ'nin tarım politikası içerisindeki yerini etkilemiştir. AOÇ'nin 1950 öncesi dönemdeki bütüncül tarım politikası bu dönemde sürdürülmemiştir.

3.1.3. Mekansal yapısı: kentsel sorunlara çözüm alanı olarak AOÇ

Türkiye'de çok partili sisteme geçiş ve ekonomideki değişimler II. Dünya Savaşı sonrasında toplumun sosyal yapısında ve fiziksel çevresinin dönüşümünde etkili olmuştur. Yeni siyasi iktidar (Menderes), *kırsal eksenli ve kentsel olmayan* bir mekansal politikaya sahiptir (Keyder, 2015/1989). 1950'lerden sonra Erken Cumhuriyet dönemindeki içe kapalı ekonomik düzen terk edilmiş liberal sisteme geçilmiştir. Yeni siyasi iktidarın, erken Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Ankara'nın bir model başkent olarak inşası ve bölgesel eşitsizliklerin devlet politikası aracılığıyla dengelenme politikası, serbest piyasa ekonomisi koşullarına uyum sağlama gündemi ile geri planda kalmıştır. Serbest piyasanın belirleyici olduğu bu eksenle İstanbul, İzmir gibi kıyısı olan şehirler kapitalizme uyum sağlama potansiyelleri yüksek olduğu için öne çıkmış, Ankara ise Anadolu'nun ortasında yer alan coğrafyası ile mekansal anlamda İzmir ve İstanbul'un sahip olduğu avantajlara sahip olamamıştır. 1952 yılında İstanbul Kalkınma Toplantısında İstanbul'un erken Cumhuriyet döneminde önemsenmediği ve iktidarın İstanbul'a gerekli yatırımları yapması gerektiği belirtilmiştir (Tekeli, 1982: 69). İstanbul'un bu dönemde, serbest piyasa ekonomisi koşullarına uyum açısından Ankara'nın önüne geçmesi, Ankara'nın erken Cumhuriyet dönemindeki planlama misyonu ve yapıları çevresinin önceliğini gündem dışı bırakmıştır. Bu gelişmeler AOÇ'nin ülkenin iktisadi zincirindeki yerini kaybetmesinin yanında mekansal olarak da büyüyen Ankara ile ilişkilerini etkilemiştir.

Serbest piyasa ekonomisinin meydana getirdiği koşullar dışında bir başka önemli gelişme bu dönemde kentlere göç olgusuyla şehirlerin yoğunluklarının artmasıdır. Bu olgu kentlerde yeni kavramları beraberinde getirmiştir. 1950'lerin sonu kentsel anlamda dünyada megalopolis kavramının tartışılmaya başlandığı yıllardır. Şehirlerin hızlı biçimde büyümesi dünyadaki ekonomik gelişmelerle yakından ilişkili olup yapı sektörü serbest piyasa ekonomisinin etkisiyle gelişmiştir. Benzer gelişmeler eşzamanlı olarak Türkiye'nin kentlerinde de görülmüştür. 1950-1960 arası dönemde Türkiye'nin kentsel yapısında

belirleyici unsur köylerin pazarla buluşturulması sonrasında meydana gelen göç dalgaları olmuş, bunun sonucunda 1950’li yıllar ile başlayan süreçte düzensiz kentleşme ve gecekondulaşma yaşanmıştır (Boratav, 2015/2003: 110). Çevre ülkelerin çoğunda da bu dönemde küresel etkiyle büyük nüfus hareketleri ve köyün dışarıya yansması olan gecekondulaşma vardır (Keyder, 2015/1989: 169). Sermaye ile karşılaşan yapı, tarım ve sanayi sektöründeki değişimler kent ile kırsal arasındaki ilişkinin dönüştürücü unsuru olmuş, küresel etkilerin yerel yansımaları bu dönemde AOC’nin Ankara ile mekansal ilişkisinde belirleyici olmuştur.

1950 yılı yukarıda bahsedilen siyasi kırılmalara paralel olarak kent planlamasındaki modernleşme projesinin üçüncü aşaması olarak (1950’den 1980’e kadarki dönem) ele alınmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye modernleşme projesinin niteliğini değiştirmiş, bu değişiklik temelde çok partili siyasal bir rejime geçilmek istenmesinden kaynaklanmıştır. Bu durum dünya siyasal konjonktüründeki değişimler kadar, modernleşme projesinin iç gerilimine de bağlamak mümkündür. Bu dönemde modernleşme projesinin ekonomik boyutundaki gelişme tarımsal alanın pazar için üretime geçmesini sağlarken, sanayi alanında oldukça sınırlı kalmıştır. Özel sektöre verilen önceliğin artmasına karşın, ekonomi büyük ölçüde ithal ikamesiyle karma ekonomik bir yapı içerisinde sanayileşmesini sürdürmeye çalışmıştır. Bu dönemde modernleşme projesi içerisinde en çok değişen durum halkçılığın siyasal pratik içerisinde yeniden yorumlanması olmuştur. Modernleşme projesi bakımından ikinci büyük değişim çok hızlı bir kentleşmenin yaşanması olup hızlı kentleşme modernleşme bakımından çok değişik sorunları meydana getirmiştir (Tekeli, 1998: 1). Tarımsal alanda pazara yönelik üretim ve özelleştirmenin öne çıkması AOC’nin kuruluş temelinde yatan devlet desteğiyle yürütülen çiftlik olma statüsünü değiştirmiştir.

1950’li döneminin Ankara’sı, dönemin siyasi atmosferi ve kentsel gelişmeye ilişkin durumu şu sözlerle anlatılmaktadır;

Çok partili siyasal yaşamın başlaması ve Demokrat Parti’nin soğuk savaş döneminde tek başına iktidara gelmesi, Ankara’nın mekansal düzenlenmesini, Ankara’lıların toplumsal yaşam ve örgütlenmelerini de etkilemiştir. Demokrat Parti tek parti iktidarının modernleşme sürecini değiştirmiş değildir. Ancak, tek partinin yarattığı kültürel gerilim ve iktidar bloğunun niteliğini etkilemiştir. Bu dönemde yaşanan hızlı şehirleşme ile Demokrat Partinin özel sektöre verdiği önemin çakışması, tarımsal alanın Pazar için üretime açılması, ancak sanayileşmenin sağlanamaması, yeni

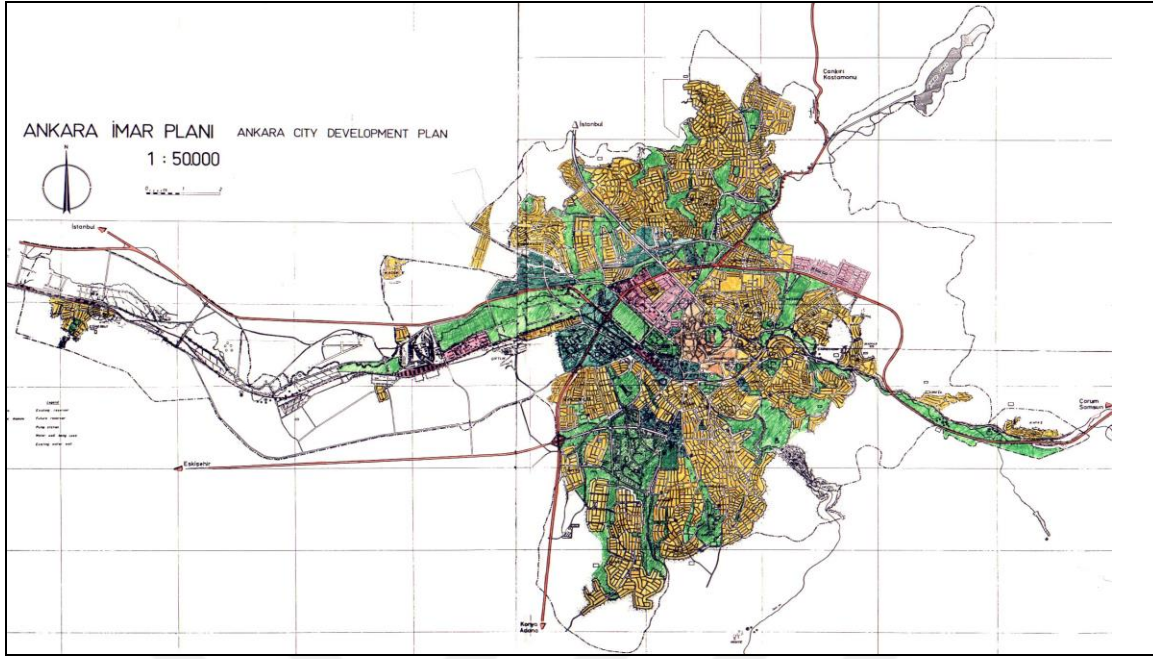
söylem ve siyaset biçimlerini doğurmuştur. (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, Özsoy, 2005: 529)

Demokrat Parti iktidarının 1950 öncesi dönemden en önemli farkı, küresel coğrafyanın etkisinde gelişen serbest piyasa ekonomisine uyum sağlama çabası ile birçok yerel sorunun geri planda tutulması olmuştur. Yalnızca iktisadi alana uyum sağlayarak mekânsal ve toplumsal uyumu göz ardı etmek yapıldı çevredeki problemleri arttırmıştır. Kırsal alana öncelik veren politikalar kırsal kalkınmayı sağlamış fakat bu kalkınmanın kentte yaratacağı etki göz ardı edilmiştir. Doğan Hasol bu durumu şu sözlerle anlatmaktadır:

Savaş yılları geride kalmış, şehirlere göç başlamıştı. Herkes fakirdi, halk da devlet de...Şehrin düzenlenmesi için yapılması gerekenler vardı kuşkusuz, ancak yapılmakta olanlar çoğu kez hemen oracıkta akla gelenlerdi ve öncelikler dikkate alınmadan, hesapsız kitapsız, plansız olarak yapılmıyordu (Hasol, 2017: 136).

Türkiye'nin geneline hakim olan mekansal yaklaşım Ankara için de geçerli olmuştur. Nüfus artışının etkisiyle Ankara bu dönemde batı yönünde büyük lekeler halinde büyüme yaşamıştır. Bu büyük lekeleden biri 1956 yılında kurulan ODTÜ alanıdır. ODTÜ batı yönünde AOC'nin güneyinde büyük bir coğrafyaya yerleşmiş ve Ankara'nın gelişme aksı üzerinde geniş arazileri ile belirleyici rol oynamıştır. Ankara'nın büyük sıçramalar halinde büyümesini sağlayan bir diğer gelişme sanayinin mekan seçimine ilişkindir. 1950-1960 döneminde sanayinin gelişmesi Ankara'yı mekansal olarak etkilemiş, Uybadin-Yücel Planında sanayi yapılarının kent dışına alınmaları gündeme gelmiştir:

Halen şehir içinde gelişmiş güzel kurulan tesislerin şehir hudutları dışına alınmaları ve şehir merkezini bu tesislerin rahatsızlığından kurtarabilmek için sanayi inkişafı için Gazi Çiftliğinden itibaren Etümesgut'a kadar bir sahada bu tesisler için bölgeler serpiştirilmiştir. Sanayi bölgesinin Ankara'nın batısında seçilmesinin nedenleri: arazinin düz oluşu ile yapıların kolay inşa edilmeleri, şehir irtifaından düşük olduğu için kirli suların şehre ulaşma ihtimalinin olmayışı, arazinin geniş olmasından dolayı her türlü inkişafa müsait oluşu, Marşandiz Garına ve karayollarına ulaşımın kolay olmasından dolayı hammadde gelişmiş ve işlenmiş malların sevkini kolay oluşu, şehirle arasında orman çiftliğinin olmasından dolayı bir tecrit alanı olması, şehirden makul mesafede uzak olması ve karayolu ulaşımının kolay olması, çay boyunca münhat bir arazide bulunuşu dolayısıyla su ihtiyacının çaydan ve açılacak kuyulardan rahatlıkla sağlanabilmesi (Uybadin-Yücel Plan Raporu, 1957: 14).

Şekil 3.1. Uybadin-Yücel planı (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Bu dönemde organize sanayi bölgesi AOÇ'nin kuzey batısında kurulmaya başlamıştır. 1954 yılında Ankara Macun Köyünde kurulmaya başlanan Organize Sanayi, sermayenin kentin coğrafyasına yaptığı etkinin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Ankara organize sanayinin bu dönemde Macun'da kurulmasına, Ankara'ya büyük lekeler halinde sıçramasının dışında çevresel etkisi de olmuştur. Ankara'nın hakim rüzgar yönü Macun yönünden esmekte olup bir kentin yerleşiminde hakim rüzgar yönüne sanayi bölgesi yerleştirilmemesi sanayi yapılarının zehirli gazlarının kente taşınmasını önlemek için önemli bir kuraldır (Çölaşan, akt: Ülger, 2014). Ankara'da organize sanayi bölgesinin yer seçimi, planlama ölçeğinde, derinlemesine araştırma ve öngörü yapılmaksızın konumlandırılmış, geçici çözüm odaklı yaklaşılmıştır. AOÇ alanı bu açıdan sanayi yapıları ile kent arasında hava sirkülasyonunun sağlandığı alan olarak önemli bir yere sahiptir.

Bu dönemde nüfus artışı sonucu Ankara'nın yoğunlaşma probleminin etkisi AOÇ'nin coğrafyasının dönüşümünde etkili olmuştur. 1950'lerde her on köylüden biri şehre gelmiş, 1950-1960 yılları arasında Türkiye'deki en büyük dört şehrin nüfusu yüzde 75 artmıştır. (Keyder, 2015/1989). Bu hızlı nüfus artışı kentlerde yapı gereksinimlerini arttırmış, sanayileşme açısından çimento üretiminde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bir önceki bölümde tartışıldığı üzere bu gelişmelerin etkisi ile 1954 yılında Ankara Çimento Fabrikası yenilenerek kullanıma geçmiştir. Çimento Fabrikası AOÇ alanında, kent merkezine ve

AOÇ'nin merkez bölgesine uzak bir alanda inşa edilmiştir. Güven Dinçer Ankara'da AOÇ dışında başka alanlarda kil ve kalker (çimento hammaddesi) ocaklarının yaygın olmasına rağmen Ankara Çimento Fabrikası için AOÇ tarım arazilerinin kullanılmasını eleştirmiştir (Dinçer, 2016). Bu eleştirilere rağmen AOÇ'nin tarım alanları kentin yapılaşma ihtiyacını karşılayacak çimento sanayi için arazi arayışının mekanı olmuştur.

Ankara'nın bu dönemde en büyük problemi olan hızlı kentleşme ve gecekondulaşma olgusunun AOÇ alanına etkisi, konut ihtiyacının giderilmesi açısından da yaşanmıştır. 1950'lerin başında Ankara, Jansen Planı'nın öngördüğü sınırlarını aşmış, 1978 yılında ulaşması planlanan nüfusa ulaşmıştır. Kent üzerindeki nüfusun yaptığı baskı fiziksel çevrede yık-yap usulüyle kentte yapı yoğunluklarını arttırmış ve gelecek adına büyüme talebinin habercisi olmuştur. Bu büyüme talebinin AOÇ coğrafyasındaki ilk etkisi AOÇ arazilerinden elde edilen alanda Gazi Mahallesinin 1955 yılında konut alanı olarak imara açılmasıdır. 1955 yılında AOÇ'de çalışan işçilerin konut ihtiyacını karşılamak üzere kurulan Gazi Mahallesi bu döneme ilişkin önemli bir kentsel leke olarak AOÇ coğrafyasını dönüştürmüştür. Aytekin Ülger, Gazi Mahallesinin ilk olarak çok ucuz bir fiyatla Makine Kimya işçileri, Bira Fabrikası işçileri ve Emniyet Mensuplarına grup halinde Çiftlik arazisinden koparılan arazilerden verildiğinden bahsetmektedir (Ülger, 2014). Çiftlik arazisinin Gazi Mahallesi'nin kurulması için kullanılması, AOÇ, çalışanlarının konut ihtiyacını gidermek üzere dönüşmesine neden olmuştur.

1955 yılında Jansen Planı'nın hedeflediği nüfus aşılmıca Ankara'nın master planını yapmak için yeni bir yarışma açılmıştır. 1954 yılında açılan yarışmayla müellifleri belirlenen ve 1957 Uybadin-Yücel Planı olarak tanımlanan Ankara'nın üçüncü planı ise 1958-1968 yılları arasını kapsamıştır. Bu plan üzerine yapılan değerlendirmeler, yine kentin büyümesi ve imarlı gelişmesini yönlendirmesi ve denetlemesi çerçevesinde olmuştur. Uybadin-Yücel Planı, "mimar-plancılar" tarafından gerçekleştirilen, arazi kullanımına önem veren bir planlama anlayışının son örneklerindendir (Cengizkan, 2006: 25). Yabancı ekiplerin de katıldığı bu yarışmayı Nihat Yücel ve Raşit Uybadin kazanmış, 1957 yılındaki kent planını hazırlayan Nihat Yücel İmar Müdürlüğü'ne danışman olarak atanmıştır. Yücel-Uybadin Planındaki ilk ifade nüfus artışının önemi olmakla birlikte, Jansen Planı'nın bahçeşehir modeline dayandığı gibi felsefi temeller üzerine oturmamaktadır. Jansen Planı AOÇ alanının çiftlik, yeşil alan, kamusal alan olarak kentle ilişkisi üzerine öneriler içerirken,

1950’li yıllarda AOÇ Ankara’nın yakınında büyük bir çiftlik alanı olarak bütüncül bir planlamanın dışındadır.

Tekeli’ye göre Yücel-Uybadin Planı’nın uygulanması sonrasında Ankara planlı şehir olma özelliğini kaybetmiştir (Tekeli, 1980: 15). Yücel-Uybadin Planı AOÇ’yi kent planlarının sorunsal alanının dışına çıkarmış ve çiftlikler sistemine bakış açısı geliştirmemiştir (Keskinok, 2016). Yücel -Uybadin Planı’nın sanayi ile kent-kır ilişkisini sorunsallaştırması dönemin sanayi öncelikli devlet politikasının bir sonucu olup sanayi politikalarının önceliğine rağmen sanayi yapıları ile önemli bir potansiyel olan AOÇ bu planda gündeme gelmemiştir. Bunun en önemli nedeni dönemin bütüncül olmayan, problem odaklı mekan anlayışı ve Menderes’in İstanbul’u önceleyen politikalarıdır.

Demiryolu taşımacılığı dönemin işletme mantığı ve yapım koşullarına göre hala önemli bir yer tutmaktadır Demiryolu hatları ile birlikte Et ve Balık Kurumu, Kömür Depoları ve Ticari Mal Depoları’nın bütün demiryolu ve tren bakım üniteleriyle birlikte bu hattın çevresinde düşünülmesi gerekmektedir. Ancak müellifler aldıkları kararlarla, Demiryolu Tamir Atölyeleri ve Marşandiz Garı’nı Atatürk Orman Çiftliği arazileri içerisinde yer alan Güvercinlik yöresine kaldırma kararıyla, Ankara garı arkasındaki sıkışık durum giderilmeye çalışılmıştır (Cengizkan, 2006: 42, 43). AOÇ arazileri bu kararda da kentin sıkışıklığını gidermek üzere kullanılmıştır.

Uybadin-Yücel Planında, yeşil sahalar (spor tesisleri, eğlence ve gezinti yerleri) başlığı altında AOÇ alanı ile ilgili öngörülerde bulunulmuştur. Uybadin-Yücel Planı Ankara’nın günlük sorunlarına çözüm aramak üzere kurgulanmış, geleceğe dönük bakışın gerektirdiği projelerin yerini geçici ve mevcut sorunlarına yönelik çözümler oluşturmuştur. AOÇ, planda sahip olduğu tarımsal alanları ile yer almamış, kentle olan ilişkisinde bütüncül yapı olarak göz ardı edilmiş, Ankara’nın sorunlarına çözüm olarak AOÇ arazilerinde yer alacak sanayi yapıları ve Belediyenin öngördüğü olimpiyat köyü (içeriği belirlenmemiş) yer almıştır. AOÇ, tarım alanı olarak potansiyelleri görmezden gelinerek arsa/arazi olarak değerlendirilmiştir.

Belediyenin istekleri içerisinde giren Olimpiyat Sitesi için bu günkü orman çiftliğinin düzlük olan yerlerinden istifade etmek imkanları her zaman için mevcuttur. Bu açık alanların bu gaye için ve bilhassa ilerde hipodrumun buraya nakli de düşünülerek açık bırakılmalıdır (Uybadin-Yücel Plan Raporu, 1957).

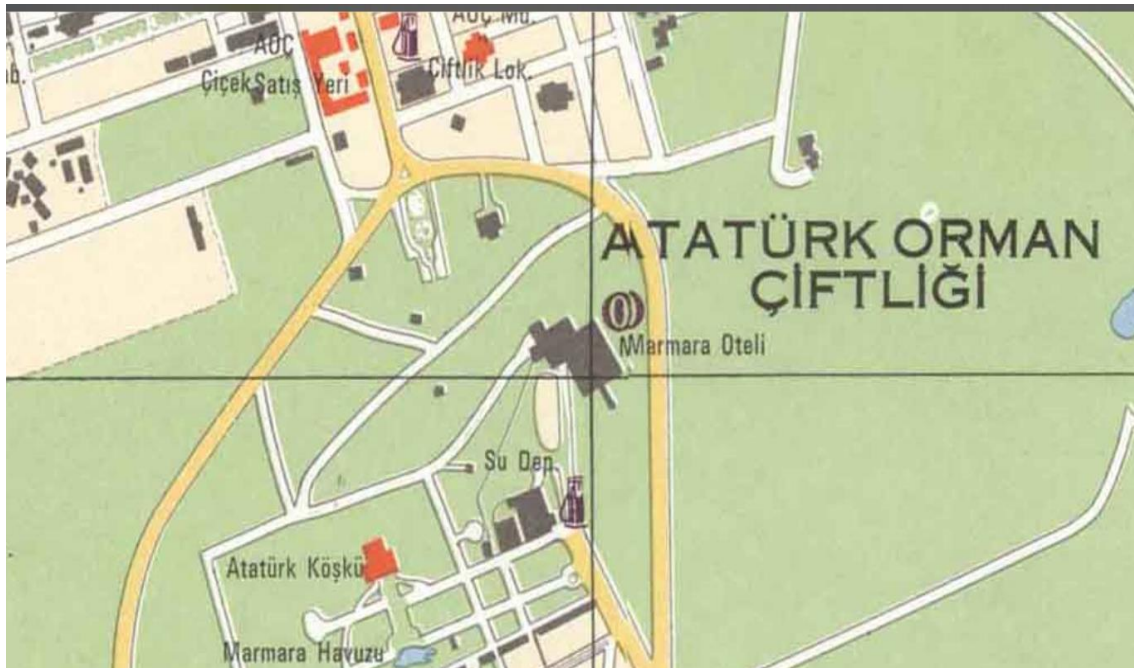
Uybadin-Yücel Planı'nda AOÇ arazileri ile ilgili doğrudan bir açıklama mevcut olmayıp, bu plan daha çok Jansen planı'nın öngöremediği kente beklenmedik aşırı göçten kaynaklanan yoğunlukları azaltmak için çözümler arayan bir plan olmuştur. Dönemin Bayındırlık Bakanlığı yarışmacılara 1954 yılında İstanbul Devlet Yolu, Çankırı Yolu, Eskişehir Devlet Yolu, Konya-Ankara-Samsun Devlet yolunun inşa edileceğinden bahsetmektedir. Müellifler, Keçiören, Etlik ve Yenimahalle gibi bölgeleri merkezden ayıran bu yolları çevre yolu olarak tariflememişlerdir.

Artan nüfus Ankara kent merkezinde trafik problemlerine yol açmış Bu dönemde demiryolu politikası bırakılarak karayolu politikasına geçilmiştir (Cengizkan, 2006: 42). Uybadin-Yücel Planının AOÇ coğrafyasındaki en önemli etkileri İstanbul ve Eskişehir Yollarının bu planla AOÇ arazilerinden teğet geçerek açılmaları olmuş, sonrasında İstanbul, Eskişehir ve Konya Yollarının açılması kararı alınmıştır. 13 Ocak 1953 yılında çıkan 6000 Sayılı kanunla “Atatürk Orman Çiftliği arazisinden bir kısmının kamulaştırılmasına yetki verilmesi hakkında Kanun” ile AOÇ arazisinin 195,102 dekarı Karayolları Genel Müdürlüğüne satılmıştır (Resmi Gazete, 1953). Bu satış AOÇ arazilerinin Ankara'nın trafik problemine çözüm mekanı olarak kullanılmasıyla sonuçlanmıştır. Planda AOÇ'nin merkez alanı ile bu karayollarının nasıl ilişkileneceği konusu göz ardı edilmiş, İstanbul ve Eskişehir Yolu Uybadin-Yücel Planı ile açılmış fakat bu yollar açılırken İstanbul ve Eskişehir Yolları AOÇ arazilerini parçalamış ve AOÇ arazilerinin bütünlüğü zarar görmüştür (Dinçer, 2016).

1950 yıllarında devletin dış kaynaklı bütçelerinin de etkisiyle yeni yapılar ve programlar kentlerin fiziki çevresinde yer bulmuştur. Bunlardan en önemlisi Emekli Sandığı'na bağlı olarak çalışan Emek İnşaat tarafından inşa edilen İstanbul'daki Hilton otelidir. Hilton Otel'i'ne benzer biçimde AOÇ coğrafyasında Marmara Otel'i'nin inşaatının başlamıştır. Marmara Otel'i öncesinde bu alanda Çiçek Serası ve Orman Araştırmaları Enstitüsü vardır (Ülger, 2014). Marmara Otel'i'nin Atatürk Orman Çiftliği'ne inşası Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın desteğiyle 1953 yılında başlamış ancak inşaat maddi imkânsızlıklardan dolayı 1960 yılında durmuştur. 1964 yılında çiftlik yönetiminin de isteğiyle Emek İnşaat tarafından 1964 yılında tamamlanmış, 1984 yılına kadar önemli balolara ve davetlere ev sahipliği yapan üst düzey kullanıcıları ile yaşayan bir mekan olmuştur. 1984 yılında yapıyı genişletmek amacıyla başlayan inşaat girişiminin ardından yapı 2013 yılındaki yıkılma tarihine kadar “uyku”-“hayalet” dönemi olarak anılan bir dönem yaşamıştır.

Resim 3.6. AOÇ sebze-meyve bahçelerinin olduğu alandan marmara oteli (www.panoramio.com)

Şekil 3.2. Marmara oteli vaziyet planı (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Marmara Otelı 2013 yılında Başbakanlık inşaatının yapım çalışmaları sırasında yıkılmıştır (Ülger, 2014). Marmara Otelı'nın inşaatı sırasında çiçek serası ve Orman Araştırma Enstitüsü varlığını devam ettirememiştir. Böylece AOÇ'nin asıl işlevlerinden biri olan orman araştırmaları fonksiyonu sürdürülememiştir. Kısaca AOÇ bu dönemde de küresel coğrafyanın etkisiyle oluşan yapılaşma eğiliminin mekanı olmuştur.

Bu dönemde yeni otobüs terminalinin yerine de karar verilmesi gündeme gelmiştir. Gar (demiryolu istasyonu) ile otobüs garajları ve hipodrum arasında konumlandırılan terminal'in, bütün ulaşım araçlarıyla ilişki içinde olması düşünülmüştür (Cengizkan, 2006: 42). Yeni Şehirlerarası terminalin yerinin AOÇ arazileri içerisinde yer alacak olması da bu dönemde kentsel probleme çözüm alanı olarak kullanılması ile sonuçlanmıştır. Nur Çağlar, şehirlerarası terminalin inşa edileceği alanın 1970 yılında piknik alanı olduğundan bahsetmektedir (Çağlar, 2014). AOÇ arazilerinin Konya Yolu'na paralel olarak kullanılan piknik alanı kentin otobüs terminali olmuştur.

Şekil 3.3. 1960'larda AŞTİ'nin inşa edildiği alan (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

AOÇ coğrafyasında bu dönemde eklenen yeni mimari programlardan biri Gazi Fişek Fabrikasıdır (1954). Bu dönemde Etimesgut Havaalanı, Etibank Genel Müdürlüğü, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Atlı Spor Kulübü verilen alanlar ile AOÇ arazisi önemli oranda azalmıştır. Atatürk'ün AOÇ'deki ilk konutu Kuleli Köşk yıkılarak yerine Atatürk Heykeli dikilmiştir (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 51). AOÇ,

1950-1960 arası dönemde değişen kamusal rekreasyonel yaşantı ile de sahip olduğu kamusal alanları ile etkileşmiştir. 1950’li yıllar Ankara’da sosyal, ekonomik ve mekansal yapısında ikili bir karaktere sahiptir. Bahçeşehirden apartman şehrine, yeşil kuşakların gecekondulara, planlı şehir yerini spontan şehre, Erken Cumhuriyet’in planlı şehri yerini yık-yap şehrine bırakmıştır (Günay, 2012a: 7). 1950’lerin Ankara’sında Kızılay şehrin yeni gözde rekreasyonel alanı olmuştur. Kızılay rekreasyon alanı ve Merkezi İş Alanı olarak bu döndemde Ulus’un yerini almış, Ulus ise artan nüfusun getirisi olarak yapı yoğunluğu artan ve yık-yap usulünün sonucu olarak Cumhuriyet Dönemine ait kamusal kimliğini kaybeden bir merkez haline gelmiştir.

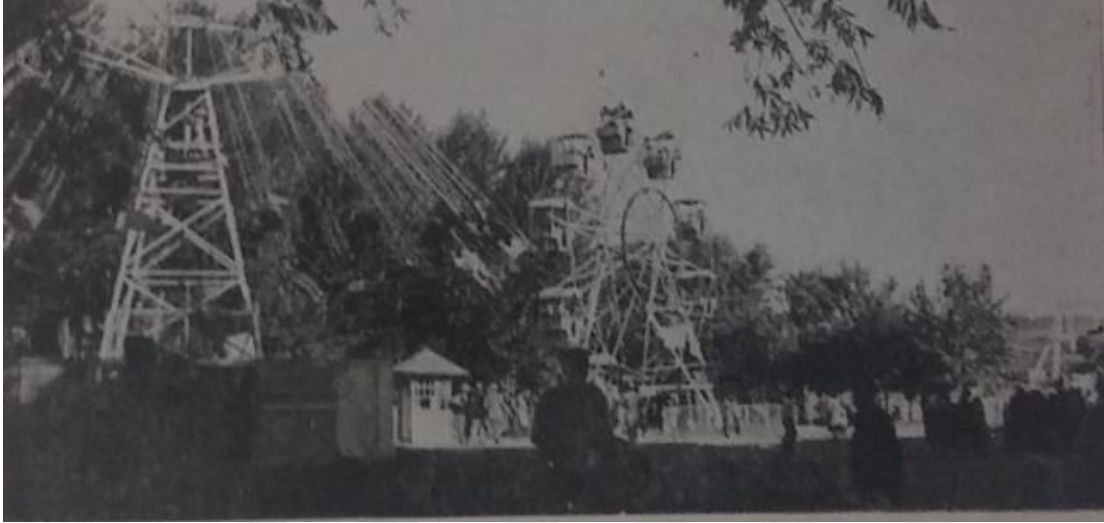

Resim 3.7. Atatürk Heykeli’nin yapıldığı alan (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 59)

Ankara kamusal yaşantısının Ulus’tan Kızılay’a kayması, kentin mekansal yaşantısı açısından önemli bir dönüşüm noktasıdır. Bu dönemde AOÇ’nin kentle ilişkilendiği kamusal alanlarında geçmişten gelen kullanımların devamlılığı söz konusudur. Makro anlamda AOÇ alanında yaşanan değişim henüz kentle ilişki kuran AOÇ’nin kamusal mekanlarına yansımamıştır.

AOÇ bu dönemde kamusal rekreasyon alanları ile kuruluş günlerinde sahip olduğu kamusal kullanımların devamıyla kentin gündelik yaşantısı ile ilişkilenererek *rekreasyonel çiftlik* anlamı taşımıştır. *Atatürk Orman Çiftliği* kitabında öne çıkan toplumsal gündelik yaşam faaliyetleri olan Hayvanat Bahçesi, Karadeniz Havuzu geçmiş dönemlerde olduğu

gibi bu dönemde de önemini korumuş, halkın sıklıkla gittiği önemli kamusal alan Hayvanat Bahçesi alanında kurulan Lunaparkın bu dönemde kentin gündelik hayatına girdiği görülmüştür. Gençlik Parkı Lunaparkı'nın 1956 yılında açıldığı düşünüldüğünde 1953 yılındaki Hayvanat Bahçesi içerisinde yer alan Lunaparkın önemli bir işlev gördüğü söylenebilir.

Resim 3.8. Hayvanat bahçesi lunaparkı (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 55)

Resim 3.9. 1950'lerde hayvanat bahçesi (Atatürk Orman Çiftliği, Ankara 1953, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1953: 51)

Resim 3.10. 1950'lerde hayvanat bahçesi (Atatürk Orman Çiftliği, 1953: 53)

AOÇ Hayvanat Bahçesi'ndeki iki fil Mohini ve Azadi isimleriyle *Atatürk Orman Çiftliği* kitabında yer almıştır. Filler Pakistan Hükümeti'nin Türkiye'ye hediyesidir ve o dönemde çok önemsenmiştir. Savaş Sönmez ayrıca, filleri karşılayan kalabalığın filler trenden indirildikten sonra AOÇ Hayvanat Bahçesine kadar soğuk bir kış gününde fillerle birlikte yürüdüğünü belirtmektedir (Sönmez, 2016). 1953 yılında yayınlanan *Atatürk Orman Çiftliği* kitabında Ankara'lıların Hayvanat Bahçesi kuyruğunda beklemelerini gösteren resim bulunmaktadır. Bu olay gündelik yaşamda AOÇ Hayvanat Bahçesinin kentlinin hayatında ne kadar önemli olduğunu deşifre etmemizi sağlayan olaylardan biridir.

3.1.4. Bölüm değerlendirmesi

AOÇ'nin 1950-1960 yılları arasındaki mekansal dönüşümünün temelinde II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmeler vardır. Türkiye'de 1950 sonrası etkili olan Amerikanizm ve alınan Marshall yardımları ülkenin iç üretime dayalı ekonomi eksenini dış kaynaklara bağlı bir eksene kaydırmış ve bunun sonucunda ithal ikameye dayanan ekonomi politikası terk edilmiştir. Sonuç olarak AOÇ'nin de içerisinde bulunduğu devlet çiftlikleri sistemi iktisadi bakımdan 1925-1950 yılları arasında sahip olduğu önemini yitirmiştir. Ekonomideki eksen kayması ile AOÇ bütüncül olarak devlet çiftlikleri sistemine dahil bir biçimde yönetilmemiş 5659 sayılı yasa ile özerk bir müdürlük olarak yönetilmiştir. 5659 sayılı yasanın beraberinde getirdiği, AOÇ'den arazi satışının gündeme gelmesi AOÇ'nin

mekansal bütünlüğünü 1950'lerden sonra farklı bir eksene kaydırmıştır. 5659 sayılı yasa ile AOÇ'nin idari mekanizmasında bu dönemde Tarım Bakanlığı ve TBMM yetkilidir. Küresel anlamda gerçekleşen dönüşümler göz ardı edilerek, AOÇ'de idari yapı kuruluş döneminden gelen strüktür ve yönetim anlayışı geleneğinden koparılmış AOÇ ile ilgili kararlar Tarım Bakanlığına ve TBMM'ye bırakılmış, AOÇ üretim ve mekansal yapısı bütüncül olarak düşünülmeyen ve rekabet gücünü kaybeden bir yaklaşımla karşı karşıya bırakılmıştır.

Bu dönemde tarımsal üretim alanındaki en önemli gelişme traktör sayısındaki artıştır. Ülkede tarımda makineleşmenin arttığı bir dönem olan 1950-60 yılları, traktör sayısının artması, kırsal alanın pazara açılması gibi gelişmelerle sonuçlanmasına rağmen tarımsal üretim politikaları geri planda kalmıştır. Sanayi ağırlıklı politikalar gündemde olmuş ve AOÇ bütüncül sistemin bir parçası olamamıştır.

Sanayiye verilen ağırlık, kente dair plan ve projeleri gölgede bırakırken kent planlarında problemlere çözüm olacak konularda sınırlı kalınmış, gecekondu problemleri, AOÇ'nin Ankara için konumlandırılması gibi mekansal konular göz ardı edilmiştir. Bu dönemde kentin hızlı nüfus artışı ile yoğunlaşması sonucu ihtiyaç duyulan konut ihtiyacı, AOÇ alanından verilen arazilerde Gazi Mahallesi'nin kurulması ve Çimento Fabrikası'nın AOÇ arazisinde inşa edilmesi ile sonuçlanmıştır. Kentin nüfusunun yoğunlaşmasının yol açtığı trafik sorunları bu dönemde yeni yolların inşasını gerektirmiş ve AOÇ arazilerinde açılan İstanbul Yolu ve Eskişehir Yolu AOÇ arazi bütünlüğünü sarsmış, AOÇ bu dönemde kentin problemlerine palyatif çözüm olarak görülen alana indirgenmiştir. Makro anlamda indirgeyici yaklaşıma rağmen, AOÇ'nin kamusal alanları kentle kurduğu kamusal ilişkisine devam ederek gündelik hayatın önemli bir parçası olmuştur. AOÇ bu dönemde kent içerisinde rekreasyonel çiftlik anlamını ve kentin gündelik yaşantısındaki yerini sürdürmüştür.

Çizelge 3.1. 1950-1960 AOÇ yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı

Yönetim	TBMM / Tarım Bakanlığı
Üretim	Tarımsal depolama
Mekan	
Makro (Plan)	Büyüyen kentle birlikte parçalanmış alan
Mikro (Mimari Program)	Mekansal problemlere çözüm alanı
Anlam	Rekreasyonel çiftlik

3.2. Büyüyen Kentin Çarptığı Alan Olarak AOC: Askeri Yönetimler Dönemi (1960-1980)

1960-1980 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde askeri otoritenin etkisinin hakim olduğu bir dönem olup Feroz Ahmad bu dönemi, *Askeri Vasiler* dönemi olarak adlandırmıştır (Ahmad, 2014/2006: 133). 1945 yılında çok partili sisteme geçilmesi sonrasında 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından 1960 yılında Türkiye radikal bir biçimde değişiklik yaşamıştır. Bu değişikliklerin çok sık aralıklarla ve 1960-1980 yıllarında gerçekleşen darbelerle tekrarlanmış olması toplumsal, ekonomik, mekansal düzende derin etkiler bırakmıştır. Başka bir deyişle ülke birçok alanda erken Cumhuriyet döneminde kurgulanan düzenin geliştirilmesi yönünde ilerlemek yerine çok kısa sürede yaşanan sistem değişikliklerinin etkilerine maruz kalmıştır.

1950'den sonra ülkede gelişen ferdi teşebbüs ve pazar ödülleri dayanan toplum modeli geleneksel tarihi dengeleri zorlamıştır. Bu gelişme bürokrasinin ve askerlerin Menderes rejiminden duyduğu hoşnutsuzlukla ortaya çıkan bir restorasyonculuğa yol açmıştır (Keyder, 2015/1989: 175). Menderes 24 Mayıs 1960'da komitenin çalışmasını tamamladığını ve 1960 Eylül'ünde erken seçime gideceğini açıklamıştır. Demokrat Parti yönetiminden soyutlanmış subaylar 27 Mayıs 1960'da askeri iradeyle müdahale ederek Demokrat Parti Hükümetine son vermiş (Ahmad, 2014/2006: 104) bu dönemden sonra 1980 yılına kadar ülkede kurulan hükümetler ve politikalar askeri iradenin kontrolünde gerçekleşmiştir.

1960'ların siyaset dünyası ve yaşamı önceki yıllara göre çok değişiktir. Ülke sanayileşmiş ve 1961 anayasası ideolojik tartışma için yeni bir çerçeve oluşturmuştur. Buna rağmen Türkiye kendini küresel coğrafyadan tecrit edilmiş olarak görmemekte, özellikle öğrenciler küçük kasabalarda bile kolaylıkla küresel alanda neler olup bittiğini takip edebilmektedir (Ahmad, 2014/2006: 136). Bu gelişmeler Türkiye'deki siyasal olayların Soğuk Savaş'tan ve Ortadoğu'daki olaylardan etkilendiği bir ortam oluşturmuştur.

Ahmad'a göre Menderes döneminde yükselen Amerikanizm 1960'lı yıllarla başlayan süreçte toplumun ikiye bölünmesine neden olmuş toplum bu dönemde muhafazakar sağ ve neo-Kemalist olarak adlandırılan milliyetçi ve radikal bir sol olarak kutuplara ayrılmıştır. Sol, 1945 sonrasında CHP ve DP'nin, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı kabul ederek, NATO'ya ve Bağdat Paketi'ne katılıp, Türkiye'yi Batı'nın bir uzantısına dönüştürmesini

Kemalizm'e ihanet olarak kabul etmiştir. Üniversitelerdeki sol görüşlü öğrenci topluluklarının, Türkiye İşçi Partisinin ve sendikaların eleştirileri bu yöndedir (Ahmad, 2014/2006: 136). Algıların toplumsal düzeni biçimlendirdiği ve kutuplaşmanın baş gösterdiği bu ortamda 1965 yılında iktidara gelen Adalet Partisi, bu kaos ortamında mücadele etmek zorundadır (Ahmad, 2014/2006: 136). Taraflar ileri toplumlardaki toplumsal fayda, bilimsel düşünce, evrensel hukuk gibi uluslararası kabul görmüş değerlere oldukça uzak bir ortamda argümanlarını *ihamet* gibi kavramlara dayandırmaktadır. Toplumsal yapıda yaşanan gerilimli atmosferde ortamın zihinsel yapısı toplum ve yöneticilerin mekana bakışı hakkında da ipuçlarını barındırmaktadır.

Küresel anlamda da Türkiye'yi de etkisi altına alan ve 1968 dönemi olarak anılan dönemde eleştirel söylemler ön plandadır. İşçiler ile sermaye arasındaki çatışma ortamında, Paris'teki öğrenciler ile işçilerin neredeyse bir devrim gerçekleştirmeyi başarması, Türkiye'deki solu etkilemiş ve cesaretlendirmiştir (Ahmad, 2014: 2006: 136). Bu olayların etkisiyle oluşan ortamda 1970'lerin başına gelindiğinde, Türkiye'deki durum patlamaya hazır bir bomba gibidir. Öğrenci ve işçi hareketleri, toplumsal ve ekonomik değişiklikler, büyüyen politik çatışma ve dünyanın durumu tehlikeyi arttırmış, (Ahmad, 2014/2006: 139) 1960'lar boyunca işçi transfer eden Alman ekonomisinin sona ermesiyle birlikte yaygın bir işsizlik de ortaya çıkmıştır. Kalabalık okullar ve üniversiteler hem sol hem de sağ görüşlü gruplar için militan bulma yerleri olmuş ve bu gençler Ahmad'a göre 12 Mart 1971 askeri müdahalesine yol açan istikrarsızlığın ve kaos ortamının meydana gelmesinde büyük rol oynamıştır (Ahmad, 2014/2006: 139).

1971 askeri müdahalesi sonrasında askerlerin denetiminde kurulan hükümet ve koalisyonlarda toplumsal gerginlikler de devam etmiştir. 1978/1979 İran İslam Devrimi ve Sovyetler'in 1979 Aralık ayında Afganistan'a müdahalesiyle Türkiye'nin stratejik önemi büyük ölçüde artmış, batı Türkiye'de istikrarlı bir rejime ihtiyaç duymuştur (Ahmad, 2014/2006: 139). İleri toplumlarda gelişmeye olanak veren muhalif görüşler Türkiye'nin yerel coğrafyasında kaos ortamı yaratmıştır. Kaos ise üretim, mekansal gelişme vb. gibi önemli konuların gündem dışında kalmasını sağlamış, toplumun yararına gelişebilecek ekonomik, mekansal politikaların yerine toplumsal ayrışmanın getirdiği sorunlar ülke gündemini belirlemiştir.

1970'ler boyunca tüm koalisyonların gündeminde ekonomik ve mekansal konular geri planda kalmış, birbirini izleyen hükümetler, küresel kaosun yanı sıra, 1974 petrol fiyatları şoku, 5 Şubat 1975 Amerikan ambargosu ve Kıbrıs müdahalesinin ardından gelen batı kaynaklı kısıtlamalarla uğraşması, ekonomik kısıtlama ve baskılar o dönem başbakan olan Ecevit'i istifaya zorlamıştır. Sonraki dönemde ekonomi, Amerikan desteği sayesinde düzelmeler göstermişse de kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. Çözüm arayışı olarak Demirel azınlık hükümeti, ekonomik danışman olarak atanan Turgut Özal önderliğinde IMF'nin programını uygulamıştır. Özal'ın 24 Ocak 1980 yılında devreye soktuğu ekonomik önlemler, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Ahmad, 2014/2006: 159-160). 1960-1980 döneminde ülkede yaşanan kutuplaşma, siyasileşme ve ekonomik kriz ortamında AOÇ'yi konumlandırmak, AOÇ'nin üretim odaklı kuruluş felsefesinin bu dönemin ikliminden çok farklı bir yapıda olmasından dolayı oldukça güçtür.

3.2.1. Yönetim yapısı: asker iradesi

1960-1980 arası darbeler dönemi olup on yıllık dönemde kurulan koalisyonlarda askeri iradesinin hakimiyeti söz konusudur. Keyder'e göre 1960, 1971 müdahalelerinde ordu, bürokraside yüksek mevkilerde bulundukları için devletle özdeşleştirilen ve parti bağlantısı gibi bir engeli olmayan cumhuriyet elitinin hizmetlerine müracaat etmiştir. 1980 darbesi ise devletin her düzeyinde kökten yeniden yapılanmalara gerek olduğu yolunda yaygın bir inanç varken gerçekleşmiştir (Keyder, 2015/1989: 262). Her biri farklı gerekçelerle bu dönemde gerçekleşen darbeler ve sonrasında oluşturdıkları ortam ülkede mekan, üretim gibi geleceğe dönük plan ve projeleri geri planda bırakmıştır. AOÇ'de mekansal potansiyellerine rağmen bu kaos ortamında gündem dışı kalmış, kurulduğu dönemin geleneksel idari yapısı ile yönetilmeye devam etmiştir. AOÇ'nin 1950 yılında çıkan 5659 sayılı yasa gereğince ve yasanın hükümlerince geçmişin izinden giden bir anlayışla müdürlük olarak yönetilmesi 1950'den sonra AOÇ'de müdür yetkisinde olan kişileri öne çıkarmıştır.¹ Bu süreçte müdür ünvanı verilen kişilerin AOÇ için üretim ve mekansal politika üretmeleri de yasalarla ve hakim iradenin kontrolü ile sınırlanmıştır.

¹ Menderes döneminin AOÇ Genel Müdürü Tarık Rona da, Ülger'in ifadesi ile tanınan ve bilinen bir AOÇ Genel Müdürüdür (Ülger, 2014).

1960-1980 yılları arasında askeri iradenin AOÇ'deki mekansal kararlarda etkisi olduğu görülmektedir. AOÇ yönetiminde askeri iradenin mekansal kararlar konusundaki ilk etkisi 1971 yılında görülmüş, dönemin Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay'ın karşı olmasına rağmen AOÇ arazisinde Ordu Evi inşa edilmiştir. (Tekeli, 2015). Benzer biçimde 1980 yılındaki darbe süreciyle birlikte gelen askeri yönetim, AOÇ arazileri içerisinde devlet mezarlığı inşa edilmesi amacıyla çıkarılan yarışmada dönemin AOÇ Müdürü Aytekin Ülger'in, Sabancı Bulvarı'nın kuzeyinde yer alan tepelerden oluşan bölgeyi önermesine rağmen (Ülger, 2014) Ülger'in önerisi askeri yönetim tarafından kabul görmemiş, Karadeniz Havuzu'nun bulunduğu bölge seçilmiştir. AOÇ'nin kuruluş dönemine ait önemli bir kamusal alanı olan Karadeniz Havuzu'na ait bölge askeri idarenin etkisiyle dönüştürülmüştür.

Bu dönemde AOÇ'nin işletilmesi sürecinde ziraat ve fabrika alanlarındaki yatırımlarla ilgili olarak da ekonomik sorunlar yaşanmıştır. Ülger, kendi çalıştığı dönemdeki AOÇ'nin yönetim mantığını, otuz yıl içinde kendi hizmetlerinden devlete vergisini veren ve hep kar ederek çalışan bir kurum olarak tanımlamıştır (Ülger, 2014). Çiftliğin yönetiminde kar elde etmesi ile ilgili önündeki engelleri ise Ülger şu sözlerle açıklamıştır:

Çiftliğin sosyal hizmetleri çok olduğu için elektrik sarfiyatı, su sarfiyatı, temizlik gibi çiftliğin kendi bünyesinde olmayan hizmetleri yapıyordu. Bu hizmetler çiftliğin kar elde etmesinin önüne geçti. Süt Fabrikasını geliştirmek istediğimizde belli bir döner sermaye ile yapılabilirdi. Bu karı sağlayan önemli üretim merkezlerinden biri şarap diğeri süt fabrikasıdır. Bunun dışındaki hizmetler ancak kendisini kurtarıyordu. Hayvanat Bahçesi karlı bir kuruluş olmamasına rağmen sosyal hizmet olduğu için AOÇ'nin içinde yer almaktadır (Ülger, 2014).

Çiftliğin devlet kurumu olarak Hayvanat Bahçesi gibi sosyal hizmetleri, yönetimde ekonomik zorluklara neden olmuş bu sosyal projeye devlet eliyle başka çözümler getirilememesi sonucu çiftliğin ekonomik anlamda yönetilmesini güçleştirmiştir. Askeri yönetimler döneminde çiftlik fabrikalarında otomasyona geçerek kar elde edebilmek için kişi sayısının azaltılması gerekmiş, bu dönemdeki kişi sayısı ile ilgili problemler çiftliğe yeni eleman almadan çözülmeye çalışılmıştır. Ülger, teknolojinin gelişmesinden dolayı Çiftliğin daha az kadroyla daha verimli çalıştığını belirtmektedir (Ülger, 2014). TBMM'nin AOÇ üzerindeki idari etkisinin sonucu olarak, AOÇ 1960-80 yılları arasında TBMM KİT komisyonuna rapor vermek suretiyle denetime tabi tutulmuştur.

Sonuç olarak 1960-1980 arası dönemde askeri iradenin de müdahalesiyle alınan mekansal kararlar AOÇ'nin Ankara ile ilişkisinin dönüşümünü de etkilemiş, ülke yönetiminin, iç karışıklık, ekonomik kriz gibi gelişmelere odaklanması AOÇ'nin idaresinde ekonomik ve mekansal politika eksenli kararların alınmasını güçleştirmiştir. Dönemin AOÇ Müdürü Aytekin Ülger'in Atatürk'ün çiftliğin devamı için gösterdiği çaba tek başına AOÇ'nin kurumsal olarak üretim ve mekansal politikaların parçası olmasını sağlayamamıştır. Bu dönemde ekonomi politikasının geri planda olması AOÇ'nin tarım ve sanayi yatırımlarına yönelik politikaları mümkün kılmamış, Askeri iradenin etkisiyle AOÇ alanında inşa edilen Ordu Evi ve Devlet Mezarlığı, AOÇ coğrafyasını ve kentle kurduğu kamusal ilişkisini etkileyen önemli kararlar olmuştur.

3.2.2. Üretim yapısı: AOÇ'de geçmişin izinden giden üretim

Ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını hızlandırmak ve ülke kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak üzere 30 Eylül 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş, askeri darbe sonrası 1961 yılında çıkan Anayasa ile de iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek için kalkınma planlarının hazırlanması hükmüne bağlanmıştır (Hasol, 2017: 158). Böylece planlı ekonomi dönemi başlamıştır. Planlı iktisadi modelin etkisi AOÇ'nin üretim politikasını da kapsayacak bir bütünlüğe bürünmemiş, ülkenin gündemini belirleyen iç karışıklık ortamı üretim politikalarının önüne geçmiştir. Yerel coğrafyaya özgü bu durum her ne kadar üretimin belirleyicisi olmuş olsa da küresel coğrafyada değişen köylülük kavramı, sanayi yapısı gibi gelişmelerin de üretim sürecine etkisi olmuş, fakat bu etki siyasetin oluşturduğu baskın havanın gölgesinde kalmıştır. Bu dönemde tarımsal üretimin milli gelirdeki oranı azalırken sanayi üretiminin milli gelirdeki oranı artmıştır. Milli gelirde 1960 yılında %37.9 olan tarımın payı 1980 yılında %22.7'ye gerilemiş, 1960 yılında %16 olan sanayinin payı ise 1980 yılında %24'e yükselmiştir (Akat, 1983: 1097). Milli gelirde tarımın payı düşerken AOÇ'de geçmişten gelen tarımsal üretim alışkanlıkları yönetim tarafından ilerleyerek devam ettirilmiş, sanayi yapılarında ekonomik yetersizlikten dolayı ilerleme kaydedilememiştir.

1970'ler tarım konusunda bir eşik olarak kabul edilmiştir (Shanin, akt: Keyder, Yenal: 18). *Köylüler ve Köylü Toplulukları* başlıklı kitabın giriş bölümünde Shanin "köylülerin yeniden keşfedildiğinden" bahseder. O dönemde Vietnam Savaşı, Hindistan'da yoksulluk, Latin

Amerika'daki gerilla hareketleri, Afrika'da açlık gibi sorunlar, Çin'deki kolektivizasyon ve sanayileşme hamlesinin özellikle kırdaki yaşayanlar açısından acı sonuçları gibi gelişmeler, dünyanın dört bir yanında köylülerin görünürlüğünü ve siyasi açıdan önemini arttırmıştır. Bu dönemde sosyal bilimlerde yeniden keşfedilen sadece köylülük olmamış, aynı zamanda tarım sorunu yeniden gündeme gelen bir konu olmuştur (Keyder, Yenal, 2015: 17). Shanin "köylülük" kavramının ayırt edici özelliklerini şu şekilde tanımlamıştır: Aile emeğine dayalı bir tarımsal işletme ve bunun etrafında örgütlenmiş bir iş bölümü, ana geçim kaynağı olarak toprak tarımı, küçük köy topluluğuna uygun yaşam biçimini yansıtan bir kültür, siyasi, ekonomik iktidara uzaklık ve mağduriyet (Shanin, akt: Keyder, Yenal, 2015: 18). Küresel coğrafyada 1970'lerden bu yana çok şeyin değiştiği gibi köylülük de değişmiştir. Eric Hobsbawn 1994'te yazdığı, 20.yy'daki tarihsel gelişmeleri değerlendirdiği *Aşırılikler Çağı* adlı kitapta "köylülüğün ölümünü" ilan etmiştir. 1970'lerde klasik anlamda "köylü" olarak nitelenen nüfus az gelişmiş olarak tanınan ülkelerin hepsinde önemli bir yer tutmaktadır. Daha çok geçimlik tarımla uğraşan bu köylüler, iç pazarın gelişmesiyle yavaş bir tempoyla da olsa küçük meta üreticiliğine doğru dönüşmeye başlamışlardır (Hobsbawn, akt: Keyder, Yenal, 2015: 18). 1970'lere özgü tarımsal problemler Türkiye kırsal yapısı için de geçerli olmuştur. Fakat yerel coğrafyanın içerisinde bulunduğu iç karışıklık ortamı bu problemlerin tartışılacağı ve geleceğe dönük bir politika geliştireceği bir ortama olanak sağlamamıştır.

Küresel coğrafyada bu gelişmeler yaşanırken, ülkemizde de tarımsal politika açısından zayıf bir ortam olmasına rağmen gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle 1948 yılında başlayan tarımda makineleşmenin sonucu olarak 1960'larda Türkiye'de traktör sayısı artarak yaklaşık 100.000 rakamına ulaşmıştır. 1962 yılında ekili sahalar ülke genelinde 25.416 bin hektara ulaşmıştır. Kırsal alana traktörün girişi ile 5.5. ha'lık tarımsal işletmelerden 75 hektarlık işletmelere geçiş gerçekleşmiştir (Tekeli, 1977: 14-19).

Bu dönemde hakim olan iç karışıklık ortamında iktisadi anlamda bütüncül bir politika izlenmese de ekonomide bir takım değişimler yaşanmıştır. 1960'ların sonunda ekonomiye tarım kadar katkıda bulunan bir özel tarımsal endüstri sektörü gelişmiştir. 1973'te bu durum endüstri tarımı olarak adlandırılmıştır (Ahmad, 2014/2006: 133). Tarımda makineleşmenin getirdiği yenilikler *endüstri tarımı* kavramının oluşmasını sağlamış, AOC'nin sahip olduğu süt fabrikasında bu dönemde ekonomik yatırımlardaki güçlük nedeniyle otomasyona geçilememesi endüstri ürünleri ile tam olarak entegre

olunamamasına neden olmuştur. Askeri yönetimlerin etkin olduğu 1960-80 arasında, 1950'lerdeki ekonomik değişimler ve köy yollarının açılmasının etkisiyle tarımda makineleşmenin köylere kadar ulaştığı bir dönem olmuştur. Yerel coğrafyada tarımsal anlamda gerçekleşen bu değişimler Çağlar Keyder'in 1970'lerdeki tarımdaki gelişmeler ile ilgili tanımlaması ile paralellik taşımaktadır:

1970'lerde klasik anlamda "köylü" olarak niteleyebileceğimiz nüfus az gelişmiş olarak tanınan ülkelerin hepsinde önemli bir yer tutmaktadır. Daha çok geçimle uğraşan bu köylüler, iç pazarın gelişmesiyle, yavaş bir tempoyla da olsa küçük meta üreticiliğini dönüştürmeye başlamışlardır. 1980'lerde ise küreselleşme olgusu pazara yönelik üreticiliği hızlandırmıştır. Piyasa ilişkileri kırsala ve tarıma daha çok ve derinden nüfuz etmiş; toprak, su, emek ve hatta genetik özellikler gibi bir çok doğal kaynak alınır/satılır mal haline gelmiştir. İçerisinde kırsal nüfusun yaşamı açısından çok ciddi sonuçlar barındıran bütün bu gelişmeler, son dönemlerde köy ekonomisinin ve kırsal bölgelerin önemli yapısal dönüşüm geçirdiğinin göstergesi olmuştur (Keyder ve Yenal, 2015: 19-20).

Türkiye'nin 1948-1970 deneyimi, son çeyrek yüzyıl içindeki tarımsal gelişmesi ve buna bağlı olarak kırsal alandaki yapısal dönüşümü hakkında bilgi vermektedir. Kırsal kesimdeki mülkiyet yapısı ve buna paralel olarak oluşan işbölümünün dönüşümü kentsel dönüşümü de sağlamıştır. Şehirleşmenin nedenleri üzerine konuşulurken genellikle yapılan açıklama, tarımın hızla makinalaştığı, makineleşmenin ise hızla emeğe olan ihtiyacı azalttığı, kırdan kopan nüfusun şehre geldiği şeklindedir. Bunun diğer söylemi şehirleşmenin kırım itmesiyle gerçekleştiği, şehrin çekmesiyle ilgisi olmadığıdır. Hatta zaman zaman köye giren her traktör başına köyden kaç kişinin kopacağına ait rakamlar hesaplanmıştır (Tekeli, 1977: 11-12). Kırsal ve kentsel dönüşümün kaderi 1970'lerden sonra birbiri ile ayrılmaz parça bütün ilişkisi ile dönüşmüştür. AOC'nin kurulduğu süreçte kent ve kırım keskin ayrılan tanımı, 1970'lerden sonra tarımsal alanda yaşanan makineleşme, etkilediği göç olgusu, tarım toplumunun elektrifikasyon sayesinde küreselleşmesi vb. nedenlerle dönüşmüştür. Bu nedenle kentle AOC'nin ilişkisi farklı dönemlerde farklı koşullar altında gerçekleşmiş, tarımsal yapının dönüşümü ve bu dönüşümün kente yaptığı etki AOC'nin Ankara ile ilişkisinde belirleyici olmuştur.

1960-1980 arasındaki dönemde Türkiye'de tarımsal alandaki gelişme çok değişkenli bir karaktere sahiptir. 1963 yılından sonraki tarımsal gelişme tamamen farklı özelliktedir. Bu dönemde traktör sayısı iki mislinden fazla artmış olmasına rağmen ekilen toprak miktarındaki artışın sınırlı kalması tarımın milli gelirdeki düşüşü ile de ilgilidir. Planlı

dönemin tarımsal politikalarının ve dolayısıyla tarımsal kredilerin artışının etkisi, yalnız traktör sayısının artışında değil, aynı zamanda da tarımsal girdilerin artışında kendisini göstermiştir. Tarımsal kimyevi gübre kullanılışı dokuz misline yakın artmıştır (Tekeli, 1977: 17). Tarımın kente göç olgusunun da yarattığı etki ile ekonomideki yeri geri planda olmuştur. AOÇ'nin bu iktisadi iklimde azalan bir üretim alanı olarak kentle yüz yüze gelmesi mekansal politikalar içerisindeki konumunu da etkilemiştir.

Türkiye'nin kırsal yapısındaki dönüşümünün politika olarak ülke genelinde değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeye öngörülerde bulunulmaması problemini İlhan Tekeli şu sözlerle ifade etmiştir;

Türkiye'nin kırsal yapısının 1948-1970 yılları arasında geçirdiği dönüşüm süreci yalnızca Türkiye'ye özgü müdür? Bütün gelişme yolundaki ülkeler benzer bir dönüşüm mü geçireceklerdir? Yoksa başka seçenekler var mıdır? Türkiye'nin kırsal alandaki modernleşme sürecini ancak kapitalist sistem içinde yer alan geri kalmış ülkelere, başka bir deyişle bağımlı teknoloji ithaline dayandırılmış ülkelere bir örnek diye gösterebiliriz şeklinde açıklamaktadır. Türkiye bu dönüşüm sırasında yalnız teknoloji ithalindeki bağımsızlıkla kalmamış aynı zamanda da, kırsal düzende bu dönüşümü kolaylaştırıcı, rasyonelleştirici, toprak reform, kooperatifleşme vb. gibi kurumsal düzenlemeleri siyasal yollarla da gerçekleştirmeye çalışmamıştır. Başka bir deyişle, kırsal alandaki dönüşümün gerçekleşmesini büyük ölçüde piyasa koşullarına bırakmıştır (Tekeli, 1977: 43).

Kırsal alanın dönüşümünün tamamiyle kontrol edilemeyen serbest piyasa koşullarına bırakılması AOÇ'nin de bu dönemde üretim politikasını belirsizlik sürecine itmiştir. AOÇ'nin kuruluş döneminde sahip olduğu tarımsal dinamikleri devlet politikası aracılığıyla kontrol etmesi, bu dönemdeki çok yönlü gelişmeler ve ülkenin içerisinde bulunduğu kaos ikliminden dolayı AOÇ'de beklenen atılımları gerçekleştirilememiştir.

Bu dönemde Ülger'e göre AOÇ fabrikalarında ekonomik yetersizlikten dolayı otomasyona geçilememiş ve hayvancılık faaliyetlerinin iktisadi anlamda rasyonel olmamasından dolayı AOÇ yönetimi sütü çevre illerden toplamıştır (Ülger, 2014). Buradan hareketle bu dönemde AOÇ'de hayvancılık alanının da yara aldığı görülmektedir.

Şekil 3.4. AOÇ'nin 1960'lardaki Türkiye genelindeki faaliyetleri (Ülger, 2014; yemekfabrikaları.net)

Her ne kadar sistemli bir bütünün parçası olmasa da AOÇ'nin tarımsal ve üretim faaliyetleri bu dönemde Türkiye'de farklı bölgelerinde devam etmiştir. İstanbul AOÇ Beşiktaş Süt Fabrikası, Ankara Çubuk Aydos Yaylası (koyun otlatma alanı), Urfa Ceylanpınar Tarım arazileri, Kilis zeytinyağı fabrikası bunlara örnek üretim ve tarımsal alanlar olmuştur (Ülger, 2014). Fakat dönemin iktisadi üretiminin bütüncül bir politika içermemesi ve serbest piyasa ekonomisi koşullarında rekabet edilememesi bu girişimlerin sürekliliğinde en büyük engeldir.

Tarımsal anlamda AOÇ, bu dönemde Ankara'nın fide ihtiyacını gidermenin dışında geçmişten gelen kentliye ekimle ilgili bilgiler veren bir alan olma görevine de devam etmiştir. Ülger AOÇ' nin Ankara'nın yeşillenmesinde önemli katkısı olduğu için bütün yeni yerleşim alanlarının bitkilerinin AOÇ'den sağlandığını belirtmektedir. Ayrıca kentli yetiştirecekleri bitkiler konusunda bilgilendirilmektedir (Ülger, 2014). AOÇ'nin geçmişten gelen orman araştırmaları işlevi bu dönemde de devam etmekle birlikte bu işlevler geçmişten gelen misyonun tekil alanlarda sürdürülmesi şeklinde devam etmektedir.

Bu dönemde sulu tarımla ve hayvancılıkla ilgili gelişmeler de bütüncül politika eksikliğinden ve tarımın iktisadi anlamda yerel coğrafyada geri planda kalmasından etkilenmiştir. AOÇ'de sulu tarıma geçilmesi önerisi gündeme gelmiş olmasına rağmen maddi engellerle hayata geçirilememiştir (Ülger, 2014). AOÇ'de hayvancılık, tarımsal üretim ve sanayi üretimi AOÇ'nin idari yapısındaki bürokrasinin ağırlaştırıcı etkisinden ve bu

dönemdeki yerel coğrafyanın kaotik yapısından dolayı gelişme kaydedememiştir. Bu durum mekansal olarak AOÇ'nin Ankara ile ilişkisini olumsuz anlamda etkileyecek bir unsur olmuştur.

3.2.3. Mekansal yapısı: kamusal alanların sınırlandırılması

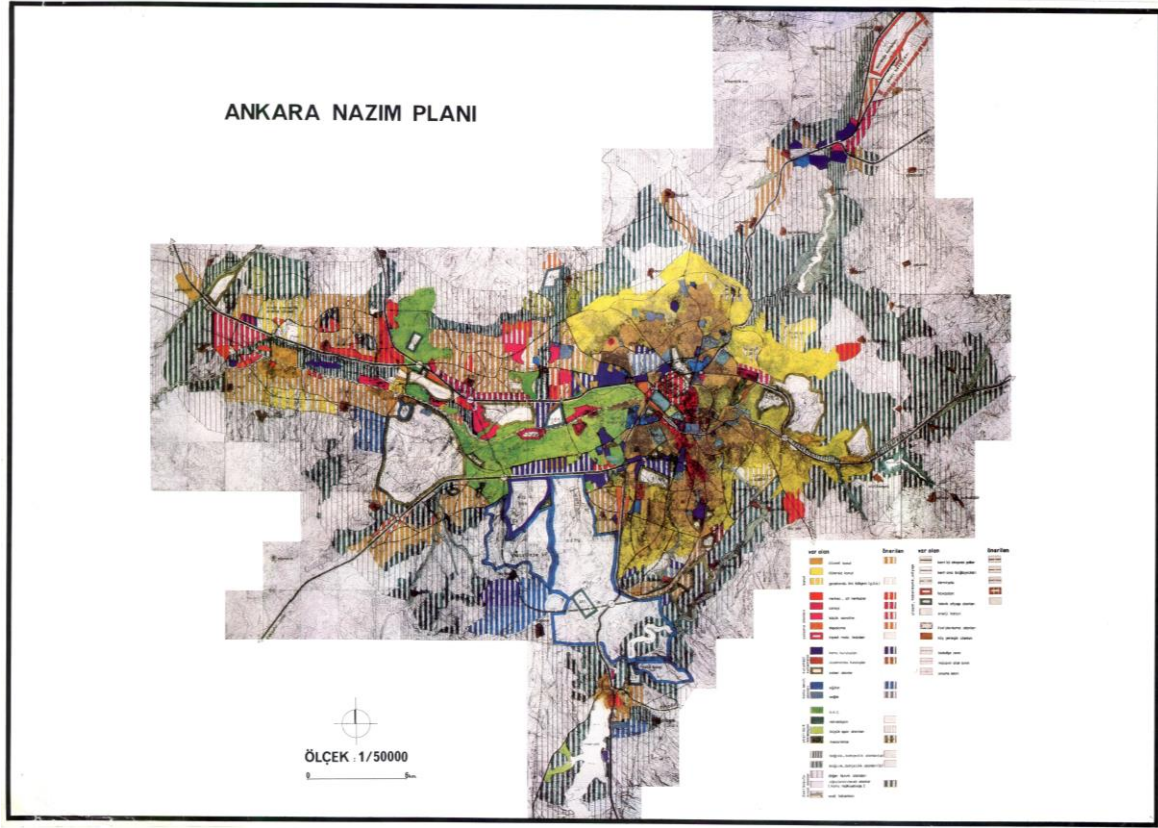
1960'lı yıllarda yapılı çevrede en belirleyici kurum devlet olup, uygulamada kamu yapıları ve bu yapıları elde etmek üzere açılan yarışmalar yaygındır. Özel kesimde ise hızlı kentleşmenin ihtiyaçları, yapsat, kat karşılığı inşaat ve kooperatifleşme olgularına yol açmıştır (Hasol, 2017: 158). Doğan Hasol Türkiye'de bu dönemde yaşanan mekansal anlamdaki önemli değişimlere rağmen DPT'nin ekonomi ve sosyal planlama dairelerinin yanında bu dönemde fiziksel planlamaya ilişkin bir dairenin kurulmamış olmasını eleştirmiştir. O dönemde de Mimarlar Odası ve bazı çevrelerce bu durumun bir eksiklik olarak görülmesine rağmen fiziksel planlama konusu İmar ve İskan Bakanlığı'na bırakılmış, bu kapsamda 1965 yılında çıkan Bakanlar Kurulu kararıyla önce İstanbul, Ankara, İzmir sonra da Bursa, Samsun, Elazığ ve Erzurum'da Nazım Plan büroları ile bazı bölgelerde Bölge Planlama Büroları kurulmuştur (Hasol, 2017: 158). Ekonomi ve sosyal planlamanın bütüncül olarak ele alınıp fiziksel konuların ayrı bir biçimde Nazım Plan Büroları'na bırakılması AOÇ'nin Ankara içinde bütüncül olarak değerlendirilmesi şansını kaybetmesi olarak değerlendirilebilir.

1960-1980 döneminde Ankara'nın da mekansal yapısındaki en belirleyici unsur kırsal alandan kente göçlerin sonucunda gerçekleşen hızlı nüfus artışı olmuştur. Feroz Ahmad da bu dönemde toplumsal düzende meydana gelen değişiklikleri Anadolu'nun kırsal yapısının kente göç etmesi ile ilişkilendirmektedir. Anadolu'dan gelen köylüler büyük şehirlerin içerisinde ve çevresinde kurulan gecekondu mahallelerinde yaşamaya başlayınca, gelişen endüstrileşme kentleşmeye yol açmıştır (Ahmad, 2014/2006: 134). Ankara'da 1960 darbesinden sonra İmar Müdürlüğü kararı ile Etlik, Keçiören, Yenimahalle, Dikmen ve Çankaya'daki 2 ve 3 katlı konut alanları dışındaki tüm konut alanlarına bir kat ilavesi getirilerek Ankara'daki yapı yoğunluğu artmıştır. Ankara'daki bu yoğunluk, sosyal ve kültürel tesislerin azlığına, çocuk bahçeleri, trafik problemine, otopark ve altyapı yetersizliğine neden olmuş ve bütün bu gelişmeler neticesinde Ankara Cumhuriyet'in ilk planlı şehri olma özelliğini sürdürememiştir (Altaban, 1998: 55). Ankara'nın 1960'larde nüfusu 650.000, 1965'de 950.000, 1970'de 1.236.000'e 1980'de ise 1.877.000 'e

ulaşmıştır. Kentin sıkışıklık problemi yaşadığı bu dönemde AOC, açık kamusal alan olarak Ankara için önemli bir mekansal potansiyel konumundadır.

1957 yılındaki Uybadin-Yücel planının, öngördüğü nüfusa 1960'ların başında ulaşılması sonucunda Ankara için yeni bir plan gereksinimi gündeme gelmiştir. Bu plan çok hızlı yoğunlaşma ve yapılaşmanın beraberinde getirdiğı konutların yer aldığı sosyal çevrede olması gereken sosyal ve kültürel alanların yokluğu problemini öne çıkarmıştır. Bu plan hazırlandığında Ankara'nın nüfusu 1.2 milyon olup bu planda Ankara 33 planlama bölgesine ayrılmıştır. Nazım Bürosu Ankara'nın yeşil alan, kültür ve eğence hizmetlerinin standartların %90 altında olduğı tespit etmiştir (Altaban, 1998: 56). Ankara'nın bütün bu olumsuz koşullarında AOC'nin barındırdığı yeşil ve kültürel alanları kentin mekan kalitesini arttırmakta, AOC gündelik yaşam pratiklerinde ve kentin belleğinde yer almaya devam etmektedir.

Ankara planının hazırlaması için Ankara Metropolitan Nazım İmar Plan Bürosu (AMANPB) 20 Ocak 1969 yılında kurulmuştur (Tekeli, 1980: 15). Bu büronun kurulması ile kentsel planlama alanında güç ve otorite AMANPB ve Ankara Planlama Müdürlüğü'nü kapsayacak biçimde ikiye bölünmüş, bölünme ile AMANPB plan çalışmalarında yer almış fakat planların uygulanması konusunda yetkili kılınmamıştır. AMANPB kenti biçimlendirme amacıyla değil strüktüre etmek amacıyla 1970-1975 arası dönemde yoğun kentsel çalışmaların ardından 1990 yılı için 1/50 000 ölçeğinde bir plan hazırlamıştır. Nazım Planı kente yeni bir biçim kazandırma amacı taşımış ve Uybadin-Yücel Planı'nın göz ardı ettiğı problemleri gündeme getirmiştir (Günay, 2005: 97).

Şekil 3.5. Ankara 1990 master planı (AMANPB Planı) (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

1970’li yıllarda Ankara’nın önemli bir problemi kullanılan yakıtlardan kaynaklanan hava kirliliğidir. Ankara’nın ekolojik problemlerinin önemsendiği Nazım Plan’da kentin hava kirliliğine çözüm olması açısından yeşil ve açık alanlar öncelikli olmuştur. Nazım Planında kentin hava kirliliğine önlem olarak kentin hava koridoru olan vadi tabanlarının yapılaşmaya karşı korunması ve kentin büyümesini kontrol edebilmek için kentin çeperinde yeşil bir bant önerilmiştir (AMANPB Plan Raporu, 1978). AOÇ Ankara’nın hava kirliliği probleminin azaltılmasına olumlu katkılar sağlamıştır.

Geçmiş planlardan farklı olarak Nazım Planı şehrin güney-kuzey yönünde gelişiminin yerine kentin batı aksında İstanbul Yolu ve Eskişehir Yolu’nun oluşturduğu koridor boyunca ilerlemesini öngörmüştür. Nazım Planı’nın önerdiği Sincan Gecekondu önleme Bölgesi, Batıkent konut projesi ve sanayi alanı projesi kentin batı yönündeki ilerleme kararı için önemli adım olmuştur (Bademli, 1987: 109). Nazım Planı’nda kentin batı yönünde büyüme kararı, kent merkezinin batısına doğru uzanan AOÇ arazilerinin yer aldığı aks ile aynı yöndedir. AOÇ ile Ankara’nın gelişme yönlerinin kesişimi AOÇ coğrafyasının dönüşümünde önemli bir kırılma noktası olmuştur.

Nazım Planında kentsel servisler; eğitim, sağlık, yönetim, sosyal, kültürel ve rekreasyonel olarak belirlenmiş, rekreasyonel alanları kent kurgusunun en önemli alanı olarak tanımlanmıştır (AMANBP Plan Raporu: 1978). AOÇ sahip olduğu kamusal rekreasyonel alanları ile Nazım Planı'nın en önemli parçası ve AOÇ'nin kentle makro ilişkisinde Nazım Planla birlikte Ankara'nın batı koridoru boyunca hızla büyümesi etkili olmuştur. Nazım Planın öngördüğü yeşil alan, açık alan, kentlerde hava koridoru olan vadi tabanlarının korunması ilkeleri AOÇ'nin kentin büyüme yönündeki konumundan dolayı farklı yönde uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde de AOÇ'den kurumlara arazi satışı yapılmış, özellikle askeri iradenin AOÇ'nin mekansal coğrafyasındaki dönüşümünde büyük etkisi olmuştur.

1960-1980 döneminde Nazım Plan dışında Ankara'da kentsel gelişmelerinden biri de 1973-77 arasında Vedat Dalokay'ın Belediye Başkanlığı döneminde alınan Ankara'nın Batı yönünde desantralize olma, Batıkent yerleşimi ve Ankara'nın ulaşım sisteminin metro ağı ile desteklenmesi kararlarıdır (Altaban, 1998). Bu dönemde konut yerleşimine ulaşım o kadar önceliklidir ki, AOÇ' kamusal alanlarına ulaşımına ilişkin bir projelendirme yapılmamıştır. Ankara batı yönünde büyürken AOÇ'nin batı yönünde büyüyen kentle kamusal mekanlarının toplu taşıma ağı ile ilişkisinin düşünülmemesi AOÇ'ye ulaşımı yalnızca taşıt ulaşımına indirgemıştır. 1977-80 arasında Ankara'nın Belediye Başkanı olan Ali Dinçer dönemi de Vedat Dalokay'ın projelerinin devamı niteliğinde olup 1980 askeri darbesi kentsel anlamda bu projelerin gerçekleşmesini önlemiştir (Altaban, 1998: 58).

1970'li yıllarda AOÇ'nin İstanbul Yolu'nun karşısında Yenimahalle ilçesinin olduğu alanda gecekondulaşma girişiminde bulunulmuş, Dönemin AOÇ Müdürü Aytekin Ülger'in anlatımına göre bu girişim çiftlik yönetiminin bireysel çabası ile önlenmiştir (Ülger, 2014). Kentin gecekondulaşma probleminin AOÇ coğrafyasında da yaşanması AOÇ'nin kente yakın coğrafyasından kaynaklanmaktadır. AOÇ bu dönemde yalnızca tarımsal, kamusal mekanları aracılığıyla değil kentle ilişkilenme biçimi ile de Ankara'da yaşanan problemlerin yaşandığı bir mekan olmuştur.

1950'lerle başlayan süreçte Türkiye'de birçok alanda dönüşüm yaşanmış, Mekansal yapı da bu dönüşümden en çok etkilenen alanlardan biri olmuştur. AOÇ'nin mekansal yapısında, kentle ilişkisini sağladığı kamusal alanlarının dönüşümünde ve kentle ilişkisinde bu dönemin etkisi görülmüştür. Uğur Tanyeli, 1950 de başlayan ve 1960-1980 aralığında

eksen değiştiren bu değişimin mimarlık alanıyla ilişkisini aşağıdaki ifadelerle özetlemektedir:

1950’lerde siyasal söylemlerle (siyasal gerçeklerle değil) ilişkisini koparan mimarlık, 1960-1980 aralığında yeniden siyasal söylemin koşullandırıcı etkileri altında düşünölecektir. Bunun nedeniyse, mimarların ve genelde teknokratların kendilerine biçtikleri siyasal rolün yeniden tanımlanışıdır. Klasik Osmanlı’dan başlayarak entelijensiya ile dinsel, sivil ve hatta askeri bürokrasi bu ölkede bütünleşik olmuştur. Bunun anlamı aydınların siyasal iktidarda yüzyıllardır en yalın ifadeyle önemli pay sahibi olduklarıdır. Tanzimat bu sistemde pekiştirici rol oynar. Modern eğitim görmüş bürokrasi o dönemden başlayarak artık nerdeyse iktidarın gerçek sahibidir. Ülkenin modernleşme programlarını da hiç bir toplumsal sınıf ya da etnik grup değil o biçimleyip duracaktır. Erken Cumhuriyet kuşkusuz önemli vurgu değişiklikleri yapar, ama aydın seçkinlerin iktidarını sürdürür. 1950 ise, CHP ile bütünleşmiş aydın seçkinlerin, iktidarı Demokrat Parti’nin temsil ettiği bileşimi çok farklı bir amorf güç bileşimine terk etmesinin tarihidir. Bütün bu oluşumlar içinde teknokrasi ve mimarlar 1960’lara kadar bu oluşumun içinde yokturlar. Hem sayıca çok küçük bir grup oluşurmaktadırlar. Hem de Klasik Osmanlı’dan başlayan iktidar paylaşım örüntöleri içerisinde onlara özel bir yer verilmiş değildir. Demirel ve Özal gibi geleceğin teknokrat politikacılarının o yıllarda yetişmiş oluşu rastlantı değildir. Demek ki 1950’lerden sonra ölkede kalkınmasının öncelikle bir teknokratik bakışın genel onay görmesi demektir. Herkes teknokratik nitelikte olduğundan kuşku duymadığı iktidardan kendi payını talep etmektedir (Tanyeli, 1998, 242).

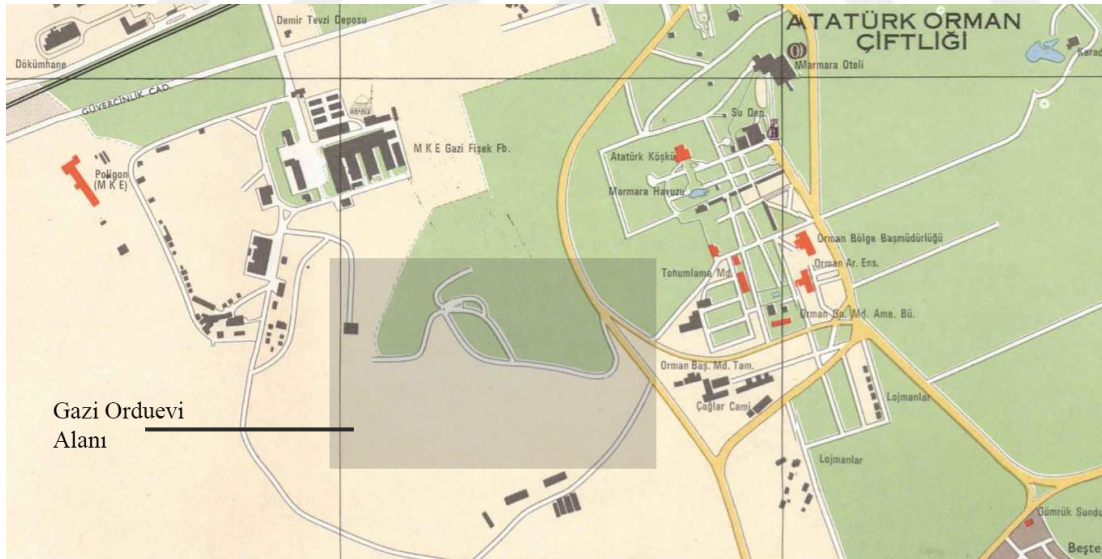
1950 sonrasında Türkiye’de bürokrasiden teknokrasi hakimiyetine geçişle birlikte mekanın kullanımında da değişimler yaşanmıştır. 1960-1980 aralığında askeri irade AOÇ’nin önemli kamusal mekanlarında dönüşöme neden olurken, aynı zamanda bu dönem Demirel ve Özal gibi teknokrat siyasilerin önünü açması açısından da mekansal yapının dönüşümünde belirleyici olmuştur. Tanyeli’nin vurguladığı önemli nokta Türkiye’de hakim sınıfın belli dönemlerde değişmiş olması ve bu sınıfın mekanın biçimleyicisi olma gerçeğidir. Hiçbir toplumsal veya etnik sınıf bu geleneğin önüne geçememiştir.

1963 yılında Marmara Köşkü ve çevresi Başbakanlığa verilmiş ve kamunun kullanımına kapatılmıştır. Erken Cumhuriyet dönemine ait Marmara Köşkü’nde yer alan konser alanları, 29 Ekim, 19 Mayıs gibi milli bayram kutlamaları da sona ermiştir. Başka bir deyişle AOÇ’nin önemli bir kamusal mekanı toplumun kullanımına kapatılmışmış kentle mekansal ilişkisi zayıflamıştır.

Bu dönemde askeri iradenin etkisiyle dönüşen bir başka mekan AOÇ alanında Ordu Evi’nin inşa edilmesi sırasında gerçekleşmiştir (ABB Haritalarında inşaat tarihi 1960 olarak, İlhan Tekeli’nin ifadesi ile 1971 yılıdır.) Vedat Dalokay’a danışmanlık yapan İlhan

Tekeli dönemin Belediye Başkanı Vedat Dalokay'ın Ordu Evi inşaatını durdurmak için girişimlerde bulunduğunu belirtmektedir (Tekeli, 2015). Ordu Evi'nin inşaatı askeri alanların kamuya kapalı olmasından dolayı AOÇ de kamunun kullanımına izin verilmeyen bir mekan oluşturulmuştur.

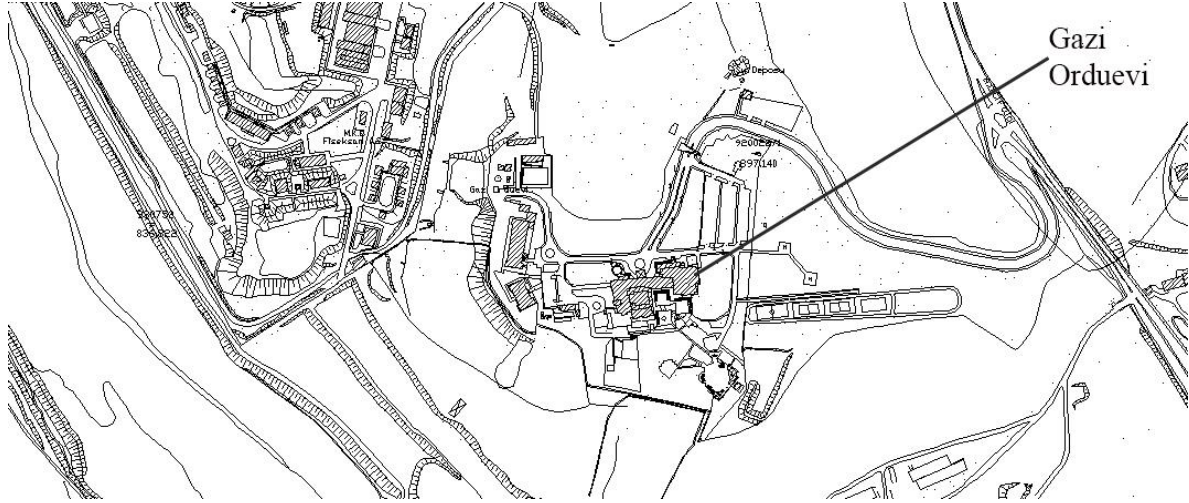
Gazi Orduevi için askeri yöneticiler, AOÇ merkez alanına yakın, hayvancılığın yapıldığı engebeli araziye oturan ve güneyinde de hayvan ağılı olarak kullanılan yapıların yer aldığı bir araziye seçmişlerdir (Bkz. 1960-1980 Haritası 1 numaralı alan). Aytekin Ülger, Gazi Orduevi'nin inşaatı sonrasında, o dönemde Gazi Orduevi çalışanlarının hayvanların atıklarının neden olduğu kötü kokudan şikayetçi olduklarını belirtmiştir (Ülger, 2014).¹ Söğütözü caddesinden giriş alan Gazi Orduevi yerleşkesine alt kottan girilerek üst kotta yer alan yapı gruplarına ulaşılmaktadır. Fakat bu alanın girişi S-sadece askeri yetkililerin kullanımına açık olup kamuya kapalıdır. Vaziyet planında yerleşkenin L biçiminde yapı grupları ile tenis kortlarının içerisinde olduğu bir biçimde araziye yerleştiği görülmektedir. Gazi Orduevi yerleşkesinin inşa edilmesi ile açık alanların kamuya kapalı kalmasının yanında AOÇ'nin hayvancılığı da etkilenmiştir.²

Şekil 3.6. Gazi Orduevi inşa edilmeden önceki vaziyet (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

¹ Aytekin Ülger AOÇ alanında yapılaşmanın hem hayvanlar için hem de hayvan atıklarının insan sağlığına olan zararlarından dolayı birlikte kurgulanamayacak bir sistem olduğunu belirtmiştir. Doğal tarımsal ürünlerin önkoşulu olan doğal gübre olarak kullanılan hayvan gübrelerinden duyulan rahatsızlık AOÇ alanında yapılaşma ve hayvancılığın bir arada olamayacağına göstergesidir (Ülger, 2014).

² Aytekin Ülger 1965-1970 yılına kadar AOÇ'de hayvancılığın aktif olduğunu belirtmiştir (Ülger, 2014). 1970 yılından sonra AOÇ'de hayvancılığın azalmasının nedenlerinden biri de yapılaşmanın artması olmuştur.

Şekil 3.7. İnşaat sonrası Gazi Ordu Evi vaziyet planı (Bkz. 1960-1980 Haritası 1 Numaralı bölge)

Bu dönemde askeri iradenin AOÇ coğrafyasına en önemli etkilerinden biri 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe sonrasında AOÇ arazileri içerisine Devlet Mezarlığı yarışmasının açılmış olmasıdır. Devlet Mezarlığı, AOÇ'nin Beştepe de yer alan arazisi üzerine yarışma yoluyla elde edilmiştir. Aytekin Ülger bu süreçte askeri yetkililere Devlet Mezarlığı için daha uygun olacağını düşündüğü bu günkü Sabancı Bulvarının kuzeyinde yer alan eğimli, uzun dikdörtgen arsayı vermeyi teklif etse de askeri yetkililer bu günkü yerinde ısrar etmişlerdir (Ülger, 2014). Devlet Mezarlığı yarışma projesinin Karadeniz Havuzu'nun yer aldığı bölgede inşa edilmiş olmasının bir diğer anlamı ise kentlinin kullandığı önemli bir kamusal alanın bu dönemde halkın kullanımına kapanmış olmasıdır. Bu dönemde AOÇ alanındaki önemli kamusal alanlar Marmara Köşkü alanı, Karadeniz Havuzu kamusal kullanıma kapanmıştır. Ordu Evi de çeperine kapalı mekansal karakteri ile bu dönemde AOÇ'nin kent ile ilişki kurduğu kamusal alanlar sınırlı bir alanda kalmıştır.

Devlet Mezarlığı yarışması açılmadan önce Karadeniz Havuzu'nun işletme problemleri vardır. Karadeniz Havuzu bu dönemde sulama amacıyla kullanılmış olsa da, su pompalarının enerji masrafı, havuzların yosun tutması, yosunu engelleyen kimyasal maddelerin ise tarıma zarar vermesinden dolayı burası yüzme havuzu olarak kullanılmış, işletilmesi için kiraya verilmiştir. Ülger, ayrıca Çiftlik lokantasının da tarihi değerine binaen istenen yüksek kiralar nedeniyle kapandığını belirtmektedir.

Bu dönemde AOÇ'nin gündelik yaşamda kullanılan mekanlarından öne çıkanlar önceki dönemlerde de sıklıkla kullanılan Hayvanat Bahçesi, Piknik Sahaları olmuşlardır. Ülger,

bu dönemde de Hayvanat Bahçesi ile demiryolu arasındaki ağaçlıklı alanda, Marmara Köşkü'nün altına yerleştirilen portatif masalarda halkın piknik yaptığını yaklaşık 15-20 bin kişinin hafta sonları çiftliği ziyaret ettiğini belirtmektedir. AOÇ bu dönemde kent için merkez bölgesinde yer alan hayvanat bahçesi ve piknik alanları ile rekreasyonel çiftlik anlamını korumuştur. Bu dönemde askeri iradenin etkisiyle gerçekleşen Marmara Köşkü alanının kullanıma kapanması ve Devlet Mezarlığı yarışmasının AOÇ alanında inşa edilme kararı ise bu rekreasyonel kullanımı sınırlamıştır.

3.2.4. Bölüm değerlendirmesi

1960-1980 döneminde küresel anlamda 1968 öğrenci olaylarının etkisi, yerel ortamda ise askeri darbeler ve sonrasındaki iç karışıklık ortamı belirleyici olmuştur. Kırın problemlerinin kırsal nüfusu kente doğru itmesi sonucu tüm dünyada kır-kent ilişkisinde sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu sorunlardan etkilenen Türkiye'de, iç karışıklığın da etkisiyle ekonomik sorunlar ve kentten hızla şehre göçen toplulukların sorunları hakim olmuştur. Ülkenin içerisinde bulunduğu kaos uzun vadeli ve rasyonel düşünceye imkan veren bir ortamın doğmasına izin vermemiş, AOÇ kentin hızlı büyümesi sonucu oluşan baskıya maruz kalmış, AOÇ alanlarında görülen gecekondu denemesi ve Batıkent, Sincan gibi konut bölgelerinin büyük lekeler halinde batıya sıçraması AOÇ'yi kentin ortasındaki bir çiftliğe dönüştürmüştür.

Bu dönemde Ankara kent planları, hızlı nüfus artışı gibi sorunlarla ortaya çıkan hava kirliliği, konut sorunu, ulaşım gibi konulara odaklanırken, AOÇ'nin kentsel anlamdaki konumu gündeme gelmemiştir. Askeriye'nin etkisiyle bu dönemde Etiler Orduevi'nin AOÇ'alanında inşa edilmesi AOÇ'nin tarımsal alanlarını kamuya kapalı bir mekana dönüştürmüştür. Marmara Köşkü'nün Başbakanlığa verilmesi ile devlet erkanının ve zaman zaman halkın kullandığı kamusal alanlarından kentli yoksun bırakılmıştır. Bu dönem Ankara kent baskısının AOÇ alanlarındaki etkisinin arttığı bir dönem olmuştur.

Bu dönemde AOÇ askeri iradenin etkisiyle yönetilmiş ve askeri iradenin etkisiyle kamusal alanları halkın kullanımından uzaklaşmıştır. Tarımsal üretim bu dönemde azalarak devam ederken, ekonomik sıkıntılar nedeniyle sanayinin gelişmesi sağlanamamıştır. Kente göç'ün arttığı bu dönemde AOÇ, büyüyen kentin çarptığı alana dönüşmüştür. Buna rağmen bu

dönemde Hayvanat Bahçesi ve piknik alanları kısıtlanmış/sınırlandırılmış rekreasyon alanları olarak kentin gündelik yaşamında kullanılmıştır.

Çizelge 3.2. 1960-1980 döneminde AOÇ'nin yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı

Yönetim	Asker İradesi
Üretim	Eski tarımsal üretimin azalarak devamı Ekonomik sıkıntılar nedeniyle sanayi gelişmesinin sağlanamaması
Mekan	
Makro (Plan)	Büyüyen kentin çarptığı alan
Mikro (Mimari Program)	Kamusal alan kullanımının kısıtlanması
Anlam	Kısıtlanmış/sınırlandırılmış rekreasyonel alan

3.3. Sit Alanı Olarak AOÇ: 24 Ocak Kararları ve Sonrası (1980-2006)

1980 yılında yalnızca Türkiye’de değil, dünyada da neoliberal ekonominin etkileri yaygınlaşmış, tarım, sanayi, kent gibi çoğu alan neoliberal ekonominin etkisiyle değişmiş, AOÇ de bu küresel değişimden etkilenmiştir. Ekonomik iktidar, 1980’li yıllarda dünyada ve Türkiye’de mimarlık dünyası da dâhil olmak üzere birçok alanda etkili olmuş, kentlerin ve mimarlığın biçimlenmesinde etkin rol oynamıştır. 1980 yılı Türkiye için yalnızca ekonomik anlamda değil siyasi anlamda da dönüm noktasıdır. 2 Ocak 1980 yılında generaller, partiler arasında ulusal birliğin kurulması için hükümete bir uyarı mesajı vermiş, aynı ay içerisinde 24 Ocak 1980 tarihinde Türkiye’yi küreselleşmeye hazırlama içerikli yeni bir ekonomik program ilan edilmiştir. Bu gelişmelerden sonra Eylül ayında ordunun yönetime el koyması ile Milli Güvenlik Konseyi kurulmuş, Askeri yönetim 6 Kasım 1983 yılındaki genel seçimlere kadar idarede kalmış, genel seçimlerde Anavatan partisi (ANAP) tek başına iktidara gelmiştir. Bu gelişme, 24 Ocak 1980 yılında alınan ekonomik kararların ülkede devamlılığını sağlamış, ANAP, 80’lerin sonuna kadar mekânsal açıdan da izler bırakmıştır. Turgut Özal’ın vefat ettiği 1993 yılına kadar Türkiye’de mimarlık, kent, ekonomi gibi alanlar bu iklimin etkisi ile biçimlenmiş, 1993 yılı ile 2002 yılları arasında çeşitli koalisyon hükümetlerinin yer aldığı siyasi bir dönem yaşanmıştır. 2002 yılının Kasım Ayı, AK Parti’nin tek başına iktidar olduğu Türkiye için yeni ve uzun sürecek bir dönemin başlangıcı olmuştur

Türkiye’deki ekonomik değişim özellikle 24 Ocak 1980 yılında alınıp ve literatüre 24 Ocak kararları olarak geçen ekonomik politikalar eşliğinde gerçekleşmiştir. Türkiye’nin ekonomisini biçimlendiren bu kararlar Demirel hükümeti tarafından alınır, askeri cunta tarafından kabul görürken, 1983 yılından sonra da Özal hükümeti tarafından sürdürülmüştür. Bu kararlarla özelleşme ve serbest piyasa ekonomisi öne geçmiş, devletin mutlak ve tek varlığına alternatif özel girişimler desteklenmiştir. 24 Ocak kararlarıyla kamunun ekonomi içindeki payı azaltılarak özel kesim öne çıkarılacak, sermaye piyasaları oluşturulacak, kambiyo rejimi serbestleştirilecektir. Tüm bunların yapılabilmesi için ise kurumsal ve yapısal düzenlemeler hayata geçirilmiş olup bu durum aynı zamanda Cumhuriyet Türkiye’sinde, devletçilik ilkesinin yeniden anlamlandırılması anlamına gelmektedir (Öztürk, 2016).

Kamunun düzenleyici olarak sistemden çekilmesi, AOÇ’nin tarım ile olan ilişkisini etkileyen bir gelişme olmuştur. AOÇ’nin kuruluşunda tanımlanan ülkedeki tarıma öncülük etme, üretilen tarımsal ürünlerle alanı destekleme gibi özellikleri devletin piyasa lehine yatırımlardan çekilmesi ile belirsizleşmiştir. Özelleştirmeye verilen önem de kamuya ait olan AOÇ arazilerinin bu yeni sistemdeki konumunu etkilemiştir. 1980 yılında başlayan bu ekonomik değişim, özetle Türkiye’de kentlerin büyümesi ve tarıma ilişkin politikaların geri plana atılması açısından AOÇ’nin tarihinde de önemli bir kırılma noktası olmuştur.

Dünya ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi Türkiye’de de 20. yüzyıl boyunca siyasal ve ekonomik düzeni belirlemiş olan korumacı ulus-devlet yapılanması 1980’lerde neoliberalist politikaların uygulamaya konulması ile uluslararası büyük sermayenin belirleyici olduğu ekonomik ve siyasal bir yeni düzenin baskısı altında hızlı bir çözülme sürecine girmiş bulunmaktadır. Uluslararası sermayenin akışkanlığı karşısında ulus-devlet sınırlarının giderek önemini yitirdiği bu “yeni dünya düzeni”nde, küresel ya da bölgesel ölçekte ekonomik etkinliğin ve karar verme mekanizmalarının merkezi olan kentler ön plana çıkarak, küresel eklemlenme süreçlerinin etkin aktörleri konumuna yerleşmişlerdir. Küresel ölçekte serbest pazar ekonomisinin belirlediği rekabet koşulları içerisinde dünya kentleri uluslararası sermayeyi çekebilmek için büyük ölçekli kentsel projeler yoluyla birbirleriyle yarışmaya başlamışlardır (Bilsel, 2006). Büyük projeler için kentlerde büyük arazilere ihtiyaç duyulmakta olup, AOÇ’nin coğrafi konum olarak mekansal yapısı, değişen iktisadi yapının ve büyüyen kentin taleplerine maruz kalan bir alana dönüşmesine neden olmuştur.

3.3.1. Yönetim yapısı: tarım bakanlığı/ TBMM

AOÇ'nin geçmişten gelen idari yapısı devletin iradesi ile biçimlenmektedir. Devlet iradesinin iktisadi zincirden çekilmesi AOÇ'nin iktisadi politikalarının tanımında belirsizliklere neden olmuş devlet bu dönemde özelleştirme ile elinde bulundurduğu girişimleri özel sektöre devretme eğilimi içerisine girmiştir. Devletin piyasa lehine yatırımlardan çekilmesi AOÇ'nin kuruluş misyonundan farklıdır.

AOÇ, 1980-2006 yılları arasında 5659 sayılı yasaya tabi olarak yönetilmiştir. Daha önce de üzerinde durulduğu üzere bu yasa ile AOÇ'nin yönetiminde merkezi yönetim karar mercii olmuştur. AOÇ yönetiminin her yıl TBMM KİT komisyonunca denetlenmesi, AOÇ'nin idari yapısının değişen ekonomik koşullarda bürokrasinin denetiminde yönetildiğini göstermektedir.

Başlangıçta devletin büyük desteğini alan AOÇ yönetimi bu yıllarda yenilenme konusunda sorunlar yaşamış, bunda politikaların tarımdan uzaklaşmasının etkisi olmuştur. Aytekin Ülger bu dönem AOÇ'de yer alan sökülen meyve ve sebze bahçelerini yenileyemediklerini belirtmektedir. Aytekin Ülger bu dönemde AOÇ'yi “mevcut imkânlarla çalışan, çiftlik gelirleriyle yönetilen, devlete kurumlar vergisi ödeyen ve çalıştığı dönemde hep kar ederek çalışan” (Ülger, 2014) (Ek 1)¹ bir kurum olarak tanımlamaktadır. Ülger çiftliğin kar eden iki fabrikası süt ve şarap fabrikasından şu sözlerle bahsetmektedir:

Çiftliğin kar eden fabrikalarından birisi süt fabrikası birisi şarap fabrikasıdır. Onun dışındaki hizmetler ancak kendini kurtarıyordu. Dünyanın hiçbir yerinde hayvanat bahçesi kar etmez. Yani çok sayıda ziyaretçi olacak fazla para alacaksınız da hayvanat bahçesi kurtaracak Biz her sene oradan milyonlarca lira para zarar ederdik. Çünkü Hayvanat Bahçesine 3-4 ayda ziyaretçilerden gelen para hiçbir şeyi kurtarmıyordu. Onun dışında özel beslenen hayvanların yiyecekleri, ısınmaları ve buna benzer masraflarıyla bir külfetti Orman Çiftliğinin...Tüm bu hizmetleri sosyal proje olarak yapıyorduk (Ülger, 2014).

Değişen dünyadaki dönüşen ekonomik koşullara karşı 1925 yılından gelen idari düzeninin devam etmesi AOÇ'nin idaresinde sorunlara neden olmuştur. AOÇ işletmeleri değişen serbest rekabet koşullarında geleneksel bir yapı içerisinde yönetilmiş, devletin iktisadi ve mekansal politikasında da yer bulmamıştır. AOÇ'nin tarımsal anlamda iyileşme sağlamak

¹ Ek 1'de yer alan çizelgede de 1998 yılında AOÇ'de sebze ve meyve arazisinin 0'landığı görülmektedir. Bu da Aytekin Ülger'in sebze ve meyve bahçelerini yenilenemediği ifadesi ile örtüşmektedir.

amacıyla hazırladığı projeler gerçekleşmemektedir. Örneğin AOÇ arazileri içerisinde İstanbul Yolu ile demiryolu arasında 18-20 metrede bol su vardır. Bu alanda çiftliğin sulama projelerinin hazırlanmış olmasına rağmen gerçekleştirilememiştir (Ülger, 2014). Devletin ekonomik desteğinin yetersizliği AOÇ'nin tarımsal üretimini zayıflatacak bir politika üretmesine neden olmuştur. Yenilik yapamayan AOÇ yönetimi, rekabet edebilmek için maliyetleri azaltma yoluna gitmiştir.

Aytekin Ülger göreve başladığı ilk zamanlarda AOÇ'de çalışan sayısının 600 kişi olduğunu zamanla bu sayıyı azaltmamak kaydıyla gidenin yerine yenisini almayarak çiftlikte en uygun çalışan sayısına ulaşmayı hedeflediklerini belirtmektedir (Ülger, 2014). AOÇ'de yatırımlarda ve yeni projeler üretmede en büyük engel olan ekonomik sorunlara gereksiz harcamaların azaltılması yolu ile çözüm aranmıştır (Ülger, 2014). AOÇ'nin idari yapısında, bütüncül bir iktisadi çözüm yerine AOÇ müdürünün bireysel çabalarıyla sonuç alınmaya çalışılması AOÇ yönetiminin içerisinde bulunduğu durumu göstermektedir. 1980'lerde başlayan devletin küçülmesi ve yatırımlardan çekilmesi politikasının etkisiyle, 1980-2006 döneminde AOÇ yönetimi devletin mutlak desteğinden bağımsız olarak kendi iç dinamikleriyle kar elde etmeye ve gelişmeye gayret göstermiş ve sonuçta çiftliğin birçok fabrikası ve tarımsal alanı bu yönetim sürecinden olumsuz etkilenmiştir.

3.3.2. Üretim yapısı: özelleştirme'nin AOÇ'nin üretimine etkisi

Erken Cumhuriyet'ten sonraki dönemde Türkiye'de tarımda ithal ikamesiyle gelişme çizgisi izlenmiştir. Türkiye tarımı büyük ölçüde ithalata kapalı kalmış, halkının beslenmesi ve sanayisi için gerekli olan tarımsal üretimi, ülke ikliminin çeşitliliğinin olanaklarından da yararlanıp içte üreterek, kendine yeterli bir tarımsal ekonomi oluşturmaya çalışılmıştır. Böyle bir anlayış içerisinde devlet tarım alanında oluşturduğu düzenleyici kurumları aracılığıyla uyguladığı alım politikaları ile tarım alanında yüksek tarımsal fiyatların oluşmasını sağlamıştır. Bu yüksek fiyatlar özellikle ihraç maddesi olan ürünlerde büyük stokların birikmesine neden olmuş, devlet bütçesinden karşılanan zararlarda ulaşılan büyüklükler, bu tarım politikalarını sürdürülemez hale getirmiştir (Tekeli, 2016: 64). AOÇ'nin 1950'lerden sonra devlet eliyle Türkiye'nin tarım politikasındaki sarsılan konumu 1980'lerden sonra gerçekleşen neoliberal politikaların etkisiyle daha da derinden sarsılmıştır. Bu değişim küresel coğrafyada tarımın düzenleyici kurumlarının oluşturduğu sistemle ilişkili olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye, uluslararası düzenleyici kurumlarından gelen etkilerle ve Türkiye ekonomisinin sürdürülebilirliğini sağlamakta karşılaştığı zorlukları aşabilmek için, tarımsal alanda 1980 sonrasında radikal değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Türkiye ithal ikamesiyle kalkınma stratejisini terk ederek, ihracat öncülüğünde bir kalkınma stratejisi uygulamaya geçmiş, neoliberal ekonomik politikalar, 12 Eylül askeri politikasının getirdiği ortamdan da destek alarak önemli bir dönüşüm başlatmıştır (Tekeli, 2016: 64). Tarımsal alandaki politikalarda yaşanan köklü değişim AOÇ'nin tarım politikasındaki konumunu da etkilemiştir. İthal ikamesine dayanan bir üretimin politikasının sonucu olarak kurulan AOÇ'nin dünya pazarının düzenleyiciliğinde üstleneceği rol yeniden tanımlanması gereken bir alan oluşturmaktadır. Türkiye'de bu dönemde devletin kurumlarını geri planda bırakan neoliberalizm felsefesi ile AOÇ'nin bu yeni koşullara karşı idari ve üretim politikasına uyum süreci sağlanmamıştır.

1980 sonrasında küresel coğrafyada tarımla ilgili gelişmelerin çok yönlülüğü (Tekeli, 2016: 65, 66)¹ düşünüldüğünde AOÇ'nin tarımsal alanda konumlandırılmaması önemli bir eksiklik olmuştur. Kurulduğu 1925 yılındaki iktisadi yapıdan farklılaşan dünya düzeninde

¹ İlhan Tekeli tarım alanında 1980 sonrası yaşanan değişimleri şu şekilde sıralamaktadır (Tekeli, 2016,: 65, 66).

-Dünya ekonomisini yönlendirmekte olan, IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü'nün 1980 sonrasında izledikleri politikalar, Türkiye'deki tarımsal politikaları da değiştirmiştir. Bu çevrelerin dünyanın tümü için gerçekleştirmeye çalıştığı ticaretin serbestleştirilmesi amacı doğrultusunda, Türkiye'de içe dönük tarım politikaları bırakılarak, tarımın küresel piyasalarla bütünleşmesine öncelik veren politikaların izlenmesi yönünde adımlar atılmaya başlandı.

-Dünyada gelişen sosyal hareketler de, piyasa dışındaki kanallardaki etkileşimler yoluyla, izlenen politikalar üzerinde etkili olmuştur. Bunlardan en önemlisi çevrecilik hareketleridir. Bu hareket 1992'de BM'nin Rio'da toplanan Çevre Zirvesi sonrasında etkisini arttırmıştır. Özellikle kırsal alanın yeniden yapılanmasında, karlılık tek belirleyici ölçüt olmaktan çıkmış, biyolojik çeşitliliği korumak, doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlamak, gıda güvenliğini sağlamak vb. gibi kaygılar önem kazanmıştır.

-Türkiye 1963 yılından beri Avrupa Birliğiyle ilişki içinde olmuştur. AB'de ortak tarım politikası uygulanmaktadır. AB bütçesinin yüzde 50'ye yakını bu amaçla kullanılmaktadır. Üye olan ülkelerin de bu politikaları uygulaması beklenmektedir. Bu nedenle AB'de uygulanan tarım politikaları ve kırsal kalkınma politikaları üzerinde etkili olmaktadır.

-Türkiye 1963 yılından beri Avrupa Birliğiyle ilişki içinde olmuştur. AB'de ortak tarım politikası uygulanmaktadır. AB bütçesinin yüzde 50'ye yakını bu amaçla kullanılmaktadır. Üye olan ülkelerin de bu politikaları uygulaması beklenmektedir. Bu nedenle AB'de uygulanan tarım politikaları ve kırsal kalkınma politikaları üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle AB'de uygulanan tarım politikaları ve kırsal kalkınma politikaları üzerinde etkili olmaktadır.

-Küreselleşen, bilgi toplumuna geçen dünyada yaşanan değişimler de Türkiye'nin tarımsal politikalarının değişmesini zorlamaktadır. Örneğin dünya ekonomisinde yaşanan finansallaşma, fikri mülkiyet haklarının uluslar arası kurumsallaşması, dev gıda şirketleri tarafından oluşturulan küresel tedarik ağları, küçük üreticilerin yaygın olduğu Türkiye'de tarımsal işletmeleri önemli uyum sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır.

-Dış dünyaya uyum sorunu, Türkiye'nin tarımsal ihracatının önemli bir bölümünün AB ülkelerine yönelmiş olmasından doğmaktadır. Türkiye üyelik müzakerelerinde olmasa bile, AB'ye ihracatını gerçekleştirebilmek için, AB'nin gıda güvenliğini sağlayabilmek amacıyla, ithal edilecek gıda ürünleri için saptadığı normalara uymak uymak durumunda bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye bu uyumu sağlamak üzere çok sayıda gıda kontrol laboratuvarı kurmak durumunda kalmıştır.

AOÇ'de yeni koşullara göre üretim politikası üretilmemesi, aksine devletin alandan çekilmesi AOÇ'nin üretim içerisindeki konumunda tanımsızlığa sebep olmuştur. AB'ye uyum sürecinde gerekli gıda güvenliği laboratuvarları ve çevre politikalarının geliştirilmesi açısından AOÇ, önemli potansiyellere sahip mekansallığa ve kurumsal geçmişe sahip olmasına rağmen değişen dünya düzeninde Türkiye üretim politikalarının parçası olamamıştır.

1980'lerden sonra küresel anlamda yaşanan önemli değişimlerden biri de küçük üreticilerin piyasadaki büyük üreticilerle rekabet etmeleri gerekliliğidir (Keyder, 2015/1989: 19). Üretim, istihdam ve yerleşim anlamında tarımın ve kırsal toplumdaki ağırlıkları ciddi oranda azalmıştır (Keyder, 2015/1989: 20). Küçük üretici piyasadaki büyük ve çoğunlukla da tek alıcı ve satıcı konumunda olan şirketlerle karşı karşıya gelmiş, onların dayattığı ve neticesinde rant elde edecekleri fiyatları ve koşulları kabul etmek zorunda kalmıştır (Keyder, 2015/1989: 34). Küresel coğrafyada dönüşen üretim kavramının yerel coğrafyada değişime etkisi, devletin piyasa lehine sistemden çekilmesi ile sonuçlanmıştır. AOÇ'nin piyasa ve küçük üretici sınıf arasındaki dengeleme potansiyeli üretim politikası olarak değerlendirilmemiş hem AOÇ, hem de küçük üretici piyasanın hakimiyetine teslim edilmiştir.

Piyasanın etkisi yalnızca ekonomik alanda olmamış toplumsal alanda da değişime yol açmıştır. 1980'ler sonrasında ulusal kalkınmacı dönemin sona ermesi, tarım ve gıda sektörünün küresel etkilere açılmasıyla birlikte, Türkiye'de kırsal kesimin nüfus ve demografik yapısı değişmiştir (Keyder, 2015/1989: 172). Bu tarihlerden sonra eski köylü devlet desteğiyle bir iki ürünü pazarlayan köylüden farklılaşmış köylerdeki ekonomik faaliyetlerin türleri artmıştır. Bu dönemlerde iletişim ve bilgi alanlarında teknolojiye yapılan yatırımlar sonucunda, zamansal ve mekânsal farklılıklar ortadan kalkmış, kırsal kesimle kentin arasındaki mesafe de daralmıştır. Bu dönemde de kırsal nüfusun gelir dağılımı da tarımsal ürün ve fiyatlara bağımlı olmaktan çıkmıştır. Bu dönüşümler tarım ve politika alanlarına da yansması gereken tartışmalardır. Türkiye'de 1990'lardan sonra yapılan araştırmalarda köylerdeki hanelerin büyük bölümünde harcanabilir gelirin önemli bir kısmının tarım dışı işlerden kazanıldığı görülmüştür. 1990'lardan sonra dünya ile eşzamanlı olarak Türkiye tarımında görülen sözleşmeli tarım olup buna en iyi örnek McDonald's restoranlarının ısmarlama patates üretimi olmuştur (Keyder, 2015/1989: 175). Köylü 1980'lerden sonra teknolojik olanaklarla kentten kopuk bir toplumsal yapıya sahip

olmamış, yeni toplumsal yapıya yönelik tarım politikaları üretilmemiştir. Bu politikasızlık AOÇ'nin de kurumsal olarak yapısını yeni kırsal toplumsal yapıya göre dönüştürmemesi ile sonuçlanmıştır. Bunda toplumlar arasında iktisadi yapının değişimiyle birlikte üretim düşüncesinin yerini tüketimin alması da neden olmuştur.

Yapılan çalışmalarda özellikle 1980'lerden sonra Dünya'da ve birçok yerde olduğu gibi Türkiye'de de üretim faaliyetlerine nazaran tüketim pratiklerinin görünürlüğü çok artmıştır. Aynı dönemde, tarım ürünlerinin küresel düzeyde tedariki tüketim olanaklarını hiç olmadığı kadar genişletmiştir. Dünyanın her köşesinden gelen ve de fiyatları yerel ürünlere göre çok da aşırı olmayan gıda maddeleri pazarlarda, marketlerde kolayca bulunur olmuştur. Sosyal bilimlerde de sözü edilen çarpık yapının geçerli olduğu görülmektedir. Aslında çok uzun zamandır edebiyat ve sanatta olduğu gibi sosyal bilimlerde de çıkan anlatılarda şehirler ve şehirleşme teması hep ön plandadır. Ne de olsa buralardaki anlatıların genel çerçevesini oluşturan modernlik ve modernleşme projeleri özünde şehirlidir ve şehirleşmeye öncelik vermektedir. Şehirlerin küresel akışlar açısından daha da önem kazandığı son otuz senede, şehirlerin sosyal bilimlerdeki hegemonyası daha da belirgin hale gelmiştir. Neoliberalizm, dünya şehirleri, kayıt dışılık, refah politikaları gibi sosyal bilimlerde yakın zamanda çok çalışılmış konuların hemen hemen hepsinde şehirler ve şehirlerle ilgili mevzular öne çıkmaktadır. Türkiye'de de durum buna çok benzerdir. Türkiye'de de sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi ve ekonomi alanlarında son zamanlardaki popüler araştırma konuları düşünüldüğünde, tarım ve köylülük temalarının unutulduğu hatta ihmal edildiği görülmektedir (Keyder, 2015/1989: 16-17).

1980'lerden sonra küresel coğrafya ile eşzamanlı olarak Türkiye'de tüketim kavramı öne çıkmış, AOÇ gibi üretim politikası üzerine kurulu kurumlar ve mekanlar geri planda kalmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan sanayileşme, özelleşme, serbest piyasa ekonomisi kavramları tarıma ilişkin tartışmaları gölgede bırakmış, köylü sınıfı bütün bu tartışmaların uzağında kalmıştır. Kentlere göç olgusu, tarıma yapılan yatırımların göz önünde olmayışı ve siyaseti etkilemeyişi başka bir deyişle köylünün yönetimler ile irtibatının günden güne açılması tarıma ilişkin politikaları geri plana atmıştır.

AOÇ'nin bu dönemde gerçekleştirdiği tarım arazilerini sulama projesi, ekonomik nedenlerle gerçekleştirilememiş, bunun sonucu olarak hayvan otlatma alanlarının sürekliliği sağlanamamıştır. Tüm bu gelişmeler AOÇ'de sulu tarımı ve sonrasında hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiş AOÇ'de sebze ve meyve üreticiliğini ve hayvancılığı bitirmiştir. AOÇ'de tarımsal alandaki politika yoksunluğu, tarımsal yeniliklerin yalnızca yapısal girişimlerle sınırlı kalması, küresel anlamda çok boyutlu bir problem alanı olan tarımsal

gelişmelere göre konumlanamaması AOÇ'nin üretim mekanlarını kent içerisinde sorgulanan alanlara dönüştürmüştür.

Dönemin AOÇ müdürü Aytekin Ülger, Ankara Çayı'na yakın alanlarda yer alan sebze ve meyve bahçelerini yenilemek için söktüklerini fakat daha sonra tekrar yenileyemediklerini belirtmektedir (Ülger, 2014) Üretimin belirleyicisi olan küresel yapılara direnç göstermek elbette kolay değildir fakat kendi koşullarını göz ardı edip teslim olmak AOÇ gibi stratejik fonksiyonlara sahip kurumların zayıflaması ile sonuçlanmıştır. Bu zayıflama AOÇ'nin mekansal yapısını da dönüştüren en önemli etken olmuştur.

3.3.3. Mekansal yapısı: korumanın gölgesinde projelendirilmeyen alan

24 Ocak kararları ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi toplumsal ve mekansal yapıyı da etkilemiş, Küresel coğrafyada ise 1973 yılında yaşanan petrol krizi sonrası tüm dünyada çözüm olarak neoliberal politikalar önem kazanmıştır. Küresel kapitalizm tüm dünyada ulus devletlerin yerini almış olup kentler bu ekonomik modelin uygulama alanları olmuştur. Kentler dünya ekonomisinden paylarını almak üzere yarış içerisine girmişler *global şehirler ve dünya şehirleri* olarak adlandırılmışlardır. Tüm dünya kentleri uluslararası düzende kurulmuş harmoniye uyum sağlamışlardır (Şengül, 2009, 150). Bu bağlamda Türkiye'de global kent olarak İstanbul öne geçmiştir. 1980'lerden sonraki bu değişimi İlhan Tekeli (Tekeli, 2011: 130) “küçük kapitalin şehirlerinden büyük kapitalin şehrine geçiş” olarak tanımlamıştır. İstanbul nüfus, göç, sanayi yatırımı vb. gibi birçok değişkenin çekim merkezi haline gelmiştir. Türkiye'nin kentsel yapısının kapitalin etkisiyle biçimlenmesi AOÇ'nin yerel, bölgesel, ulusal özelliklerinin tam tersi yönde gelişmeler olarak kentle ilişkisini ve Ankara içerisindeki konumunu etkilemiş, Ankara 1980'lerden sonra, başkent olmasına rağmen İstanbul'un gerisinde kalmıştır.

1969-1984 yılları arasında Ankara'da hızlı nüfus artışı ve hızlı kentleşmeye çözüm amaçlı ortaya çıkan piyasa mekanizmasının baskıları doğrultusunda sık sık yapılan plan değişikliği kentin sağlıklı gelişmesine yetmemektedir (Altaban, 1998: 55). 1980 askeri darbesi Ankara kent planında bir kopukluğa neden olmuş, 1980 yılı öncesinde alınan kararlar 1980 yılındaki yönetim değişikliği ile sürdürülememiştir (Altaban, 1998: 59). Beklenmeyen ve sağlıklı yönetim değişiklikleri Türkiye'de geleceğe yönelik planların

sürdürülememesine, günlükve geçici çözümler kentlerin kimliksizleşmesine neden olmuş, AOC’de bu plansızlık sürecinde geçici politikaların etkilediği bir mekana dönüşmüştür.

1980-2006 yılları arasında Ankara için plan anlamında en önemli gelişme 1970-1975 yılları arasında Ankara Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu (AMANPB)’ nun yürüttüğü kapsamlı araştırma ve analiz çalışmalarına dayanan Ankara Nazım Planı olmuştur.. Nazım Plan Bürosunun 1973 yılında ortaya koyduğu hedefler özetle ekonomik bir fiziki yapıyı, kentin hizmetlerinin homojen dağılmasını, çevre kirliliğinden arındırılmış bir çevreyi, kent içi ulaşımında toplu taşımayı öne çıkaran bir şema önermektedir (Altaban, 1998: 59). Nazım Plan Bürosunun hedefleri arasında AOC ile ilişkilenen hedeflerden birisi kent-doğa ilişkisinin zenginleştirilmesi; kıra erişimin kolay olması, doğal-kültürel alanların korunması, yeşil ve açık alanların en çoğa çıkarılması’dır. Nazım Plan Bürosunun doğal-kültürel alanları koruma kararı AOC’nin 1998 yılında I. Derece Sit Alanı ilan edilmesinin gerekçesi olarak yorumlanabilir. Nazım Planda yer alan Ankara’nın batı yönünde büyüme kararı AOC yi önemli ölçüde etkileyerek, Ankara’nın batı yönünde neredeyse 20-30 km arasında bir alana kadar uzamasını sağlamış ve kentle ilişkisini değiştirmiştir. AOC büyüyen Ankara’nın kentsel büyüme aksında yer alan bir tampon bölgeye dönüşmüştür. Şehrin batıya doğru ilerlemesi sürecinde AOC’nin Ankara ile nasıl ilişkileneceğine ilişkin Nazım Planında öngörülen hedefler, 1980 askeri darbesi ve sonrasında 1983 yılında meydana gelen siyasi kırılmanın etkisiyle tamamlanamamıştır. Özcan Altaban 1984 yılı sonrası gelişmeleri şu sözlerle anlatmaktadır:

“1984 yılı sonrası gelişmeler, planlama ve uygulama için bütünleşme yerine parçalanmayı, yetkili kurumlar arasında eşgüdüm yerine çelişkileri, nazım plan veya çerçeve plana uyum yerine mevzii planlarla oluşturulan dağınıklık ve tutarsızlıkları ortaya koymuştur.” (Altaban, 1998: 61).

Altaban dağınıklık ve tutarsızlık olarak tanımladığı gelişmeleri ise şu şekilde özetlemiştir:

3194 sayılı yasa ile kentsel gelişmenin yönetiminde, belediye ve mücavir alan sınırında belediyeler yetkilidir, 1985 yılından sonra valiliklere planlama ve uygulama kontrolü yetkisi verilmiş fakat bunun yanında altyapı ve hizmet götürme sorumlulukları verilmemiştir. 3030 sayılı büyükşehirlerin yönetimine ilişkin yasa ile büyükşehirlere önemli planlama yetkileri verilmiş, büyükşehir sınırları içerisindeki belde belediyelerine kendi meclis kararlarıyla büyükşehirden bağımsız imar yapabilme, konut ve sanayi alanları açma yetkisi verilmiştir, 1983 yılından itibaren

imar affına ilişkin yasalar yürürlüğe girerek belediyelerin gecekondulu alanları ve kaçak gelişmiş kent parçaları için ıslah-imar planı yapmaları kolaylaşmıştır (Altaban, 1998: 61).

Bütün bu gelişmeler Türkiye’de planlama alanında yönetimin parçalanmasına ve bütüncül kararların yerine her yerin bağımsız hareket ettiği dağınık bir düzene geçişi işaret etmektedir. Literatürde ANAP Belediyeciliği olarak adlandırılan durum, 90’lara kadar Anavatan Partisi iktidarının getirdiği bir takım kararları içerir. Bunlar neoliberal ekonomi ve yeni belediyecilik anlayışlarıdır. 1983-1991 yılları arasında oluşan ANAP Belediyeciliği, belediyelerin gelir kaynaklarının arttırılması, şehirlerin metropolleşmesi, imar yetkisi dahil belediyelerin yetkilerinin de arttırılması ve büyük projelerin uygulamaya konmasıyla büyük sermayenin belediye yatırımlarına ilgi duymaya başlaması olarak özetlenebilir. Bu belediyecilik anlayışı altyapı çalışmaları ile birlikte özel otomobil sayısının artışı, şehir dışı sitelerin ve varoşların oluşması, özelleştirme ve plan anlayışının terk edilmesi, özellikle sit alanı ve koruma kararlarının ekonomik ve yerel siyasal etkilere açık hale gelmesini içerir (Tekeli, akt: Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu ve Özsoy, 2005: 595).

İlhan Tekeli 1980’lerden sonra kentlerin hızlı bir biçimde büyümesini şu sözlerle anlatmaktadır:

Türkiye’de 1980’lere kadar kentler bir yağ lekesi halinde büyümüştür. Bilindiği gibi bu tarihten sonra kent lekesinin büyüme dinamiği değişmiş, merkezden sıçramalarla, çeperde saçaklanmalar yaratarak değişim söz konusu olmuştur. Kentin fiziki yapılanması, yani lekenin oluşumu tek tek binaların eklenmesiyle gerçekleştirildiğinde, leke kumaş üzerindeki yağ lekesi gibi yayılmaktadır. Oysa kent güçlü aktörlerin gerçekleştirdiği kentsel parçaların eklenmesiyle büyüyorsa, saçaklanmış bir görünüm kazanmaktadır. Kısacası bu tür büyümeler ancak kentin güçlü aktörlerce ve büyük parçalarla değiştirilmesi sonucu gerçekleşmektedir (Tekeli, 2012: 18).

Ankara’nın Tekeli’nin belirttiği biçimde sıçramalarla büyümesi AOÇ’nin kent tarafından sarılan bir alan olmasını da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Ankara’da kentin kalbi kavramı yıpranmış, artık Ulus ve Kızılay merkezi iş alanından uzaklaşmıştır (Günay, 2012b: 18). Ankara’nın merkezlerinin değişmesi AOÇ’nin ilk planlarının önerdiği merkezler ile kurduğu ilişkiyi de değiştirmiştir. Tren yolu ile Ulus’tan ulaşılan AOÇ merkez bölgesindeki kamusal alanlar, Ankara’nın yeni oluşan kamusal alanları ile ulaşım ilişkisinden farklı bir yapıya bürünmüştür. Kentin sürekli değişmesi ve bu değişime paralel

olarak AOÇ'nin merkezi kamusal alanları ile ilişkisinin tekrar tanımlan(a)mamış olması AOÇ'nin kent ile ilişkilerini zayıflatmıştır.

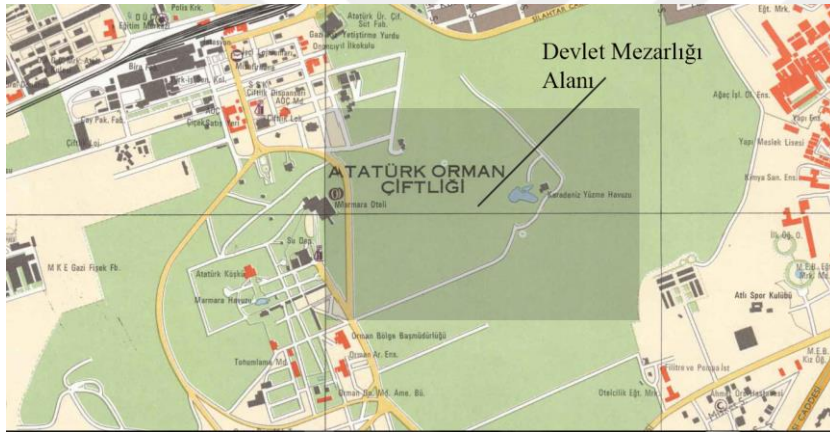
1980 öncesinde planlar üzerinden kent tartışılırken, ANAP Belediyeciliği sonrasında belediye başkanlarının isimleri ile anılan dönemler ve planlar gündeme gelmiştir. 1984-1989 yılları arası Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapmış olan Mehmet Altınsoy'un soyadıyla anılmaktadır. Özcan Altaban bu dönemin Belediye Başkanının ismiyle tanımlaması aslında belediyelere verilen geniş yetkilerin yansıması olarak yorumlamaktadır. Geniş yetkilerle donanan belediye başkanları kentlerin biçimlenmesinde önemli roller oynamış,. Ankara metrosu için hazırlıklar bu dönemde başlamıştır. Metro projesi için uluslararası bir komisyona ihale yapılmış ve 1986 yılında ODTÜ Şehir Bölge Planlama bölümünden bir grup akademisyene Ankara 2015 Planı hazırlatılmıştır. Ankara 2015 Planı, 1990 Nazım Planın kentsel gelişim ilkelerinden başlamış ve kentin gelişim yönlerindeki makroforma ilişkin önerilerde bulunmuştur (Altaban, 1998: 62-63).

Özcan Altaban, Ankara'nın 1989-1994 yılları arası dönemi Ankara için büyük projeler dönemi olarak tariflemektedir. Metro ve Batıkent, Ankaray, Hacı Bayram Projesi, Büyük Ankara Kanalizasyon ve Yağmur Suyu Projesi Karayalçın'ın büyük projelerinden olup bu dönemde belediye başkanı olan Murat Karayalçın, Raci Bademli ile Ankara'nın 2025 Planını çalışmış fakat bu plan resmîyete kavuşmamıştır (Altaban, 1998, 65). Neoliberal ekonomi yalnızca AOÇ'nin yönetiminde belirsizlik yaratmakla kalmamış aynı zamanda Ankara'nın bu dönemde kooperatifler gibi büyük projelerle büyümesine neden olarak AOÇ'yi kentin baskılarına maruz bırakmıştır. Bu baskı sonucu AOÇ, 1992 yılında SİT alanı ilan edilmiştir (1998 yılında I. derece SİT alanı ilan edilmiştir). AOÇ'nin SİT alanı ilan edilmesi AOÇ'ye korumanın da ötesinde bir kentsel yaklaşımı da beraberinde getirmiştir.

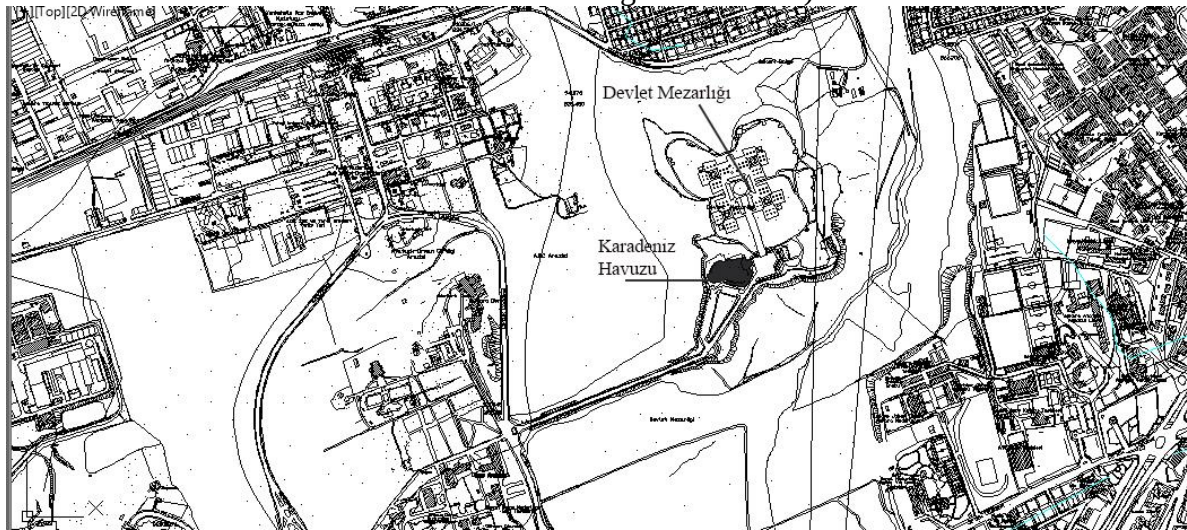
Dönemin Ankara Belediye başkanı Murat Karayalçın dönemindeki büyük projelerde AOÇ ile ilişkili bir başlık yer almamakta olup, bu süreçte hazırlanan 1990 Nazım Planı, Ankara 2015 ve Ankara 2025 Planlarında AOÇ ile ilişkili bir konumlandırmanın açık olarak tanımlan(a)maması AOÇ'nin merkezi yönetime bağ(ım)lı olarak yönetilmesi ve AOÇ'nin SİT alanı ilan edilmesiyle de ilişkilidir. AOÇ'nin SİT alanı ilan edilmesiyle adeta müze (Keskinok, 2000) gibi alınmış bazı tarım alanlarının AOÇ'den çekilmesi Hayvanat Bahçesinin yenilememesi gibi konularda Ankara içinde AOÇ arazilerini savunmasız bir

hale getirmiştir. Mevcut kamusal kullanımların bile işletme zorlukları nedeniyle sürdürülemezlik tehlikesi ilk defa bu dönemde ortaya çıkmıştır.

1980-2006 yılları arasında yapısal anlamda AOÇ arazileri içerisinde en önemli değişim Devlet Mezarlığı yarışması ile gerçekleşmiştir. 10 Kasım 1981 yılında yürürlüğe giren 2549 sayılı kanun ile bir yarışma açılmıştır. Kanun AOÇ alanı içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları ile Kurtuluş Savaşı komutanlarının defni için Devlet Mezarlığı kurulmasını öngörmektedir. Devlet Mezarlığı Projesi Milli Savunma Bakanlığı'na 1982 yılında açılan ulusal mimari proje yarışması ile elde edilmiş, birinciliği Özgür Ecevit ve Ekrem Gürenli'den oluşan ekip kazanmıştır (Ecevit, 2013, 39). Özgür Ecevit yarışmaya katılan diğer projeleri çok yapılaştıklarından dolayı eleştirmektedir (Ecevit, 2014). Yer seçimi konusunda şu an atlı spor kulübünün olduğu alan seçilmiştir.

Şekil 3.8. Devlet mezarlığı inşaatından önce karadeniz havuzu (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Şekil 3.9. Devlet mezarlığı inşaatından sonra karadeniz havuzu ve çevresi

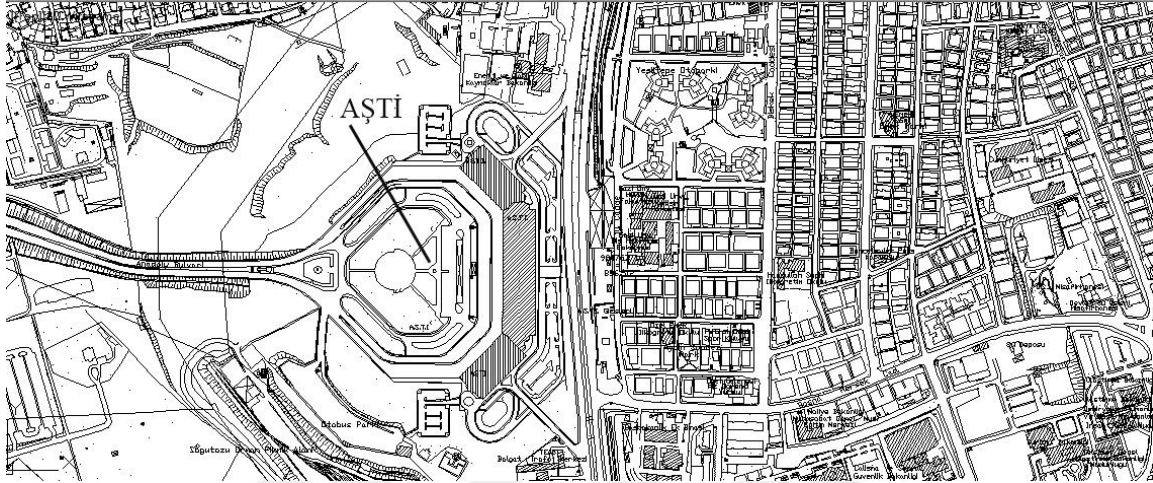
Ecevit, mezarlık alanı ile ilgili ana fikirlerinin sadelik ve basitlik olup program çok yoğun yapılaşmayı içermediğini belirtmiştir. Yarışmacılar ana tören alanının üstünü çadır fikrinden yola çıkan, Selçuklu kültüründeki kümbetlerden esinlenerek tasarladıkları kolonatl bir üst örtüyle örtmüşlerdir. Özgür Ecevit, Devlet Mezarlığı inşaat ve bahçe alanının 156.000m² olduğunu korunacak yeşil alanlarla birlikte bu alanın 536.000 m² olduğunu belirtmektedir (Ecevit, 2013: 41). İnşaat alanı dışında da Devlet Mezarlığı alanına dâhil edilen alan inşaat alanının üç katı kadardır. Devlet Mezarlığının arazileri içerisinde yer alan ve AOÇ'nin Atatürk'ün çiftliği olduğu yıllarda inşa edilen Karadeniz Havuzu Devlet Mezarlığı arazilerine dâhil edildikten sonra kamusal kullanıma açılma ihtimali azalmıştır.

Özgür Ecevit, yarışma sürecinde Devlet Mezarlığı arazisine yer görmeye geldiğinde yalnızca Atatürk döneminde yapılan Karadeniz Havuzu etrafının ağaçlandırıldığını, diğer alanlarda ağaç olmayıp, tarla olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir;

Mevcut Karadeniz havuzu girişini kullandık yamaçlardaki ağaçlar bizim değil. Ben yer görmeye geldiğimde burası sapsarı tarlaydı. Devlet Mezarlığı peyzaj çalışması ile ağaçlandırılmıştır (Ecevit, 2014).

Yarışmada Devlet Mezarlığı yerleşkesinin girişi olarak Karadeniz Havuzunun mevcut girişi kullanılmış olup bu giriş Vaziyette Karadeniz Havuzu alana ulaştıran yolda ilk karşılaşılan mekândır. Özgür Ecevit Karadeniz Havuzunun Harbiyeli öğrenciler tarafından yarışlar için kullanıldığı günleri 1950'li yıllarda hatırladığından bahsetmektedir. Havuzu geçince ulaşılan ve vaziyette giriş alanı olarak tanımlanan alanın sağında yönetim ve müze olarak kullanılan alçak bir yapı mevcut olup müze yapısında mezarda yatanların isimleri ve üniformaları sergilenmektedir. Ecevit, müze yapısı içerisinde tasarladığı büyük bir pencereden Anıtkabir'e bakan bir aks önererek, Devlet Mezarlığı ile Anıtkabir arasının yapılaşmamasını öngörmüştür Fakat zamanla kentin yoğun ve yüksek yapılaşması bu akstaki görsel bağlantıyı kesmiştir (Ecevit, 2014). AOÇ arazileri üzerinde bu dönemde yapıli çevre anlamında diğer önemli mimari çalışma olan AŞTİ yarışması açılmış ve AOÇ'nin Konya Yolu'na paralel olan ve geçmişte kentliler tarafından piknik alanı olarak kullanılan arazide otobüs terminali inşa edilmiştir. Elvan Altan Uybadin-Yücel Planıyla açılan Eskişehir ve Konya Yollarının kesişiminde tasarlanan yeni otobüs terminalini Ankara'nın eşiklerini yeniden keşfetmekle, başkentin Anadolu'ya açılan kapısı olarak

tanımlamıştır (Altan, 2014).¹ AOÇ alanının çeper bölgesinde bu denli yoğun bir programın katılması önemli mekansal bir değişim olmuştur. Genel olarak bakıldığında ise AŞTİ'nin AOÇ alanından elde edilen araziler üzerinde inşa edilmesi kentteki mekansal ihtiyacın giderilme ihtiyacının sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3.10. AOÇ arazilerinde inşa edilen AŞTİ'nin vaziyet planı

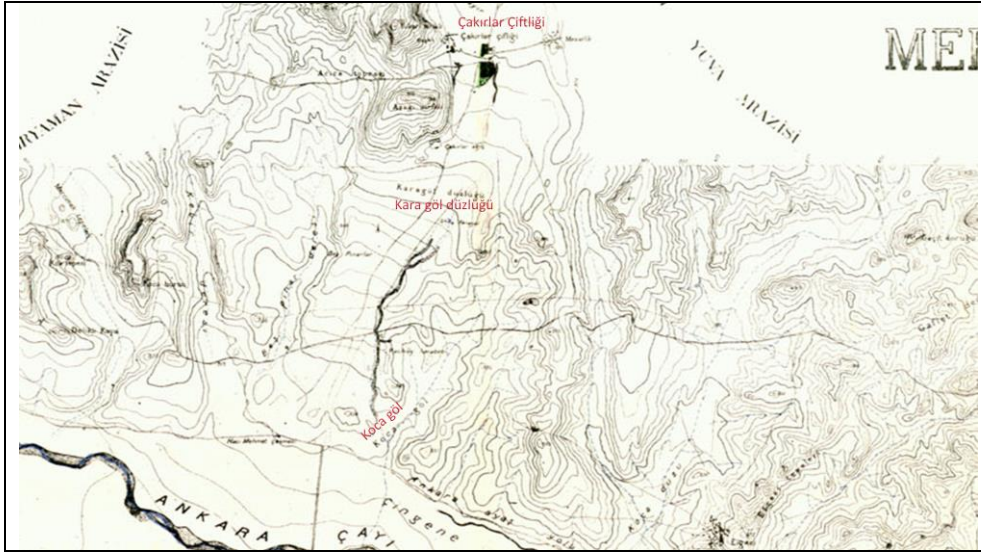
Resim 3.11. İnşa edildiği dönemde AŞTİ (www.uludagsozluk.com)

¹ 1985 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından bir yarışma açılmış, Davran Eşiknat ile Yılmaz Serter, Mehmet Aslantürk, Cemal Yıldız ve Mustafa Atukalp'ten oluşan ekip tarafından tasarlanan proje birinci seçilmiş ve uygulanmıştır (Altan, 2014).

AOÇ arazileri içerisinde bu dönemde inşa edilen diğer önemli yapı geçmişte 1957 yılında hazırlanan Uybadin-Yücel Planında AOÇ'de inşası öngörülen, AOÇ alanının kuzeyinde Karagöl'ün kurutulması ile inşa edilen hipodromdur.. AOÇ arazileri üzerinde inşa edilen hipodrom ile AOÇ'nin fiziki coğrafyasına ait doğal bir özellik yok olmuş, yapısı geniş bir alana yayılan hipodrom programları ile İstanbul Yolu üzerindeki AOÇ arazilerine kamusal bir kullanımı da dahil edilmiştir. Fakat bu kamusal alan kentin toplu taşıma sistemi ile (metro ağı gibi) ilişkileneilmekte, sınırlı bir kamusal yaşam içermektedir.¹

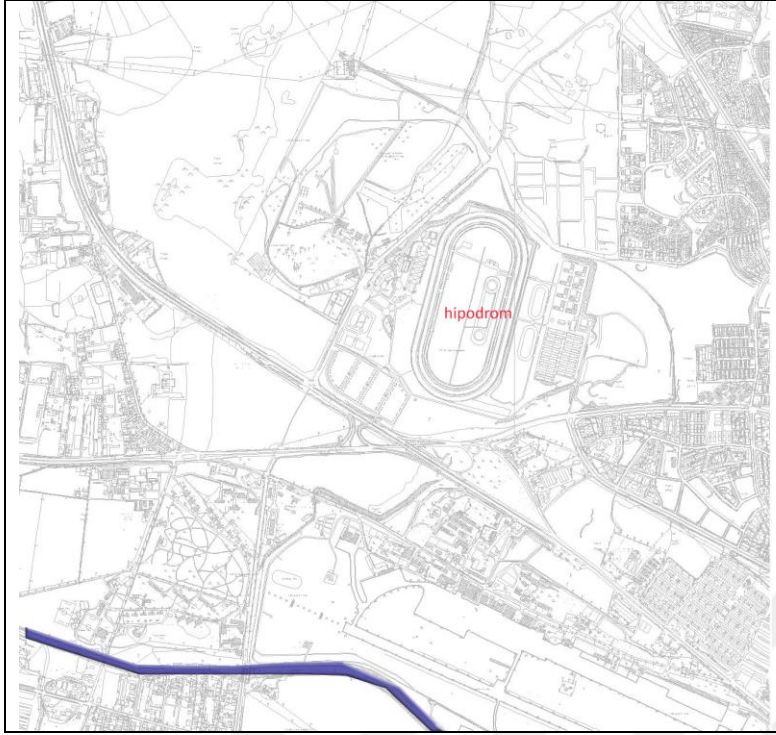
Resim 3.12. AOÇ arazilerine inşa edilen Ankara 75. Yıl Hipodromu (www.foursquare.com)

Şekil 3.11. Hipodrom'un inşa edildiği Karagöl alanı 2

¹ Burada sınırlı kamusal yaşam olarak araçlarıyla bu alana gelen kentliler kastedilmektedir. Kentteki yürüme ve toplu taşıma ağının bu alan ile organik ilişkisinin kurulması bu alanı sınırlı kamusal olarak adlandırılmasının nedenidir.

² AOÇ 1929 Haritası (ODTÜ AOÇ Araştırmaları)

Şekil 3.12. 75. Yıl hipodromu vaziyet planı

AOÇ'nin mekansal yapısındaki bu değişim sürecinde Ankara'da kamusal alanlar 90'larda açılmaya başlayan AVM'lerle dönüşmeye başlamıştır. Ankaralı'nın çalışma dışı zamanlarını ağırlıklı olarak geçirdikleri AVM'ler ile birlikte kentte açık alan kavramı ve kullanımı da azalmış, AOÇ'nin açık alanları da bu dönemde değişen rekreasyon kavramından etkilenmiştir. AOÇ'de bu dönemde bir diğer mekansal kırılma 1983 yılında Marmara Otel'i'ni genişlemek amaçlı kapatılması ve yeni otel inşaatının başlamasıdır. Marmara Otel'i inşaatının tamamlanamaması hem ilk inşa edilen otelin içerisindeki toplanma, kutlama, konaklama vb. gibi kullanımlarını yok etmiş, hem de Marmara Otel'i ve çevresini araç yolunun geçtiği ve az kişinin kullandığı bir alana dönüştürmüştür. Ankara halkı arasında, *aşıklar yolu* (Çağlar, 2014) olarak da bilinen bu yol kenarlarında bekleyen araçlar ve uzun süre inşaat halinde kalan, yüksek otel ek yapısının verdiği tamamlanmamışlık, yaya hareketinin güvenli olmayacağı algısına neden olmuştur. AOÇ bu dönemde kentin sarmaladığı bir alan olmasına rağmen kentle toplu taşıma, yaya ilişkisi kurulmadığı için ilişkilenebilmektedir. AOÇ ile Ankara'nın ilişkisinin değişen mekansal yapı ile yeniden tanımlanmaması AOÇ'yi kentin içerisindeki yabancı bir kır parçasına dönüştürmüştür. Kentteki kırın, şehirle kuracağı ilişkinin sorgulanmaması *aşıklar yolu* gibi kente çok yakın ama uzak gündelik yaşama ilişkin kavramları da bu dönemde ortaya çıkarmıştır.

3.3.4. Bölüm değerlendirmesi

1980 yılında dünya ile eşzamanlı olarak Türkiye, küreselleşmenin ve serbest piyasa ekonomisinin etkisine girmiştir. Türkiye’de serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme ile devlet kurumlarının yatırımlardan çekilmesi gibi gelişmeler AOÇ yönetiminin devlet desteğinden yoksun kalmasına neden olmuştur. İdari anlamda bürokratik süreçlerle yönetilen AOÇ, ekonomik sıkıntılar içerisinde yatırım, tarımda yenilik arama gibi ileriye dönük girişimlerde bulunamamış aksine mevcut tarımsal faaliyetlerinden bazılarını ekonomik sıkıntılar nedeniyle sürdürememiştir. Türkiye’de özellikle 1990’larda planlama aristokrasisi kentte tarıma karşı çıkmıştır. Dünyada ve Türkiye’deki eşzamanlı ekonomik gelişmelerin karşısında AOÇ’un eli kolu bağlanmış, gelişmelere direnç gösterememiş, Marmara Otelı gibi kamusal kullanımlarını kaybetmiştir. En önemlisi de Ankara’nın batıya doğru ilerleyişinin ortasında ekonomik, siyasi iktidarın gücüne ve kentin baskısına maruz kalmıştır. AOÇ idari mekanizması, bağlı olduğu kanunların bağladığı politika ve ekonomik sıkıntılar, tarımın gündemden düşmesi gibi birçok olumsuz koşul altında çaba sarf etmiştir. AOÇ’nin tüm bu küresel ve yerel gelişmelere rağmen bürokratik süreçlerle yönetilmesi, devletin üretim alanından piyasa lehine çekilmesi AOÇ’nin kurumsal ve iktisadi anlamdaki konumunu belirsizleştirmiş, bu belirsizlik büyüyen kentin basıncı karşısında direnen AOÇ’nin SİT alanı ilan edilmesine neden olmuştur. Tüm kamusal alan kayıplarına rağmen AOÇ bu dönemde üretime ve Hayvanat Bahçesi’nin bulunduğu merkez alanındaki programları ile kent için kısıtlanmış/sınırlandırılmış rekreasyonel alan anlamını sürdürmüştür.

Çizelge 3.3. 1960-1980 AOÇ yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı

Yönetim	Tarım Bakanlığı/TBMM
Üretim	Devletin üretim alanından piyasa lehine çekilmesi
Mekan	
Makro (Plan)	Kentin büyüme basıncına direnen
Mikro (Mimari Program)	SİT alanı
Anlam	Kısıtlanmış/sınırlandırılmış rekreasyonel alanı

4. PARÇALANMIŞ MEKAN OLARAK AOÇ (2006-2017)

İletişim ağının dünyayı tek mekân haline getirdiği 21. yüzyılın ikinci on yılında dünyanın herhangi bir coğrafyasındaki olay bir diğerini tarihsel süreçte hiç olmadığı kadar etkilemektedir. Dünyanın, globalleşmenin etkisiyle geçirdiği dönüşümü problem alanı olarak tartışan New Geographies tarafından kentlere ilişkin problem ise şu şekilde özetlenmiştir: dünya kentleri globalleşmenin etkisi ile yoğunlaşmış, sonuçta yatayda ve düşeyde yoğunlukları çok artmış ve büyük ölçekli kentsel projelerle şehirlerin kimlikleri değişmiştir (Turan, 2008: 4). Brenner dünya coğrafyasındaki bu köklü değişimi Bizim kent ve kır ikilemine dayanan şehir kavramımız bundan sonraki dünyada geçerli değildir. Kent eskisi gibi dünya üzerinde bir nokta olarak konumlandırılmaz” (Brenner, Schmid, 2013) sözleriyle ifade etmektedir.

Neil Brenner’in işaret ettiği yeni ‘yer’leşme durumu özellikle bugün mimarlığın, şehirciliğin tartışma alanlarında yerini bulur. Bu alandaki teorisyenlerin söylediği biçimiyle “her yer şehir, hiçbir yer şehir değildir”. 2014 yılı Venedik Mimarlık Bienali’nin kuratörü Rem Koolhaas’ın Bienal konuşmasında “egolarınızı bir yana bırakın, kentler neden bu halde?” sorusu ekonominin etkisiyle oluşan bu yeni duruma dikkat çekmektedir. Yeni ‘yer’leşme durumu özellikle bugün mimarlığın, şehirciliğin tartışma alanlarında yerini bulur.

Henri Lefebvre ise 2000’lerden sonraki bu yeni durumu şu şekilde tanımlar;

Köy dönüşüme uğramaktadır; daha geniş birimler onu istiflemekte veya üzerini örtmektedir; köy, sanayiye, sanayi ürünlerinin tüketimine entegre olmaktadır. Nüfusun yoğunlaşması, üretim araçlarının yoğunlaşmasıyla paralel ilerlemektedir. Kent dokusu tarımsal yaşantının artıklarını dağıtmakta, yaymakta ve aşındırmaktadır. “Kent dokusu” tabiri, dar anlamda şehirlerde oluşan alanı değil, şehrin kır üzerindeki hakimiyet göstergelerinin bütününe ifade etmektedir. Bunu kabul ettiğimiz zaman kırın orta yerindeki bir yazlık ev, bir otoyol, bir süpermarket kent dokusunun parçası haline gelir (Lefebvre, 2011: 9).

Denilebilir ki artık köy’de yaşayan kişi de kentte yaşayanların giydiğini giyer, yediğini yer, izlediğini izler. Kent-kır ikileminin yokluğu görüldüğü gibi yalnızca mekanda değil, toplumsal hayat için de geçerlidir. İlhan Tekeli’ye göre bu günkü yeni yer’leşme biçimi için yeni kavramlar aranmalıdır (Tekeli, 2015). Stan Allen ise yeni yerleşme durumunun

yalnızca global etki olmadığını, aynı zamanda iletişim, kaynaklar, ekonomi ve göçlerin fiziksel bir sonucu olduğunu belirtir (Allen, 2008: 17).

Birçok dünya kentinde benzer gelişmeler yaşanmakta, benzer eleştiriler yapılmaktadır. Bu durumu açıklayan iki önemli kavram globalleşme ve neoliberalizmdir. Globalleşme sözlükte, dünyadaki farklı kültürlerin ve ekonomik sistemlerin birbirine benzemesi ve ilişki içinde olması olarak tanımlanır. Kelimenin anlamında da öne çıkan ekonomi, özellikle 1980'lerden sonra bir diğer kavramı daha ortaya çıkarmıştır. Aureli, ve Jattara'ya göre neoliberalizmin etkisi ile şehir, program ve araştırma yapılmadan gelişmiştir. Kentler, dev ikonik binalarla dolmuştur. Teknolojinin de etkisi ile yenilik ve prestij kenti birbiri ile ilişkisiz sosyal duyarlılıktan yoksun gökdelenlere indirgemıştır (Aureli, Jattara, 2009: 39). Bugün dünyanın tüketim odaklı oluşundan ve bu tüketimin sonucu olarak ortaya çıkan kentsel problemler en çok tartışılan konulardır. Mimarlık alanında ortaya çıkan Peyzaj Şehirciliği (Landscape Urbanism), Yeni Coğrafyalar (New Geographies) yaklaşımları bu tartışmaları gündeme getirmeleri açısından önemlidirler.

21. yüzyılda mimarlık ve planlanlama alanlarının rotaları birbiri içerisine girmiştir. Çağ bu dönemde artık her anlamıyla dinamiktir. Kent kontrolden çıkmıştır. Bu kontrol edilemezliğin bir örneği olan 'smart sprawl' yani kentin önüne geçilmez biçimde çepere doğru genişlemesi olayıdır ki, tarım alanlarını, su yollarını yok eder, global ısınmaya neden olur, insanları birbirinden izole ettiği için sosyal problemler ortaya çıkarır, yoğunluk ve yerin ruhundan yoksundur. Küresel coğrafyada kentlerin yoğunlaşması sonucu oluşan ekolojik sorunlar gündemde iken, yerelde mekansal gündem farklıdır.

Türkiye'nin 2006 ile 2017 yılları arasında geçen süreçte siyasi, ekonomik, dış politikası oldukça farklı süreçlerden geçmiştir. Türkiye'nin Dünya üzerindeki coğrafik konumu, ülkedeki kutuplaşmanın da etkisiyle tarım, üretim gibi fikirlerin üretilmesi için zor bir zemin oluşturmıştır. Bu dönemde AOÇ'yi coğrafi-tarihsel olarak incelemek, dünya ve Türkiye'ye globalleşmenin, beşeri ve fiziki coğrafyasının da etkisiyle çok yönlü bakılması gereken bir zaman aralığıdır. 2006 yılında yürürlüğe giren 5524 sayılı yasa ile AOÇ'de plan yapma yetkisi Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne verilmiş olup 2006 yılı AOÇ'nin coğrafi-tarihsel analizinde yeni bir dönemin başlangıcıdır.

4.1. Yönetim Yapısı: Yerel Yönetim / Merkezi Yönetim

5524 sayılı yasada Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın uygun görüşü ile Ankara Büyükşehir Belediyesi ilgili mer'i mevzuat uyarınca öncelikle üst ölçekli plan ve koruma amaçlı imar planı ve bunlara uygun her türlü imar planlarını yapmaya ve yaptırmaya yetkili kılınmış böylece AOÇ'de mekânsal anlamda dönüşüm yapma yetkisi Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne verilmiştir. AOÇ arazileri üzerinde Büyükşehir Belediyesi'nin iradesiyle gerçekleşen değişimler tartışmalara sebebiyet vermiş, özellikle sivil toplum kuruluşları belediyenin AOÇ üzerindeki tasarruflara ilişkin çok sayıda dava süreci başlatmıştır.

Sayıştay Başkanlığı, Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü 2013 yılı denetim raporunda, Büyükşehir Belediyesinin imar planlarına ve Ankara 1 numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararlarına karşı açılmış davalarda, AOÇ yönetiminin taraf veya müdahil olmaması, yapılan uygulamaların AOÇ kuruluş kanununa ve arazinin tarihi, kültürel ve doğal güzelliklerine, bağış mektubu esaslarına ve mahkeme kararlarına uygun olması hususunda gereken dikkat ve özenin gösterilmediği şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Müdürlüğün faaliyetlerinin 1950 yılında çıkan bir kanunla yürütülmesinde yaşanan sıkıntıların aşılması için Sayıştay, düzenlemelerin yeniden belirlenmesi, teşkilat yapısının ve kadroların da buna göre oluşturulmasını önermektedir (Sayıştay AOÇ Raporu, 2013). Bu öneriye rağmen 2016 yılında AOÇ'nin internet sitesinde yayınlanan yönetim organizasyon yapısının, AOÇ'nin geçmişten gelen yönetim organizasyon yapısı ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. 2016 yılında belirtilen AOÇ teşkilat yapısı müdür, müdür yardımcısı ile, müdürlükler olarak; bitkisel üretim, ziraat sanatları, mayalandırma sanatları, muhasebe ve mali işler, personel ve idari İşler, ticaret biçiminde sıralanmıştır. Bu müdürlüklerin dışında hukuk müşavirliği ve bilişim teknolojileri müdürlüğü de teşkilat yapısına eklenmiştir.

Sayıştay ayrıca AOÇ'nin idari mekanizmasında Müdürlüğün, mal ve hizmet alımları ile yapım işlerine ilişkin satın alma ve ihale işlemleri bakımından tabi olduğu 2008 yılının başında yürürlüğe giren yönetmeliğin kendi içerisinde birtakım çelişkilerin ve temel satın alma prensiplerine uygun olmayan yönlerinin olduğunu belirtmekte, bu çalışmaların bir an önce yapılarak yürürlüğe girmesini önermektedir (Sayıştay AOÇ Raporu, 2013).

Bu dönemde AOÇ'nin ticari faaliyetleri, geçmişin nostaljik takrarı biçiminde olup, birkaç ürün dışında tüm satışlardan zarar edilmiş olup, Sayıştay raporunda zarara neden olan olumsuz koşulların, süper marketlerin piyasaya hâkim olması ile ilişkilendirmektedir. AOÇ Genel Müdürlüğü ticari alanda yaşanan bu zararın üstesinden kira gelirleriyle gelebilmiştir (Sayıştay AOÇ Raporu, 2013). Kurulduğu 1925 yılında ülkenin kalkınma politikasının anlamlı bir parçası olarak yönetilen AOÇ küresel ve yerel etkilere karşı proaktif bir politika izleyememiş, Serbest piyasa koşullarında rekabet gücü oldukça zayıflamıştır.

Görülmektedir ki AOÇ'nin misyonunu devam ettirebilmesi için kurulduğu yıllardaki koşullardan farklı bir yapı ile yönetilmektedir. Yerel yönetimin de AOÇ'nin idari yapısına etki etmesi AOÇ'nin bütüncül olarak yönetilememe sorununu arttırmış, AOÇ idari anlamda yerel ve günlük sorunların kısa vadeli çözüm yolunu tercih etmiştir. Özel sektörün etkisinin arttığı ve rekabetin avantajının çok hassas ölçülere dayandığı ekonomik küresel koşullar içerisinde AOÇ'de daha etkin bir yönetim biçimi göz ardı edilmiştir.

4.2. Üretim Yapısı: Tüketim Kavramının Öne Çıkışı

Devletin çeşitli konularda yürüttüğü politikalardan 1980'lerden itibaren piyasa lehine vazgeçmesi olarak tanımlanan neoliberalizm, (Keyder, Yenal, 2015: 191) bugün de dünyada geçerli bir kavram olup. 21. yüzyılda eklenen küreselleşme, neoliberalizmin etkisini daha yoğun bir şekilde küresel düzeye çıkarmıştır. Türkiye'de küreselleşmenin ve neoliberalizmin etkisi ile uluslararası kararların bağlayıcılığı ve yurtdışı taahütler devletin tarımla ilgili politikalarını da, belirlemiştir. Avrupa Birliği gibi uluslararası ve küresel örgütlerin aldıkları genel kurallar ülkelerin kendilerine özgü politikalar geliştirmesine engel olmaktadır.

Devletlerin neoliberalleşmesi diye adlandırılan süreç, devlet politikalarının bireyleri daha etkin piyasa oyuncusu olmaya yönlendirdiği bir evreye işaret etmekte olup bu evrede daha önce olmadığı kadar yüksek hızla, pazarın genişlediği ve derinleştiği görülmektedir. Kendi buğdayının unuyla kendi ekmeğini yapan köylünün ürünü satın ekmeğini parayla almaya başlaması yeni bir şey değildir, ama kendi ürettiğini kendi tüketme şansı kalmamış köylünün sürekli piyasaları, oluşan fiyatları takip etmeye mecbur kalması, kendi emeğinin ve toprağının kullanım şeklini de bu fiyatlara bakarak tespit etmeye başlaması yeni bir olgudur (Keyder, Yenal, 2015: 21).

Tarımdaki nüfusu korumak, kırdan kente göçün hızını düşürmek, ülkelerin gıda bağımsızlığını korumaya çalışmak gibi amaçlar toplumsal denge olarak görülmekte, sektörüne bağlı olarak koruyucu politikalar uygulanmaktadır. Neoliberalizmin misyonu, kırdan ve kentte, bu piyasa dışı kaygıları gündemden kaldırmak olarak belirlenmiştir. İstenilen devletin, eski kurum politikalarını dolaşımdan çıkarıp piyasanın her alanda daha fazla işleyecek önlemleri almasıdır (Keyder, Yenal, 2015: 193).

Devletlerin neoliberal düzeyde girdikleri ve kabullendikleri düzen, gayri resmi bir anayasallaşma anlamına gelmektedir. Artık devletler kendi bünyelerinde istedikleri türden kurumsal yasal değişiklikleri yapamamaktadır (Keyder, Yenal, 2015: 193). Neoliberalizmin farklı coğrafyalarda farklı karşılıklarının olması, ülkelerin kendi tarihleri, toplumsal ve siyasi dengelerine, yerleşik kurumlarına bağlıdır. Bu nedenle neoliberalizmi daha derinden işleyen, piyasa kurallarının üstün olması gerektiği inancını tebliğ etmeyi hedefleyen bir ideoloji olarak görmek doğru olacaktır (Keyder, 2013: 191).

Yukarıda üzerinde durulan neoliberalizmin ve küreselleşmenin etkisi devletlerin tarım politikasına etkisini açıklar. Türkiye’ye bakıldığında aynı durumun AOC’nin tarım ve sanayi politikasının zayıflama nedenini de açıklamaktadır. Türkiye’de tarım politikaları neredeyse Cumhuriyetin kuruluşundan beri köylünün lehine gelişmiş, genel anlamda kırsal kalkınma devletin bir önceliği olmamakla birlikte tarımı vergilendirme de gündeme gelmemiştir. 1925’te Osmanlı maliyesinin en önemli gelir kaynağı öşür kaldırılmış olup o tarihten sonra tarıma vergi koymaya hiçbir iktidar cesret edememiştir. 1960’larda danışman olarak davet edilen iktisatçı Nicholas Kaldor’un kalkınma amacıyla tarımın vergilendirilmesini önerisi plancılardan destek görmesine rağmen politikacıların gerçekçi tavrı projeyi durdurmuştur (Tekeli, 2014). Planlamacılığın itibarını kaybetmesiyle beraber, tarıma yönelik hakim görüş seçmeni hoş tutmaya yönelik bir popülizm olarak şekillenmekte özellikle dünya savaşı koşullarının ve kıtlığın herkesin hafızasında taze olduğu bu dönemde tüm ülkeler kendi nüfuslarını doyurmak amacıyla gıda ve sanayiye girdi üretimini teşvik etmeye yönelik tedbir almaktadır.

Türkiye’de tarım ve sanayi arasındaki ilişki oransal olarak ters yönlerde ilerlemektedir. “Cumhuriyetin kurulduğu yıl tarım sektörünün GSMH içindeki payı %42.8 iken, 1970’li yıllarda %36.0, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16, 2000 yılında %13.5, 2003 yılında ise %12.6 düzeyine düşmüştür. Türkiye’de tarım sektörünün GSMH’deki payının giderek

azalması, sanayileşme ve hizmetler sektörlerinde gelişmeye daha çok önem verilmesinin bir sonucudur.(Miran, 2005: 18) .Tarım sektörü, yapısı gereği işgücüne büyük ölçüde ihtiyaç duymakta tarımın istihdamdaki payı 1980’de %50.6 iken, 2003’te %34.3’e gerilemiştir. Tarımda sermaye birikiminin ve teknoloji kullanımının artışıyla, bu oran daha da aşağılara çekilebilecektir (Miran, 2005: 18).

2000’lerden sonra da geçerliliğini koruyan neoliberalizm, AOÇ’nin tarımsal politikalarının zayıflamasını karşılık olarak mekansal anlamda AOÇ arazilerinin ekilmesi işleminin artık eski dönemlerdeki gibi devam etmeme nedenini ve 80’lerden bugüne süregelen durum devletin tarım politikası üretmemedeki sebebini açıklamaktadır. Tarım politikaları üretme konusunda bu kadar pasif bir siyaset sürdürülürken tabi ki AOÇ’nin de bir tarım arazisi olarak değerlendirilmesi veya projelendirilmesi mümkün olmamıştır. Ekim.2016’da Avrupa Birliği kriterleri doğrultusunda tarım politikalar yeniden yapılanmakta ve AOÇ için de bu politikalarla yeni bir dönemin açılacağı habercisi olmaktadır.

4.3. Mekansal Yapısı: Transit Geçilen Alan Olarak AOÇ

Ankara, 2016 yılında 5 milyona yaklaşan nüfusu ile Türkiye ortalamasının üzerinde bir hızla yoğunlaşmıştır. Ankara’nın başkent olduktan sonra geçirdiği bu süreç bir kentin yapılaşması ve kent olma olgusu açısından kısa bir zamandır. Bu kısa zamanda küreselleşme ve neoliberalizmin etkisi ile özellikle 21. yüzyılda değişen ekonomik koşullarla nüfusun çok hızlı artması ve kentin yoğunlaşması, Ankara’yı da önemli ölçüde etkilemiş ve değiştirmiştir. Özellikle son yıllarda yaşanan değişime işaretlerle Baykan Günay bu durumu sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel alanların da hızla değişmesi ile Ankara’nın da dev bir şantiyeye dönüşmesi olarak tanımlamaktadır (Günay, 2015: 11).

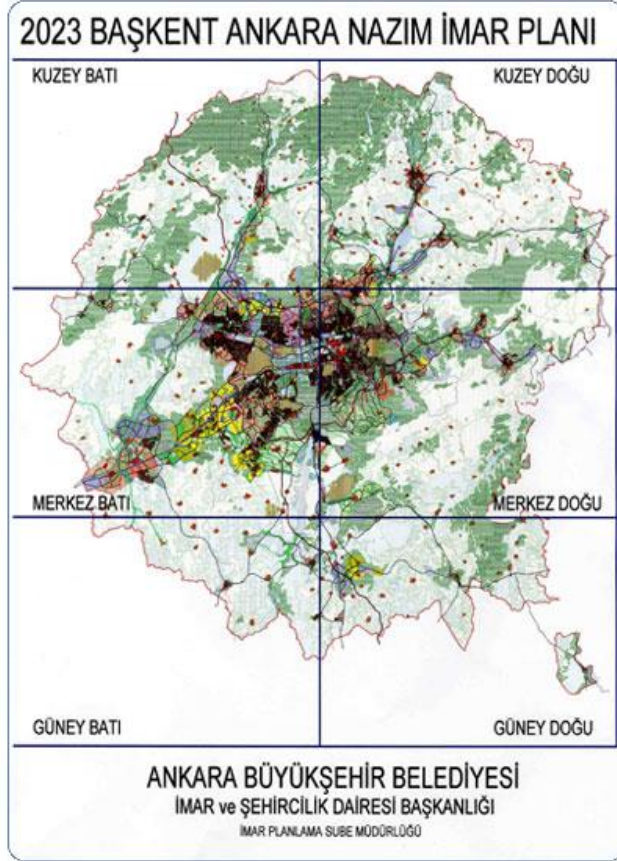

Resim 4.1. Ankara’nın Batı’ya doğru ikonik binalarla büyümesi (Aycı, 2014)

Bu hızlı kentleşme, yapılaşma olgusuna rağmen Ankara'nın geleceğe ait hazırlanan kent planlarında AOÇ alanına ilişkin proje ve öngörü yer almamaktadır. Ankara 2015 planı Mehmet Altınsoy'un Ankara'nın belediye başkanlığı sürecinde gerçekleştirilmiştir. İlhan Tekeli, Ankara 2015 Planı'nın, Mehmet Altınsoy'un başlattığı metro çalışmasına ön hazırlık olarak gerçekleştirdiklerini, üç aylık kısa bir süre içerisinde Ankara'nın yirmi yıllık geleceğine ilişkin projeyi ODTÜ ŞBP hocaları olarak hazırladıklarından, temel olarak bu planda Ankara'nın 1985 yıllarında hava kirliliği problemine, kent formunu bu kirlilik sorununun en aza indirerek çözüm getirme amaçlarından bahsetmektedir (Tekeli, 2013: 13). Bu planın Ankara'nın batıya doğru büyüme sorunsalı içerisinde ulaşım sorunlarına cevap aramak için yapıldığı çok açıktır. Ankara için çok önemli olan sorunların ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü hocalarından oluşan bir ekiple çözüm aranması Ankara kenti için önem taşımaktadır. Fakat bu ekibin problem alanı içerisinde AOÇ'nin alan olarak yer almaması öncelikli olarak sorunlardan yola çıkılmış olduğunun göstergesidir.

Özellikle 1980'lerden sonraki dönemde AOÇ'nin kentin bütününe ele alırken yer verilmemesi bu dönemlerde AOÇ ile ilgili koruma tavrının yorumlanmasıyla ilişkilidir. AOÇ'de koruma, dokunmamak ve üzerine fikir geliştirmemek şeklinde gerçekleşmiştir. AOÇ'nin Ankara ile ilgili planlarda yer almamasının en önemli nedenlerinden biri 1990'lı yıllar ile birlikte AOÇ'nin SİT alanı olarak tanımlanmaya başlaması ve 1992 yılında AOÇ'nin Sit alanı ilan edilmesidir. SİT alanı kavramı, AOÇ'nin üretim alanı olarak başladığı ve uzun yıllar kentte bu fonksiyonunu sürdürdüğü süreçten yeni bir evreye geçişe işaret etmektedir. Fakat AOÇ hiç dokunulmaması gereken alan değil, Ankara'nın problemlerinin çözümlerini de içeren bir alandır. Örneğin Ankara'nın hava kirliliği problemi AOÇ ile birlikte ele alındığında kent için etkin çözümleri barındırmaktadır. Ankara'nın ilk kurgulanan metro sisteminin araştırması yapılırken de AOÇ alanı konumu itibarıyla yeni metro ağı ile ilişkilmesi gereken bir alan olmasına rağmen AOÇ alanı ile ilişkililenmemiştir.

ilişkisinin nasıl kurulabileceği sorusu kentsel olarak sorulması gereken en önemli sorulardan biridir.

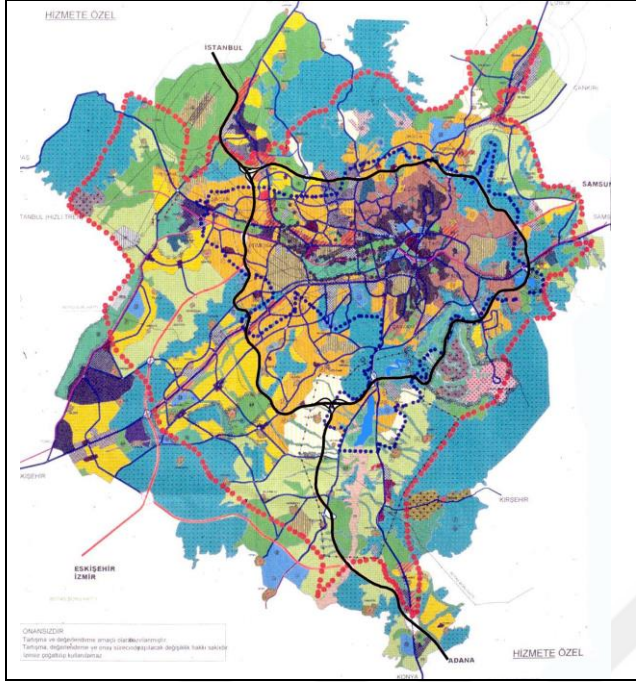

Şekil 4.2. Ankara 2023 planı (www.ankara.bel.tr)

1994 yılından itibaren Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nı yapmış olan Melih Gökçek'in belediye başkanlığı sürecinden bahsetmek bu dönem Ankara'sını anlamak için önemlidir.¹ Altınsoy ve Karayalçın'ın belediye başkanlıkları sonrasında 1994 yılındaki belediye seçimleri ile Melih Gökçek dönemi başlamış, bu kesintisiz ve uzun soluklu süreç Melih Gökçek'in 2004 yılından sonra iktidar partisi olan AK Parti ile birleşen kaderi ile devam etmiş 2017 yılının Ekim ayında sonlanmıştır².

¹ Nur Çağlar 1994 yılının AOC ve Ankara ilişkisi için bir dönüm noktası olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni 1994 yılında Ankara'nın belediye başkanı olarak seçilen Melih Gökçek'in 2017 yılına kadar sürecek olan belediye başkanlığı sürecinde AOC arazilerinde birçok alanda proje yapmak istemesi ve bu projelerin bazı sivil toplum kuruluşlarınca tepki görmesidir (Çağlar, 2017).

² Melih Gökçek'in Belediye Başkanlık sürecinin bitiş tarihi 2019 yılı olmasına rağmen partisi (AK Parti) 2017 yılında istifasını istemiş Melih Gökçek'in Ankara Belediye Başkanlık süreci bu şekilde son bulmuştur. Yerine Partisince Belediye Başkanı olarak Mustafa Tuna getirilmiştir. Tuna'nın ilk gündemlerinden biri AOC alanında Melih Gökçek tarafından tasarlanan Ankapark Projesi (temapark) olmuş, Ankapark'ın geleceğine referandum yaparak halkın önerisiyle karar verme fikrini belirtmiştir. Ayrıca Tuna'nın ilk icraatlarından biri de, İstanbul Yolu AOC Kavşağına Gökçek tarafından yerleştirilen Dinazor Heykelini de

Şekil 4.3. Ankara 2025 planı (ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi)

Gökçek'in belediye başkanlığı sürecinde AOÇ arazilerinde 5524 sayılı yasanın etkisiyle iki büyük proje inşa edilmiştir. Bu projeler Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne ait Ankapark ve Cumhurbaşkanlığı yerleşkesidir. Ankapark 2006 yılında 5659 sayılı yasaya ek olarak çıkan 5524 sayılı yasa'nın belediye'ye verdiği yetkilerle inşa edilmiştir. Temapark programı içeren Ankapark yerleşkesi AOÇ'nin eski tarihi Hayvanat Bahçesinin de bulunduğu alan içerisinde inşa edilmiş, bu süreçte Hayvanat Bahçesi'nin yeri alan içerisinde başka bir yere taşınmış, inşaat sürecinde hayvanlar çevre illere dağıtılmıştır. Bu iki büyük proje ile AOÇ alanına iki ana program eklemiştir. Bunlardan ilki olan temapark programı, sirk, lunapark, çocuk oyun alanı ve de programda yer alan hayvanat bahçesini içermektedir. Cumhurbaşkanlığı kompleksi ise kamuya ilişkin programları ve komplekse inşa edilen camisiyle kamusal bir programı içermektedir. Hayvanat Bahçesinin yerinin değişmesi nedeniyle kapanması, piknik alanının kapanması AOÇ'nin kamusal programlarının bu dönemde sürdürülememesine neden olmuştur.

kaldırması olmuştur. AOÇ alanı Ankara için her dönem olduğu gibi gündemini korumuş, bu önemine rağmen siyasi tartışmaların sınırlarının dışına çıkıp proje olarak ele alın(a)mamıştır.

Resim 4. 2. Ankapark (www. emlakkulisi.com)

Resim 4. 3. Cumhurbaşkanlığı yerleşkesi ve camisi (Aycı, 2017)

5524 sayılı yasa sonrasında AOÇ, alanında kentin trafik problemine çözüm arayışı gerekçesiyle büyükşehir belediyesi tarafından Ankara Bulvarı açılmıştır. Ankara Bulvarı AOÇ'nin batıda Etimesgut'a sınır olan arazilerinden başlayarak doğuya kadar uzanmaktadır. AOÇ'nin tren yolu ile Sabancı Bulvarı arasında açılan dört gidiş dört gelişten oluşan sekiz şeritli hızlı araç trafiğini içeren otoyolu ile arazileri ikiye bölünmüştür.

Resim 4.4. Ankara bulvarı (www.haberler.com)

Ankara Bulvarında da görüldüğü gibi AOÇ'nin toplu taşıma ilişkisine dair bir proje bu dönemde de geliştirilmemiştir. 2006-2016 yılları arasında Ankara ile AOÇ arası ulaşım ilişkisi ağırlıklı olarak bireysel araçlarla sağlanmıştır. Bu dönemde AOÇ merkezinde yer alan tren yolunun Çiftlik durağı kapatılmıştır. AOÇ'nin kent merkezi ile toplu taşıma ilişkisi bir müddet kesilmiş, durağın 2016 yılında açılması ile de tekrar AOÇ'nin kent merkezi ile ilişkisi devam etmiştir. Bu dönemde AOÇ içerisinde Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından açılan yollarla AOÇ arazileri içerisinde hızla geçilen alan kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram, AOÇ alanını durulmayan, beklenmeyen bir alan olarak tariflemektedir. 2006-2016 yılları arasında AOÇ alanında inşa edilen temapark ve Ankara Bulvarı ile AOÇ, kentsel anlamda transit geçilen alana dönüşmüştür.

AOÇ'de 5524 sayılı yasa ve sonrasında gerçekleşen bu değişimler fiziksel olarak AOÇ mekanını dönüştürmelerinin yanı sıra AOÇ alanında daha önce çıkan yasalardan farklı olarak tüm Türkiye'ye yayılan tartışmaları başlatmıştır. Mimarlar Odası'nın organize ettiği STK'lar AOÇ alanında 5524 sayılı yasa sonrası gerçekleşen dönüşümleri protesto etmiş yapılan değişimlerin AOÇ'nin kuruluş felsefesine aykırı olmaları gerekçesiyle davalar açılmıştır. Siyasi iktidar ve yerel yönetim ile protestolar arasında yaşanan gerilim tüm Türkiye'nin gündemine taşınan bir konu olmuşBüyüyen ihtiyaçlar AOÇ'nin mekansal kayıpları ve dönüşümleri üzerinden bir *mücadele* ortamı doğmuştur. Bu mücadele Ankara Mimarlar Odası tarafından sanal ortamda AOÇ *Mücadelesi* adı altında tartışmaya açılmış, AOÇ ile ilgili davalar, mimarlık yarışmaları bu sitede paylaşımına açılmıştır.

Resim 4.5. AOÇ ile ilgili gazete haberleri (www.spo.org.tr)

Resim 4.6. Mimarlara Odası Ankara Şubesi AOÇ Mücadelesi internet sitesi (www.aocmucadelesi.org)

AOÇ'de gerçekleşen değişimlerin etkisiyle başlayan mücadele, özellikle mimarlık alanındaki akademik çalışmalarda geniş yer bulmuştur. ODTÜ, AOÇ Araştırmaları grubu AOÇ'nin Ankaralı'nın zihnindeki bilincini arttırmak üzere sanal ortamda internet sitesi

kurarak farkındalık oluşturmak istemiş, AOÇ'nin tarihi, yapılı çevresi, 21. Yüzyıldaki ekolojik değeri site içerisinde zengin görseller aracılığıyla paylaşılmıştır.

Resim 4.7. ODTÜ AOÇ araştırmaları internet sitesi
(www.aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr)

Tartışma alanı olarak AOÇ'yi ele alan bir diğer çalışma Mimarlar Odası'nın 2015 yılında yayınladığı Dosya Dergisinin 34. Sayısı olmuştur. *AOÇ 1 39°55'51.4"N 32°47'57.3"E* başlığı ile ele alınan sayı iktidar-mimarlık ilişkisini AOÇ'de inşa edilen Cumhurbaşkanlığı projesi üzerinden ele almışlardır. Hükümet yetkilileri tarafından güvenlik ve trafik sorunu nedeniyle AOÇ içerisine inşa edildiği ve tamamen hukuki olduğu belirtilen Cumhurbaşkanlığı külliyesini Dosya Dergisi, Kaçak Saray, verilen mücadeleyi ise AOÇ mücadelesi olarak adlandırmıştır. Jale Erzen ise AOÇ'deki yapılaşmaları, modernizmin anlaşılmasında yorumlamıştır (Erzen, 2015, 26). Uğur Tanyeli ise AOÇ'deki bu gelişmeleri zayıf tarihsellik, boş ideoloji ve lümpen tarihçilik bağlamında ele almış olup Tanyeli'ye göre AOÇ'de gerçekleşen bu değişimi yapısal anlamda ele almak yerine bu yapılaşmanın nedenselliklerine inmek ve tarihsel olarak değerlendirmek daha faydalıdır (Tanyeli, 2015: 35).

Tüm bu akademik tartışmalar AOÇ'nin tarihinde ilk olarak kent için mücadele alanı anlamı taşıdığını göstermekte olup, AOÇ'nin mücadele alanı olması yerel coğrafyaya özgü bir olgudur. AOÇ gibi güçlü iktisadi ve mekansal bir kurgunun taşıdığı üretim ve mekan potansiyellerinin yerini alan tartışmalar yerel coğrafyanın beşeri özelliklerinin bir

yansımasıdır. Başka bir deyişle AOÇ beşeri etkilerle biçimlenmiş mekansal bir coğrafyaya dönüşmüştür.

4.4. Bölüm Değerlendirmesi

1980 sonrasındaki neoliberalist politikalarla devletin yatırımlardan, başka bir deyişle üretim alanından tamamiyle çekilmesi AOÇ'nin Türkiye'nin üretim yapısındaki yerini derinden etkilemiştir. Bu süreçten sonra AOÇ üretimi ile değil büyüyen Ankara'nın mekansal problemleri ile gündeme gelmiştir. AOÇ'nin 1980'lerden sonra üretim alanı olarak kentte varlığı zarar görmüş, kentin baskılarına karşı SİT alanı ilan edilmiştir. AOÇ'ye korumacı bir tavırla yaklaşılması, bu dönemde AOÇ'de tarımsal ve sanayi üretiminin yok denecek kadar azalmasına neden olmuştur. 1990'lerden sonra planlama aristokrasisinin kentte tarımı reddetmesi sonucu siyasi bir adım olarak yerel yönetimin etkisiyle AOÇ 5524 sayılı yasa ile SİT alanı olmaktan çıkarılmıştır. Bu dönemde AOÇ alanında inşa ettiği Cumhurbaşkanlığı yerleşkesi, yerel yönetimin inşa ettiği Ankapark (temapark) alanı ve Ankara Bulvarı AOÇ'yi Türkiye'nin ve Ankara'nın gündeminde tartışılan alan haline getirmiş, bu dönemde AOÇ'nin mevcut kamusal mekanları azalmış, Hayvanat Bahçesi 2013 yılında kapanmış, Ankapark içerisinde yer alacağı belirtilmiştir. Açılan Ankara Bulvarı ile kentli AOÇ'yi araçlarıyla hızlı bir şekilde otoyol olarak kullanmaya başlamış, merkez alandaki hızlı yeme içme ilişkisinin dışında AOÇ bu dönemde transit geçilen alana dönüşmüştür.

Çizelge 4.1. 2006-2017 döneminde AOÇ'nin yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı

Yönetim	Yerel Yönetim/Merkezi Yönetim
Üretim	AOÇ'ye özgün birkaç tarımsal ve sanayi üretimi dışında tarımsal üretimin bitmesi
Mekan	
Makro (Plan)	Kentin yutmaya çalıştığı alan
Mikro (Mimari Program)	Transit geçilen alan
Anlam	Hızlı-yeme içme alanı

Resim 4.8. AOÇ hayvanat bahçesi ve çevresindeki dönüşüm, ankapark (Temapark Alanı),
(Google earth haritasından faydalanarak hazırlanmıştır)

5. TARTIŞMA: 21. YÜZYILDA AOÇ'NİN YÖNETİM, ÜRETİM VE MEKANSAL POTANSİYELLERİ

“Kurda, kuşa, aşa....”¹

Megalopolleşen şehirler doğanın var olmadığı varsayımı üzerine kurulu olup bu varsayım insansız, binasız bir yaşamın var olduğunu unutturur (Simpson, akt: Demirtaş, 2017).². Megapolleşme ile birlikte kentlerde nüfus artışı, aşırı yapılaşma gibi birçok sorunun da ötesinde, oluşturulan sanal ortam insanın doğal yapısını da değiştirmektedir. Bu değişim yalnızca sağlıkla ilgili problemlerle sınırlı kalmamakta aynı zamanda psikolojik ve toplumsal sorunlara da yol açmaktadır.

AOÇ'nin 21. yüzyıldaki mekansal potansiyelleri küresel ve yerel coğrafi bağlamından bağımsız tartışılmaz. AOÇ'nin kuruluş yıllarındaki misyonu ve yüz yıllık tarihi yerel coğrafya ile olduğu kadar küresel coğrafya ile de bağlamsal bir ilişki içerisindedir. Bu nedenle AOÇ'nin mekânsal potansiyellerinin keşfi, fiziki ve beşeri, coğrafi özellikleri ile birlikte ele alındığında bize anlamlı bir veri sunabilir. Bu coğrafi tarihsel bakış AOÇ için bugüne kadar yapılmış tarihsel analizlerden farklı olarak çok katmanlı bir okuma yaparak iktisadi, ideolojik, siyasi, mekansal yapılarla ilişkisini sunar. Bu kavramsal çerçevede, tez AOÇ'nin mekansal ve kentsel dönüşümünü, küresel ve yerel coğrafi etkilerle tartışmakta, idari ve üretim yapısındaki dönüşümleri bu çerçevede ele almaktadır. Kuruluş yıllarında (1925) yeni kurulan cumhuriyetin modernleşme projesinin parçası iken küresel ve yerel coğrafi tarihsel etkilerle değişen siyasi, ekonomik, kültürel ve kentsel dönüşümlerle birlikte günümüzde (2017) kentli için kamusallığını ve anlamını yitirmiş, hafızalardan silinmiştir. Coğrafi tarihsel bakış AOÇ'nin tarihsel sürecinde değişen anlamını deşifre etmek kadar geleceğine ilişkin potansiyelleri de görmemizi sağlamaktadır.

¹ Anadolu'da tarlaya ekilen ekinin sadece insan için olmadığını, tüm doğada yaşayanların ekilen üzerinde hakkı olduğunu, ekilenin üçte birinin kurdun, üçte birinin kuşun ve yetiştirse kalanın da insanoğluna ait olduğunu anlatır (Demirtaş, 2017).

² Kentlerin insanı doğadan uzaklaştırması ve yapay bir ortam oluşturması insanın yalnızca fiziksel yapısını değil psikolojisini de etkilemektedir. Aslıhan Demirtaş doğadan uzaklaşan insanın yapısını kibirli hale getirdiğini ve diğer canlıların varlığını unutturan bir tevazu yoksunluğu yarattığını belirtmektedir (Demirtaş, 2017). “Kurda, kuşa, aşa” özdeyişi ile işaret edilen, insanın ektiğinde ve biçtiğinde kurdun kuşun da hakkı olduğudur. Fakat kentlerin yarattığı sanal ortam insanı doğadan uzaklaştırır. 21. yüzyılda aşırı kentleşmenin yarattığı sorunlarla karşılaşan dünya bu problemleri aşmak için kent ile kırsal arasındaki ilişkiyi sorgulama yoluna gitmiştir.

Bu çalışma kuruluşundan 2017 yılına uzanan tarihsel süreçte AOÇ'nin Ankara için sadece bir tarımsal üretim çiftliği olmadığını aynı zamanda kent için güçlü bir anlamının ve mekânsal ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. AOÇ'nin siyasi otoritenin etkisiyle dönüşen idari yapısı, küresel ve yerel etkilerle değişen üretim politikalarını, Ankara için anlamını ve kentle mekânsal ilişkisini değiştirmiştir. Bu bölümde AOÇ'nin küresel ve yerel coğrafi tarihsel etkilerle dönüşen idari yapısının, üretim ilişkilerinin ve kentsel ve mekânsal yapısının tartışıldığı ilk üç bölümün izinden giderek 21. yüzyılın ilk çeyreğinde AOÇ'nin Ankara için potansiyelleri, sınırları ve kısıtlılıkları, kentsel ve mekânsal ilişkisi çerçevesinde ortaya koyulacaktır.

AOÇ herhangi bir kentin herhangi bir yerindeki yeşil alan olmayıp Türkiye'nin siyasi ve iktisadi tarihinde aldığı konum itibari ile küresel ve yerel bağlamı farklıdır. AOÇ'nin başkent ilan edildiği dönem sonrasında, tarihsel süreçte batıya doğru büyüyen Ankara ile ilişkisi mekânsal anlamda bu dönüşümü etkilemiş Ankara tarihsel süreçte batı ekseninde büyürken iki büyük alanla karşılaşmıştır. Bu alanlardan birisi AOÇ diğeri ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi olmuştur. AOÇ yasalar aracılığıyla korunmasına rağmen, yönetimlerin kullanması bakımından ayrıcalıklı bir alandır. AOÇ'de kentin büyüme talebi karşısında bir mücadele verilmiş bu mücadele sonucunda AOÇ SİT alanına dönüşmekle birlikte SİT alanı kimliği AOÇ'nin kentle ilişkisini düzenlemekte yetersiz kalmıştır. 1990 yılında planlama aristokrasisinin¹ kentte tarıma karşı olması 2006 yılındaki AOÇ'nin idaresinde yerel yönetimleri yetkili kılan 5524 sayılı yasayı beraberinde getirmiştir.

AOÇ kullanılma biçimi ve mülkiyeti bakımından farklı bir alandır. Burada piyasa mekanizması işlememektedir. Güçlü ayrıcalıklı bir alan olarak oluşturulmuş olan AOÇ'de iki süreç yaşanmıştır. İlki AOÇ'nin kuruluşundan gelen süreçtir. Bu süreçte kentin tarımsal ve gıda ihtiyacını karşılamaya dönük bir program vardır. Kent büyüyüp tarımsal program da siyasi olarak geri plana itilince onun yerine kentin çok yakınında bir rekreasyon alanına dönüşen AOÇ; kentlinin boş zaman faaliyetleri için kullanılacak bir alan haline gelmiştir (Tekeli, 2015).

¹ Planlama aristokrasisi kavramı Ali Cengizkan tarafından “*kentte tarımın işi nedir?*” sorusunu gündeme getiren ağırlıklı olarak plancıların görüşünün tasviridir (Cengizkan, 2016). Tez sürecinde gerçekleştirilen görüşmeler de Ali Cengizkan'ın bu tespitini doğrulamıştır. Tasarım disiplini içerisinde kentte tarımın “*kentte tarımın işi nedir?*” sorusu ile 1990'lardan bugüne tartışılan bir konu olmuştur.

AOÇ'nin geleceğine ilişkin literatürde en öne çıkan çalışmalardan biri olan *Ankara Metropolünde Atatürk Orman Çiftliği ve Geleceği* isimli yüksek lisans tezinde Ankara'nın megapolleşme sonucu ihtiyacı olan kentsel talepleri karşısında AOÇ'yi mevcut yönetim yapısı ile korumanın olanaksızlığı tartışılmakta, AOÇ'nin Ankara içerisindeki konumu itibarıyla makro açıdan değerlendirilmesi gerektiği önerilmektedir (Köksal, 1996).¹ Köksal, AOÇ alanlarının Ankara'nın makro formunda açık-yeşil alan olarak kullanılmasının dışında, AOÇ alanının açık alan olarak kalmasını önermiş, kentin en fazla rüzgar alan alanı olması nedeniyle de Ankara'nın havasının temizlenmesine katkı yaptığını belirtmiştir. Ankara'da AOÇ aracılığıyla kentin elinde bir değer olarak var olan kamuya ait bir açık alan önemli avantajlar sunmaktadır. Kentlerde açık alan elde etmek için sürdürülen kamulaştırma çalışmalarının oldukça zor olduğu düşünüldüğünde, AOÇ kamuya hizmet etmek üzere kurulan bir alan olarak avantajlı bir mekansal potansiyel sunmaktadır. Köksal AOÇ'deki tarımsal üretimin Ankara metropolüne verimli biçimde katkı yapmadığını ve bu üretimle ilgili çalışma yapılmadığını belirtmiştir. Rekreatif bakımdan ise AOÇ'nin bugün sınırlı olarak kullanıldığını belirtmiştir. AOÇ'nin tarıma uygun olmayan geniş alanları Ankara için geniş rekreatif kullanımlara olanaklıdır. Bu rekreatif alanlar içinse Köksal'ın önerisi sadece ağaç dikmek değil aynı zamanda yürüme yolu, bisiklet yolu, kır kahvesi ve zemini çayır kaplı ağaçlıkları gibi rekreatif hizmet edecek şekilde planlanmasıdır (Köksal, 1996).

Çağatay Keskinok, AOÇ'nin SİT Alanı ilan edilmesi kararını önemsemiş fakat bu kararlar birlikte AOÇ'ye müze gibi yaklaşma ya da sadece açık alanlarını müze gibi görmemek gerektiğini, özgün tarihsel işlevinin sürdürülmesiyle ancak gerçek anlamda korumanın sağlanacağını belirtmiştir (Keskinok, 2000)². Selin Çavdar ise AOÇ'nin geleceğine ilişkin

¹ Köksal'ın Ankara'nın makroformu açısından önerdiği bu aks Mogan-Eymir Gölleri, İmrahor Vadisi, 50. Yıl Ankara Parkı, Kurtuluş Parkı, Abdi İpekçi Parkı, Atatürk Kültür Merkezi Kompleksi (Hipodrom Alanı, Zir ve Mürted Ovaları'nı içermektedir. Raporda AOÇ'nin Ankara'nın geleceği açısından bu aksın odağı konumundadır. Çok önemli potansiyel kaynak olan bu aksın, Ankara kenti açık yeşil alan sistemi hatta kentin imar planı için temelleri göz önüne alınması, korunması ve değerlendirilmesi gerekli ve zorunludur (Atatürk Orman Çiftliği'nin Ankara Metropolitan Gelişimindeki Yerin Yeniden Değerlendirilmesi Raporu, 1992: 47).

² Keskinok aynı çalışmasında AOÇ alanında somut önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler şu şekilde sıralanmıştır (Keskinok, 2000):

“A.O.Ç arazisi, Çiftliğin bütünleşmiş üretim yeteneklerinin geliştirilmesine son derece elverişlidir. Bu üretim yetenekleri geliştirilmeye çalışılırken alternatif enerji kaynaklarının (güneş, biyogaz, rüzgar) devreye sokulması, araştırma geliştirme etkinliklerine yönelmesi son derece yararlı olacaktır. Temiz enerji üretim ve kullanımına dayalı olarak üretim yeteneklerinin geliştirilmesi, çağımızın temel sorunlarına çö- züm üretilmesinde öncü rol oynayacaktır. Temiz enerji kaynaklarını kendi üretim modeli çerçevesinde devreye sokan, deneyen, ekolojik tarım tekniklerini geliştiren bir çiftlik işletmesi, ilk kuruluş yıllarındakine benzer

görüşlerini, onun somut ve somut olmayan değerleri üzerinden kültürel peyzaj olarak gelecekte değerlendirilmesini önermiştir (Çavdar, 2017). ODTÜ AOÇ araştırmaları grubu ise işlevsizleştirilerek ve aşındırılmalarının olumsuz etkisinden kırı ve kenti tasarlayarak ancak AOÇ'nin geleceğinin tasarlanabileceğini ifade etmişlerdir (ODTÜ AOÇ Araştırmaları, 2014). AOÇ'nin geleceğine ilişkin görüşler, 21. yüzyılda AOÇ'yi küresel ve yerel coğrafyada mekânsal olarak konumlandırmak için tarihsel sürecinden kaynaklanan özelliklerini ortaya koymak önemlidir. AOÇ'nin tarihsel sürecinden gelen idari ve üretim yapısının mekânsal özelliklerine etkisinin tespiti gelecekte sahip olacağı mekânsal potansiyellerini ve vizyonunu belirlemek için önemlidir. AOÇ küresel anlamda metropol kentlerdeki açık alanlara oranla hala büyüklüğünü korumakta olup AOÇ'yi coğrafi-tarihsel yaklaşımla değerlendirmek gelecekteki mekânsal potansiyellerini anlamak için gereklidir

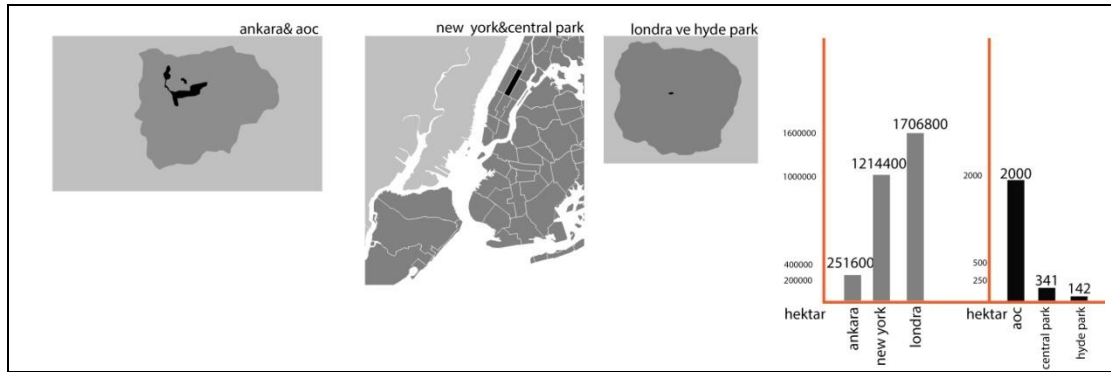

Şekil 5.1. AOÇ'nin büyüklüğünün dünya parkları ile kıyaslanması (Aycı, 2014)¹

öncü işlevine tekrar yönelecek ve ülke çapında örnek oluşturabilecektir. A.O.Ç'nin önünde çözüm bekleyen sorunlar ve çözüm önerileri şunlardır:

- Alanı boydan boya geçen Ankara Çayı'nın temizlenmesi ve toprak su kirliliğinin önlenmesi.
- Alan üzerindeki toprak taleplerinin önlenmesi açısından, bugüne dek yasa dışı kullanımlar için satış ve tahsis yapılmış araziler aynı güç ve yetkilerle geriye kazanılmalıdır.
- Alanın koruma ve tarımsal toprak planı hazırlanmalıdır.
- 1930'ların Ankara'sında önemli dinlenme, eğlence ve spor merkezlerinden biri olan ve SİT alanı özelliklerine sahip, o tarihlerde önemli spor karşılaşmalarına, yaz spor okullarına sahne olan Karadeniz Yüzme Havuzu'nun yerine yapılan Devlet Mezarlığı başka bir alana kaldırılmalıdır. Halkın kullandığı bir dinlenme, spor alanını ortadan kaldıran Devlet Mezarlığı A.O.Ç'nin kuruluş amaçlarından hiçbirine uymadığı gibi çok büyük bir alanı işlevsiz bırakmaktadır. • Çiftlik işletmeleri güçlendirilmelidir. Üniversite ve ilgili fakülte ve her düzeyde okullarla bilgi, deneyim aktarım, uygulama, staj, araştırma geliştirme projeleri, öğrenci kampları anlamında işbirliği geliştirilmelidir.
- Gençlik kampları seferber ederek alanda ağaçlandırma, toprak iyileştirme vb. çalışmalar gerçekleştirilmelidir.”

¹ Google-earth ptogramından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Şekil 5.2. AOÇ'nin büyüklüğünün Ankara kenti içerisindeki konumu ile Dünya Parklarının bulundukları kentlerdeki büyüklükleri (Aycı, 2014)¹

5.1. Yönetim Yapısı: Farklı Aktörlerin AOÇ'nin Yönetiminde Biraraya Gelmesi

Türkiye'nin yerel coğrafyasına ait bir diğer önemli özelliği iktidar ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Hakim sınıflar ile bunların iktidarı ele geçirme, sürdürme ve kullanma girişimleri çevresinde dönmektedir. Köylüler ve işçi sınıfı tabloya ancak dolaylı bir şekilde ve ikincil önemle girmiştir. Bunun nedeni iki önemli üretici sınıftan hiçbirinin, siyasal mücadelenin sonucunu doğrudan etkileyebilecek ölçüde güçlü ve örgütlü olmamasıdır. Devlet politikalarının, idari biçimlerin ve siyasi rejimin parametrelerini aralarındaki çatışmalar yoluyla tanımlayanlar, ya bürokrasi ya burjuvazi içindeki gruplardır. Yönetilen sınıfların önündeki seçenekleri, kendi politik faaliyetlerinden çok, hakimiyet mücadelesinin sonucu belirlemiştir (Keyder, 2015/1989: 13). Üretici sınıfın siyasal mücadelenin sonucuna etki edememesi mekanın biçimlenmesinde de etkili olamamalarına neden olmaktadır. Yönetilen sınıflar AOÇ'nin gündelik hayatta kullandıkları mekanlarında dahi kararları etkileyecek bilinçte ve sorumlulukta olamamaktadır.

Türkiye'de Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından yeni kurulan Cumhuriyet ile birlikte AOÇ'nin kurulduğu 1925 yılından 2016 yılına kadar geçen süreçte küresel coğrafyada meydana gelen iktisadi değişimler Türkiye'de de siyaseti, idari yapıyı ve iktisadi politikaları etkilemiştir. Çağlar Keyder'e göre çevre ülkelerin gelişme sürecine ilişkin teorik soruların çoğu Türkiye tarihi bağlamında da ortaya konulabilir (Keyder, 2015/1989: 10).

¹ Google-earth ptogramından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Küresel coğrafyaya bakıldığında, kültürel, tarihi, doğaya ait, ekonomik değerlerin ideolojilerden ve siyasi hegemonyadan bağımsız yönetilme ve gelişme kültürü AOÇ'nin içerisinde bulunduğu yerel coğrafyadan oldukça farklı bir yönetim biçimine sahiptir. Rasyonel kurumsallıkların sonucu olan bu mekansal ürünler; bireylerin, ideolojilerin, siyasetin, farklı görüşlerin üstündeki bir çerçeve ile yönetilmektedirler. 21. yüzyılda öne çıkan kentsel tarım insiyatifleri, gönüllü, vergiden muaf kurumsallıklara sahiptirler. AOÇ bağlamındaki temel problem Türkiye'nin yerel coğrafyası için de ortaya konulabilecek ve mekana da yansımalarının çok açık bir biçimde görüldüğü toplumsal faydanın ve toplumsal çıkarların öncelik kazandığı rasyonel yönetim biçimlerini kültürel anlamda yerleştirme sorunudur. Rasyonel kurumsallıklarda gelişen yönetim anlayışında ortaya çıkan kavramlar, kişilerden ve ideolojilerden bağımsız gelişmişlerdir.

AOÇ'nin idari yapısı kurulduğu 1925 yılı ile 1938 yılları arasında Atatürk'ün tek iradesiyle yönetilmekte olup, 1950-2017 yılları arasında ise başka bir yönetim biçimi düşünülmemiştir. AOÇ Ankara'nın birçok bölgesine yakın arazileri ile ve kentin ortasındaki açık alan olma özelliği ile fiziki olarak birçok kentlinin dahil olabileceği bir konumdadır. Bu fiziki yakınlık AOÇ'nin yönetiminde de bir çok aktörün yer alabileceği ve AOÇ'yi mekansal anlamda sahiplenebileceği potansiyeller sunmaktadır. Devlet iradesinin koordinasyonunda AOÇ'nin yönetiminde farklı aktörlerin bir araya gelmesi AOÇ için kentlinin de dahil olduğu ve sahiplendiği idari yapıyı beraberinde getirir. Bu bağlamda AOÇ'nin kooperatif¹ benzeri oluşumlar aracılığıyla farklı aktörlerin dahil olduğu bir yönetim anlayışıyla yönetilmesi kentlinin irade olarak katıldığı, devlet-toplum arasındaki ayrımlara arabuluculuk yapan bir düzen getirecektir. AOÇ'nin yönetiminde mutlak devlet iradesi ile toplum arasında arabuluculuk edecek bir yönetim arayışı, içerisinde bulunduğumuz çağın en temel gereklerinden biridir.

5.2. Üretim Yapısı: Üretim Kavramının Kente AOÇ Aracılığıyla Geri Dönüşü

İnsanlığın gelişme süreci içinde, insanların üretim miktarları ve üretme biçimlerinin doğa üzerindeki etkileri alarm verici olumsuzluklar yaratmıyordu. Oysa kapitalist bir düzen içinde yaşanan sanayi devrimi sonrasında hem sanayinin üretim ve kaynak kullanma yaklaşımları ve bunun paralelinde gelişen tüketim kalıpları insanın doğa üzerinde olumsuz etkilerini alarm verici hale getirmiştir (Tekeli, 2016: 207).

¹ Kooperatif, fertlerin tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri, en iyi bir biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere, üreticilerin ekonomik güçlerini bir araya getirmeleridir (Mülayim, 1995).

21. yüzyılda tüm dünyada üretim kavramı dönüşmekte olup, bu dönüşümün sonucunda tüketim olgusu kent kültürüne aşılanmıştır. Bu dönüşüm temelinde sanayi kentinin sahip olduğu kent-kır karşıtlığına dayanmaktadır ve dünyada sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle birlikte üretim ve hizmet faaliyetlerinin bir bölümü kent dışında yer seçmeye başlamıştır. Kırsal alanın tarım ve ormancılık alanı olması kabulünün geçerliliği kalmamıştır. Son dönemde çevreci sosyal hareketler kentte yapılan tarım (kentsel tarım) kavramını ortaya çıkarmış, kent-kır ayrımı açıklığını kaybederek bulanıklaşmıştır. Bu bulanıklaşma ilk olarak kent planlamasında kentsel saçaklanma (urban sprawl) kavramı ile kullanılmaya başlanmıştır. İlhan Tekeli kentsel saçaklanma kavramının kaçınılması gereken olumsuzluk olarak görüldüğünü fakat sürecin işleyişi sonucunda bu gün bu durumun normalleştiğini, olumsuzluk yaklaşımı aşılıarak, kent kavramının kendisinin tartışıldığı bir noktaya taşındığını vurgulamaktadır (Tekeli, 2016: 61). 1980'lerin sonrasında ortaya çıkan bu yeni kent türü insanların, malların, haberlerin akımıyla kesilen açık bir mekansallığa sahiptir (Tekeli, 2016: 63). Bu yeni mekansallık AOÇ'nin Ankara ile ilişkisinin ve potansiyellerinin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir.

Erken Cumhuriyetle birlikte kurulan AOÇ'de üretim erken dönemde eğitici ve öğretici misyonuyla ülkenin iktisadi zincirinin önemli bir parçası olmuş, İkinci Dünya Savaşı'ndaki savaş koşullarında toplumun gıda ihtiyacını giderecek ve savunma sanayisi ile askeri kapasitesini güçlendirecek bir misyon yüklenmiştir. Küresel coğrafya ile eşzamanlı olarak 1950'den sonra AOÇ'de üretim düşüncesi geri planda kalmış, 1960-1980 tarihsel aralığında da yerel coğrafyadaki kırılğan ortamda üretim politikası yer bulmamıştır. 1980 sonrasında gelişen neoliberalizm, devletin yatırımlardan çekilmesi ile önemli kırılma yaşanmış kentlerin nüfusunun çok hızlı artması ve kentlerde yerleşen tüketim olgusu AOÇ'nin üretim yapısını etkilemiştir. Fakat 21. yüzyılda gelişen çevresel sorunlar ve uluslararası riskler (Savaş, ambargo, kıtlık) AOÇ'de kent halkının, yiyecek, içecek, savunma, sığınma gibi asgari ihtiyaçlarını karşılayacak üretim ve mekan düşüncesini gündeme getirmektedir.

Küreselleşme ile birlikte gündeme gelen Çevresel krizin en büyük nedeninin nüfus artışı olduğu kabul edilmektedir. Dünya nüfusunun her yıl artışı aynı zamanda insanların tüketim eğilimlerinin de sürekli artmasına neden olmakta, fosil yakıt kullanımındaki artış olumsuz etkileri ile geleceğimizi tehdit etmektedir. İklim değişikliğinin en önemli nedenlerinden biri olarak insan faaliyetleri, ormansızlaşma, barajlar yoluyla su depolanması, sulama

sistemleriyle hidrolojik döngülerde değişimlere neden olmaktadır (Tekeli, 2016: 281). Tüketim kalıplarının doğa üzerindeki olumsuz etkileri sürdürülebilirlik kavramını ortaya çıkarmıştır. Çevresel krizle baş edebilmek için küresel coğrafyada AOÇ gibi üretim, orman ve doğanın sürdürülebileceği alanlar önem kazanmıştır.

Küresel coğrafyada bir diğer önemli konu sürdürülebilirlik kavramıdır. Sürdürülebilirlik kavramının temelinde adalet arayışı bulunmakta olup bu adalet arayışı da farklı coğrafyalarda farklı yorumlanmaktadır. Gelişmiş ülkeler nesiller arasındaki adalet arayışı üzerinde dururken, gelişmekte olan ülkeler, çevre sorunları fakirlik ilişkisi üzerinde durarak aynı nesildeki adalet anlayışını vurgulamışlardır (Tekeli, 2016: 210). Adalet kavramı kentlerin üretim kaynakları olan doğayı kullanma biçimlerini belirlemektedir. Diğer yandan kent ekonomisi de sürdürülebilirliğe katkı açısından değerlendirmeye tabi tutulması gereken bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Kent ekonomisinin büyümesinin kent ihracatına bağlı olduğunu kabul eden ekonomik temel kuramının kabul gördüğü yıllarda, Jane Jacobs başarılı kentlerin büyümesinde ithal ikamesinin olduğunu belirtmektedir. Yerel üretimleri arttırmak nakliye talebini azaltacağı için sürdürülebilirliğe katkısı yüksek olacaktır. Doğaya karbon salınımı açısından olumsuz etki yapacağından çevreciler kentlerin beslenmesinin yakın çevrelerinden yapılmasını önermektedir (Tekeli, 2016: 269). Bu bağlamda Ankara'nın beslenmesinin sağlanması için AOÇ tarımsal alanları yakınlık açısından küresel çevresel sürdürülebilirlik değerlerini taşımaktadır.

Dünya bugün ekonomik, kültürel, siyasi, tarihi alışkanlıkları ile küreselleşmeye tepkilidir. Amerika ve Avrupa coğrafyalarında ekonomik olarak içe kapanma, yerel üretim vb. gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Dünyada ekonomik anlamda içe kapanma ve üretim kavramında duyarlılık artmıştır. Buna en güncel örneklerden biri Amerika'da Michigan Tarım İnsiyatifi'nin kurulmuş olmasıdır. Ülkelerdeki temiz gıda ve su sorununa çözüm olarak 26 Aralık 2016'da Amerika'da *Michigan Şehir Tarımı İnsiyatifi* kentsel tarıma başladığını duyurmuştur. Proje amacını; sağlıklı ve doğal gıdayı tüketiciye en yakın noktadan ulaştırmak, aynı zamanda yaklaşık iki bin kişiye iş olanağı sağlamak olarak duyurmaktadır. Coğrafyaların kentsel, ekonomik anlamda içlerine kapandığı ve yerel üretimlere döndüğü 21. yüzyılda yerel coğrafi araştırmalar öne çıkmaktadır. Bu ortamın yarattığı mekanda kent ve kırsal ilişkisi dönüşürken kentteki yaşam biçimleri de dönüşmektedir. Bu mekanlar yalnızca fiziksel koşulları değil toplumsal yaşamı da düzenleyerek sosyal düzeni değiştirmekte olup Türkiye'nin bu anlamda yerel, coğrafi ve

tarihsel analizlerinin havzalar bazında ele alınması önemlidir. Bu bağlamda, AOC'nin kent içerisinde barındırdığı yüz yıllık tarımsal geçmişi yerel coğrafyası için önemli bir potansiyele sahiptir.

Küresel bağlamda tarım konusu 20. yüzyılın başından itibaren “tarım sorunu” (Keyder, 2013) tanımıyla literatürde yer almaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri 20. yüzyıl ile birlikte endüstrinin getirdiği yeni yaşam biçiminin kırsal yaşamın dışında ortaya çıkmış olmasıdır. Bu durum, kentli kavramı yaratmış ve kentli, tarımda yer almamıştır. 20. yüzyılda başlayan kentleşme olgusunun iki yüzü; kır tarımsal üretimin yeridir, kent tarım dışı üretiminin yeridir ikilemi (Keleş, 2014; Tekeli, 2015) tartışmalı hale gelmiştir. 1800’lü yıllarda dünya nüfusunun %3’ü kent merkezlerinde yaşarken, 1900’lü yıllarda dünya nüfusunun %14’ü kent merkezlerindedir. 1950 yılında dünyanın %70’i kırsal alan %30’u kentsel alan iken 2010’da bu oran eşitlenmiş, 2050’de ise bu oranın %30 kırsal, %70 kentsel alan olması beklenmektedir (Keyder, 2013) Görülmektedir ki kentsel alanda yaşama oranı gün geçtikçe artmaktadır ve gelecekte de artması beklenmektedir. Bu nedenle ortaya çıkacak olan tarımsal sorunların tartışılması yerel coğrafyalar için önem kazanmaktadır.

Tarihsel süreçte en temel gereksinimlerin karşılandığı tarımsal üretim konusunun geri plana atılması zamanla yaşamsal problemler ortaya çıkarmaktadır. Tarım sorunu 1980’lerin düşünce ikliminde “hormonlu sebzeler, doğal beslenme, permaküler vb. gibi kentli başlıklar” (Keyder, 2013) altında gündeme gelmiştir. Küçük üreticiliğin sorunları, köyün değişen toplumsal yapısı, proleterleşme biçimleri ve tarımın uluslararasılaşması konuları kente ilişkin tartışmalar içinde yer bulamamıştır (Keyder, 2013). Kentin gündeminde üretim yerine tüketim kavramsallaşması tarımın içeriğini dönüştürmüştür.

Türkiye’de özellikle 1980 sonrası ulusal kalkınmacı dönemin ortadan kalkması, yaşanan tarım ve gıda sektöründeki dönüşümler ülkenin küresel tarım/sanayi politikasına eklemlenmesinin bir sonucu olmuştur (Yenal, 2013, 105). Görülmektedir ki Türkiye için 1980 yılı devletin tarımsal üretimden çekilmesi açısından bir kırılma noktasıdır. Bu tarihten sonra hızla artan tarımla ilişkili bir diğer konu kentlerin hızlı bir biçimde büyümeleri sonucu kent-kır ilişkisinin değişmiş olmasıdır. Kentler ve kırsal alanlar arasındaki arazi kullanımı problemi dünyanın doğal kaynakları açısından da önemlidir.

Problemin bir ucunda büyümekte olan kentlerin arazi ihtiyacı bulunurken, diğer ucunda ise verimli tarım topraklarının yok oluşu yer almaktadır.

Küreselleşmenin tarım üzerindeki en önemli etkilerinden biri, üreticileri üretim kaynakları ile ticaret ve kredi akışlarını, nihai olarak pazarın işleyişine bağımlı kılmak olmuştur (Keyder, 2013: 49). Bu durum aynı zamanda devletin uzun zamandır korumacı politikalarla tarımsal kesime verdiği desteğin sona ermesi anlamına gelmektedir. Bu durumda dünyadaki zenginlik ve güç eşitsizlikleri paralelinde yerel/ulusal farklılıklar göstermiştir: fakir ülkeler genelde bu dönüşümü daha ani ve yoğun yaşarken, başta Amerika Birleşik Devletleri, AB üyesi devletler ve Japonya olmak üzere zengin ülkelerde tarımsal kesime verilen destekler ekonomideki ulusal düzenlemelerin bir parçası olmaya önemli ölçüde devam etmiştir. Türkiye gibi ekonomik imkânları kısıtlı ve uluslar arası kuruluşların baskılarına direnç gösterememiş ülkelerde, piyasa aktörlerini ve önceliklerini merkezine alan iktisadi ve siyasi dönüşüm göreceli olarak daha süratli ve yoğun yaşanmıştır (Keyder, 2013: 49-50).

Değinildiği üzere 1980 yılı dünya ile eşzamanlı olarak Türkiye’de de tarımda uygulanan politikalar ya kabuk değiştirmiş ya da yürürlükten kalkmıştır. Art arda gelen liberalleşme dalgaları sırasında, fiyat ve girdi destek politikaları pek çok ürün için değişmiş veya azalmıştır. Devlet tarafından üreticilere verilen ucuz krediler yeni piyasa koşullarının belirsizlikleri ve gelgitleriyle baş başa bırakılmışlardır (Keyder, 2013: 50) 1980 sonrası süreçte kentlerin yapısı aşırı göçlerle büyürken, kır’ın yapısı da dönüşmüştür. Ulaşım ve iletişim alanlarındaki gelişmeler, eski kırsal yapıda olduğu gibi bütün hayatı köyde geçen, parasal gelirinin büyük kısmını bir veya iki ürünün desteğiyle (devlet desteğiyle) pazarlamasından temin eden, bilgi ve teknoloji açısından devlete bağımlı, edilgen ve tarım politikalarına bağımlı bir köylülükten uzaklaşmıştır (Keyder, 2013: 171). Keyder, kırın ve tarımın yapısını değiştiren küreselleşme olgusunu 1970’lere dayandırmaktadır. 1970’lerde dünya ekonomisinin içerisine girdiği kriz ve yeniden yapılanma sürecinin akabinde uluslar arası şirketlerin küresel mal, sermaye ve para akışlarını kontrol etme kapasitesinde büyük bir artış yaşanmıştır. Bu durum sadece Türkiye’de değil bütün dünyada ulusal piyasaları düzenlemede devletin rolünü azaltmış, ulusal/bölgesel/yerel tarımın yerini küresel tarıma ve sanayiye bırakmıştır. Uluslararası ortamda ortaya çıkan sözleşmeli çiftçilik kavramları ile küresel gıda şirketlerinin tercih ettiği üretim yöntemleri ile ulusal bazda tarımsal fiyatların belirlenmesini karmaşık hale getirmiştir (Keyder, 2013: 174). Küresel coğrafyada

yaşanan tarımsal değişimlerden Türkiye etkilenirken, yerel coğrafyasından kaynaklanan siyasi ve toplumsal gelişmelerin de etkisiyle dünya ile eşzamanlı bir süreç geçirmemiştir.

Dünya’da ve Türkiye’de 20. yüzyıldan itibaren tarım ve tarıma bağlı faaliyetler büyük ölçüde kentlerden uzak tutulduğundan dolayı, özellikle nüfus yoğunluğu yüksek olan kent merkezleri ve banliyöler, tarımsal gıda üretimi alanlarından yoksun kalmıştır. Günümüzde ise söz konusu kentsel alanların en yoğun bölgelerinde bile belirli sayı ve çeşitli ölçülerde kentsel tarım faaliyetleri açısından, potansiyel boş arazilerin bulunmasına rağmen, kentlilerin günlük gıda tüketim ihtiyaçları, kimyasal, koruyucu, işleme ve taşıma gibi çeşitli nedenlerden dolayı besin değeri ve tazeliğini yitirmiş şekilde uzak mesafelerden kentlere ulaştırılmaktadır.

Tarımda dünya ile eşzamanlı olarak gündeme gelen bir diğer konu sözleşmeli çiftçilik kavramıdır. Sözleşmeli çiftçilik kavramının ortaya çıkışını Çağlar Keyder; deregülasyona (devletin tarımsal politikalardan çekilmesi), tarım-sanayi eklemlenmesine dayandırmaktadır. Türkiye’de de sözleşmeli tarım 1990’larda başlamıştır. Türkiye’de en yaygın bilinen sözleşmeli tarım örneği Mc. Donald’s restoranlarının ısmarlama patates yetiştirmesi ile ortaya çıkmıştır (Keyder, 2013: 177). Sözleşmeli tarım yabancı gıda şirketlerinin Türkiye piyasasına girmesi ile oluşurken, tarımsal sistemi dönüştürmüştür.

Bugünün küresel dünyasında birçok üreticinin hayatı aslında bir çeşit kumara dönüşmüştür. Ulusal kalkıncı devletin “korumasının” yıllardır alışık olunduğu haliyle sona erdiği yerde üretici, çoğunlukla dev tarım, finans ve turizm şirketlerinin yönettiği bir kumarhanede “kendi kaderinin efendisi” olmak zorunda kalmıştır (Keyder, 2013: 52-53). Kent ile kırsal geriliminde ve sert ayrımı içerisinde gelişen bu tür sosyal sorunlar mekânsal sorunları da beraberinde getirmiş ve bu bağlamda kır ile kentin geriliminde ortaya çıkan bir başka mekansal olgu kentsel tarım olmuştur. Kentsel tarım küresel coğrafyanın %70’inin kentsel alanlarla kaplı olacağı öngörüsü ile daha da önem kazanmakta kentlerde kentsel tarım kavramı ortaya çıkmaktadır.

Kentsel tarım Asya ve Avrupa ülkelerinde köklü bir geçmişe sahiptir. Geçmişte kentler arasındaki iletişim zayıflığı ve ulaşım zorluğu kendi besinini kendi üretme olgusunu da beraberinde getirmiştir. Hala dünyada kırsal kesimde yaşayan düşük gelirli gruplar kendi besinlerini kendileri üretmek için kentsel tarım yapmaktadırlar. Orta ve üst gelir gruplarına

dahil insanlar ise, sağlıklı beslenme, taze ürün elde etme ve estetik açıdan zevk alınan bir aktivite olması nedeni ile kentsel tarımla ilgilenmektedirler. 21. yüzyılda ise artan gıda sorunu, kimyasal madde kullanımı vb. gibi sorunlar kentsel tarım konusunun önemini daha da arttırmıştır.

19. yüzyılın sanayileşmesinden dolayı, tahıl ve et ağırlıklı tarımsal faaliyetlerin büyük ölçüde kent dışı arazilerde yapılması çiftçilerin rekabet güçlerinin kaybolmasına yol açmıştır. Ayrıca büyük marketlerin yaygınlaşmasıyla kentliler artık kendi gıdalarını üretmekten vazgeçip, ticari pazarlara yönlendirilmişlerdir. Sonuç olarak kentsel tarım bir gereksinim olarak kent sakinleri tarafından uygulanmaktansa, rekreatif faaliyetler şeklinde devam ettirilmiştir. 1894 yılında Detroit Belediye Başkanı Hazen S. Pingree tarafından uygulanan boş arazi değerlendirme programı kapsamında “Potato Patches” adıyla kent bahçeleri şehir içi alanlarda yer almıştır. İki yıl içerisinde Detroit’te yaşayan halkın yarısı çeşitli büyüklükte ve genellikle kent çeperlerinde bulunan kent bahçelerinde kendileri için gıda üretmeye başlamışlardır. Detroit tecrübesi hızlı bir şekilde yayılarak diğer şehirlerde de uygulamaya geçmiştir. Bunun en önemli nedeni kentlerde gıda güvenliğinin çok önemli bir faktör olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Bu nedenle tarımın tamamen kent dışına itilmeyerek kent planlarında bir alternatif arazi kullanma şekli olarak yer alması bazı olanaklar sağlamaktadır. İlhan Tekeli bu olanakları şu şekilde sıralamaktadır, kentin önemli bir kesimini oluşturan kent tarımcılarının yapacağı üretim faaliyeti ile bu grubun yaptıkları üretimin aldıkları gıdanın alım gücüne bağımlılığını azaltacak olması, kent atık sularının belli işlemlerden geçerek bu tarımsal alanlarda kullanılması, gıdaların uzun mesafelerden taşınmasının sorunlarını azaltacaktır (Tekeli, 2016: 270). Kent planlarında tarımsal alanların değerlendirilmesi kentin üretim ve sürdürülebilirlik potansiyelini arttırmaktadır.

Tarım özellikle Amerika’da sömürge döneminden sonra kentsel planlamaya dahil edilmiştir. 20. yüzyılda savaşımlardan dolayı ortaya çıkan ekonomik, psikolojik ve nüfus kaybı gibi sorunları aşabilmek amacıyla boş kentsel arazi üzerinde kent bahçeleri olarak devam etmiştir. 20. yüzyılın başlarında ABD hükümetinin kentsel tarım hareketine dahil olduğu görülmektedir. Birinci ve ikinci dünya savaşları süresince yaşanan gıda kıtlığına karşı ve ayrıca Amerika halkına moral desteği vermek üzere hükümetin kentsel ve kırsal alanlarda tarımı desteklemesi sonucu “savaş bahçeleri” (AOÇ) veya “savunmak için gıda bahçeleri” olarak da bilinen “zafer bahçeleri” ilk kez ortaya çıkmıştır (Meugeot, 2000).

Belirli sayıda “zafer bahçesi” bugün hala korunmaktadır. Örneğin “Boston’s Fenway Victory Gardens” olarak bilinen ve geçmişte 2500 aile tarafından kullanılan bahçe, bugün 500 parsellik bir kent bahçesi olarak yüksek gelirli kesime hizmet vermektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik büyüme ve şehirlerin hızlı yayılması sonucu, kentsel tarım şehirlerden daha da uzaklaştırılmıştır. 20. yüzyılın ortalarında ise kentlerin zoning kodlarında, artık tarım bir şehrsel arazi kullanımı olarak tanımlanmamanın yanı sıra, gelişmekte olan konut alanlarının şehir içi tarımsal araziler üzerine yerleşmesiyle kentsel tarım özellikle modernist plancılar tarafından şehir yaşamının dışında bir faaliyet alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Ayrıca endüstriyel gelişmeler sayesinde, kimyasallar ve koruyucu maddeler yardımıyla gıda üretimi uluslararası bir faaliyete dönüşerek yerel ölçeğini kaybetmeye başlamıştır. Mevcut modernist planlama yaklaşımlarına rağmen savaş sonrası ortaya çıkan özel sosyo-ekonomik koşullar sonucu kentsel tarımın gelişimi ve yeni nesil tarımsal girişimlerin ortaya çıkması küçük çapta görülmektedir. Örneğin yatırımı teşvik eden, ırksal değişim sorunlarını karşılamaya çalışan ve çeşitli kentsel krizlere çözüm arayan sosyal programlar söz konusu yıllarda kentsel tarımı ilerletmeyi az da olsa başarmıştır. Konu ile ilgili örnek çalışmalar 1953 yılında “Philadelphia’s Neighborhood Gardens Association” adlı kuruluş tarafından ABD’nin Philadelphia kentinde yapılmıştır. Günümüz kentsel tarım yaklaşımının temelleriyse 1970’li yıllarda toplum bahçelerinin metropoliten alanlarda yaygınlaşmasıyla birlikte halk tarafından ABD’de atılmıştır (Hodgson, Campbell ve Bailkey, 2011: 563).

Mevcut modernist planlama yaklaşımlarına rağmen savaş sonrası ortaya çıkan özel sosyo-ekonomik koşullar sonucu kentsel tarımın gelişimi ve yeni nesil tarımsal girişimlerin ortaya çıkması küçük çapta görülmektedir. Örneğin yatırımı teşvik eden, ırksal değişim sorunlarını karşılamaya çalışan ve çeşitli kentsel krizlere çözüm arayan sosyal programlar söz konusu yıllarda kentsel tarımı ilerletmeyi az da olsa başarmıştır (Hodgson, Campbell ve Bailkey, 2011: 563). Toplum bahçeleri şehrsel alanlarda bulunan terk edilmiş sanayi tesislerinin değerlendirilmesine, nüfus azalmasının önlenmesine, kent içi büyük boş arazilerin verimli kullanılmasına yol açmış, göç sebebiyle ortaya çıkan sorunlara ve başarısız kentsel yenileme çalışmalarına bir çözüm aracı olarak üretilmiştir. ABD’nin kuzey kentlerinde kent ve toplum bahçelerinin çalışanları genelde güneyden göç etmiş Afroamerikanlardan oluşmakta, bazı şehirlerde ise Porto Riko ve çeşitli Güney Doğu Asya ülkelerinden gelen, tarım kültürü, bilgisi ve becerilerini de beraberlerinde getiren

göçmenlerden oluşmaktadır (Vitiello ve Nairn, 2009). 1970'lerin ortasında Boston'da kentsel dönüşüm projelerine karşı çıkma amacıyla kentliler tarafından boş araziler üzerinde yapılan izinsiz tarımsal faaliyetler, 1977 yılında "Boston Urban Gardeners (BUG)" adlı kuruluşun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. BUG'ın yaptığı çalışmalarda ise mahalle sakinleri ve kent yönetimi arasında olumlu bağlantının bulunmaması durumunda, bahçelerin oluşum, gelişim ve maliyeti konularında sınırlanmaların kaçınılmaz olduğu fark edilmiştir (Warner, 1987).

Kentsel tarım bugün özel bahçeler ve toplum bahçelerini kapsamanın dışında, daha geniş çaplı bir alan olarak tanımlanmakta, genellikle yerel tüketim ve satış amaçlı meyve, sebze, hayvan ve balık yetiştirme faaliyetlerini içermektedir. Sistemin daha bütünsel bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmasının temel nedeni, kentsel tarımın büyük bir gıda ağı ile ilişkisi ve çeşitli ekonomik, sosyal ve çevresel kaynaklarla etkileşimi olmaktadır (Warner, 1987). Bu gün için kentsel tarımın en genel tanımı şu şekilde yapılmaktadır; "Kent içinde ve kent çeperlerinde yapılan tarımsal faaliyetleri, metropollerin merkezi alanlarında gıda ve diğer ilgili ürünlerin üretim, dağıtım ve pazarlamasını kapsamaktadır. Geniş çaplı bir bakışta ise söz konusu çalışmalar toplumsal gıda güvenliğini, mahalle ve komşuluk gelişimini, çevresel sürdürülebilirliği, arazi kullanımı planlamasını, tarım ticaret ağları ve gıda ağlarını, tarımsal arazilerin korunmasını ve diğer ilgili konuları içermektedir." Kentsel ve kırsal tarımı ayıran en önemli özellik, kentsel tarımın kentte yapılıyor olması değil, kentin ekonomik ve ekolojik sistemiyle etkileşim içinde ve bütünleşmiş olmasıdır. AOÇ de Ankara'nın ekonomik ve ekolojik sistemiyle etkileşim içerisine girecek mekansal ve tarımsal potansiyellere sahiptir. Bu nedenle AOÇ arazilerinde var olan, tarımsal bilgi birikimi Ankara'nın ekolojisi, ekonomisi ve üretim kavramına önemli katkı sağlamaktadır.

Kentsel tarım kent içi veya kent çeperlerinde bulunan gıda ve gıda dışı ürünlerin yetiştirme, işleme ve dağıtımını kapsayan bir endüstri olarak, kentin ve onun etrafında bulunan madde ve insan kaynaklarını, ayrıca gerekli ürün ve hizmetleri kullanarak karşılıklı biçimde kent için madde ve insan kaynakları, ürün ve hizmetler sağlamaktadır. (Mougeot, 2000). Bu yaklaşımda kentsel tarım için coğrafi yakınlık ve hızlı kaynak akışı arttırıcı bir etken olarak ele alınmakta ve ürünün işlenme ve pazarlanması zaman ve yer ile daha fazla ilişkilendirilmektedir. Kentsel tarımda ortaya çıkan ürün çeşitliliği ise, ürün miktarına bağlı olan ekonomik faaliyetlerden daha avantajlı olmaktadır. Bu durumun tam

tersi ise kırsal tarım için geçerlidir, yani kırsal tarımda üretim miktarının fazla olması onun çeşitliliğinden daha üstün bir etken olmaktadır (Mougeot, 2000). AOÇ da Ankara içerisindeki coğrafik konumu ile kentsel tarımın gerektirdiği coğrafi yakınlık, hızlı kaynak akışını arttırıcı fiziksel potansiyelleri barındırmaktadır.

AOÇ kaybetmiş olduğu arazilerine rağmen bugün Ankara kentinin büyüme eksenlerinin tam ortasında yer almaktadır. Ekim 2016 yılında Türkiye’de devlet politikası olarak gündeme gelen Türkiye coğrafyasında tarım havzalarının araştırılması, her havza için devletin destekleri gündeme gelmiştir. AOÇ Ankara kentinin vadi tabanında geniş arazileri ile, Ankara coğrafyasına uygun ekim arazileri ile Türkiye’deki havzalar için tarımsal anlamda önemli bir tarihsel örnektir. AOÇ’nin tarımsal faaliyetlerinin strüktürü ilk dönemde olduğu gibi Ankara coğrafyasına benzer coğrafyalar için merkezi bir havza konumundadır. AOÇ gibi araştırılmış ve tarım yapılmış alanların havza merkezleri olarak Türkiye’nin farklı coğrafyalarında sayılarının artmaları Türkiye ekonomisine ve ekonomik sorunların getirdiği toplumsal sorunlar için çözüm olarak önemli potansiyeller taşımaktadırlar.

AOÇ Ankara için üretim kavramının yerleşebileceği önemli mekânsal potansiyele sahiptir. Üretim üzerine kurgulanmayan hiçbir ekonomi bugünün dünyasında süreklilik gösteremez. Avrupa’da yaşanan ekonomik sorunlar da çıkış yolunu üretim politikalarında aramaktadır. Bu nedenle AOÇ’da 1938’den bu güne, dünyadaki gelişmelere paralel olarak politika üretmek potansiyellerin gün yüzüne çıkarması açısından önemlidir.

Küreselleşme bağlamında tarım ve kırsal yapılar arasındaki ilişkide iki noktayı özellikle vurgulamak gerekmektedir. 1970’lerde dünyanın girdiği ekonomik krizin ardından küresel mal, sermaye ve para akışlarını kontrol etme kapasitesinde büyük artış yaşanmıştır. Bu durum tarımda da kendisini göstermiş, Türkiye de dahil olmak üzere her yerde ulusal piyasaları düzenlemede devletin rolü azalmış ve ulusal/bölgesel/ yerel tarım yerini küresel/tarım sanayi kompleksine bırakmıştır. AOÇ’nin tarihsel coğrafyasında yer alan mikro coğrafik tarım araştırmaları ve bunun kentte varolan tarımsal eğitimle buluşması geçmişte var olan önemli bir uygulamadır. AOÇ’nin tarımsal eğitimle mekansal olarak da buluşması Ankara için küresel anlamda önemli bir potansiyel barındırır ve bu anlamda önemli bir araştırma konusudur.

Çevreciler büyük ölçekli tarımsal üretim yerine küçük ölçekli ve yerel pazarlar için üretim yapılan tarımsal üretimi önermektedir. Böylece dünyadaki sadece istihdam yaratılmakla kalınmayacak aynı zamanda da dünyadaki yenilebilen bitkilerin genetik entegresi korunmuş olacaktır (Tekeli, 2016: 276). AOÇ alanı yerel pazar için üretim, istihdam, yenilenebilen bitkilerin korunması ve araştırılmasının yapılması için kent içerisine değer katan mekansal konumda yer almaktadır.

Dünyada biyoçeşitliliğin korunması, bir bölgede yetişen bitkinin doğal olarak ardından gelenlere izin verilmekte ve bu alanlar korunmaktadır (Tekeli, 2016: 276). AOÇ arazileri de sahip olduğu toprak yapısı, yapılaşmamış arazileri ile bitki yetiştirilen biyolojik olarak çeşitliliğin de sağlanabileceği fiziki coğrafyaya sahip arazilere sahiptir.

Ankara'nın fiziki coğrafyası düşünüldüğünde AOÇ arazileri içerisinde geçen Ankara Çayı Ankara'nın vadi tabanıdır. AOÇ'nin içerisinde geçen vadi tabanı derin su seviyesine sahiptir. AOÇ kentleşme olgusu sürecinde, her ne kadar toprak kayıpları yaşamış olsa da Ankara'nın vadi tabanını da muhafaza etmiştir. Aynı zamanda Ankara'nın hakim rüzgar yönünün önünde kent ile rüzgar arasında tampon bölge oluşturmakta, kente sanayi bölgesi aracılığıyla gelen zehirli gazları tutan da bir alan olmaktadır.

AOÇ, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından saptanan dokuz farklı tarım grubu içerisinde Ortakuzey Anadolu Ziraat Bölgesinde 1. Bölge'de yer almaktadır. AOÇ arazilerinde hakim iklim step iklimidir. AOÇ arazilerinin toprak yapısı özellikle Ankara Çayı boyunca Ankara'nın vadi tabanı olması ve alüvyonlu verimli arazilere sahip olması açısından sebze ve meyve tarımına uygundur. 1998 yılında yapılan çalışmalarda Ankara Çayının yoğun olarak kirlenmesinden dolayı Ankara Çayı aksı boyunca yer alan alüvyonlardaki serbest akiferlerin kirlendiği gözlenmiştir (Gürgen, 1988: 4). Ankara Çayı'nın Ankara'nın kanalizasyon sistemi için altyapı olarak kullanışı Ankara Çayı etrafındaki toprağı da kirlenmiştir. Ankara Çayı aksı boyunca yer alan verimli tarımsal araziler zarar görmüştür. Bu durum Ankara Çayı boyunca AOÇ'nin yerel coğrafyasında, tarihsel süreçte var olan tarımsal potansiyelleri olumsuz olarak etkilemesine neden olmuştur.

AOÇ arazilerinin 1950'li yıllarda %50'si hayvan otlatma alanları olan yonca tarlalarından oluşmaktadır. AOÇ Müdürlüğü'nün yonca arazilerinin kaybedilmesi ve de AOÇ süt ve yoğurt fabrikalarında fabrikasyona geçilmemesi AOÇ da hayvancılığın bitmesinde önemli

etken olmuştur. Bugün AOÇ süt ve yoğurt fabrikalarındaki sütler Burdur gibi illerdeki hayvanlardan temin edilmektedir. Hayvancılığı ileri ülkelerde tarım arazilerinin %25'i hayvan yemi tarlası olarak ayrılmaktadır. Türkiye'de bu oran %6'dır (Semerci ve Kurt, 2006: 42-49). AOÇ arazilerinde toprak su seviyesi derin olmayan alanlarda ar-ge amaçlı yonca ve hayvan yetiştiriciliği yapmaya uygun alanlara sahiptir.

AOÇ arazilerinin barındırdığı bir diğer potansiyel yeme içme arkeolojisi kavramıdır. Yeme içme arkeolojisi yaşayan tarihi canlı ve biricik toprağa ait ekosistemlerin sürekliliği ve yaşatılmasıdır (White ve Sopov, 2013: 29-38). Yeme içme arkeolojisi, eski tarımsal metotlarla üretilen ürünlerin potansiyellerinin var olduğu alanlardır. Her bir yeme içme arkeolojik alanının kendisine özgü hikayesi vardır. Yeme içme eyleminin sürekliliğini değerli kılan da alanın toprağına ve üretim koşullarına özgü yeme içme tarihidir (White ve Shopov, 2013: 38). Küresel dünyada artan *yeme içme arkeolojisi* kavramı AOÇ'nin mekansal olarak da sahip olduğu önemli tarımsal kavramlardan biridir. AOÇ ayranı, dondurması, meyve suları yerine özgü yeme içme ritüelleri ile arkeolojik değer taşımaktadır.

Endüstriyel arkeolojisi, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan yeni bir çalışma alanı olarak göze çarpmaktadır. Endüstri arkeolojisi terimi için en geniş anlamıyla, mekanik araçlarla ve düzeneklerle mal ve/veya hizmet üretme etkinliği ve bu amaçla oluşturulmuş özgül mimariyi bütünsel olarak kendisine konu alan bir bilimsel disiplin tanımı yapılabilir (Tanyeli, 2000). Cumhuriyet'in ilk dönemlerine ait sanayi yapılarını barındıran AOÇ arazisi endüstriyel arkeoloji kavramının da potansiyellerini taşıyan bir alandır. AOÇ arazilerinin de içerisinde bulunduğu Eskişehir, Ankara, Kırıkkale ekseninde tren yolu boyunca yerleşen cumhuriyet dönemine ait endüstri yapıları AOÇ arazilerinde de önemli endüstriyel arkeolojik değerler taşımaktadır. Endüstriyel miras hem kullanım değeri hem de hafıza değeri açısından, kentsel bellekteki yeri ve işlevlendirilmesi açısından önemlidir. Endüstriyel miras kapsamındaki kaynaklar, taşınır kültür varlıkları olarak nitelendiren objeler ile taşınmaz kültür varlıkları olarak nitelendirilen, yapılar ve endüstriyel peyzajlardır. Objeler, yapılar ve peyzajlar tipolojik olarak çok farklı öğeler olarak endüstriyel mirasta yer alırlar (Kıraç, 2001). Endüstriyel miras kapsamındaki objeler, geçmiş döneme ilişkin yaşam biçimini yansıtan endüstri objeleri ile üretim sürecinde yer alan donanımlar ve makineler olarak tanımlanabilir. Endüstri peyzajı kavramı ile ise, üretimi sağlayan işgücüne ait yerleşim birimleri ve oluşturdukları çevresel doku

anlatılmaktadır. AOÇ Ankara kenti içerisinde yer alan peyzajı ve endüstriyel peyzaj kavramsallaştırması ile de Ankara'nın kent ve kırsal yaşamına katkı sağlamaktadır.

Endüstrinin yer seçim ilkeleri, kent merkezlerinin köhnemesinin ve boşalmasının ana nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Sanayi, önceleri suyun biçimlendirdiği alanlarda, daha sonraları, köktenci bir dönüşümün yer aldığı kırsal kesimin geniş bölümlerinde, enerji kaynaklarının yakınında ve pazara erişim olanakları en ucuz bölgelerde yoğunlaşmıştır (Benevolo, 1981). Sanayinin yer seçimi ilkelerindeki bu değişim, üretim ve tüketim arasında oluşan ilişki ve ekonomik beklentiden kaynaklanmaktadır. Örneğin Weber; daha kuramsal bir bakış açısıyla, sanayi için optimal yerleşim kararlarının, ulaşım üzerine yoğunlaşmasından, hammadde ve pazarın konumu ile ilintili olan nakliye ücretlerinin en aza indirgenme isteğinden kaynaklandığını ifade etmektedir (Malecki, 1991). Bir saptamaya göre bir kavanoz çilek yoğurdu tüketiciye ulaşmadan önce 2166 mil yolculuk yapmaktadır (Tekeli, 2016: 271). Hem gıda güvenliği açısından hem de çevreye salınan zararlı gazlar açısından AOÇ'nin Ankara'nın merkezinde üretim alanı olması hem güvenilir gıdaya en yakın yoldan ulaşılmasını hem de yakıt tüketimini azaltarak çevresel sorunların önüne geçilmiş olacaktır.

AOÇ alanında üretim kavramının mekanlar aracılığıyla *sürdürülmesi* kent için önemlidir. Kentte sanayi ve tarımsal üretimin bir diğer önemi ekonominin sürdürülebilirliğine katkı sağlamasıdır. Sürdürülebilir bölge ekonomisi oluşturabilmek için alanların şoklarla başa çıkabilme kapasitesini arttırmak gerekir. Dayanıklılık sistemin değişiklikler karşısında yapısını ve davranış kalıplarını devam ettirme yeteneğine sahip olmasıdır (Tekeli, 2016, 276). Bölgesel sürdürülebilirlik ve küresel dünyada oluşabilecek olumsuz koşullar karşısında bölgelerin ekonomilerini devam ettirmeleri için üretim önemli bir kavramdır. AOÇ bir üretim alanı olarak Ankara'nın ekonomisinin sürdürülebilirliğine ve şoklar karşısındaki olumsuz koşullarda sürdürülebilirlik için önemlidir.

Tarım ve sanayi alanlarını içerisinde barındıran AOÇ'nin 21. yüzyılda Ankara kenti içerisinde kalan arazileri bu gün küresel düzeyde tartışılan ve eleştirilen tüketim olgusu, tükettiğin yerde üret kavramları için de önemli potansiyellere sahiptir. Kentin gün geçtikçe tüketim alanı haline gelmesi neredeyse toplumun çoğunluğunun yaşadığı bir yer olan kent için önemli bir problemidir. AOÇ arazilerinde yer alan sanayi yapıları süt fabrikası, fişek, çimento fabrikası Ankara'nın hızla büyümesi sonrasında kentin merkezinde kalarak

Ankara'nın merkezinde üretim alanlarını içermeleri açısından mekansal anlamda kente önemli katkılar sağlamaktadırlar. Bu nedenle bu fabrikaların bu gün kent içerisinde üretimlerine devam etmeleri kenti sadece tüketim alanı olmaktan çıkararak önemli görevler üstlenmektedirler. Özellikle dünya ekonomisinin ekolojik sorunlardan ve küreselleşmenin girdiği çıkmazdan dolayı yerel üretim kavramının öne çıkması AOÇ arazisindeki sanayi ve tarımsal üretim kavramsallaştırılmasının sürekliliği için önemli kavramsal potansiyele ve zenginliğe sahiptir. Bir önceki bölümde tartışıldığı üzere AOÇ'nin yönetimine farklı aktörlerin katılması burada yapılan üretime de bu aktörlerin dahil olmasını sağlar. AOÇ'nin Ankara'nın birçok noktası ile ilişkilenen alanlarında kentlinin de katıldığı (arcılık, bostan) üretim faaliyetleri gerçekleştirilerek toplumun üretime temsili de olsa katılması sağlanır. Tüm bu üretim faaliyetleri AOÇ'yi kentli için doğanın farkındalığını sağlamasının yanı sıra üretim düşüncesinin de kentte yaşamasını sağlayan bir alana dönüştürür.

5.3. Mekansal Yapısı: Tasarlanmış Mekan Olarak AOÇ

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçilen 21. yüzyılın ilk çeyreğinde kent kavramı sorgulanmaktadır. Kent tanımının sorgulanmasının nedenlerini İlhan Tekeli şu şekilde sıralamaktadır;

Kent kavramının kır-kent karşıtlığına dayalı olarak tanımlanmasının artık büyük ölçüde dayanaklarını yitirmiş olması, dünyada gelişmiş ülkelerde nüfusun hemen hemen tamamının kentlerde yaşıyor olması, kentlerin çevresinde neresinin kent neresinin kır olduğunu ayıracak çizginin artık çizilemez hale gelmesi, kırsal alanın kentin ayak iziyle kaplanmakta olması, hakim tek merkezli metropoliten kentlerin yerini, sınırları belirsiz çok merkezli kentsel bölgelerin almaya başlaması, var olan kuramların kent plancıları ve yöneticilerin kuram gereksinimlerini karşılamakta yetersiz kalmıştır (Tekeli, 2016: 25-26).

Geçmişin kır-kent karşıtlığına dayanılarak kurulmuş kavramları bugün yaşanan gerçeklikleri tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu yeni kavramsal arayışta *her yerde ve her kentte geçerli bir kuram ortaya koymaktan çok, her kentin tekil olma özelliklerine katkıda bulunacak bir arayışın nasıl kurgulanacağı* (Tekeli, 2016: 26) sorunsalı önemlidir. Bu bağlamda *coğrafi-tarihsel yaklaşım* her coğrafyanın küresel ve yerel etkilere karşı tekil özelliklerinin araştırılmasına dayanan bir bakış olarak bugünün kentine ilişkin sahip olduğu kuramsal çerçeve ile AOÇ'nin Ankara için potansiyellerini gün yüzüne çıkarmayı sağlamaktadır.

Kurulduğu dönemde kurumsal ve mekansal olarak kentin dışında örnek çiftlik olarak tanımlanan AOÇ'nin bu tanımı tarihsel süreçte değişmiştir. Bu değişikliğe paralel olarak yönetim mekanizması ve üretim politikasının değişmemesinden dolayı kentle kurduğu ilişki hep yönetimlerin yetkileri ile şekillenmiştir. AOÇ 21. yüzyılda Ankara kentinin kuşattığı bir mekan olarak kentle ilişkisi ve anlamı açısından önemli potansiyellere sahiptir. Fakat mekansal olarak bu ilişkinin kent için güçlü bir karşılık taşınamış olması AOÇ için ilk dönem haricinde idari, üretim ve mekansal açıdan politika üretilmemesinden kaynaklanmaktadır.

2006 yılındaki 5524 sayılı yasa ile AOÇ'nin idari yapısı yerel yönetimin kararlarına açılmıştır. Bu yasanın etkisi ile alınan kararlarla AOÇ'de geniş yollar açılmış, Ankapark ve Cumhurbaşkanlığı yerleşkesi gibi büyük projeler inşa edilmiştir. İnşa edilen Cumhurbaşkanlığı yerleşkesi ile AOÇ, Ankara'nın idari merkezi olmuştur. AOÇ'nin kentle kurduğu mekansal ilişki ise yalnızca kent içi ulaşım ağları tarafından daha fazla parçalanarak transit geçilen alana indirgenmiş, gündelik hayatta kentli için taşıdığı anlam ise kısa süreli hızlı yeme içme ilişkisi ile sınırlanmıştır. Tarihsel süreçte de görüldüğü gibi küresel coğrafyada meydana gelen ekonomik, kentsel değişimler son yüz yılda çok hızlı bir biçimde değişirken AOÇ'nin yönetilme biçimi, tarımsal ve mekansal politikaları bu değişiklikler referans olarak değil yerel coğrafi tarihsel nedenlerle dönemsel tartışmalara indirgenmiştir. AOÇ'nin Ankara ile ilişkisinde mekansal potansiyellerin değerlendirilmesinde sadece yerel değil, küresel coğrafyada da kentsel ve mekansal bağlamı tartışmak, AOÇ'yi tarihsel süreçte içerisine girdiği sınırlı tartışma alanının dışına taşıyacaktır.

Değindiği gibi 21. yüzyılda dünyada mekansal olarak en büyük değişim kent ve kırsal ilişkisinin dönüşümünden kaynaklanmaktadır. Bu değişim kentin sorgulandığı bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu sorgulama sonucunda İlhan Tekeli kent tanımı yerine *yığılma* tanımı yapmaktadır. İnsanlar yeryüzüne yerleşirken belli büyüklüklerde yığılmalar oluşturmaktadırlar. Yığılma iki türlü varlığın belirli bir alanda toplanmasıdır. Bunlar insanlar ve nesnelerdir. Başka bir deyişle yeni durum insanın ve kapitalin belli noktalar çevresinde yığılmasıdır (Tekeli, 2016: 28). Lefebvre ise bu çerçevede *yığılmayı* (kenti) gündelik yaşam üzerinden kurgulamaktadır. Gündelik yaşama verilen bu önem kentsel yığılmayı, içinde yaşamın örgütlenmesi bakımından daha uzun aralıklı başka bir ritme işaret etmektedir (Lefebvre, 1992; akt: Tekeli, 2016: 28). Bu dönüşüm özellikle AOÇ ve

Ankara ilişkisini etkilemiştir. Kentin dışında kırsal alan olarak tanımlanan AOÇ bu ilişkinin dönüşümünden etkilenmiştir. Kent gündelik yaşantıdaki ritimler, insanların, nesnelerin ve kapitalin yığılması ve birbiri ile ilişkisi üzerinden tartışılırken her yerleşmeye özgü ilişkilerin yeniden araştırılması gerekmektedir.

Kentlerin yığılmalar olarak tanımlandığı ve coğrafya ölçeğine yaklaştığı sürece tarihsel olarak bakılacak olursa, kent-kır geriliminin en önemli nedenlerinden biri insanın doğa üzerinde hakimiyet kurmaya yöneldiğinde ortaya çıkan ekokriz olmuştur. Tekeli, insanın doğa üzerindeki etkisinin kırılma noktası olarak kapitalizm sürecinde gerçekleşen sanayi devriminin üretim ve kaynak kullanma yaklaşımları ve bununla gerçekleşen tüketim kalıpları insanın doğa üzerindeki etkilerini göstermektedir (Tekeli, 2016: 293).

Özellikle son on yıldır mimarlık ve planlama disiplinleri küreselleşmenin ortaya çıkardığı mekansal sorunlara karşı çözüm aramaktadırlar. AOÇ de Ankara ilişkinin kurulmasında kent ve mimari ölçeğin tanımlanması önemli olmaktadır. Bu bağlamda kentleri *planlamak* olarak tanımlanan tasarım süreci geçmişteki yöntemlerle yapılmamaktadır. Bunun en önemli nedeni şehirlerin yatayda ve düşeyde kentsel sıçramalarla yoğunlaşması ile anahtar kelimeler olan hızlı kentleşme, haritalama, network vb. gibi kavramların öne çıkmış olmasıdır. Bu kavramsal gelişmeler beraberinde tasarım disiplini içinde ekoloji, altyapı, bölgesel ve kültürel konuları gündeme getirmiştir (Turan, 2008). Bu arayışlar yeni mekansal araştırmaları/yeni disiplinler çalışmaları ortaya çıkarmıştır. Bu arayışların esin kaynağı olan geo-mantık (geo-logics), yeryüzünün işleyiş biçimidir ve mimarlık disiplininin çok yönlü ilişkisi olan (bölgeselden şehir ölçeğine) peyzaj, yapılar ve bunlar arasındaki ilişki ile biçimlenmektedir. Bu bakış açısı mimarlığın ikonik ve biçimsel yöntemle ele alınmasının yerini sistematik bir yöntemle bırakmaktadır. Bu nedenle *geo-mantık*, mimarlığın ve planlamanın doğanın kurallarından öğrenmesi üzerine temellenmektedir (Gualart, 2008: 111).

Tasarım disiplinin karşısında 21. yüzyılda bir başka önemli problem alanı olarak ekolojik sorunlar gelmektedir. Charles Waldheim kentlerin yoğunlaşması ile oluşan global probleme çözüm olarak planlama ve coğrafya disiplinlerinin işbirliğini önermektedir. Waldheim bu iki disiplin arasındaki işbirliğini peyzajın sağlayacağını öngörmektedir. Bu yöntemle göre Kentlerin ekolojisi, kentlerin yeniden tasarlanması için bir model ve metafor olmaktadır. Coğrafyaların sahip olduğu özellikleri, doğaları kültürel bir strüktür

oluştururlar (Waldheim, 2008: 6). Stan Allen ise 21. yüzyılda planlama disiplininin uygulanmaktan çok söylemlerde yer alan bir disiplin olduğundan bahsetmektedir. Planlama bugün yalnızca strüktürel ve kültürel değil artan iletişim olanaklarının, finans kaynaklarının, çağdaş yaşamı karakterize eden göç'ün mekansal sonucudur. Bugünün global yapılaşmasına bir çözüm olarak ortaya çıkan *peyzaj şehirciliği* yaklaşımının kentlerdeki açık alanları boş alanlar olarak değil, sahip oldukları hiçlik (nothingness) kavramsallaştırmasının kendi kuralları, kendi potansiyelleri ve kendi içerisindeki düzenleri ile ele almaktadır (Allen, 2008: 17). AOÇ Ankara için ekolojisi, konumu, doğası ile kültürel bir strüktür oluşturarak Ankara'nın çevresel sorunlarına hem ekolojik hem üretimsel hem de toplumsal bir tasarım alanı olmaktadır.

Bugün kentsel gelişme ile ilgili literatür kent için 'globalleşmenin kaçınılmaz sonucu olan metropol'den başka bir çözüm olmadığını öne sürmektedir. Fakat kente göçler, ekolojik riskler ve global ekonomik sorunlar yoğun şehirlerle sonuçlanmıştır. Bu gün artan ölçüde mimarlar daha büyük ölçeklerle karşı karşıya kalmaktadır. Tasarımcıların masasında altyapı, kentsel ağlar, bölgesel ve kırsal problemler gibi yeni sorunlar yer almaktadır. Mühendislik, ekoloji ve planlama alanlarına hapsolmuş problemler, şu an tasarımın dokunuşuna ihtiyaç duymaktadır. Bu durum tasarımcılara daha önce hiç olmamış teknik imkanlar sunmaktadır. Bu '*coğrafik*' çehre tasarımcıların ellerindeki araçları tekrar sorgulamalarını sağlamış ve bu durum daha önce ayrı olan disiplinleri bir araya getirmiştir. AOÇ de sahip olduğu ekolojisi, kent içerisindeki konumu ile Ankara'nın global ve ekonomik sorunları için potansiyel bir alandır.

AOÇ'nin Ankara'nın bugünkü sorunlarına yönelik çözüm olarak sahip olduğu potansiyellerine Ankara'nın ilk planlarında da işaret edilmiştir. Tarihsel sürece bakıldığında Ankara'nın kuruluş aşamasındaki planlarında yeşil düşüncesinin de önemli yer tuttuğu görülmektedir. Ankara'nın yeşil alan düşüncesi Jansen Planı'nda tanımlanmıştır. Jansen Planı'na göre; yeşil kuşaklar konutlar ile bütünleşir ve kendi alanlarında bir bağlantı oluşturur. Jansen Planı'nda vadiler, fiziksel eşikler, doğal ya da kültürel değeri yüksek alanlar (İncesu, Hatip Çayı ve Çubuk Çayı vadileri) (Açıksöz, 2001: 126) park olarak değerlendirilmiştir. Ankara'nın başkent olduktan hemen sonraki önemli planlarından biri olan Jansen Planı'nın Ankara'nın yerel coğrafyasını dikkate alıyor olması önemlidir. Bu kararların etkisi ile Ankara kentinin vadi tabanı özelliğini taşıyan AOÇ arazileri doğudan batıya doğru uzanan dikdörtgen biçimindeki yerleşimi ile yapılaşmaya

engel olmuş kentin ekolojisine yüz yıla yakın bir zaman katkı sağlamıştır. Bu katkı kentin ekolojisi için oldukça önemlidir.

AOÇ arazilerinin Ankara kenti içerisinde sahip olduğu fiziki coğrafyasından kaynaklanan özellikleri ile önemli potansiyellere sahiptir. Ankara Çayı'nın lineer karakteri ve derin taban suyu seviyesine sahip toprakları AOÇ'nin fiziki coğrafyasını zenginleştirmektedir. Ayrıca bu vadi tabanı boyunca AOÇ arazilerinde Ankara'nın batıya doğru açık koridoru olması nedeniyle yaşanan yoğun hava hareketleri AOÇ'nin orman alanları ile Ankara için gerekli olan temiz hava ihtiyacını karşılamasını sağlamaktadır. AOÇ'nin içerisinden geçen Ankara Çayı vadi tabanı aksı ayrıca Ankara'nın hakim rüzgar yönünde konumlanması açısından Ankara'nın hava sirkülasyonu açısından korunması gerekli bir alandır.

AOÇ alanı, makro ölçekte Ankara Ovası ve Etimesgut Ovası ile birlikte Sakarya Havzasının uzantısı olarak davranmakta ve havza içerisinde yer alan Ankara Çayı, epijenik bir vadi özelliği taşımaktadır (Calvi, 1988: 4) Hidrolojik açıdan Ankara Çayı, AOÇ arazileri için önemli lineer bir mekânsal coğrafya oluşturmaktadır. Ankara Çayı vadisinde geçiş mevsimlerinde günün belli saatlerinde sis oluşmaktadır (Tekince, 1999). Son dönemde devletin tarım politikası olarak ortaya koyduğu tarımsal havzaların araştırılması, AOÇ'nin Sakarya Havzasının bir parçası olarak yerel coğrafyada önemli bir değere sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Bu bağlamda özellikle Ankara Çayı aksı boyunca yer alan alanlar AOÇ'nin fiziki yerel coğrafyası ile ilişkilendirilmelidir. AOÇ, Sakarya Havzasının bir parçası olarak makro ölçekte Ankara Çayı aksı boyunca oluşan vadi tabanı sebze meyve yetiştiriciliğine olanak sağlamaktadır. Ankara Çayı'nın oluşturduğu vadi tabanı aksı ile İstanbul Yolu ve Ankara Bulvarı aksı arası ile genellikle düz arsa yapısı sayesinde AOÇ'nin Etimesgut'a dek uzanan arazilerinde araştırma amaçlı tarım yapımı olanağını kente sunmaktadır.

AOÇ'nin Ankara içerisinde makro ölçekte *orman çiftliği* olarak taşıdığı mekansal potansiyeli 21. yüzyılda Ankara için kente özgü tarihsel bir özelliktir. *Orman çiftliği*, AOÇ'nin kuruluşundan gelen kavramsal zeminde kentte hem üretim alanı hem de orman olma özelliğine sahiptir. Özellikle Ankara Çayı aksı boyunca uzanan alüvyon bakımından zengin toprak yapısı eskiden üretildiği gibi meyve ağaçlarının büyüyebileceği lineer bir aks olarak Ankara'nın doğu-batı aksında yer almaktadır. AOÇ'nin merkezi alanının kuzeyinde yer alan bor yönünden zengin toprakları akasya ve karaçam ormanı yetiştirmeye

olanaklıdır. AOÇ Merkez alanı içerisinde de yer alan karaçam ormanlarının da dahil olduğu kuzey bölgesinde Karadeniz Havuzu'nun yer aldığı alandaki yeşil doku batıya doğru engebeli AOÇ arazileri boyunca devam edecek mekansal bir ormanlaştırmaya uygun bir fiziki coğrafyaya sahiptir. Orman olarak geliştirilmesi önerilen aksın batı ucunda yer alan askeri alanlar da AOÇ Ormanı ile birlikte davranacak fiziksel konumdadırlar. Sabancı Bulvarı ile Ankara Bulvarının sınır oldukları AOÇ Ormanı Eskişehir Yolu aksındaki metro hattı ile İstanbul Yolu arasındaki metro hattı ve ikisinin arasında konumlanan tren yolunun lineerliklerini keserek düşeyde AOÇ içerisinde otomobil ulaşımının dışında toplu taşımayı sağlayacak potansiyelleri taşımaktadırlar.

AOÇ'nin Ankara ile açık ve kamusal alanları aracılığıyla kuracağı kamusal ilişkisi Ankara'nın son yıllarda ağırlıklı olarak AVM alanları üzerine yoğunlaşan kamusal mekanları dışında olanaklar sağlamaktadır. Kentin bir yığılma olarak tanımlandığı ve bu yığılmanın gündelik hayatta kurgulanan ritimler aracılığıyla sağlandığı 21. Yüzyılda AOÇ ile Ankara'nın mimari programları aracılığıyla sağlayabileceği potansiyel ilişkiler sistemi yığılmanın tanımını belirlemektedir.

AOÇ'nin kamusal alanlarının tarihsel süreçte Ankara kenti ile ilişkisinin zayıflamasındaki en önemli nedenlerinden biri Ankara'nın kamusal ulaşım planlamasında AOÇ ile ilişkilerin gözardı edilmiş olmasıdır. Ankara için hazırlanan ve AOÇ'nin batıya doğru uzayan arazileri ile paralel olarak ilerleyen Çayyolu ve Batıkent metro hatlarında AOÇ tarihi çekirdek alanı ile ilişkilenen ring otobüs bağlarının kurgulanmamış olması AOÇ merkezi alanının kentle olan ilişkisini ağırlıklı olarak özel araçla sağlanabilmesini beraberinde getirmiştir. 2003 yılından sonra bir müddet kapatılan banliyö treninin AOÇ durağı 2016 yılında açılmış, Tren yolu durağının kapatıldığı süreçte AOÇ'nin kentle toplu taşıma ilişkisi kesilmiştir. Aynı şekilde İstanbul ve Eskişehir yoluna paralel uzayan metro hatları da AOÇ'nin kamusal alanları ile kolay ilişkilene imkanı sunmaktadırlar. Ankara ile güçlü toplu taşıma potansiyelleri AOÇ'nin Ankara için kamusal alan dışında açık alan sorununu da çözüm olacaktır.

Ankara'nın açık alan kullanımı konusunda özellikle 1990'lardan sonra değişen kültürü, AOÇ alanının açık alanlarının tekrar kent ile bütünleşmesi ile sağlanacak biçimde dönüşme imkanı sunmaktadır. Bunun en büyük kanıtı 2014 yılı Ocak ayında Eskişehir yolunda ve kentin birçok alanında sergilenen afişler olmuştur. Afişlerde Ankara'da gezilecek çok yer

var sloganı ile Kızılcahamam ve Ayaş ilçeleri doğal ve tarihi değerleri ile öne çıkarılmaktadır. Afişlerde ilgi çeken bir başka durum Kızılcahamam'a 50 dakika, Ayaş'a ise 35 dakikada ulaşılabilceği vurgusudur. AOÇ'nin Ankara'nın birçok bölgesinden yürüyerek ulaşılabilmesi Ankara'nın açık alan ihtiyacının giderilmesinde önemli bir coğrafik konuma sahiptir.

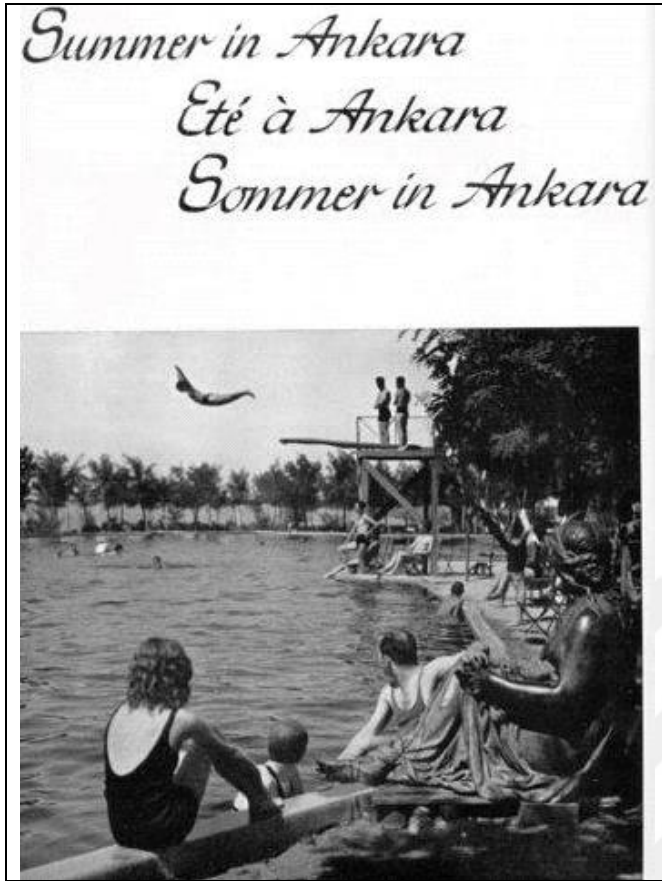
Resim 5.1. Ankara'da Ocak 2014 tarihinde reklam panoları (Aycı, 2014)

Kamusal alanlara sahip bir çiftlik olarak AOÇ Ankara için önemli mekansal potansiyeller barındırmaktadır. Türkiye'de ve Ankara'da özellikle sürekli olarak mekan tüketmeye dayalı bir kentsel büyüme ve gelişim söz konusudur. Benzer ideolojiler ve mekânların bir arada var olması kültürü yerel coğrafyada farklı gruplara ait farklı kamusalılıklar üretmektedir. Bu farklı kamusalılıklara üst orta sınıf ideolojisi olmadan bakmak önemlidir. Mimarlık ve planlama disiplinin ideal kent ve ideal mekan tartışmalarının bu bağlamda ideolojiler ve siyasetin hakimiyetinde geçersizleştirilmesi de önemli sorunsallar ortaya çıkarmaktadır. Bütün bu somut sorunlarla birlikte AOÇ arazilerinin tüketim odaklı mekânsal kullanımın dışında sahip olduğu tarihsel bir değeri vardır. Bu değer Ankara deyince ilk akla gelen alan olarak AOÇ'yi öne çıkarmaktadır. Başka bir deyişle AOÇ Ankara'nın sahip olduğu *kolektif bellek* içerisinde önemli bir yere ve anlama sahiptir. AOÇ'nin kuruluşunda yeni kurulan Cumhuriyet'in modernleşme projesinin önemli parçası olarak kurgulanan kamusal mekanları tarihsel süreçte azalarak da olsa kentle ve toplumla ilişkisini sürdürmüştür. Bu kamusal mekanlar toplumun bir araya geldiği önemli fonksiyonlarının yanı sıra kentte yıllar içerisinde kazanılacak tarihi derinlik sağlarlar. Ankara'nın ilk modern tarımsal çiftliği olan AOÇ Kurtuluş Savaşı sonrasındaki bağımsızlık mücadelesinin sembolüdür. AOÇ'nin tarihsel sürecinde yaşanan ortak kullanım alanların kaybı yalnızca fiziksel bir kayıp olmayıp tahrip edilen kolektif bellek

kentin kazanımı olan ortak hafızayı da yok etmektedir. Yeni anlamlar ve mekanlar var olanın üstüne inşa edilir. Mekansal ve zihinsel tarifle yeni bir hafıza inşa edilemez (Uludağ, Aycı, 2016). Türkiye’de kolektif belleğin inşasında modernleşme projesi eşik olmaktadır. AOÇ’nin üretim ve kamusal mekanları bu oluşumda tarihte önemli roller üstlenmiş olup geçmişi geleceğe taşıyan köprü görevi görmektedir.

Kurulan Cumhuriyetle birlikte öne çıkan birey kimliği AOÇ’nin kamusal mekanları olan Marmara ve Karadeniz yüzme havuzlarında, Marmara Bira Parkı’nda, halkın da katıldığı Marmara Gazinosunda yapılan konserlerde, Marmara Köşkü bahçesinde halkın da katıldığı kutlamalarında yeni bir kamusalılık yaratılmıştır. Erken Cumhuriyet Döneminde yaratılan bu kamusalılık kentin yüz yıllık hafızasının da mekanı olmuşlardır. İnönü döneminde açılan Hayvanat Bahçesi de uzun yıllar AOÇ’nin ve Ankara’nın hafıza mekanları olmuştur. Bu mekanlar taşıdıkları kamusal alan değerleri dışında Erken Cumhuriyet’in kültürel mücadelesinin de parçasıdır. 1960 yılına kadar bu kamusal mekanlar kentin önemli alanları olarak kullanılmaya devam etmişlerdir. 1960 yılındaki askeri darbe sonrasında Marmara Köşkü alanı Başbakanlığa devredilmiş, AOÇ’nin önemli kamusal mekan kullanımına sahip olan Marmara Havuzu, Marmara Gazinosu, 29 Ekim, 23 Nisan milli bayram kutlamaları vb. gibi kamusal kullanımlar devam etmemiştir. 1980 yılına gelindiğinde Karadeniz Havuzu’nun bulunduğu alanda açılan Devlet Mezarlığı yarışmasında Karadeniz Havuzu kullanımı kamuya kapatılmıştır. Kentin cumhuriyet hafızasını ve ritüellerini geleceğe taşıyacak olan kamusal kullanımları bu süreçte kaybedilmiştir.

2013 yılında AOÇ’nin Ankara için sembolü olan Hayvanat Bahçesinin, Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından temapark yapımı nedeniyle kapatılması sonucu önemli bir mekansal hafıza da kaybedilmiştir. Tüm Türkiye’nin hafızasına Ankara ile birlikte yerleşen tarihi Hayvanat Bahçesinin yeni açılan Temapark tasarımı da korunmaması, eskiyi yıkarak yeninin inşası, rant odaklı tüketim kültürünün sonucunda gerçekleşmiştir (Uludağ, Aycı, 2016).

Resim 5.2. Karadeniz havuzu yüzme aktiviteleri (La Turquie Kemaliste, 1940: 68)

Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün AOÇ alanında kullandığı alanlar da tarihsel olarak Ankara için küresel ve yerel anlamda değer taşımaktadır. Söğütözü'nde yükselen yapılar arasında kalan Atatürk'ün kahve içme mekanı olan söğütlük-iğdelik alanı tarihin mekanlaştığı alanlardan biridir. Benzer biçimde Merkez Lokantasının sahip olduğu tarihsel değeri mekansal olarak taşıdığı hafıza değeri ile Ankara'ya katkı sağlamaktadır. AOÇ merkez alanının Ankara'nın açık ve dinlenme alanlarını içeren gündelik kullanımları, Ankara'nın önemli tarihsel kimliğini ve kolektif belleğini barındırmaktadır. *Hafızanın taşıyıcısı, bireyler, toplum ve zaman olduğu kadar mekandır da... Kent mekanı bireylere ait mekansal pratikler ve taşıdığı anlamlar bağlamında toplumsal bellekte yerini alır. Bu değerler toplumu bir arada tutan, paylaşıldıkça yeniden hatırlanan, yeniden düzenlenen ve yerleşen hatıralardır* (Uludağ, Aycı, 2016). AOÇ'nin Ankara için sahip olduğu mekansal hafızası (tarihi mekanları, üretim mekanları ve kamusal alanları) ile kente kimlik katan kolektif bellek mekanlarına sahiptir. Bu bellek mekanları açık alan olmanın yanında ayrıca AOÇ'de Ankara'ya kimlik katan kültür mekanlarıdır.

AOÇ yığılmanın yarattığı bölgelerin ortasında kalan arazileri ile Ankara içinde bugün (2017) büyük bir yere sahiptir. Sahip olduğu bu konum AOÇ'yi kentin ortasındaki açık alan olarak birçok noktadan kenti bağlayacak aynı zamanda sahip olduğu doğasıyla koparacak dönüştürücü bir *megaform*¹ dur. AOÇ'nin Ankara için gelecekteki anlamı sahip olduğu kolektif bellek mekanları, açık alan değeri, kenti ayıran ve birleştiren altyapı potansiyeli, vadi tabanı boyunca ilerleyen ekosistemi, kente yakın/ uzak karakteri ile Ankara'nın dönüştürücü mekansal potansiyeline sahiptir. AOÇ 21. yüzyıl için sahip olduğu mekansal potansiyellerle Ankara için tasarlanmanın mekansal aracıdır.

Küresel coğrafyada sanayi toplumundan bilgi toplumuna, fordist üretimden (kapitalist standart üretim) esnek üretime, ulus devletler dünyasından küresel bir dünyaya, modernist zihniyetler dünyasından post-modernist bir zihniyet dünyasına geçiş yaşanırken ülkelerin yerleşme yapıları da dönüşmektedir. Eski tek merkezli metropoliten kentler, çok merkezli kentsel bölgelere dönüşmektedir (Tekeli, 2016, 169). Tarihsel süreçte, Türkiye'nin yerel coğrafyasında iktidar ilişkileri, bunların iktidarı ele geçirme biçimleri, üretici sınıfın siyasal mücadelenin sonucunu etkileyecek bir güçte olmaması. AOÇ'nin idari yapısı bürokrasinin (başka bir deyişle bürokrasiye hakim olan siyasal yapının) hakimiyetinde yönetilmesine neden olmuştur.

Kuruluş aşamasından 1950 yılına kadar AOÇ'daki üretim ekonomik zincirin önemli bir parçası olmuştur. Küresel coğrafi tarihsel nedenlerle AOÇ'daki tarımsal üretim zamanla nostaljik bir eyleme dönmüştür. Ankara'nın AOÇ'a yaptığı büyüme talebinin baskısı AOÇ'da mekan kaybına neden olmuştur. AOÇ'nin mekansal dönüşümünü yalnızca kuruluş dönemindeki modernist felsefe veya 2006 sonrasında yaşanan siyasi mücadelenin bir parçası haline gelmesi üzerinden okumak yeterli olmamaktadır. İdari ve üretim yapısının dönüşmesinin altında yatan küresel ve yerel coğrafi tarihsel etkiler AOÇ'nin mekansal yapısının dönüşümünü deşifre etmemizi sağlamaktadır. Başka bir deyişle AOÇ'u Ankara içerisinde potansiyel bir üretim alanı, açık alan olarak tartışmak için öncelikli olarak idari ve üretim yapısını 21. yüzyılın ilk çeyreğinde küresel ve yerel coğrafyasına oturtmak gerekir.

¹ *Megaform* kavramı Frampton tarafından kentlerin yoğunluklarına çözüm olarak geliştirilmiş bir mekansal çerçeve sunmaktadır. *Megaform*, yatay karakterli, strüktürel ve mekanik hecelere ayrılmayan kompleks, var olan peyzajı yansıtan, topoğrafya ile işbirliği yapan, hibrit programlara sahiptir (Frampton, 1999).

Küresel coğrafyada yaşanan sürdürülebilirlik ile ilgili sorunların beraberinde öne çıkan üretim kavramı ile AOÇ Ankara için mekansal anlamda önemli bir potansiyele sahip olmaktadır. Kent için makro anlamda AOÇ, orman çiftliği kavramsallaştırması, ormanlaşma, merkez araştırma havzası ve üretme gibi önemli kavramsal zenginliğe sahiptir. Bu kavramsal ve fiziksel zenginliğiyle AOÇ mekansal olarak potansiyel bir alan olmaktadır. Küresel coğrafyada önemli bir yere sahip olan üretim kavramı, kentsel tarım, kente zararı olmayan sanayi yapılarının AOÇ alanındaki varlığı, yeme-içme arkeolojisi ve endüstriyel arkeoloji AOÇ'nin kentsel anlamda taşıdığı mekansal değerlerdir. Fakat bu potansiyelin siyasi mücadele, toplumsal kutuplaşma ile Ankara'ya sunacağı mekansal zenginlikte ve politikalarda karşılık bulamamaktadır. Mekanı potansiyelleri ile buluşturacak olan, toplumun siyasi mücadelenin bir parçası olmasından çok, üretim-açık alan vb. gibi kavramların öne çıkması gerekmektedir. Toplumun zihninde üretim vb. gibi yerel çıkarları yerleştirme sorunu, İlhan Tekeli'nin *Kent Üzerine Konuşmanın Değişik Yollarını Tartışabilmenin Değişikliği* tartışmasında önem kazandırmaktadır. Kentle ilgilenen meslek gruplarının AOÇ vb. gibi kamuya mal olmuş mekanlarla ilgili çalışmalarda, ifadelerde “yaratıcı” bir vizyon samimi bir arayışın dışında, siyasal parti yandaşlığından kaynaklanan yüzeysel değerlendirmeler yerine Türkiye gibi kentlerinde en alt tabaka ile en üst tabaka arasında çok katmanlı bir yelpazeyi nasıl kapsayacağı problemi ve bu problem doğrultusunda gelecek araştırmacıların mekana ilişkin söylemlerini nasıl kurgulayacağı problemi (Tekeli, 2016, 169-170) önem kazanmaktadır. Bu arayış, kent ve kent sorunları ile ilgili konularda, siyasetin ötekileştirici özelliğinden, kentlilerin aralarındaki konuşmaya, oydaşmaya dayanan, katılımcı çözümlerin gelişmesine olanak sağlamakla AOÇ'nin mekansal potansiyeli kentte karşılığını bulacaktır. 21. yüzyılda nesnelerin ve insanların yığıldığı bir yer olarak tanımlanan kentte insanların ilişkileri, sosyal sermaye üretmenin, birlikte iş yapma kapasitesinin yükseldiği bir yer olma potansiyeline sahiptir. AOÇ ile ilgili mekansal potansiyelleri siyasetin ve ideolojilerin parçası olmaktan çıkararak kolektif bir alan haline getirme sorunsalı AOÇ'nin mekansal potansiyellerini tartışmak için gelecek araştırmalar açısından önemli bir problem alanı oluşturmaktadır.

Çizelge 5. 1. 21. Yüzyılda AOÇ'nin potansiyel yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamı

Yönetim		Kooperatifler (Farklı aktörlerin bir araya gelmesi)
Üretim		Üretim kavramının kente AOÇ aracılığıyla geri dönüşü
Mekan		
	Makro (Plan)	Megaform
	Mikro (Mimari Program)	Kamusal açık alan
	Anlam	Kültürel ekosistem alanı

6. SONUÇ

Mimarlık, yaşanan yerle mekânsal ve sosyal olarak insanların ilişkilenmesini sağlayan bir disiplindir. AOÇ'nin bu disiplin çerçevesinde tarihinin yazılması, doğal çevreyi, kentsel çevreyi, ekolojiyi ve insan yaşantısını kapsar. Modern dünyada kent piyasa mekanizmasının etkisiyle oluşan ve dönüşen bir alandır. Bu dönüşüm sanayi, konut, çalışma alanları, ticaret ve rekreasyon alanları ile bu alanları birbirine bağlayan altyapı sistemlerinin ilişkilenme biçimleri ile oluşur ve değişir. AOÇ alanı ise kuruluşu ve dönüşümü itibarıyla bu tanıma uymaz. AOÇ'de piyasa mekanizması işlememektedir.

Çok güçlü bir vizyon sonucu ayrıcalıklı ve örnek bir alan olarak kurgulanan AOÇ'nin mekansal dönüşümünde kuruluşundan gelen yönetim ve üretim yapısı belirleyici rol oynamıştır. Bu nedenle tezde AOÇ'nin değişen mekansal ve sosyal yapısı, küresel ve yerel *coğrafi-tarihsel* etkileri deşifre ederek incelenmiştir. Sonuçta bu tez, AOÇ'nin Ankara için anlamını coğrafi-tarihsel bir okuma ile yeniden inşa etmektedir. Değişen küresel ve yerel koşullar AOÇ'nin yönetim-üretim politikası ve mekânsal yapısını etkilemiştir. Tezde ele alınan dönemler ise küresel ve yerel coğrafyada gerçekleşen kırılma noktalarına karşılık gelmektedir.¹ AOÇ'nin kaderini belirleyen tarihsel kırılma noktaları onun mekansal yapısını da etkileyen iktisadi ve siyasi gelişmelerin sonucu olarak gerçekleşmiştir.

Küresel gelişmeler her yerel coğrafyada aynı zamanda ve aynı etkiyle gerçekleşmez. Türkiye'nin modernleşme projesinin önemli bir parçası olan AOÇ, Atatürk'ün Anadolu Coğrafyası'na özgü kurguladığı bir projedir. Bu çalışmada 1925-2017 yılları arasındaki süreçte AOÇ'nin tarihinde belirleyici olan üç zaman dilimi ele alınmıştır. 1925-1950 yılları arasındaki ilk dönemde AOÇ, devletçi yaklaşımın parçası olarak yönetilmiş ve tarımın ekonomideki önemli rolünün de etkisiyle mekansal anlamda öncelikli bir alan olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde ise tüm siyasi değişimlerin yanı sıra Türkiye'nin iktisadi politikasında da radikal bir dönüşüm yaşanmıştır.² Bu dönüşümün etkisi ise ağırlıklı olarak 1950 yılından sonra görülmüştür. 1950 sonrasında tüm dünya ile birlikte

¹ Tarihsel süreçte gerçekleşen olayların etkileri çoğu zaman tam olarak meydana geldikleri dönemde görülmez. Örneğin AOÇ'yi en çok etkileyen olaylardan biri II. Dünya Savaşı olmuştur. Tüm dünya ile birlikte savaşın Türkiye'de etkisi görülmüştür. Fakat savaşın Türkiye'ye etkinin tarihsel bir kırılmaya dönüşmesi beş yıl sonra hissedilmiştir. Tezde ele alınan dönemlerin tarihsel olarak AOÇ'ye etkileri dönemler arasında geçirgindirler.

² Detaylı tartışma için bkz. Bölüm 2 ve Bölüm 3.

Türkiye’de de etkisi görülen serbest piyasa ekonomisinin yarattığı koşullarda mekansal anlamda Ankara’nın yerini sanayileşmenin etkisiyle liman kentleri almıştır. Bu nedenle 1950-2006 yılları, AOÇ’nin mekansal yapısının değişiminde ikinci tarihsel aralık olmuştur. Bu değişim AOÇ’nin Ankara ile birlikte kaderini önemli ölçüde belirlemiştir. 1950 yılında çıkan 5659 sayılı yasa ile AOÇ, Atatürk’ün diğer çiftliklerinden ayrı bir müdürlük olarak yönetilmeye başlanmış olup; bu yıl AOÇ’nin *devlet çiftlikleri* sisteminden koptuğu tarih olmuştur. 2006 yılına kadar geçerli olan bu yasa ile AOÇ’den arazi satışının yetkisi TBMM’ye verilmiş, 2006 yılında çıkan 5524 sayılı yasa ile AOÇ’de plan yapma yetkisini yerel yönetimlerin kararına açan bir adım atılmıştır. AOÇ’nin tarihinde yaşanan mekansal dönüşümler, yönetiminde yaşanan değişimlerle birlikte biçimlenmiştir.^{1 2} Kurulduğu 1925 yılından 2017 yılına dek AOÇ’nin yönetim, üretim ve mekansal yapısındaki değişim bu üç ana tarihsel aralıklarda gerçekleşen coğrafi-tarihsel etkilerle dönüşmüştür.

Yönetim Yapısı

AOÇ’nin yönetim yapısında ilk dönemde (1925-1938) Atatürk’ün *tek iradesi* kurucu lider olarak etkili olmuştur. Atatürk, AOÇ’yi ve sahip olduğu diğer çiftlikleri modern bir ülke kurmak amacı ile bütüncül bir proje olarak yönetmiş, AOÇ’nin idaresinde, bireysel olarak (çiftliğin tarımsal çalışmalarında) yer almış, AOÇ’yi devletin iktisadi politikasının bir parçası ve modern üretimin (tarım/sanayi) mekanı olarak yönetmiştir. Başka bir deyişle AOÇ, o dönemde toplum nüfusunun büyük çoğunluğunun gelir kaynağı olan tarımsal üretime ilişkin örnek bir modern tarım ve araştırma alanı olarak kurgulanmış olup öncelikli politika ile yönetilmiştir.

¹ 1925-1950 yılları arasında AOÇ’nin mekansal yapısında devlet iradesi ve modernleşme projesi motivasyonu belirleyici olmuştur. 1950-2006 yılları arasında ise meclis başka bir deyişle merkezi otorite etkili olmuştur. Son dönem olan 2006-2016 yılları arasında (bu tarihlerde Türkiye’de etkili olan otoriter ve popülist siyaset) ise AOÇ’nin yönetiminde yerel yönetimin etkisi yasalar düzeyinde belirleyici iken, mekansal anlamda merkezi yönetimin etkili olduğu, merkez-yerel karması bir yönetim biçimi konusu olduğu görülmüştür. Bu bağlamda AOÇ’nin üretim ve mekansal yapısındaki dönüşümü tarihsel süreçteki yönetim yapısındaki değişimle birlikte anlamlı bir çerçeve sunduğu görülmüştür.

² 1925-1950 yılları arasında AOÇ’nin mekansal yapısında devlet iradesi ve proje anlayışı belirleyici olmuştur. 1950-2006 yılları arasında ise meclis başka bir deyişle merkezi otorite etkili olmuştur. Son dönem olan 2006-2016 yılları arasında ise AOÇ’nin yönetiminde yerel yönetimin etkisi yasalar düzeyinde belirleyici iken, mekansal anlamda merkezi yönetimin etkili olduğu, merkez-yerel karması bir yönetim biçimi konusu olduğu görülmüştür. Bu bağlamda AOÇ’nin üretim ve mekansal yapısındaki dönüşümü tarihsel süreçteki yönetim yapısındaki değişimle birlikte anlamlı bir çerçeve sunduğu görülmüştür.

Atatürk'ün ölümünden önce İnönü, AOÇ ile birlikte Atatürk'ün sahip olduğu diğer çiftliklerini hazineye devretmesini önermiştir (Tekeli, 2015).¹ Böylece AOÇ'nin Atatürk'ün çiftlikleri sistemi ile bir bütün olarak yönetilmesi devam etmiştir. Atatürk AOÇ'yi 11 Temmuz 1937 yılında hazineye devretmiş, 1 Ocak 1938'de çıkan 3308 sayılı kanunla, Atatürk'ün çiftliklerini işletmek üzere Devlet Ziraat İşletmeleri kurulmuştur. AOÇ'nin 1948 yılına kadar yönetimi Atatürk'ün hazineye devrettiği diğer çiftlikleri ile birlikte Devlet Ziraat İşletmeleri bünyesinde bütüncül bir politika ile gerçekleştirilmiştir. Atatürk'ün 1938 yılında ölümü öncesinde kurulan bu sistem AOÇ'nin, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sürecinde de bütüncül bir politika ile *devlet iradesiyle* yönetilmesini sağlamıştır.

İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sürecinde etkili olan II. Dünya Savaşı koşullarında AOÇ'nin Atatürk'ten miras kalan diğer çiftliklerle birlikte yönetilmesi bütüncül bir tarım politikasının da gerçekleşmesini olanaklı kılmıştır. Savaş bittiğinde de İnönü, dünyanın yeni bir düzene geçtiğini fark ederek, savaşın galip taraflarının etkisiyle oluşan bu düzene uyum sağlayacağını açıklamış ve çok partili sisteme geçmiştir (Ahmad, 2014/2006). 1945 yılında ilk çok partili sistemle seçime gidilmesine rağmen siyasi alandaki değişim 1950 yılındaki seçimle gerçekleşmiştir.

Türkiye'de 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidarından önce, İnönü yönetimindeki iktidar tarafından Nisan 1950 tarihinde AOÇ'nin Atatürk'ün diğer çiftliklerden ayrı bir müdürlük olarak yönetilmesini sağlayan 5659 sayılı yasa çıkmıştır. İnönü döneminde AOÇ'nin yönetim yapısında belirleyici olan 3308 (1937) ve 5659 (1950) sayılı yasaların çıkmış olması, AOÇ'nin tek irade'den devlet iradesine ve 1950 sonrası Tarım Bakanlığı ve TBMM'ye bağlı müstakil müdürlük olarak yönetilmesinde İnönü'nün etkisinin göstergesidir. AOÇ'nin 1950 yılında müstakil müdürlük olarak yönetilmesinin yanında Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ile değişen üretim politikası da AOÇ'nin yönetim yapısında belirleyici olmuştur. AOÇ bu dönemde de *Tarım Bakanlığı ve TBMM'ye* bağlı müstakil bir müdürlük olarak yönetilmiştir. 1960-1980 yılları arasında AOÇ'nin

¹ AOÇ'nin hazineye devri konusunda İnönü'nün önerisi farklı bakış açıları ile değerlendirilmektedir. İlhan Tekeli, AOÇ'nin hazineye devri konusunu İnönü ve Atatürk arasında fikir ayrılığı olduğunu belirtmiştir (Tekeli, 2015). AOÇ'nin o dönemde devletin çiftliklerinden biri olarak tartışma konusu olduğunu göstermiştir. Ali Cengizkan, AOÇ'nin devlet bütçesine iktisadi anlamda katkısının tartışma konusu olduğunu ve İnönü'nün Atatürk'e bir faninin ölmeden önce devlet yararına kullandığı mallarını kamuya hediye etmesi yönünde öneride bulunduğunu belirtmektedir (Cengizkan, 2017). İnönü AOÇ'nin devrini iktisadi amaçlı bir telkin olarak mı yoksa modern yönetim anlamında çağın ruhunu yakalama amacıyla mı önermiştir sorusunu gündeme getirmektedir.

yönetiminde 5659 sayılı yasa geçerli olmuş fakat 1960 yılındaki askeri darbe sonrası idari kararlarda *askeri iradenin* etkisi görülmüştür. Bu etki 1980 yılındaki ekonomi politikalarındaki kırılmaya kadar devam etmiştir. Özelleştirmeyi beraberinde getiren bu kırılma noktası AOÇ'nin yönetimini 1980-2006 yılları arasında tekrar *Tarım Bakanlığı ve TBMM'nin* etkili olduğu bir sürece çevirmiştir. 2006 yılında çıkan 5524 sayılı yasa sonrasında ise AOÇ'nin yönetiminde *yerel yönetim/merkezi yönetim* in etkisi hakim olmuş ve etki AOÇ'nin üretim ve mekansal yapısındaki değişimin de belirleyicisi olmuştur.

AOÇ'nin tarihsel süreçte yönetim anlayışı üç ana karaktere sahip olmuştur. İlk dönemdeki bütüncül (1925-1950) yönetim anlayışı AOÇ'nin üretim ve mekansal yapısına yansımış kentle güçlü mekansal ilişki kurmasını sağlamıştır. 1950-2006 arasında yönetim anlayışının değişken yapısı AOÇ'nin kentin değişen koşullarına karşı tavır alamamasına neden olmuştur. Son dönemdeki (2006-2017) karma idari (yerel yönetim/merkezi yönetim) karakteri ise makroformda AOÇ'nin mekansal yapısının parçalanmasına neden olmuştur. Tarihsel süreçteki yönetim mekan ilişkisi göstermektedir ki AOÇ'nin idaresinde bütüncül anlayış gereklidir. Fakat bu bütüncül anlayışın içerisinde farklı aktörlerin iradelerinin de yansımaya ihtiyacı vardır. Başka bir deyişle farklı aktörleri bir araya getiren bir yönetim biçimi geliştirilmelidir. Bu yönetim biçimi geçmişte de yaygın olan kooperatiflerle bir araya gelen farklı aktörlerden (üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, tarım üreticileri, sanayi üreticileri gibi) oluşmalıdır.

Üretim Yapısı

AOÇ, yeni kurulan Cumhuriyetin iktisadi ve mekânsal modernleşme zincirinin önemli bir parçası olarak hem yeni bir başlangıç hem de geçmişle bağları olan bir girişimdir. Atatürk'ün AOÇ kararı Osmanlı'da, 17. yüzyılda, Avrupa'da yükselen kapitalist sisteme ayak uydurmak üzere geliştirilen *çiftlikler* sistemine dayanmaktadır. 1923 yılında kurulan Cumhuriyet, Osmanlı'nın yıkılmasının ekonomik sorunlarla ilişkisinin bilinciyle iktisadi politikalara ağırlık vermiştir. Kurtuluş Savaşı'nda yer alan kadro, Cumhuriyet'in kuruluşundan önce, Şubat ve Mart 1923'te ekonomik konuları tartışmak üzere İzmir İktisat Kongresi'ni düzenlemiştir. Atatürk devlet çiftlikleri projesini bu kongrede önermiş fakat muhalif görüşlerle karşılaşmış, bu yüzden 1925 yılında devlet çiftlikleri projesini kendi kişisel girişimi olarak başlatmıştır.

Cumhuriyet'in pozitivist bilim anlayışı tarımsal alanda da rasyonel düşüncenin hakimiyetini sağlamıştır. Atatürk'ün 1928 yılında Halkalı Ziraat Mektebini kapatması ve ziraatçıların eğitim almak için Amerika'ya göndermesi de tarımda bilimselliğin gelişmesi için atılmış önemli bir adımdır. Ziraat alanında Amerika'ya eğitim almak için gidenlerden biri de AOÇ Müdürlüğü de yapan Numan Kırac'tır. AOÇ'nin yönetiminde tarımda uluslar arası eğitime katılan bir ziraatçinin yer alması devletin tarımsal politikalarında bilimsel arayışın ve AOÇ'ye verilen öneminin göstergesi olmuştur. AOÇ'nin, tarımda bilimsel yaklaşım politikasının bir parçası olması Türkiye çapında sahip olduğu *eğitici-öğretici* misyonu ile gerçekleşmiştir.¹ AOÇ'nin tarımsal anlamda bir diğer önemi deneme tarlalarına sahip olmasıdır. Türkiye'nin iklim ve toprak çeşitliliğinin değerlendirilmesi için sahip olduğu tarımsal araştırmalar ve denemeler AOÇ arazilerinde yapılmıştır. 1928 yılında yaşanan büyük kuraklık da bu dönemde kuru tarıma yönelik olarak AOÇ'nin de dahil olduğu deneme tarlalarını ülke düzeyinde önemli hale getirmiştir.

Erken Cumhuriyet dönemi ideolojik anlamda Osmanlı Devleti'nden kesin bir kopuşa işaret ederken, iktisadi anlamda 1923-1929 arası dönem süreklilik arz etmektedir² AOÇ'nin Atatürk tarafından çiftlik olarak kurgulanması da bu sürekliliğin göstergesi olmuştur. 1929 yılında meydana gelen Dünya Buhranı sonrasında Türkiye'de *Korumacı Devletçi Sanayileşme* dönemi (1930-1939) başlamıştır. Bu dönemde AOÇ arazilerinin içerisinde geçen demiryolu hattı ile Ankara için AOÇ arazileri devletçi sanayileşmenin mekanı olarak öne çıkmıştır. AOÇ'nin yer seçiminde de etkili olan demiryolu, karayolunun gelişmediği bu dönemde Ankara'yı yerel ve küresel coğrafyalarla bağlamış, AOÇ'nin ve Ankara'nın dışı açılan kapısı görevini üstlenmiştir.

Atatürk döneminde AOÇ alanındaki sanayi girişimleri iki dünya savaşı arasında yaygınlaşan *milli müdafaa ekonomisinin* gerektirdiği savaş koşullarında kendine yetebilen üretimi sağlamak anlamını taşımaktadır. İki dünya savaşı arasında ülkeler ekonomilerini savaş gerçeğine göre geliştirmişlerdir. AOÇ'de, Atatürk döneminde inşa edilen yoğurt ve süt fabrikaları toplumun temel gıda ihtiyacını karşılamak üzere gerçekleştirilmiş

¹Tezde AOÇ'nin 1925-1938 yılları arasındaki tarımsal alandaki eğitici-öğretici misyonu topluma şu alanlarda sunduğu hizmetlerle açıklanmıştır: AOÇ'de köylü çocukların tarımsal alanda eğitim görmeleri, Ziraat Fakültesi'ne girecek öğrenciler için "çiftlik"te staj yapma zorunluluğu getirilmesi, tarımda makineleşmeyle köylü kesimin eğitilmesi ile AOÇ tarım alanında eğitici ve öğretici bir misyona sahip olmuştur.

² Detaylı tartışma için bakınız Bölüm 2.2. İki Dünya Savaşı Arasında AOÇ'de Modern Tarım ve Sanayi.

yatırımlardır.¹ Atatürk döneminde, AOÇ alanında alınan diğer savunma sanayi kararları da savaş sırasında milli müdafaa ekonomisinin gerektirdiği savunma sanayinin üretimini gerçekleştirmişlerdir. Atatürk döneminde AOÇ'nin tarım ve sanayi üretimi modern bir ülke kurmanın en önemli gereklerinden biri olan *modern tarım ve sanayi* alanı olarak illev görmüştür.

1938-1950 yılları arasında Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın yarattığı koşullar belirleyici olmuştur.² Üretim açısından AOÇ'de bu dönemde Atatürk dönemindeki örnek tarım ve sanayinin yerini savaş koşullarındaki üretim gerekliliği almıştır. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı, Orta Doğu ve Avrupa Coğrafyası arasında yer alan, yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'ni de etkilemiştir. AOÇ'nin devletçi bir politika ile kurgulanan yönetim yapısı, II. Dünya Savaşı sonrası değişen iktidar ilişkilerinin etkilerine maruz kalmıştır.

Türkiye II. Dünya Savaşı'nın etkilerini özellikle toplumun gıda maddelerine erişimi konusunda yaşamış ve savaşa girmemesine rağmen, olası savaş halinde halkını ve ordusunu doyurma konusunda yeterli bir sistemi kurmak üzerine politika üretmiştir. Bu ortamda Türkiye'de üretim, savaşın olumsuz koşullarına önlem olarak belirlenmiştir. Savaş sırasında AOÇ'nin de içerisinde bulunduğu devlet üretme çiftliklerinin toplam hububat üretimi, Türkiye'deki toplam üretiminin yarısı kadardır³. Devlet çiftlikleri savaş sürecinde ülkenin hububat sıkıntısını hafifletmiş, savaş sırasında toplumun gıda ihtiyacını karşılamaya yönelik önemli rol oynamıştır.⁴ AOÇ merkez bölgesinde yer alan lojmanlardan biri Devlet Üretim Çiftlikleri'nin yönetim merkezi olarak kullanılmıştır. Başka bir deyişle II. Dünya Savaşı'nın olumsuz koşullarına önlem olarak AOÇ, kentin çeperinde halkının gıda ihtiyacını karşılamak üzere üretim politikaları geliştirilen devlet çiftlikleri sisteminin bir parçası olarak *savunma amaçlı üretim* alanı olmuştur.

¹ Süt ve yoğurt fabrikasından oluşan sanayi ile silah sanayisinin savunma sanayi alanı içerisinde ele alınmaları çok farklı üretim alanları olsalar da savaş sırasında birbirlerini tamamlayıcı işlev görmüşlerdir. Denilebilir ki savaş sırasında gıda sanayisi, silah üretiminin tamamlayıcısıdır. Öyle ki Atatürk, Egli'ye erken cumhuriyet döneminde Ankara'daki askeri kışlalardan birinde ekmek fabrikası inşa ettirmiştir (Cengizkan, 2017). Braudel'in Türk askeri düşük kalori ile (ekmek ve yoğurtla beslenerek) gıda ihtiyacını karşılamasıyla (Braudel, 1985/1979) Braudel Türk ordusunun güçlü bir ordu olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle bir ülkenin gıda sanayi savunma ekonomisinin en önemli bileşenlerinden biridir. Bu iki sanayi üretimi savaş sırasında tamamlayıcıdır.

² Savaş koşullarının etkisiyle Erken Cumhuriyet döneminde etkin olan AOÇ'nin modernleşme projesinin parçası olarak eğitici mekan olması İnönü döneminin öncelikli yönetim anlayışında yer al(a)mamıştır.

³ Toplam üretim 300 ton, devlet çiftliklerinin üretimi 150 ton.

⁴ Daha detaylı tartışma için bkz. İnönü dönemi *Üretim Yapısı*.

1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu süreç olmuştur. İktidarın Türkiye'de el değiştirmesinin yanı sıra 1950-1960 yılları arasında AOÇ coğrafyasının dönüşümünde en etkili olan unsur, II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünya ile eşzamanlı olarak Türkiye'de de ortaya çıkan serbest piyasa ekonomisi koşullarıdır. Dünyada baskın hale gelen Amerikan hegemonyası ve bu hegemonyanın Türkiye'ye dünya ile eşzamanlı olarak sağladığı hazır kaynaklar ülkede üretim kavramının içeriğini değiştirmiştir. Bu koşulların dönüştürdüğü devlet politikaları AOÇ'nin yönetiminde karşılık bulmamıştır. AOÇ bu dönemde, Nisan 1950'de çıkan 5659 sayılı yasa gereğince, Tarım Bakanlığı ve TBMM'nin iradesinin etkin olduğu bir düzende yönetilmiştir. AOÇ devlet iradesinin biçimlendirdiği bir anlayışla yönetilirken, tarımsal politika açısından bütüncül bir yaklaşımla değil, müdürlük olarak tekil bir yönetim anlayışıyla yönetilmiştir, AOÇ'nin tarımsal politik zincirden idari anlamda kopuşu ülkenin bu dönemdeki tarım politikası açısından da kırılma noktası olarak değerlendirilebilir.

AOÇ'nin Demokrat Parti iktidarında müstakil müdürlük olması ve ardından gelen serbest piyasa ekonomisi koşulları AOÇ'nin üretim politikasının devletçilik üzerine kurulan felsefesinin bağlamından çok farklı bir ortam yaratmıştır. Kapitalist bir düzeni *üretim*'in içeriğini değiştirmiş, özellikle tarımsal üretim bu değişiklikten etkilenmiştir.¹ Bu ortamda AOÇ'nin yönetimi ve üretimi çağın gereklerine göre biçimlenmemiş (özel yetkilerle serbest piyasa ekonomisiyle rekabet edecek kabiliyeti kazandırmak) eski yönetim alışkanlıklarının devamı niteliğinde ve Tarım Bakanlığı'nın belirleyici olduğu biçimde idare edilmiştir. Bu dönemde AOÇ'nin yönetiminde, Menderes kendinden önceki liderler gibi (Atatürk ve İnönü) AOÇ'nin idaresinde etkili olmamıştır. Kırsal kesime ilişkin politikaları ile öne çıkan Menderes'in tarım politikasında AOÇ ile ilgili özel bir girişimine rastlanılmamaktadır.

Menderes döneminin en önemli kırsal politikalarından biri karayolu ağırlıklı devlet politikasıdır. Köylere ulaşan yollar ve kırsal alanda traktör sahiplerinin artması tarımsal sınıf üzerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler kentte nüfus artışı, tarımda da üretim fazlası yaratmıştır. Sonuç olarak tarımda traktörün etkisiyle elde edilen üretim fazlası, depolama ihtiyacını karşılayan yapı ihtiyacı doğmuştur. Bu nedenle 1950-

¹ Makineleşmenin yaygınlaşması ile daha ucuza ve daha geniş alanlarda ürün elde etme amacı pazar için üretim yapan araçların artmasıyla köylünün kazancı azalmış aradaki fark arazıcılar için ranta dönüştür. Kapitalizm'in kırdan kente göç olgusu da bu dönüşümün sonucu olarak gerçekleşmiştir.

1960 arası dönemde, tarımsal ürün fazlasının depolandığı silo yapıları inşa edilmeye başlanmıştır.¹AOÇ alanında bu dönemde inşa edilen TMO silosu², AOÇ'yi Ankara ile üretim ve rekreasyon alanı olduğu kadar *depolama alanı olarak* da ilişkilendirmiştir. AOÇ'de Menderes döneminde tarımsal üretim geçmişten gelen alışkanlıkların devamı niteliğinde gerçekleşmiştir. AOÇ'nin sanayi yapısı ise bütüncül politikanın parçası olarak yönetilmemiştir. Bu dönemde AOÇ alanında Erken Cumhuriyet döneminde kurulan ve 1954 yılında yenilenen Çimento Fabrikası³ artan nüfus artışının gerektirdiği yapı ihtiyacını karşılamıştır. Çimento Fabrikası dışında 1954 yılında AOÇ'de açılan Gazi Fişek Fabrikası da bu döneme ait bir sanayi girişimidir. Tarımın milli gelirdeki payının azaldığı, sanayinin payının arttığı bu dönemde AOÇ'nin üretim politikası ülke genelinde yaşanan değişimden etkilenmiştir. AOÇ bu dönemde üretim politikasının önemli parçalarından biri olmaktan çok *üretim fonksiyonunun arazi ihtiyaçlarını karşılama alanına dönüşmüştür*.

1960 yılı ile başlayan süreçte ekonomik alanda bütüncül politika anlayışıyla beş yıllık sanayi planları hazırlanmış fakat bu kalkınma planlarında AOÇ'nin ve devlet çiftliklerinin rolü tanımlanmamıştır. Bu nedenle AOÇ'de üretim politikası geri planda kalmıştır. AOÇ'nin üretim yapısındaki politikasızlığın bir diğer nedeni askeri darbelerin sonrasında yaşanan siyasi belirsizliklerdir. Bu dönemde, ülkedeki iç karışıklık nedeniyle üretim kavramı gündem dışı kalmış ve tarımsal üretimin II. Dünya Savaşı sonrası yaşadığı gerileme bu dönemde de devam etmiştir. Tarımsal alanda, traktör sayısında ve ekilen dikilen alanlarda artış olmasına rağmen ekonomideki istikrarsızlık AOÇ'nin üretim yapısını da etkilemiştir. Küresel coğrafyanın değişen ekonomik yapısına AOÇ'nin üretim politikası eşlik edememiştir. AOÇ bu dönemde *geçmişten gelen üretim anlayışının devam ettiği alan* olmuştur.

24 Ocak kararları olarak anılan yeni ekonomi politikaları küresel coğrafya ile eşzamanlı olarak Türkiye'yi liberalizm kavramı ile tanıştırmıştır. Devletin yatırımlardan çekilmesi bir devlet girişimi olarak kurulmuş olan AOÇ için önemli bir kırılma noktası olmuştur. Ekonominin kötü gidişatı, yönetimleri, ekonomi politikalarında değişiklikler içeren

¹ Silo yapıları Menderes döneminde yaygınlaşmıştır. Silolar tarımsal alanda görülen traktör sayısındaki artışın yansıması olarak gelişen tarımsal ürün fazlasının devlet aracılığıyla satın alınıp depolandığı yapılardır. AOÇ'de de bu dönemde inşa edilen silo yapısı tarımsal depolama işlevinin 1950-1960 yılları arasında AOÇ alanında da sağlandığını göstermektedir.

² Silo yapıları tarımsal ürünün /ürün fazlasının uzun süre depolandığı yapılardır. Silolarda tarımsal ürünün işlenmesi gerçekleşmez.

³ Çimento fabrikaları insan sağlığına zararlı baca gazı salınımına neden olmakta, Batı Avrupa ülkelerindeki çimento fabrikaları devletlerin teşvik ve yönlendirmeleri ile Doğu Avrupa ülkelerine taşınmaktadır.

kararlar almaya zorlamıştır. 1980'li yıllarda Ankara'nın sarmalamaya başladığı AOÇ, liberal politikalar ve büyüyen Ankara ile yüzleştikçe, sahip olduğu alanlar kentsel büyümenin talepleri ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer yandan, liberalizmin getirdiği bir diğer kavram olan özelleştirme ile devlet gayrimenkullerini satma yoluna gitmiştir. 1980 yılına kadar devam eden bürokrasinin baskın iradesinden sonra devletin piyasa lehine ortamdaki çekilmesi AOÇ'nin kurumsal konumunu belirsizleştirmiştir. Neoliberalizmin getirisi olan özelleştirme olgusunun küresel anlamda gerektirdiği değişimlerin AOÇ yönetimine yansımaması AOÇ'nin fabrikalarında güncel teknolojik yeniliklerin gerçekleşmemesine neden olmuş, AOÇ *üretimin gelenek olarak devam ettiği alan* olmuştur.

AOÇ'nin üretim politikası ise tarihsel süreçte küresel ve yerel etkilerle gücünü kaybetmiştir. 21. yüzyılda küresel anlamda en önemli problemlerden biri olan ekolojik sorunların (iklim değişikliği) yarattığı (gıda, sağlık ve toplumsal) krizlerin çözümü için AOÇ'nin üretim politikasının yeniden düzenlenmesi gereklidir. AOÇ kuruluş dönemindeki kriz ortamının çıkış noktası olan üretim politikalarında olduğu gibi bugünün krizleri için de bir çıkış noktası olma potansiyeline sahiptir. Üretim alanları yeniden değerlendirilmelidir. AOÇ alanında kente zararı olmayan fabrikalar (süt, yoğurt fabrikası vb.) devlet tarafından teşvik edilmeli, zararlı fabrikalar ise (çimento fabrikası vb.) yine devletin teşvikiyle kent merkezlerinden uzaklaştırılmalı, AOÇ için endüstriyel arkeolojinin parçası olarak, müze alanlarına dönüştürülmelidir. AOÇ'de bugün arazilerin çok parçalanmasından dolayı hububat üretimi ve kentsel alana çok yaklaşmasından dolayı hayvancılık yapılması mümkün görünmemektedir. Fakat yönetimde yer alacak farklı alanlardan aktörlerle kentsel tarım alanları örgütlenmelidir. Bu alanlarda bostan, arıcılık vb. tarımsal üretim faaliyetleri gerçekleştirilmelidir. Ankara merkezindeki AOÇ alanı, Ankara çeperlerindeki tarımsal üretiminin de sergilendiği ve satışlarının yapıldığı alanlara sahip olmalıdır.

Üretimin 21. yüzyıldaki araştırmasının da merkezi olabilecek AOÇ, Ankara gibi üniversitelerin yoğunlukta olduğu bir şehirde, kentin ar-ge merkezi olarak kuruluş dönemindeki vizyoner ve gelişme odaklı kurumsal yapısı ile üretime katkı sağlayacak bir alandır. AOÇ'de mevcut yapıların yeniden işlevlendirilmesi ile üniversitelerin ortak ar-ge merkezi olacak mekanları içermelidir.

Mekansal yapısı

Kurulduğu Erken Cumhuriyet döneminde AOÇ üretim anlamında modernleşme projesinin önemli bir parçası olmasının yanında mekansal anlamda da çağdaş kamusal rekreasyon alanlarıyla örnek olmuştur. Bu dönemde modern başkent inşasının kırsal ve rekreasyonel yaşantıdaki mekanlarını barındıran AOÇ rekreatif kamusal alanları ile öne çıkmıştır. Bu dönemde AOÇ, başkent olarak kurgulanan Ankara'ya, merkezi yönetime yakın arazileri ile mekansal olarak, Atatürk'ün diğer çiftliklerinden farklılaşmış, bu farklılık AOÇ'nin modernist projenin parçası olan çağdaş mekanları ile Ankara coğrafyasında batıya doğru uzayan arazileri ile kentin büyüme eksenine işaret etmiştir. AOÇ'nin yer aldığı araziler Ankara'nın vadi tabanında yer almakta olup Ankara Çayı boyunca uzanan AOÇ arazileri, alüvyonlu toprak yapısına ve derin su seviyesine sahiptir. AOÇ'nin arazi seçimi dönemin koşulları dikkate alındığında rasyonel bir karar olmuştur.¹

AOÇ'nin modernleşme projesindeki önemli konumundan dolayı, Ankara için Jansen tarafından hazırlanan planlarda da yer bulmuştur. AOÇ, fiziksel olarak *kent merkezinden ayrı bir noktada konumlanmasına* rağmen tren yolunun AOÇ'de yer alan durağı ile kentten ve trenin ulaştığı diğer noktalardan AOÇ'ye çok sayıda kişinin ulaşmasını sağlamıştır. Fiziksel olarak kente uzak olmasına rağmen AOÇ'nin kamusal mekanları bu dönemde kentle güçlü bir kamusal ulaşım ağı ile bağlanmıştır. Bu dönemde çiftliğin, Cumhuriyet'in modernleşme projesinin hedeflediği modern üretimi ile kentle *modernist proje alanı* olarak ilişkilendirilen, çağdaş rekreasyon alanları ile kentli için eğitici ve öğretici bir temsiliyet mekânı olma değeri vardır. Bu temsiliyet AOÇ'nin yeni modern yaşam kalıplarını barındıran mekanları (Bira Parkı, Marmara ve Kardeniz Havuzları vb.) aracılığıyla gerçekleşmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın yarattığı iklimde, devlet çiftlikleri sistemi içerisinde yönetilen AOÇ'nin mekânsal yapısı ve kentle ilişkisinde savaş koşulları belirleyici olmuş, Türkiye'de de tüm dünya ile eşzamanlı olarak iktisadi konular ön plana çıkmıştır.

¹ AOÇ'nin arazi seçimi konusunda, mimarlık tarihi yazımında yer alan bilgi, AOÇ arazilerinin bataklık olduğu ve arazi seçiminin bu anlamda Ankara'nın en verimsiz topraklarında yer almasıdır (Atatürk Çiftlikleri, 1939). AOÇ arazilerinin Ankara'nın vadi tabanında verimli alüvyonlu topraklar üzerinde yer alması AOÇ'nin yer seçiminin Ankara'nın fiziki koşulları düşünüldüğünde rasyonel bir karar olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. AOÇ'nin kurulduğu arazilerde daha önceleri de *çiftlik*'lerin kurulu olması da bu düşüncüyü güçlendirmektedir. AOÇ'nin kurulduğu arazilerde bataklık olan bölümler ile ilgili iyileştirme çalışmaları olup, genel itibarı ile yer seçiminin rasyonel bir karar olması görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Ekonominin önceliğine rağmen II. Dünya Savaşı ikliminde eğitim, sağlık ve tarımsal alanda yenilikler yaşanmış, mekansal konular kentsel ölçekte geri planda kalmıştır.¹ AOÇ makro ölçekte 1938-1950 arası dönemde *kentin çeperinde* yer alırken, savaş sürecinde kentle mimari programları aracılığıyla kurduğu ilişki *ülke sathında savunma alanı* olması olmuştur. Savaş sürecinde AOÇ'nin içerisinde bulunduğu devlet çiftliklerinin bu dönemde hububat üretimi ülke üretiminin yarısı kadar olması ve devlet üretme çiftliklerinin merkezinin AOÇ'de yer alması, AOÇ'nin savaş sürecinde savunma amaçlı üretim anlamını kuvvetlendirmektedir.

Savunma amaçlı üretime yönelik mekanların dışında bu dönemde AOÇ'nin kentle kamusal alan ilişkisi Atatürk dönemindeki gündelik yaşam pratikleri ile süreklilik içerisinde. Atatürk dönemindeki Marmara Köşkü bahçesinde gerçekleşen milli bayram kutlamaları İnönü döneminde de devam etmiştir. Atatürk döneminde çiftlik hayvanlarının ziyaret edildiği alan 29 Ekim 1940 tarihinde Hayvanat Bahçesi olarak Ankara'nın gündelik yaşantısına dahil olmuştur. Savaş koşullarında kamusal alanların kullanımının sürekliliğine rağmen, AOÇ'nin kamusal mekanlarının kent için eğitici-öğretici misyonu İnönü döneminde devam etmemiştir. Buna rağmen 1925-1950 yılları arasında AOÇ Ankara için modernleşme ve devlet çiftlikleri politikasının parçası olarak bütüncül *bir proje mekanı* olmuştur.

1950-1960 arası dönemde mekansal açıdan AOÇ coğrafyasının dönüşümünde en etkili unsur, II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünya ile eşzamanlı olarak tarımla ilgili arayışlar ve araştırmaların gündem dışı kalması, sanayi yatırımlarının öne çıkmasıdır. Bu gelişmelere ek olarak kentlere göç olgusunun yarattığı hareket Ankara'nın bu dönemde batıya doğru hızla büyümesi ile sonuçlanmıştır. Bu süreçte AOÇ, Ankara için makro ölçekte büyüyen kentle birlikte parçalanana alana dönüşmüştür. AOÇ'nin kentle kurduğu ilişki ise bu dönemde mekansal sorunlara çözüm arayışı ile sınırlı kalmış, sanayi girişi vb. konular için mekân arayışı boyutuna indirgenmiştir. Bu döneme rastlayan Uygadin-Yücel Planı da nüfus artışının kentte yarattığı sorunlara çözüm aramaya yönelik olup bu

¹ II. Dünya Savaşı sürecinde mekansal konuların geri planda olması hiçbir gelişmenin olmadığı anlamına gelmez. Savaş sürecinde Gençlik Parkı'nın ve AOÇ'de Hayvanat Bahçesi'nin açılması bu durumun göstergesi olmuştur. Fakat bütün bu gelişmeler, Atatürk döneminin modernleşme projesinin kentleşme önerilerinin devamı niteliğinde olup yeni mekansal kararlar değildirler. Bu süreçte savaş girilmesine rağmen iktisadi, sağlık gibi konuların öncelikli olmuş mekansal konular geri planda kalmıştır. Tekeli ve İlkin'e göre Türkiye, *İkinci Dünya Savaşı'nda sıcak çatışmaya girmeden savaşın etkili aktörlerinden biri olmayı başarmış, yıkımdan korunmuş ama savaş ekonomisinin tüm zorluklarını ve toplumsal sorunlarını yaşamıştır* (Tekeli, İlkin, 2014).

planda AOÇ alanı büyüklüğüne rağmen göz ardı edilmiştir. Uybadin-Yücel Planında AOÇ alanı belediyenin öngördüğü olimpiyat projesinin gerçekleştirileceği bir alan olarak değerlendirilmiş, AOÇ bu dönemde plan kararlarında yerel yönetimin öngördüğü projelerin mekanı olmuştur. Kentte artan nüfus artışının konut ihtiyacına yönelik olarak bu dönemde ağırlıklı olarak AOÇ fabrikalarında çalışan işçilerin yaşayacağı Gazi Mahallesi de AOÇ'den verilen araziler üzerine kurulmuştur. 1950-1960 arası dönemde Ankara'nın kentsel konut, sanayi yapıları ile ilgili ihtiyaçları AOÇ alanı aracılığıyla giderilmiş, AOÇ'nin kent için anlamı gündelik yaşamda yer bulan rekreasyon alanları ile sınırlı kalmıştır.

1960 yılında hazırlanmaya başlayan beş yıllık sanayi planlarında, fiziksel çevre ile ilgili bütüncül kararlar alınmaması AOÇ'yi mekansal olarak etkilemiştir.¹ Batı yönünde büyüyen Ankara'nın fiziksel olarak kuşatmaya devam ettiği AOÇ, kentin batı yönünde büyüyen kentin çarptığı alana dönüşmüştür. Bunun yanında dönemin iradesi AOÇ'nin mekânsal yapısında önemli değişikliklere neden olmuştur. Devlet Mezarlığı mimari proje yarışması sonucu devlet mezarlığının inşa edilmiş olması önemli bir kamusal alan olan Karadeniz Havuzu'nun kamuya kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun dışında AOÇ'nin kentle ilişkisi, geçmişten gelen rekreasyonel kullanımların gündelik hayatta azalarak devam etmesi ile sürdürülmüştür.

1960-1980 arası dönemde yerel coğrafyada yaşanan iç karışıklıklar, sokağa çıkma yasakları vb. gibi gelişmeler ekonomiyi, toplumsal huzuru olumsuz etkilemiştir. AOÇ'nin kamusal kullanımları da bu ortamın yarattığı olumsuz havadan etkilenmiştir. Bu dönemde toplumun karşı karşıya kaldığı siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar, geleceğe dönük ve kamu yararına yönelik iktisadi ve mekânsal politikaları gündem dışı bırakmış AOÇ'nin kentle kamusal alan ilişkisi bu dönemde *sınırlanmıştır*. Kamusal alanlardaki kısıtlamalar AOÇ'nin kent için anlamının sınırlandırılmış rekreasyon alanına dönüşmesine neden olmuştur.

¹ Doğan Hasol bu dönemde fiziksel çevre ile ilgili kararların her ilde kurulan Nazım Bürolarla çözülmeye çalışıldığını belirtmiştir (Hasol, 2017). Ankara, İstanbul vb. gibi farklı kentlerin farklı yöntemlerle ele alınması yaklaşımı benimsenmesine karşın, bölgelere ait sorunlara bütüncül yerel çözüm arayışı doğmamıştır. AOÇ'nin Ankara içindeki konumunun ele alınışı da bu bağlamda Nazım Plan Bürolarının bütüncül olarak ele aldığı bir konu olmamıştır.

1980 sonrası dönemde neoliberal politikalarla devletin tarım ve sanayi alanındaki düzenleyici rolünün kalkması, büyüyen kent önündeki AOÇ alanı üzerinde kentsel baskı yaratmıştır. Nazım planında alınan kararlarla batı yönünde büyüyen Ankara, AOÇ'yi sarmalamış, AOÇ makro ölçekte *kentin basıncına direnen alana* dönüşmüştür. Bu baskı sonucu AOÇ bu dönemde *SİT alanı* ilan edilmiştir. SİT alanı ilan edilerek, AOÇ kentin büyüme talebi karşısındaki baskılara karşı koruyan bir kalkan oluşturulmaya çalışılmıştır. SİT alanı ile AOÇ'yi koruma yaklaşımı, içerisinde mekânsal ve üretim potansiyelleri olan çiftlik için indirgeyici bir tutuma dönüşmüş ve AOÇ'nin kentle ilişkisini zayıflatarak eskiden kalan kamusal alanlarıyla burayı yalnızca rekreasyonel alana indirgemıştır.

AOÇ'nin SİT alanı olması kentin batıya doğru yapılaşması sürecindeki baskılara karşı bir kalkan oluştururken 2002 yılında yönetimin değişmesi ve sonrasında neoliberalizmin gayrimenkul odaklı ekonomik gelişme rüzgarından etkilenmesi ile oluşan kentleşme, AOÇ'yi mekânsal anlamda yeni bir olgu ile karşılaştırmıştır. SİT alanını düzenleyen kanunlar bu gelişme karşısında yetersiz kalmıştır. Kentin baskısı yanında AOÇ üzerinde tartışmalara neden olmuştur.

Bu tartışma ortamında AOÇ I. derece SİT alanı olmaktan çıkarılmış, 2006 yılında 5524. yasa ile yerel yönetimin idari yetkisine açık hale gelmiştir. Yerel yönetimin idari anlamda plan yapma yetkisine açılan AOÇ'de merkezi yönetimin etkisiyle de yapılaşma gerçekleşmiştir. AOÇ'nin Ankara'nın yerel yönetimlerin idari yetkisine açılması AOÇ'nin yerel bağlamı ile değerlendirilmesi açısından önemli potansiyeller sunmasına rağmen bu yetki hızlı yolların açılması ve temapark vb. gibi mekansal yapılaşmalarla sınırlı kalmış AOÇ kentin baskıları ile birlikte kentin yutmaya çalıştığı alana dönüşmüştür. AOÇ'nin idaresinin yerel yönetimin kararlarına açılması sonucunda Hayvanat Bahçesi'nin temapark inşaatı gerekçesiyle kapatılması ve çiftliğin ortasından otoyolların geçmesi, bölgeyi kentle kurduğu ilişki bakımından *transit geçilen alana dönüştürürken*, gündelik hayat içerisinde kent için anlamını da *hızlı yeme içme eylemine* indirgemıştır. AOÇ'nin kentle ilişkisinde yaşanan kopuklukları 2006-2017 yılları arasında AOÇ'yi Ankara ile ilişkisinde *parçalanmış mekana* dönüştürmüştür.

AOÇ'nin Ankara ile ilişkisinde proje mekanı olmaktan, kentin büyümesi sonucu sarmalanmış mekana dönüşmesi ve son dönemdeki mekansal parçalanması özünde yer aldığı coğrafyanın beşeri özelliklerine dayanmaktadır. AOÇ'nin tarihsel süreçte kentle

mekansal ilişkisinde devlet mutlak söz sahibidir. 1925-1950 yılları arasında devletin bir modern ülke inşa etme projesi AOÇ'nin kentle kamusal ilişkisini güçlü kılmış fakat bu ilişki 1950'lerden sonra zayıflamıştır. Bu durum Mann'ın toplum-devlet ayrımı ile açıklanabilir. Mann'a göre toplumsal eylemliliğin iki temel alanı olan toplum ve devlet arasında bir ayırım yapmak geleneksel hale gelmiştir, o zamandan bu yana da (19.yy) öyle kalmıştır. Toplumla devlet arasında bu şekilde net ayrımlar tehlikeler barındırmaktadır (Mann, 2013: 31). Mann'ın devlet ve toplum arasında yaptığı ayırım, Türkiye coğrafyasında daha da derinleşmiştir. Bu derinleşmenin en önemli nedenlerinden biri de Türkiye'de devlet toplum ayrışmasına ek olarak gelişen toplumsal ayrışma olgusu olmuştur.

1925 yılında modernist projenin kurucu taşlarından biri olan AOÇ, bütüncül bir proje olarak kurgulanmıştır. Kuruluşundan sonra, 20. yüzyılın başındaki proje odaklı rasyonel düşünme biçiminin II. Dünya Savaşı'nda yön değişmesinden sonra 1980'lerdeki neoliberal ekonominin getirdiği popülist politika ortamında, modern bir ülke inşa etme projesi ile popülizm arasında sıkışmıştır. Bu bağlamda AOÇ'nin 20. yüzyılın proje mekanlarından biri olarak gelecekteki varlığını tartışmak en önemli mekansal problemlerden biridir.

AOÇ'nin kuruluşundan (1925) bugüne (2017), üç temel unsurun (*idari, üretim ve mekan*) dönüşümünde yaşanan etkileşimler eldeki verilerle ortaya konulduğunda (Ek 1), AOÇ'nin kentin kuşattığı dönemde (1950-2006) hububat ve sebze meyve satışındaki artışa rağmen, kiralanan alanlarında da artış olduğu görülmüştür. AOÇ'deki üretimin sayısal artışı, makineleşme ve yönetici (müdür) düzeyindeki gayretin sonucu olarak gerçekleşmiştir. AOÇ'nin modernleşme projesi mekanı olduğu dönemde ise (1925-1950) sayısal olarak üretim az olmasına rağmen AOÇ'nin kentle güçlü kamusal ilişkisi söz konusudur. Buradan hareketle, AOÇ örneği göstermektedir ki, makro ve mikro ölçekte kentle mekansal ilişki kuran, sayısal değerler değil, mekanın üzerine kurulduğu projenin anlaşılması, bu anlayış üzerine dönüşmesi ve çağın ruhuna uygun bir biçimde toplumla buluşmasıdır.

AOÇ'nin günümüzde (2017) kuruluş dönemindeki çiftlik anlayışıyla var olması mümkün görünmemekte bu durumsa korumacı bir tavıra dönüşmektedir. Fakat AOÇ'nin korunması ona müze gibi yaklaşarak değil (Keskinok, 2000) kuruluş dönemindeki yönetim, üretim ve mekan kurgusunun çok yönlü etkileşiminin çağın koşulları ile buluşması ile gerçekleşebilir. AOÇ'nin kuruluşundan bugüne (2017) yönetim, üretim ve mekansal

yapısının etkileşimleri geleceğe yönelik vizyoner bakışın ipuçlarını taşımaktadır. AOÇ 21. yüzyılın Ankarası'nda kolektif bellek alanıdır. Mekansal olarak sahip olduğu kolektif belleğin yanında ekolojik bir alandır. AOÇ'nin ekolojisi fiziki coğrafyasına dayanmakta ve onu Ankara'yla ilişkilendirmektedir. Fakat bu ilişkinin makro ölçekte tarihsel süreçte bütüncül olarak ele alınmaması önemli potansiyellere sahip olan AOÇ'nin Ankara ile mekansal ilişkisini zayıflatmıştır.

Makro ölçekte AOÇ'nin Ankara ile ilişkisi tarihsel süreçte mekansal olarak yaklaşmasına rağmen kamusal alanları açısından zayıflamıştır. Bunun en önemli nedeni AOÇ ile Ankara'nın değişen ilişkisini tasarlamak yerine hiçbir şey yapmamak olarak gerçekleşen korumacı anlayışı olmuştur. Tarihsel süreçte AOÇ'nin kentle ilişkisinin zayıflamasının diğer nedeni toplu taşıma ilişkisinin büyüyen kent koşullarına göre geliştirilmemiş olması ve kamusal kullanımlarının zayıflaması olmuştur. AOÇ'nin Ankara ile makro ölçekte ilişkisini yeniden tanımlanması coğrafyası ile ilişkisinde yatmaktadır. Bugünün Ankara'sında makroformda *megaform* (Frampton, 1999)¹ olma potansiyeline sahiptir. Megaform (Frampton, 1999) konvansiyonel olarak bilinen yapı ölçeğinin dışında bir biçime işaret eder. Yataydır, ancak kentlerin doğru topografik, coğrafik, ekonomik, siyasi ve ekolojik okunmaları ile oluşur. Megaform bulunduğu topoğrafya ile bütünleşir, melez bir programa sahip kentsel akupunktur görevi gören kent simgesidir. AOÇ'nin Ankara içerisindeki megaform olarak varlığı kuruluşundan bugüne getirdiği zıtlıkların biraradalığı ile oluşur.

Doğal/yapay ve fiziki/beşeri vb. gibi AOÇ'nin mekansal özelliklerinin ortaya çıkardığı zıt kavramlar, AOÇ'nin megaform olarak mimari programlarının vizyoner bir bakışla ortaya konması için kullanılmıştır. Bu ikilem, AOÇ'nin hem fiziki hem de beşeri coğrafyasında saklıdır. AOÇ'nin Ankara için *megaform* olması kenti birbirine bağlaması ve aynı zamanda ayıran coğrafyasında gizlidir. AOÇ'nin Eskişehir ve İstanbul Yolu aksı boyunca ilerleyen metro hatları arasındaki bağlarla AOÇ alanında kentin toplu taşınmasının ve kentlinin ulaşımını sağlayan ve bağlayan bir ağa dönüştürmelidir.

AOÇ tıpkı toplu taşımada olduğu gibi kentin yaya hareketini yeşil alanlarla birlikte kente bağlayan bir megaform olma potansiyeline de sahiptir. Belli bölgelerde kentliyi içine

¹ Daha detaylı tartışma için bkz. Bölüm 5.

çekebilir. AOÇ gibi büyük bir alanın yalnızca bir iki tren durağıyla kente bağlanması yetersizdir. Hızlı araç yolları ile bölünmüş, yavaşlatılmış yan yollarla kentliye önerilerde bulunan doğa parçası, park, endüstriyel arkeoloji, kentsel tarım alanlarına sahip olmalıdır. AOÇ'nin vadi tabanı boyunca ilerleyen tren yolu ve Ankara Çayı aksı su seviyesi arttırılarak batıda Sakarya Havzasıyla da birleşen lineer bir yeşil aks olarak orta Anadolu coğrafyası için de önemlidir. AOÇ, yatayda kenti bağlayan ve ayıran, Ankara'nın diğer yeşil alanlarıyla bütünleşik olarak coğrafyasına ve altyapısıyla kente bağlanmalıdır.

Fiziki coğrafyasındaki belirleyici unsur, AOÇ'yi kuzey-güney olarak da bölen vadi tabanı ve tepelerdir. AOÇ alanının vadi tabanı yalnızca bugün AOÇ ve Ankara için bir çizgisellik taşımamış aynı zamanda tarihi İpek Yolu'nun da eşlik ettiği bir hat boyunca ilerlemiş ve Sakarya Havzasıyla buluşmuştur. Ankara Çayı ile birlikte derin su seviyesine, hakim rüzgar yönüne sahip tren yolu ile birlikte ilerleyen açık hava koridoru AOÇ'nin kuzeyindeki arazileri araştırma havzası olmalıdır. Vadi tabanı kentsel tarım, yeme-içme arkeolojisi nin mekanlarını içeren tüketim/üretimini bir arada tutan bir özelliğe sahiptir. Vadi tabanı ile tepeler bölgesi Ankara Bulvarı ile birbirinden hızlı araç yolları yavaşlayarak bu iki aynı zamanda birleştiren geçişlerle donatılmalıdır. Güneyde sıralanan höyüklerin de parçası olduğu tepeler bölgesi arkeolojik mekanlarıyla birlikte Ankara'nın ormanı olmalıdır.

Yapay/beşeri alanlar ise alt yapı, kamusal alanlar ve fabrikaları barındırır. Alt yapı, AOÇ ile Ankara arasındaki ve aynı zamanda AOÇ'nin kendi içerisindeki kamusal yaya ve toplu taşıma ulaşımının AOÇ'nin açık/kapalı alanları ile birbirine bağlanmalıdır. Kamusal alanlar ise kolektif bellek alanları ve yeni açık kamusal alanlardan oluşmalıdır.

Kentin altyapısını, yeşil alanlarını coğrafyasına ve kentin gündelik yaşantısına bağlayacak olan AOÇ içerisinde kentlinin gündelik yaşamında yer edecek kamusal alanlarının tekrar kentliye kazandırılması gerekir. Bu alanlar doğasının parçası olan açık alanları ve geçmişten gelen kolektif bellek alanlarıdır. AOÇ'nin kamunun kullanımına kapanan alanları kente geri kazandırılmalı, yeni kamusal mekansal potansiyelleri de kentle ilişkilendirilerek gündelik yaşama katılmalıdır.

AOÇ'nin sahip olduğu kolektif bellek alanlarının dışında yeni kamusal alanların (yürüyüş alanları, bisiklet yolları) kazandırılması kentle kamusal ilişkisinin güçlenmesini

sağlayacaktır. AOÇ bu şekilde kent için *kültürel ekosistem* anlamı taşır ve tarihsel süreçte *hiçbir şey yapmamak olarak gelişmiş müzecilik anlayışından* sıyrılıp kendine özgü zıtlıkları ile Ankara'ya karakterini verecektir.

Çizelge 6.1. AOÇ'ın 1925-2017 yılları arasındaki yönetim, üretim, mekansal yapısı ve anlamının dönüşümü

	PROJE MEKANI 1925-1950			KUŞATILMIŞ MEKAN 1950-2006		PARÇALANMIŞ MEKAN	TASARLANMIŞ MEKAN
	1925-1938	1938-1950	1950-1960	1960-1980	1980-2006	2006-2017	21. YÜZYIL
<u>YÖNETİM</u>	Tek irade	Devlet İradesi	TBMM/ Tarım Bakanlığı	Asker iradesi	TBMM/ Tarım Bakanlığı	Yerel yönetim/ Merkezi yönetim	Kooperatifler (Farklı aktörlerin Bir araya gelmesi)
<u>ÜRETİM</u>	Modern Tarım ve Sanayi	Savaş koşullarında savunma amaçlı üretim	Tarımsal depolama Üretim fonksiyonunun arazi ihtiyacının karşılıdığı alan	Eski tarımsal üretimin azalarak devamı Ekonomik sıkıntılar nedeniyle sanayi gelişmesinin sağlanamaması	Devletin üretim alanından piyasa lehine çekilmesi	AOÇ'ye özgün birkaç tarımsal ve sanayi üretimi dışında tarımsal üretimin bitmesi	Üretim kavramının kente AOÇ aracılığıyla yenilenerek dönüşü
<u>MEKAN</u>							
MAKRO (PLAN)	Kentten ayrı	Kentin çeperinde	Büyüyen kentin sıçradığı alan	Büyüyen kentin çarptığı alan	Kentin büyüme basıncına direnen alan	Kentin yutmaya çalıştığı alan	Megaform
MİKRO (MİMARİ PROGRAM)	Modernist proje alanı	Ülke sathında savunma alanı	Mekansal problemlere çözüm alanı	Kamusal alanların kısıtlandığı alan	SİT alanı	Yeme-içme alanı	Kamusal açık alan
ANLAM	Eğitici-öğretici çiftlik	Üretim çiftliği	Sınırlandırılmış üretim / kısıtlanmış	üretim / kısıtlanmış	rekreasyonel alan	Transit geçilen alan	Kültürel ekosistem alanı

KAYNAKLAR

- Açıksöz, S. (2001). *Ankara’da kentsel tarım kapsamında Atatürk Orman Çiftliği’nin günümüz koşullarında yeniden değerlendirilmesi üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ahmad, F. (2014/2006). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. (Çev. Sedat Cem Karadeli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 81- 175.
- Akat, A. S. (1983). *İktisadi politikalar, cumhuriyet dönemi türkiye ansiklopedisi*. Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1097.
- Allen, S. (2008). A new synthesis of park and city. (Neyran Turan, Ed.). Boston: Harvard University Press. *New Geographies*, 1(1), 17.
- Alpagut, L. (2012). *Cumhuriyetin mimarı ernst arnold egli: Türkiye yılları anılar ve ankara için yapılar*. 1. Baskı. İstanbul: Boyut Yayınları, 246.
- Altaban, Ö (1998). *Cumhuriyet’in kent planlama politikaları ve ankara deneyimi, 75 yılda değişen kent ve mimarlık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-Tarih Vakfı, 43- 65.
- Altan, E. (2014). Kentin eşiğinde: Ankara’nın yolculuk mekanlar. İstanbul: Boyut Yayınları. *Arredemento Mimarlık*, 1(7-8), 69.
- AMANBP (1978). *AMANBP Plan Raporu*.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, (1992). *Atatürk Orman Çiftliği’nin Ankara Metropolitan Gelişimindeki Yerin Yeniden Değerlendirilmesi Raporu*. Ankara.
- Atatürk Çiftlikleri*, (Anonim) (1939). Ankara: Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Neşriyatı, 24, 25, 86.
- Atatürk Orman Çiftliği, Ankara (1953). İstanbul: İstanbul Matbaası, 51.
- Aureli, P.V. and Jattara, M. (2009). *Architecture as framework: The project of the city and the crisis of neoliberalism*. (Çinde Chief. Neyran Turan, Stephen Ramos, Edt), *New Geographies 1: After Zero*, Boston: Harvard University Press, 39.
- Aycı, H. (2014-2017). Fotoğraf Arşivi.
- Aycı, H. (2015). *Atatürk’ün 1937 yılındaki Türkiye genelindeki çiftlikleri*. Harita.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö. ve Özsoy, E.D. (2005) *Ak devrimden darbelere, küçük asya’nın bin yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi, 529.
- Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye’de toprak meselesi*. İstanbul: Gözlem Yayınevi, 805.
- Batuman, B. (2015). Gezi’nin devamı olarak atatürk orman çiftliği mücadelesi ya da rejim değişikliğinin ve buna direnişin mecrası olarak “Cumhurbaşkanlığı Sarayı” (Berin Gür, Elvan Altan Edt.). Ankara: Mimarlar Odası. *Dosya Dergisi*, 1(1), 34-35.

- Benevolo, L. (1981). *Modern mimarlığın tarihi, Birinci cilt: Sanayi Devrimi*. İstanbul: Çevre Yayınları.
- Boratav, K. (2015/2003). *Tıkanma ve yeniden uyum: 1954-1961, Türkiye iktisat tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi, 39, 110.
- Braudel, (1972). *Fernand Braudel and the Ottoman Empire, Interpretive Schemes And Ottoman Historiography in the Twentieth Century*. (D.T. Kılınçoğlu, akt. 2005) Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 9.
- Braudel, F. (1985/1979). *Civilization and capitalism. 15th – 18th Century, The Structures of Everyday Life (I)*. (S. Reynolds, Çev.). New York: Harper & Row Publishers.
- Braudel, F. (2015/2007). *Akdeniz: Mekan, tarih, insanlar ve miras*. İstanbul: Metiş Yayınları, 5.
- Brenner, N., Schmid, C. (2013). *The urban age in question*, International Journal of Urban and Regional Research, 38 (3), 731-755.
- BYDK Raporu, (2001). *Ankara’da kentsel tarım kapsamında Atatürk Orman Çiftliği’nin günümüz koşullarında yeniden değerlendirilmesi üzerinde bir araştırma*. (Açıksöz, S. akt.) Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Calvi, S.V. (1988). *Sakarya Ankara Çayı kavşağı çevresinin jeomorfolojisi*. (G. Gürgen, akt. 1996) Yüksek Lisans Tezi, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 4.
- Cengizkan, A. (2004). *Ankara’nın ilk planı, Lörcher planı*. Ankara: Ankara Enstitüsü Yayınları.
- Cengizkan, A. (2006) *1957 Yücel-Uybadin imar planı ve Ankara şehir mimarisi, Cumhuriyet’in Ankarası*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 25- 43.
- Cengizkan, A. (2017-27 Eylül). *Bireysel görüşme*.
- Cumhuriyet Gazetesi, (1950). *Dönemin gazete haberlerinde Amerikan etkisi*.
- Çağlar, N. (2014-13 Mart). *Bireysel görüşme*.
- Çavdar, S.Ç. (2017). *Türk planlama deneyimi bağlamında bir miras değeri olarak atatürk orman çiftliği 1937-2017*. Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çavdar, T. (1983). *Devralınan iktisadi miras, Cumhuriyet Dönemi Türkiye ansiklopedisi*. Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1048, 1049.
- Çölaşan, E. (2014, 10 Nisan). *Bireysel görüşme*. (Ülger, A. akt.).
- Demirtaş, A. (2013). *The beaches of Ankara, landscapes of development, the impact of modernization discourses on the physical environment of the eastern mediterranean*. (Pyla, P. edt.). Boston: Harvard University Press.

- Dinçer, G. (2008). *Bir çağdaşlaşma öyküsü, Cumhuriyet devriminin büyük eseri: Atatürk Orman Çiftliği*. 1.Baskı. Ankara: Koleksiyoncular Derneği.
- Dinçer, G. (2013). *Atatürk Orman Çiftliği için yeni bir yasa önerisi*. Ankara Kent Yazıları.
- Dinçer, G. (2016-16 Kasım). *Bireysel görüşme*.
- Dörtdivanoğlu, H., Karakaya, U. ve Temizel, E. (2012). *Eko-morfoloji, Ankara kent Atlası*. der. (G. A. Sargın, edt.). Ankara: Mimarlar Odası, 87.
- Ecevit, Ö. (2014-29 Kasım). *Bireysel görüşme*.
- Ecevit, Ö. ve Ecevit, A. (2013). *Projeler*. Ankara: Sim Matbaacılık, 39.
- Egli, E.A. (2013). *Genç bir ülke, büyük bir lider, Atatürk'ün mimarının anıları: Genç Türkiye inşa edilirken*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 27.
- Erzen, J. (2015) Anlaşılmamış modernizmin eleştirisi nelere mal oluyor. (B. Gür, E. Altan edt.). Ankara: Mimarlar Odası. *Dosya Dergisi*, 1(34), 26.
- Frampton, K. (1999). *Megaform as Urban Landscape*. College of University of Michigan, 1.
- Gleisberg, (1936). *Cumhuriyet'in harcı/ikinci kitap: Köktenci modernitenin ekonomik politikasının gelişimi*. (Tekeli, İ., İlkin, S. akt. 2010/2004). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 286.
- Google-earth programı, (2016). *AOÇ Hayvanat Bahçesi ve çevresindeki dönüşüm, Ankapark*.
- Guallart, V. (2008). *Geologies, new geographies 0*, (Neyran Turan, Ed.). Boston: Harvard University Press, 111.
- Gülöksüz, G. ve Gülöksüz, Y. (1983). *Kırsal yapı, Cumhuriyet Dönemi Türkiye ansiklopedisi*. Cilt. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1240.
- Günay, B. (2005). *Ankara çekirdek alanın oluşumu ve 1990 nazım planı hakkında bir değerlendirme. Cumhuriyet'in Ankara'sı*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 29.
- Günay, B. (2012a). *Ankara spatial history*. AESOP Congress. Ankara.
- Günay, B. (2012b). *Ankara: Çekirdek alan ve çeper ikiliği: Kentsel ekoloji, Ankara kent atlas*. (G.A.Sargın, edt.). Ankara: Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 18.
- Günay, B. (2015). Koruma, kent imajı, Ankara. *Mimarlık Dergisi*, 1(2), 11.
- Gürgeç G. (1988). *Sakarya Ankara Çayı kavşağı çevresinin jeomorfolojisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 4.
- Hakimiyet-i Milliye Gazetesi (1933a). *Ziraat Fakülteleri kayıt şartları*.
- Hakimiyet-i Milliye Gazetesi (1933b-7 Ağustos). *Dönemin gazete haberlerinde Karadeniz Havuzu*.

- Hasol, D. (2017). *20. Yüzyıl Türkiye mimarlığı, 1930'larda çağa uygun anlayış: Modernlik arayışı*. İstanbul: Yem Yayın, 88.
- Hobsbawn, E. (2015). *Bir köy var uzakta, bildiğimiz tarımın sonu: Küresel iktidar ve köylülük*. (Keyder, Ç., Yenal, Z. akt.) İstanbul: İletişim, 18.
- Hodgson, K., Campbell, M.C. and Bailkey, M. (2011). *Urban agriculture: Growing healthy, sustainable places, american planning association*. Planning Advisory Service Report, 563, Chicago, IL.
- McHarg, I. L. (1969). *Design with nature*. New York: The Natural History Press.
- Iggers, G. G. (1996). *Fransa: Annales okulu, yirminci yüzyılda tarihyazımı*. (G. Çağalı Güven, çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 51-65.
- İnalcık, H. (1998). *Çiftliklerin doğuşu: Devlet, toprak sahipleri ve kiracılar, Osmanlı'da toprak mülkiyeti ve ticari tarım*. (Ç. Keyder, F. Tabak, edt.). (Z. Altok, çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 18, 19.
- İnalcık, H. (2016). *Türklük, müslümanlık ve osmanlı mirası*. (4. Baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları, 42.
- İnönü, İ. (1998). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması, 75 yılda değişen kent ve mimarlık*. (Tekeli, İ. akt.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 9.
- İnönü, Ö. (2016-12. Şubat). *Bireysel görüşme*.
- İnternet: Akyol, T. (2017, Ağustos 11). İtaat Kültürü, Hürriyet Gazetesi. URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.hurriyet.com.tr&date=2017-12-22>, Son Erişim Tarihi: 11.08.2017.
- İnternet: Ankapark, URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.emlakkulisi.com&date=2017-12-22>, Son Erişim Tarihi: 05.11.2017.
- İnternet: Ankara 2023 Planı, URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.ankara.bel.tr%2Fankara-buyuksehir-belediyesi-nazim-plan%2F1-25-000-baskent-ankara-nazim-mar-planı&date=2017-12-25>, Son Erişim Tarihi: 02.11.2017.
- İnternet: Ankara bulvarı, URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.haberler.com&date=2017-12-25>, Son Erişim Tarihi: 03.11.2017.
- İnternet: AOÇ arazilerine inşa edilen Ankara 75. Yıl Hipodromu, URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.foursquare.com&date=2017-12-25>, Son Erişim Tarihi: 02.11.2017.
- İnternet: AOÇ ile ilgili gazete haberleri, URL: <http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.spo.org.tr&date=2017-12-25>, Son Erişim Tarihi: 03.11.2017.

İnternet: AOC Mücadelesi. URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.aocmucadelesi.org&date=2017-12-25>, Son Erişim Tarihi: 10.10.2017.

İnternet: AOC sebze-meyve bahçelerinin olduğu alandan marmara oteli. AOC sebze. URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.panoramio.com&date=2017-12-25>, Son Erişim Tarihi: 11.10.2017.

İnternet: Atatürk Orman Çiftliği. URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.aoc.gov.tr%2FPortal%2FAnaSayfa&date=2017-12-15>, Son Erişim Tarihi: 15.04.2017.

İnternet: İnşa edildiği dönemde AŞTİ, URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.uludagsozluk.com&date=2017-12-25>, Son Erişim Tarihi: 02.11.2017.

İnternet: Lorcher Planı, URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.arkitera.com&date=2017-12-22>, Son Erişim Tarihi: 02.01.2017.

İnternet: Mimarlar Odası Ankara Şubesi AOC Mücadelesi internet sitesi, URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.aocmucadelesi.org&date=2017-12-22>, Son Erişim Tarihi: 06.11.2017.

İnternet: ODTÜ Mimarlık Fakültesi AOC Araştırmaları. URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=http%3A%2F%2Fwww.aocmucadelesi.org&date=2017-12-25>, Son Erişim Tarihi: 10.05.2017.

İnternet: Simpsons, R. akt: Demirtaş, A. *Sabit Kültür, Sabit Tarım: Yedikule Bostanları*. [Video]. 10 11 2017). URL:
<http://www.webcitation.org/query?url=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DKwv60jGOwU&date=2017-12-22>, Son Erişim Tarihi: 12.11.2017.

Öztürk, F. (2016). Türkiye ekonomisinin kırılma noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları, Dünya Bülteni, İnternet: <http://www.dunyabulteni.net/haber/244303/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari>, Son Erişim Tarihi: 13.05.2016.

Jansen, H. (1928). *Jansen plan raporu*.

Kaçar, A.D. (2015). *Giriş, kültür/mezan: Gazi Orman Çiftliği*. 1. Baskı. Ankara: VEKAM, 17, 20, 38.

Karlığa, B. (2004). *İslam Düşüncesi'nin batı düşüncesine etkileri*. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Keleş, R. (2008). Atatürk Orman Çiftliği. *Ankara Dergisi*, 1(1), 71-74.

Keleş, R. (2014). *100 soruda Türkiye'de kentleşme, konut ve gecekondu*. İstanbul: Cem Yayınevi.

- Keskinok, Ç. (2000). Atatürk Orman Çiftliği: Kuruluşu, Sorunları ve Gelişme Seçenekleri İçin Öneriler, *Mimarlık Dergisi*, 292, 43-46.
- Keskinok, Ç. (2008). *Bir çağdaşlaşma öyküsü: Atatürk Orman Çiftliği*. (1). Ankara: Koleksiyoncular Derneği.
- Keskinok, Ç. (2016- 26 Ekim). *Bireysel görüşme*. ODTÜ, Ankara.
- Keyder, Ç. (1983). *İktisadi gelişmenin evreleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt. 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1065.
- Keyder, Ç. (1998). *Osmanlı imparatorluğunda büyük ölçekli ticari tarım var mıydı?, Osmanlı toprak mülkiyeti ve ticari tarım*. (Ç. Keyder, F. Tabak, edt.), (çev. Altok, Z.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1.
- Keyder, Ç. (2005). *1990'larda modernleşme'nin doğrultusu, Türkiye'de modernleşme ve ulusal kimlik*. (S. Bozdoğan, R. Kasaba, edt.). (N. Elhüseyni, çev.). 3. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 29.
- Keyder, Ç. (2015). *Devlet ve sermaye, Türkiye'de Devlet ve sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 34, 10, 11, 12, 17, 19, 20, 34, 117, 172, 175, 261, 262.
- Keyder, Ç. ve Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz tarımın sonu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 17, 19, 20, 194.
- Kılınçoğlu, D.T. (2005). *Fernand braudel and the ottoman empire, interpreteve schemes and ottoman historiography in the twentieth century*. Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 7.
- Kıraç, B. (2001). *Türkiye'deki tarihi sanayi yapılarının günümüz koşullarına göre yeniden değerlendirilmeleri konusunda bir yöntem araştırması*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kısmi Lörcher Planı, (2016-12 Ekim). *Odtü şehir ve bölge planlama bölümü harita ve plan belgeleme birimi*. Ankara.
- Kimyon, D. ve Serter, G. (2015). Atatürk Orman Çiftliği'nin ve ankara'nın değişimi dönüşümü. *Planlama*, 25(1), 44-63.
- Korkmaz, T. (2014-19 Aralık). *Bireysel görüşme*.
- Köksal, R. (1996). *Atatürk Orman Çiftliği'nin kuruluşundan günümüze yasal ve yönetsel yapısındaki değişimler, "Ankara metropolünde Atatürk Orman Çiftliği ve geleceği"*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 21, 120-126.
- La Turquie Kemaliste, (1940). *Karadeniz Havuzu yüzme aktiviteleri*.
- Lefebvre, H. (1992). *Dünya'da ve Türkiye'de kent-kır karşıtlığı yok olurken: Yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. (Tekeli, İ. 2016, akt.). 1. Baskı. İdealkent Yayınları: Ankara, 28.

- Lefebvre, H. (2007). *Modern dünyada gündelik hayat*. (I. Gürbüz, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2011). *Şehirden kent toplumuna, kentsel devrim*. (Sezer, S. çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık, 9.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi*. 2. Baskı. (I. Ergüden, çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık, 53.
- Lyle, J. T. (1985). *Design for human ecosystem*. New York: Van Nostrand Reinhold, 16.
- Malecki, E. (1991). *Technology and economic development: The dynamics of local, regional and national change*. Londra: Longman Scientific Technical, 20.
- Mann, M. (2012). *İktidarın tarihi: Sınıfların ve ulus devletlerin yükselişi 1760-1914*. (A.R. Güngen, G. Şaş, E. D. Ela, H.A. Sözen, S. Torlak, B. Savcı, M.S. Türk, çev.). cilt II. Ankara: Phoenix Yayınevi, 31.
- Mermut, A. (1975). *Ankara'da kentsel tarım kapsamında Atatürk Orman Çiftliği'nin günümüz koşullarında yeniden değerlendirilmesi üzerine bir araştırma*. (S. Açıksöz, 2001, akt.). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Miran, B. (2005). *Tarımsal yapı ve üretim, Türkiye'de tarım*. (Ed. Fahri Yavuz). Ankara: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, 18.
- Mougeot, L. J. A. (2000). *Urban Agriculture: Definition, presence, potentials and risks, growing cities, growing food: urban agriculture at the policy agenda: A reader on urban agriculture*. (Bakker, N., Dubbeling, M., Guendel, S., Koschella, U., Zeeuw, H. Edt.). Germany: Feldafing.
- Mülayim, Z.G. (1995). *Kooperatifçilik*. 2. Baskı. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Neumark, F. (2013). *Giriş, dış siyaseti ve askeri stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*. (Tekeli, İ., İlkin, S. akt.). 1. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 18-19.
- ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Harita ve Plan Belgeleme Birimi, (2016). *Ankara haritaları*. Ankara.
- Ortaylı, İ. (1999). *19. yüzyılda Ankara, Ankara Ankara*. (E. Batur, edt.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 109.
- Ortaylı, İ. ve Küçükaya, İ. (2015). *İttihatçılar ve I. Dünya Savaşı, Cumhuriyet'in ilk yüz yılı: 1923-2013*. İstanbul: Timaş Yayınları, 49.
- Ökmen, N. (1953). *Atatürk Orman Çiftliği, Ankara*. İstanbul: İstanbul Matbası, 1.
- Önder, D. (2013). *Leisure geography: Mono centered city, changing geography of urban leisure: The case of Ankara*. Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 52.
- Öztoprak, İ. (2008). *Hazineye hediye ve sonrası, Atatürk Orman Çiftliğinin tarihi*. 1.Baskı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 11, 105.

- Sargın, G. A. (2002). *Kamu, kent ve polityka*. (G.A. Sargın, edt.), *İçinde Başkent üzerine mekan-politik tezler: Ankara'nın kamusal yüzleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 9-40.
- Sargın, G. A. (2012). *Mekanın soy kütüğü üzerine denemeler, Ankara kent atlası* (G.A. Sargın, Der.). Ankara: Mimarlar Odası, 6.
- Sayıştay Başkanlığı Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü, (2013). *AOÇ 2013 yılı faaliyet raporu*.
- Semerci, A. ve Kurt, C. (2006). Türkiye'de yem bitkileri tarımının önemi. *Hasad Hayvancılık Dergisi*, 1(21), 42-49.
- Sey, Y. (1998). *75 yıl kitabı. 75 yılda değişen kent ve mimarlık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 9.
- Shanin, T. (2015). *Bir köy var uzakta, bildiğimiz tarımın sonu: Küresel iktidar ve köylülük*. (Ç. Keyder, Z. Yenal, akt.). İstanbul: İletişim, 18.
- Soja, E. (1989). *History: Geography: Modernity, postmodern geographies: The reassertion of space in critical social theory*. London: **Verso**, 10-42.
- Sönmez, A.T. (1998/1996). *Osmanlı'dan günümüze toprak mülkiyeti açıklamalı sözlük*. Ankara: Yayınevi, 45.
- Sönmez, S. (2016-12 Mart). *Bireysel görüşme*.
- Sümer, S. (1948). *Cumhuriyet'in harcı/ikinci kitap: Köktenci modernitenin ekonomik politikasının gelişimi*. (İ. Tekeli, S. İlkin, 2010/2004, akt.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 283.
- Şengül, T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Tabak, F. (2009). *Akdeniz: 1550-1870 coğrafi-tarihsel bir yaklaşım*. (N. Elhüseyni, Çev.). İstanbul: Yayı Kredi Yayınları, 9.
- Tan Gazetesi. (1938, Kasım 29). *Türklerin babasının kıymetli hatıraları*, 5.
- Tankut, G. (2000). *Jansen planı: uygulama sorunları ve cumhuriyet bürokrasisinin kent planına yaklaşımı*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Tanyeli, G. (2000). Endüstri arkeolojisi yapılarının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi. *M-Domus*, 1(8), 50-51.
- Tanyeli, U. (1998). *1950'lerden bu yana mimari paradigmaların değişimi ve reel mimarlık, 75 yılda değişen kent ve mimarlık*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 235, 237, 242.
- Tanyeli, U. (2015). Zayıf tarihsellik, boş ideoloji ve lümpen tarihselcilik. (B. Gür, E. Altan, edt.). Ankara: Mimarlar Odası. *Dosya Dergisi*, 34(1), 35.

- Tekeli, İ. (1977). *Piyasa koşulları içinde tarımda mekanizasyonun Türkiye'nin kırsal yapısında yarattığı dönüşümler, bağımlı kentleşme: Kırdan ve kentte dönüşüm süreci*. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları 18, 11, 12, 14, 17, 19, 21, 43.
- Tekeli, İ. (1980). *Türkiye'de kent planlamasının tarihsel kökenleri. Türkiye'de imar planlaması*. Ankara: ODTÜ.
- Tekeli, İ. (1982). *Başkent Ankara'nın öyküsü*. Türkiye'de Kentleşme Yazıları. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1986). *Kent içi yolcu taşıma hizmetlerinin örgütlenmesinin gelişimi. Ankara 1985'den 2015'e*. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Tekeli, İ. (1994). *Ankara'da tarih içinde sanayinin gelişimi ve mekansal farklılaşması, Ankara*. Ankara. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 171-173, 176-179, 181.
- Tekeli, İ. (1998). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması, 75 yılda değişen kent ve mimarlık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları-Tarih Vakfı, 1, 8.
- Tekeli, İ. (2005a). *Ak devrimden darbelere, küçük Asya'nın bin yüzü: Ankara*. (Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., Özsoy, E.D. akt.) Ankara: Dost Kitabevi, 529.
- Tekeli, İ. (2005b). *Bir modernleşme projesi olarak Türkiye'de kent planlaması*. (S. Bozdoğan, R. Kasaba, der.). İçinde Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik. (N. Elhüseyni, çev.). İstanbul: Tarih Vakfı, 137-138, 147, 152.
- Tekeli, İ. (2006). *Kent tarihi yazımında yeni bir paradigma önerisi, Cumhuriyet'in Ankara'sı*. (T. Şenyapılı, der.). Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 7.
- Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'nin kent planlama ve kent araştırmaları tarihi yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 149.
- Tekeli, İ. (2012). *Ankara kent atlası üzerine bir üst okuma, Ankara kent atlası*. (G. A. Sargin, edt.). Ankara: Mimarlar Odası, 18, 23.
- Tekeli, İ. (2013). *Sunuş, Türkiye'nin kent planlama ve kent araştırmaları tarihi yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 13.
- Tekeli, İ. (2015-4 Haziran). *Bireysel görüşme*.
- Tekeli, İ. (2016). *Dünya'da ve Türkiye'de kent-kır karşıtlığı yok olurken: yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. Ankara: İdealkent Yayınları, 28.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2010/2004). *Devletçilik dönemi tarım politikaları: Modernleşme çabaları, cumhuriyet'in harcı/ikinci kitap: Köktenci modernitenin ekonomik politikasının gelişimi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 282-286, 298.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2013). *Savaş'ın içinden geleceğine yönelen ikinci dünya savaşı Türkiye'si*. 3. Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 51, 297.

- Tekince, C. (1999). *Ankara'da kentsel tarım kapsamında Atatürk Orman Çiftliği'nin günümüz koşullarında yeniden değerlendirilmesi üzerine bir araştırma*. (S. Açıksöz, 2001, akt.). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TU Berlin Architekturmuseum Nr. 22993 (1939). *Ankara Halihazır'da Atatürk Orman Çiftliği Haritası*.
- Turan, N. (2008). Editorial, *New Geographies* 0. (N. Turan, edt.). Boston: Harvard University Press, 4.
- Uludağ, Z. (1998). *Cumhuriyet döneminde rekreasyon ve gençlik parki örneği*. 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık. (Y. Sey, der.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 65-74.
- Uludağ, Z. ve Aycı, H. (2016). Modernin güçlü sahnesi erken cumhuriyet dönemi Ankara'sında kolektif belleğin inşası ve toplumsal unutma süreci. *İdealkent*, 2(20), 746-773.
- Ulus Gazetesi, (1937-9 Şubat). 1.
- Uyar, B. (2016-10 Mart). *Bireysel görüşme*.
- Uybadin, Y. (1957). *Uybadin-yücel plan raporu*, 14.
- Ülger, A. (2014-10 Nisan). . *Bireysel görüşme*. İsmet İnönü Atatürk Orman Çiftliği, Ankara.
- Waldheim, C. (2008). *Design-agency-territory*. (N. Turan, Ed.). Boston: Harvard University Press, *New Geographies*, 1(1), 6.
- Wallerstein, I. (1987). *Interpretive schmes and ottoman historiography in the twentieth century*. (D.T. Kılınçoğlu, 2005, akt.). Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 45.
- Wallerstein, I. (1998). *Giriş: Osmanlı imparatorluğu'nda büyük ölçekli ticari tarım var mıydı?*, (Ç. Keyder, akt.) (Ç. Keyder, F.Tabak, edt.), (Z. Altok çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3.
- Warner, S. B. (1987). *To dwell is to garden: Ahistory of Boston's community gardens*. Boston: Northeastern University Press.
- Weller, R. (2008). Landscape (Sub)urbanism in theory and practice. (Waildheim, R. akt.). *Landscape Journal*, 27: 249, 254, 249.
- White, C.E., Sopov, A. and Ostovich, M.E. (2013). *An archaeology of sustenance: The endangered market gardens of Istanbul*. *Archaeology for the people: Joukowsky institute perspectives*. (J. Cherry, Rojas, F. edt.). UK: Oxbow Books, 29-38.
- Yenal, Z. (2013). *Tarım ve gıda üretiminin yeniden yapılanması ve uluslararasılaşması, bildiğimiz tarımın sonu: Küresel iktidar ve köylülük*. (Ç. Keyder, Z. Yenal, edt.), İstanbul: İletişim Yayınları, 105.

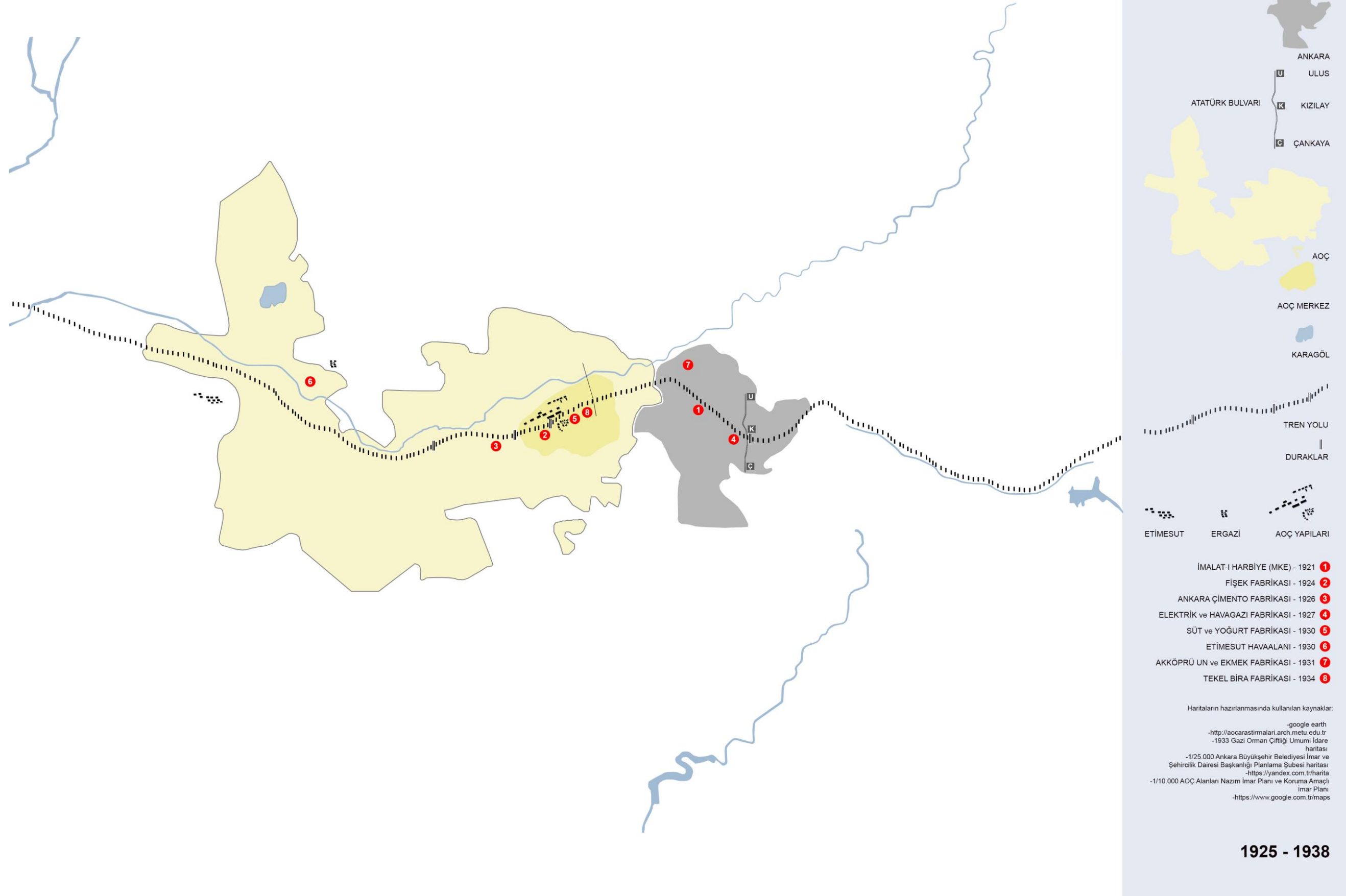
Yıldırım, D. (2004). *Design problems of AOÇ as a public property, kamu mülkü olarak Atatürk Orman Çiftliği'nin tasarım problemleri*. Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

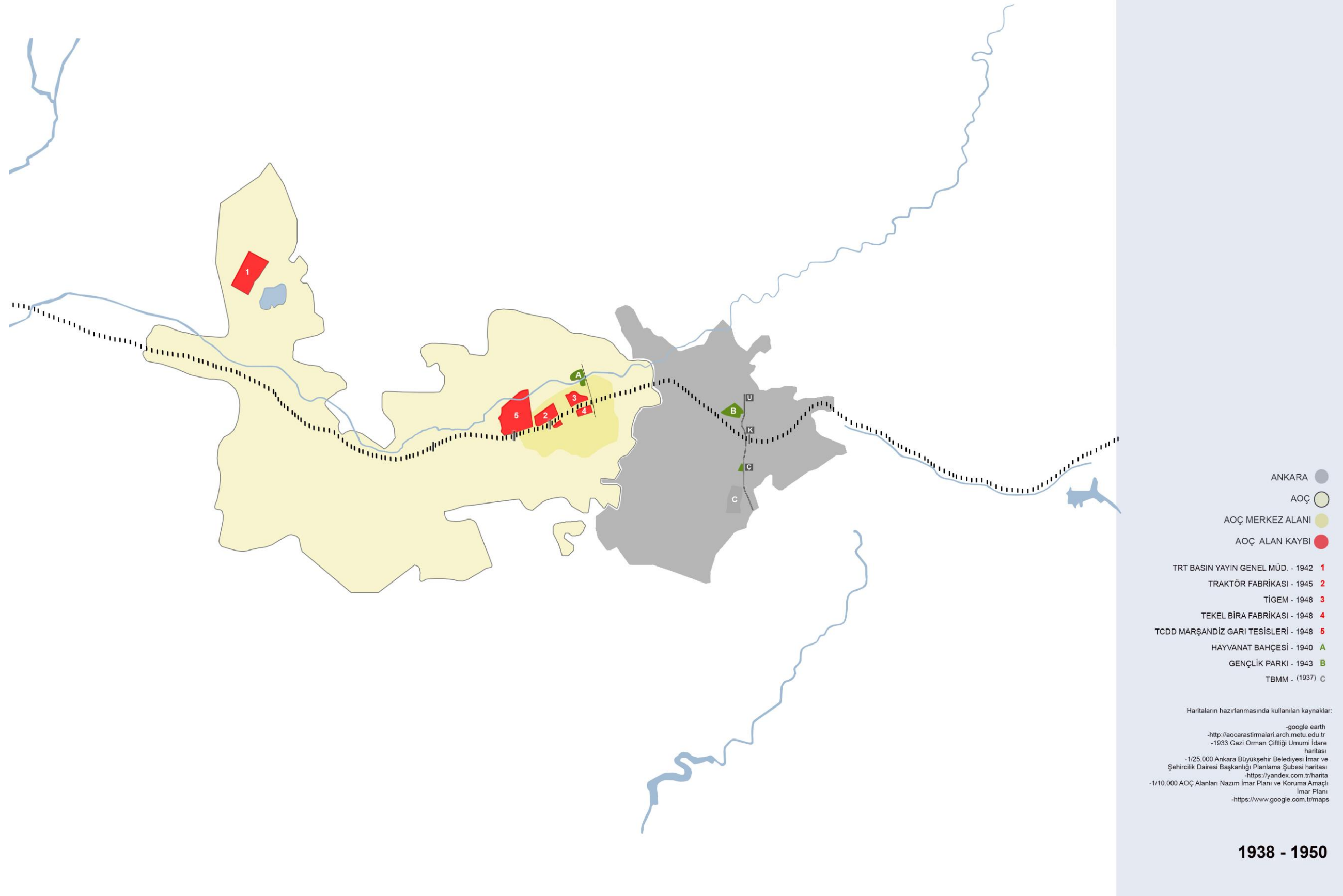

EKLER

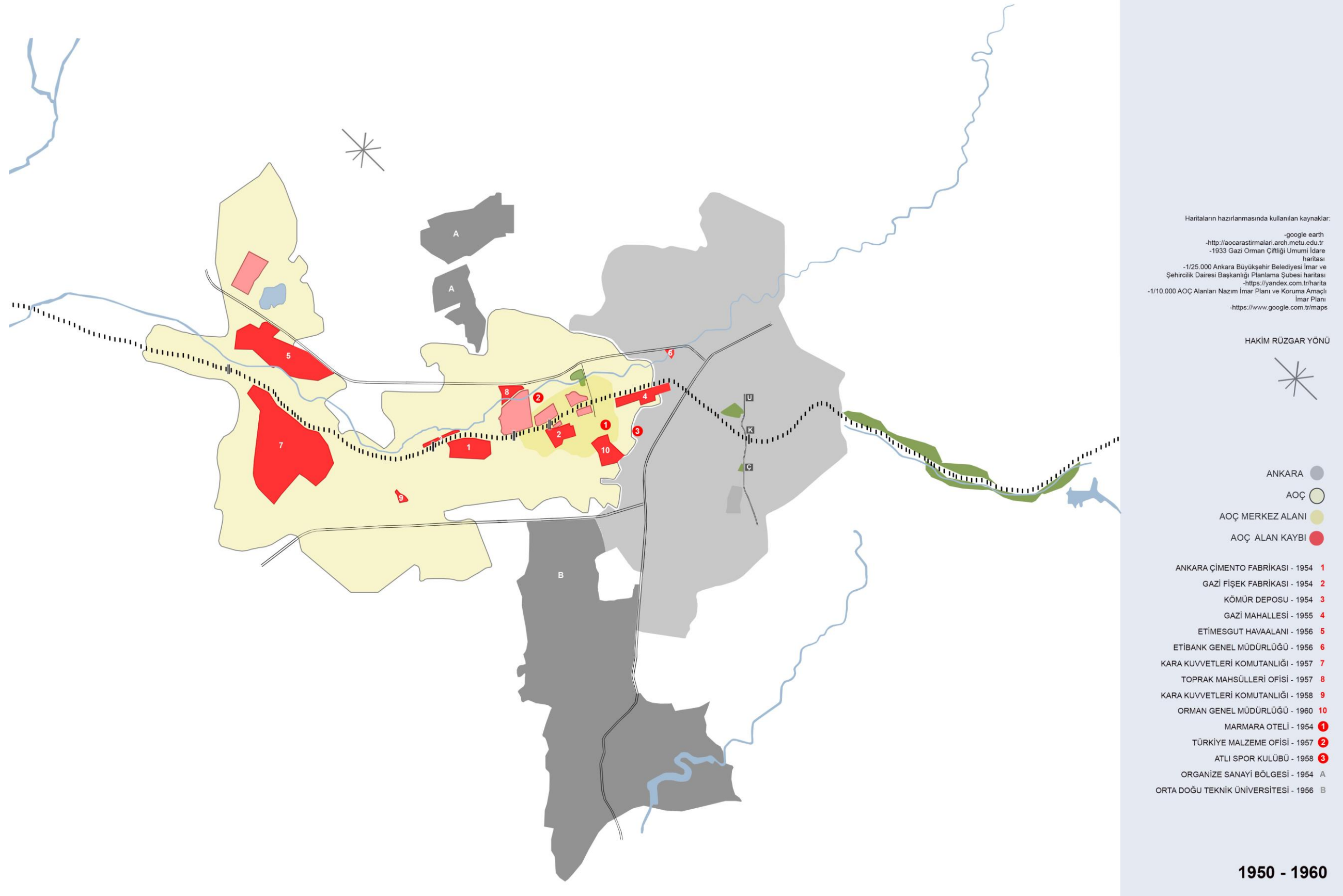
EK-1. 1925-1938 AOÇ-Ankara haritası

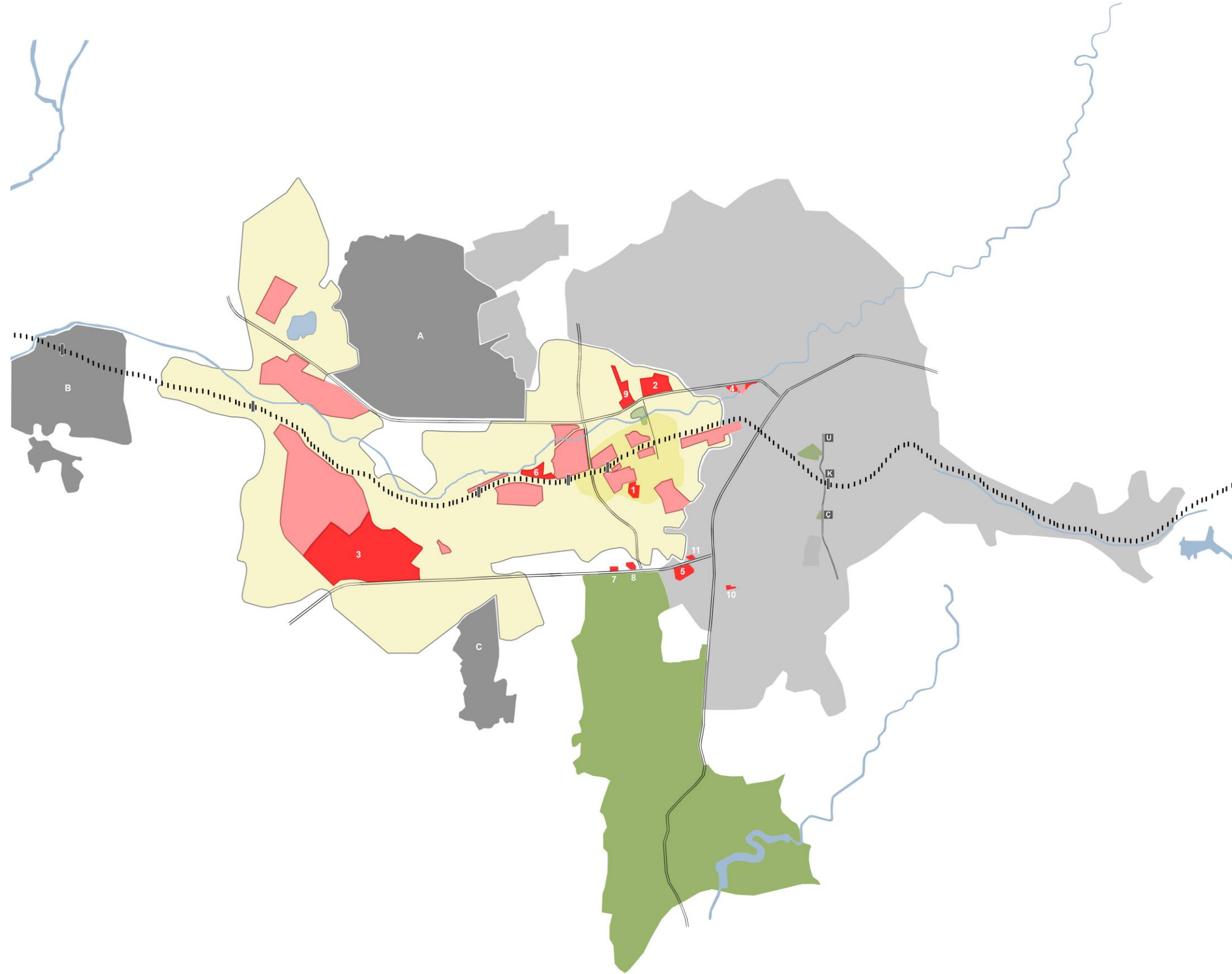
EK-2. 1938-1950 AOÇ-Ankara haritası

EK-3. 1950-1960 AOÇ-Ankara haritası

EK-4. 1960-1980 AOÇ-Ankara haritası

Haritaların hazırlanmasında kullanılan kaynaklar:

-google earth
-http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr
-1933 Gazi Orman Çiftliği Umumi İdare haritası
-1/25.000 Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Planlama Şubesi haritası
-https://yandex.com.tr/harita
-1/10.000 AOÇ Alanları Nazım İmar Planı ve Koruma Amaçlı İmar Planı
-https://www.google.com.tr/maps

ANKARA ●

AOÇ ○

AOÇ MERKEZ ALANI ●

AOÇ ALAN KAYBI ●

ORDUEVİ - 1960 1

AOÇ - MKE İŞÇİ KONUTLARI - 1961 2

KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI - 1965 3

YENİMAHALLE YONCA KAVŞAĞI - 1965 4

MTA ENSTİTÜSÜ - 1965 5

HAVAGAZI FABRİKASI - 1966 6

BAYINDIRLIK BAKANLIĞI- 1966 7

TARIM BAKANLIĞI - 1966 8

AOÇ - MKE İŞÇİ KONUTLARI - 1967 9

ŞAHISLAR ŞUYUN İZALESİ - 1974 10

MAİS MOTORLU ARAÇLAR - 1977 11

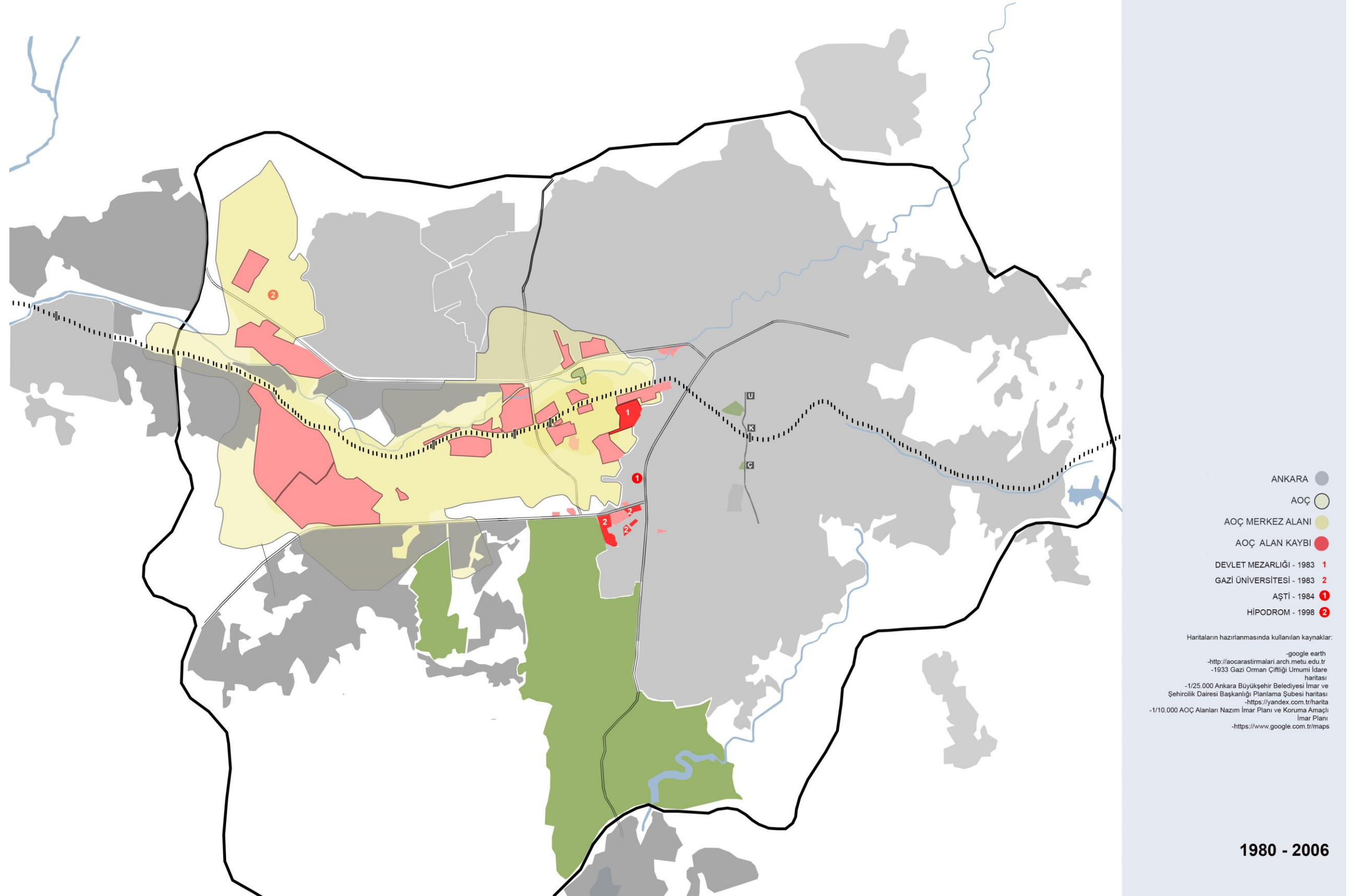
BATIKENT - A

SİNCAN - B

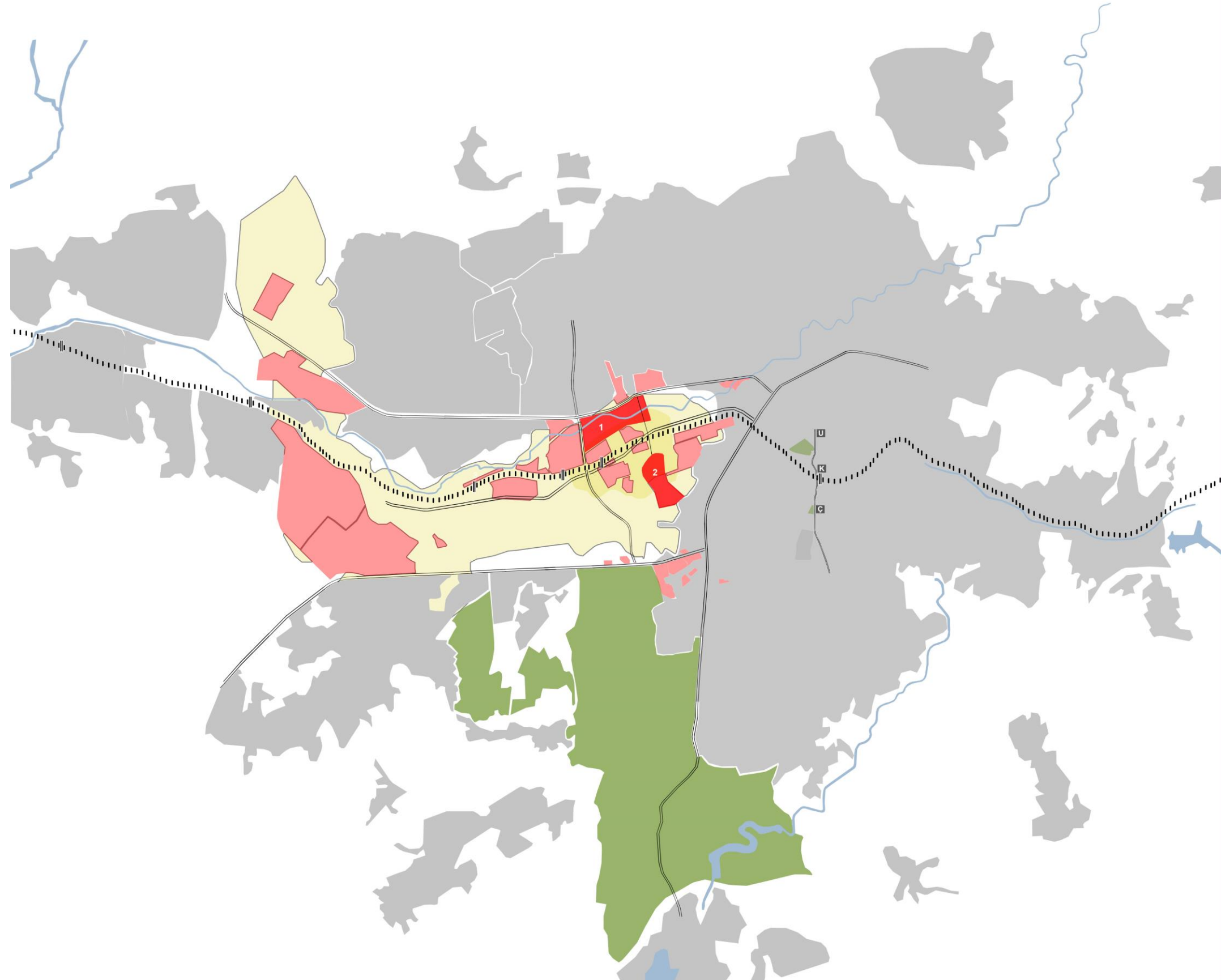
HACETTEPE - 1967 C

1960 - 1980

EK-5. 1980-2006 AOÇ-Ankara haritası

EK-6. 2006-2017 AOÇ-Ankara haritası

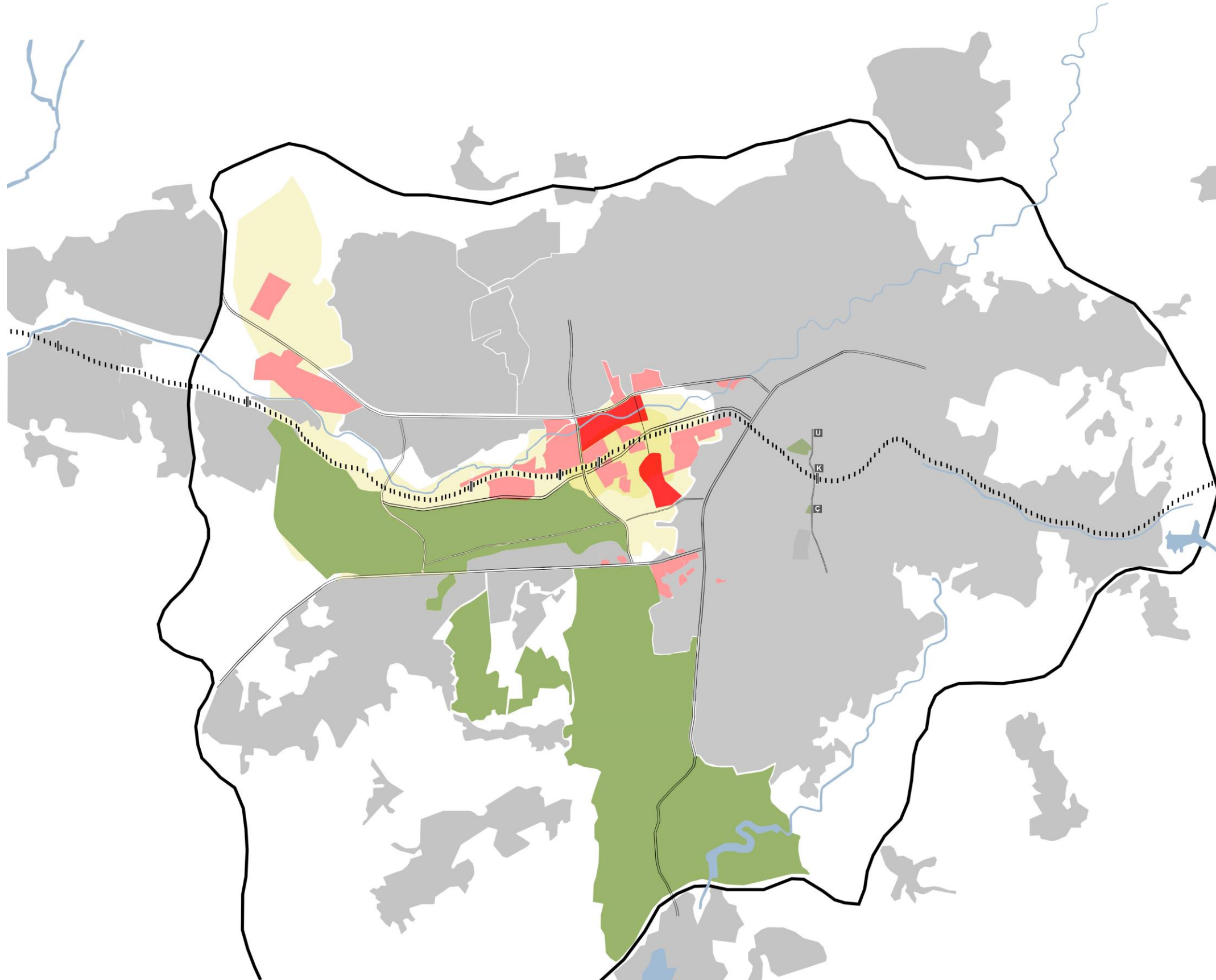
- ANKARA
- AOÇ
- AOÇ MERKEZ ALANI
- AOÇ ALAN KAYBI
- ANKAPARK - 2013 1
- CUMHURBAŞKANLIĞI YERLEŞKESİ - 2014 2

Haritaların hazırlanmasında kullanılan kaynaklar:

-google earth
 -http://aacarastirmalari.arch.metu.edu.tr
 -1933 Gazi Orman Çiftliği Umumi İdare
 -1/25.000 Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve
 Şehircilik Dairesi Başkanlığı
 Planlama Şubesi haritası
 -https://yandex.com.tr
 -1/10.000 AOÇ Alanları Nazım İmar Planı ve
 Koruma Amaçlı
 -https://www.google.com.tr/maps

2006 - 2017

EK-7. 21. yüzyılda potansiyel AOÇ-Ankara haritası

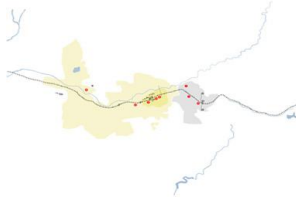
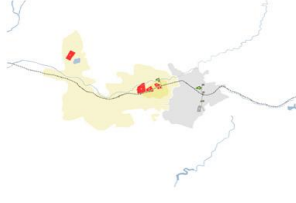
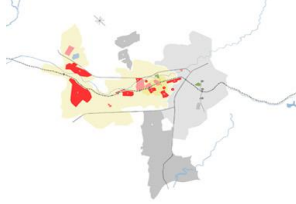
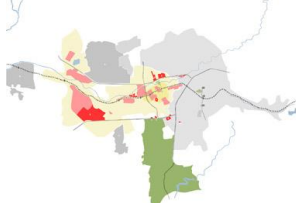
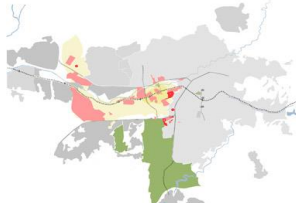
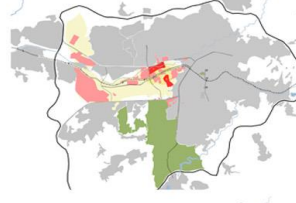
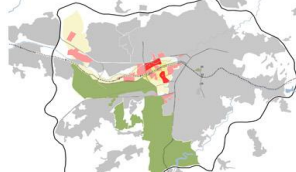

Haritaların hazırlanmasında kullanılan kaynaklar:

- google earth
- <http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr>
- 1933 Gazi Orman Çiftliği Umumî İdare haritası
- 1/25.000 Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Planlama Şubesi haritası
- <https://yandex.com.tr/harita>
- 1/10.000 AOÇ Alanları Nazım İmar Planı ve Koruma Amaçlı İmar Planı
- <https://www.google.com.tr/maps>

2017 - ...

EK-8. AOÇ ve Ankara coğrafyası kavramsal şeması

AOÇ ve Ankara Coğrafyası		Küresel Coğrafya	Yerel Coğrafya	AOÇ Yönetim Yapısı	AOÇ Üretim Yapısı		AOÇ Mekansal Yapısı		
					Tarım	Sanayi	Kentleşme	Mimari Programlar (Kentle ilişki kuran)	
	PROJE MEKANI	Modernist Proje Alanı Olarak AOÇ: Atatürk'ün Örnek Çiftlik Projesi <i>Eğitici-öğretici çiftlik</i> 1925-1938	-1914-1918 I. Dünya Savaşı -1929 dünya ekonomik buhranı -Avrupa'da modernleşme projesi	-1919-Ankara'nın M.Mücadele merkezi olması -1923-Ankara'nın başkent oluşu -Ülkede sermaye yok. -%80 tarım toplumu	-Atatürk Gen. Müd: Tahsin Coşkan (Dönemin Tarım Bakanı) -3308 sayılı kanun.	-1925: Oşur vergisi kalkıyor. AOÇ kuruluyor. -Atatürk'ün tarım politikası: örnek modern tarımsal üretim	-Devlet eliyle örnek sanayi girişimleri AOÇ Savaş Sanayisi'nin de mekanı (Fişek fabrikası, Süt ve yoğurt fabrikası)	-Plan: Jansen ve Egli -AOÇ Ankara'nın kırsal ve tarımsal alanı -Ulaşım:Tren,otobüs	-Bira parkı -Piknik alanları -AOÇ yürüyüş aksı -Marmara Havuzu -Konser alanı -Karadeniz havuzu -Marmara Köşkü Bayram kutlamaları -Lokanta
		Savunma sanayi alanı ve Devlet Çiftlikleri Sisteminin parçası <i>Üretim çiftliği</i> 1938-1950	1939-1945 II. Dünya Savaşı	-Türkiye savaşa girilmemesine rağmen savaşın koşullarını yaşamıştır.	-Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu -Devlet Üretim Çiftlikleri -AOÇ idare meclisi Gen. Müdür: Güven Kıraç	-II. Dünya Savaşı'nda ülkenin gıda ihtiyacını gidermek amacıyla üretim yapan devlet çiftliklerinin merkezi	-Savaş sırasındaki temel ihtiyaçların üretildiği sanayi alanları (süt, yoğurt fabrikası) -Sanayi girişimi: bu dönemde Türk Traktör Fabrikası kuruluyor. -Bira Fabrikası Tekel'e veriliyor.	-Konut sorununa ilişkin kentsel konular gündemde, savaş nedeniyle kente ilişkin fikirler ikinci planda.	-Piknik alanları -Marmara Havuzu -Karadeniz havuzu -Marmara Köşkü Bayram kutlamaları -Lokanta -Hayvanat Bahçesi
	KUŞATILMIŞ MEKAN	Büyüyen kentin sıçradığı alan <i>Mekansal problemlere çözüm alanı</i> 1950-1960		-Marshal yardımları ile Türkiye ekonomisinde bağımlılıklar değişiyor. -Amerikanizm etkili. -Marshal yardımları ve Truman Doktrini. -Amerikanizm etkilidir.	-Tarım Bakanlığı -Meclis Gen. Müdür: Tarık Rona	-Tarımda makineleşme -Tarımsal alan pazar için üretime geçiyor. -AOÇ tarımı evam ediyor. -Tarımsal depolama	-AOÇ bu dönemdeki endüstrileşme politikasının parçası değil.	-1957: Uybadın-Yücel Planı AOÇ ve Gecekondu konuları göz ardı ediliyor.	-Marmara Otelii -AOÇ'de Türkiye ile eşzamanlı TMO yapısı. -Piknik alanları -Marmara Havuzu -Karadeniz havuzu -Lokanta -Hayvanat Bahçesi -Lunapark
		Büyüyen kentin çarptığı alan <i>Kamusal alanların kısıtlanması</i> 1960-1980	-1970'ler Shanin köylülüğününölümünü ilan ediyor. -Öğrenci olayları.	-27. Mayıs.1960: Askeri darbe. -1961: Yeni bir anayasa çıkıyor. -Kente göç ve gecekondulaşma olgusu. -Ekonomi siyasi olaylar nedeniyle ikinci plandadır. -Elektrifikasyon ve köylere elektrik. -MIT kuruluyor.	-Tarım Bakanlığı -Meclis -Askeri yönetim Gen. Müdür: Aytekin Ülger	-Kırsal alana traktörün girişi 5.5. ha'lık işletmeden 75 ha'lık işletmeye geçişi gerektirir. -AOÇ tarımını yönetimin ekonomik sıkıntıları etkiliyor.	-Ülkede ekonomi olaylar nedeniyleleleri planda. -AOÇ'nin tarım ve sanayisi de geri planda, bu dönemde gündeme gelmiyor.	-1975: Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan (çevre kirliliğinden arındırmak, toplu taşıma). -AOÇ arazilerinde gecekondulaşma denemesi.	-Ordu Evi -Marmara Köşkü ve alanı MİT'e veriliyor. -Piknik alanları -Karadeniz havuzu -Lokanta -Hayvanat Bahçesi
		Sit Alanı <i>Kentin büyüme basıncına direnen alan</i> 1980-2006	-Neoliberalizm	-12. Eylül. 1980: Askeri darbe. 24. Ocak.1980: 24. Ocak kararlarıyla Türkiye dışı dönük liberal bir pozisyon alıyor. Özelleştirme furyası başlıyor. -Devlet piyasa lehine alandan çekiliyor. -Kasım 2002: AK Parti tek başına iktidara geliyor.	-Tarım Bakanlığı -Meclis Gen. Müdür: Aytekin Ülger -Neoliberal ekonomi AOÇ'nin KİT olarak konumunu etkiliyor.	-Devlet'in AOÇ'ne ayırdığı bütçe azalıyor, tarım yara alıyor. -AOÇ'nde hayvancılık bitiyor.	-Devlet sanayi yatırımlarından ve politikasında geri planda. AOÇ KİT olarak sanayi politikası geliştirmiyor.	-1984: ANAP Belediyeciliği -1984-89: Mehmet Altınsoy -1986: ODTÜ ŞBP Ankara 2015 Planı -1989-94: Murat Karayalçın (büyük projeler) Raci Bademli-Ankara 2025. -1990: Ankara Nazım Planı (Ankara'nın batı yönünde ilerlemesi) -1992: AOÇ Sit alanı ilan ediliyor. -1994-2006: Melih Gökçek dönemi. -1998: AOÇ I. derece sit alanı ilan ediliyor.	-Devlet Mezarlığı yarışması ve inşaatı. -AŞTİ -Hipodrom. -Piknik alanları -Lokanta -Hayvanat Bahçesi -Karadeniz Havuzu işletme problemleri nedeniyle bu dönemde kapanıyor.
	PARÇALANMIŞ M.	Transit Geçilen Alan <i>Hızlı yeme içme alanı</i> 2006-2017	-Neoliberalizm ve küreselleşme...	-Siyasi olarak gel-git dönemi -En büyük sorun ülkedeki işsizlik -Toplumsal kutuplaşma artıyor.	-İrade: yerel yönetim/merkezi yönetim (5524 sayılı yasa)	-AOÇ'de tarım bitiyor.	-Süt, Yoğurt, Meyve suyu fabrikası alanda faaliyete devam ediyor. -Çimento fabrikasını özel bir şirket işletiyor.	- Parçacı/Eklektik (Mısır patlağı) - Melih Gökçek -2010: ABB AOÇ içerisinde geçen yol için 1/100.000 planlar hazırlıyor. -Şubat 2012: Orman Genel Müdürlüğü Gazi Tesisleri I. derece SİT alanından III. Derece SİT alanına dönüşüyor. -Sivil Toplum kuruluşları ağırlıklı olarak bu gelişmelere karşı dava açıyor.	-Cumhurbaşkanlığı yerleşkesi -Ankapark -Köfteciler. -Lokanta (Tarihi lokanta özel bir şirket tarafından işletiliyor.)
	TASARLANMIŞ M.	Kültürel Ekosistem Alanı <i>Kamusal açık alan</i> 2017-...	-Kent-kır gerilimi -Dünyada yeni mekansal yaklaşımlar (Peyzaj şehirciliği New Geographies) -Mimarlık ve planlama disiplinlerinin ilişkisi değişiyor.	-Üretim kavramı gelecek adına inşa edilmesi gereken en önemli kavram. -Demokrasi ve Hukuk'un irade olarak etkili olması.	-Farklı aktörlerin AOÇ'nin yönetiminde bir araya gelmesi.	-Kentsel tarım -AOÇ araştırma havzası.	-Kente zararı olmayan sanayi yapılarının AOÇ'deki varlığı üretim düşüncesini Ankara'ya yerleştirmesi.	- Megaform (Kenti bağlayan ve ayıran altyapı, yeşil kuşaklar) -vadi tabanı (araştırma havzası) -tepeler (AOÇ ormanı)	-Yeme içme arkeolojisi -Endüstriyel Arkeoloji -Kolektif belleğin mimari programları(bira fabrikası, hamam... -Yeni kamusal açık yeşil alan kullanımları (yürüyüş alanları, bisiklet yolları...)

	PROJE MEKANI			KUŞATILMIŞ MEKAN		PARÇALANMIŞ MEKAN
	1925-1938	1925-1950 1938-1950	1950-1960	1950-2006 1960-1980	1980-2006	2006-2017
Nüfus (Tekeli, Güvenç, 1986)	75 000 (1927) 123 000 (1935)	227 000 (1945)	451 000(1955)	906 000(1965) 1 700 000 (1975)	2 745 000 (1990) 3 608 000 (2000)	4 522 000 (2010) 4 986 000 (2015)
Tarla arazisi (% ile ifade edilen veriler AOÇ'nin toplam arazileri içerisindeki oranıdır)	6905 da (Atatürk Çiftlikleri,1939)		18.958 da %19.9 (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%18 (1960) %20.3 (1965) %53.2 (1970) %56.6 (1975) %57.4 (1980) Ort: %41. 3 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%59.9 (1985) %61.2 (1990) %56.3 (1995) %50 (1998) Ort: %56. 85 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
Meyve Bahçesi Arazisi (% ile ifade edilen veriler AOÇ'nin toplam arazileri içerisindeki oranıdır)	582 da (dekar/dönüm) (8 çiftlik için) (AOÇ Müdürlüğü, 1953).		824 da %0.8 (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%0.9 (1960) % 1 (1965) %2.5 (1970) %2.7 (1975) %2 (1980) Ortalama: %41. 3 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%1.8 (1985) %0.7 (1990) %0.2 (1995) %0 (1998) Ortalama: %0.67 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
Sebze Bahçesi Arazisi (% ile ifade edilen veriler AOÇ'nin toplam arazileri içerisindeki oranıdır)	390 dönüm (8 çiftlik için) (AOÇ Müdürlüğü, 1953).		%0.07 (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%0.08 (1960) % 0.1 (1965) %0.1 (1970) %0.2 (1975) %0.1 (1980) Ortalama: %0.11 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%1.8 (1985) %0.7 (1990) %0.2 (1995) %0 (1998) Ortalama: %0.67 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
Fidanlık Saha Bitkilileri Arazisi (% ile ifade edilen veriler AOÇ'nin toplam arazileri içerisindeki oranıdır)	700 dönüm (8 çiftlik için) (AOÇ Müdürlüğü, 1953).		%0.2 (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%0.2 (1960) % 0.1 (1965) %0.8 (1970) %0.9 (1975) %0.8 (1980) Ortalama: %0.56 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%1.2 (1985) %1.1 (1990) %2.2 (1995) %2.2 (1998) Ortalama: %1.67 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
Kar-Zarar	Kar (Atatürk Çiftlikleri,1939)	Zarar (AOÇ Müdürlüğü, 1953)	Kar (AOÇ Müdürlüğü, 1953)			

PROJE MEKANI 1925-1950			KUŞATILMIŞ MEKAN 1950-2006			PARÇALANMIŞ MEKAN 2006-2017
	1925-1938	1938-1950	1950-1960	1960-1980	1980-2006	
<u>Orman ve Park Alanı</u> (% ile ifade edilen veriler AOÇ'nin toplam arazileri içerisindeki oranıdır)	1550 dönüm (8 çiftlik için) (AOÇ Müdürlüğü, 1953).		%3.9 (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%4.2 (1960) % 3.8 (1965) %9.2 (1970) % 9 (1975) %6.3 (1980) Ortalama: %6.5 (BYDK, akt: Açıkssöz, 2001)	%5.1 (1985) %6.8 (1990) %7.6 (1995) %10.7 (1998) Ortalama: %7.55 (BYDK, akt: Açıkssöz, 2001)	
<u>Hayvanat Bahçesi</u>			% 0.4 (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%1 (1975) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%0.9 (1998) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
<u>Kiralanan Alan</u> (% ile ifade edilen veriler AOÇ'nin toplam arazileri içerisindeki oranıdır)				%- (1960) % 1.8 (1965) %8.9 (1970) % 8.5 (1975) %10 (1980) Ortalama: %7.3 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%9.3 (1985) %9.2 (1990) %15.1 (1995) %17.6 (1998) Ortalama: % 12.82 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
<u>Arsa Kanal Yol</u> (% ile ifade edilen veriler AOÇ'nin toplam arazileri içerisindeki oranıdır)			% 19.4 (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%20.5 (1960) % 0 (1965) %2.6 (1970) % 3.7 (1975) %9.4 (1980) Ortalama: %9.05 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	%7.6 (1985) %6.9 (1990) %10.2 (1995) %11.3 (1998) Ortalama: %9 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
<u>Süt üretimi</u>			868 000 lt (1953) (AOÇ Müdürlüğü, 1953)			
<u>Sarap üretimi</u>			1 250 000 lt (1953) (AOÇ Müdürlüğü, 1953)			

PROJE MEKANI 1925-1950				KUŞATILMIŞ MEKAN		PARÇALANMIŞ MEKAN
	1925-1938	1938-1950	1950-1960	1950-2006 1960-1980	1980-2006	2006-2017
<u>Buğday satışı/üretimi</u>	Buğday üretimi 700 ton (1926) (Atatürk Çiftlikleri,1939) 228 ton (1937)	300 ton (1939-1945) (Ülke geneli) 150 ton (1939-1945) (Devlet Çiftlikleri) (Tekeli, İlkin, 2014)	2 065 ton (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	4 228 (1960) 749 ton (1965) 279 ton (1970) 1 101 ton (1975) 1 039 ton (1980) Ortalama: 1479 ton (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	1 125 ton (1985) 1295 ton (1990) 1050 ton (1995) 222 ton (1998) Ortalama: 923 ton (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
<u>Arpa üretimi</u>	Arpa üretimi 8 ton (1926) 228 ton (1937)		676 ton (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	753 ton (1960) 823 ton (1965) 844 ton (1970) 1 388 ton (1975) 1 944 ton (1980) Ortalama: 1150 ton (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	1831 ton (1985) 851 ton (1990) 564ton (1995) 1083ton (1998) Ortalama: 1082 ton (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
<u>Arpa satışı</u>	Arpa Satışı 8 ton (1926) 175 ton (1937) (Atatürk Çiftlikleri,1939)					
<u>Süt satışı (litre)</u>	46 443 lt (1931) 114 254 (1937) (Atatürk Çiftlikleri,1939)		1950 lt (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	3995 lt (1960) 6332 lt (1965) 10468 lt (1970) 8753 lt (1975) 5779 lt (1980) Ortalama: 7065 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	10465 lt (1985) 15810 lt (1990) 17145 lt (1995) 13200 lt (1998) Ortalama: 14.155 (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	
<u>Sebze satışı</u>			207ton (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	282 ton (1960) 262 ton (1965) 245 ton (1970) 312 ton (1975) 100 ton (1980) Ortalama: 240 ton (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)		
<u>Meyve satışı</u>			16ton (1955) (BYDK, akt: Açıksöz, 2001)	619 ton (1960) 511 ton (1965) 237 ton (1970) 27 ton (1975) 131 ton (1980)	213 ton (1985) 13 ton (1990) - (1995) - (1998)	

EK-10. Bireysel görüşmeler

GÖRÜŞME-I İlhan Tekeli-4 Haziran 2015, ODTÜ, Ankara.

İlhan Tekeli: Şimdi senin problemin Atatürk Orman Çiftliği mi? Onu bir ön plana koyalım. Burada bir problem var. Herhangi bir kentin herhangi bir yerindeki yeşil alan değil AOÇ. Kendine göre ilginç bir tarihi var, siyasette aldığı yer var. Bu gün Türkiye'deki siyasi ortamı anlamadan, Orman Çiftliği'nde ne olduğunu yeni coğrafya da eski coğrafya da söylemez. Şöyle bir problem de koyabilirdin kendine, diyebilirdin ki dünyada mekan konusunda yeni bakış açıları var, coğrafyaya da bunun yansıması var. Bunun içinde de şöyle bir ekol var. O ekolü anlayıp onun problematiği bakımından Türkiye'de anlamlı olabilecek bir örnek almak da olabilirdi.

AOÇ kendi problemleri bakımından bir şeye uygulanabilir. Buradaki mesele bir strateji üzerinden getirirsen problemi, bir yeni coğrafya problemi mi yoksa kentteki bir yeşil alanın üstünde verilen bir kentin büyümesi karşısında başka bir perspektifle bakarsan coğrafya probleminden başka bir probleme sığıyor. Tarihsel olarak oluşmuş bir olay var ve o olayı Ankara'ya doğru koyarsan bunu da doğru yere oturtabilirsin. Ankara'da ne var? Ankara başlamış büyümeye ve büyürken de değişik eksenlerde büyüme bakımından seçiciliği var. Demiryolunun kuzeyi genellikle düşük gelir gurubuna ait, demiryolunun güneyinde hali vakti iyi kimseler tarafından alınmış. Bunun planlaması sırasında da buradan Batıkentin sıçraması kuzeyin ezik halini kırmak için yapılan bir şey ama kent bir takım *urban region* a dönüşmek için yayılırken iki tane büyük yeşil alanla karşı karşıya kalmıştır. Birisi ODTÜ alanı birisi de AOÇ alanıdır. AOÇ, çok ayrıcalıklı şekilde korunmuş, yasalar aracılığıyla ama kentin gerek devlet kesiminin kullanması bakımından gerek de ayrıcalıklı grupların bu alana sahip çıkması bakımından burası mücadele alanı olmuştur. Burada kentin büyüme talebi karşısında bir mücadele veriliyor. Yani bu mücadele içinde AOÇ çeşitli kullanımlara açılmış.

Burası kent kır ayrımının ötesinde bir problem. Dünyanın bu gün üstünde yeni bir kavramsal çerçeve geliştirmek için arayış içerisinde olduğu bir alan. Yani bunu birileri yapmış onu da sen alıp buraya uygulayacaksın gibi bir durum yok. Problemden çıkıp bu problemin içine oturtacaksın. İki şey yaşanıyor. Dünyada bir eski bildiğimiz kent yok oluyor. Kent eskiden bir bizim kavramsallaştırmamız var. Kır tarımsal üretimin yeridir. Bu üretim köylü tarafından yapılır. Kent tarım dışı üretimin yeridir. Sınırı ve alanı belli bir alandır. Bu çerçeve yıkıldı. Bu çerçeve yeni coğrafyacılar tarafından filan yıkılmadı. Gerçek tarafından yıkıldı. İnsanlar buna bu olaya dünyada bu değişmeye değişik teorik çerçeveler bulmaya çalışıyorlar. Herkes bir şey yazıyor. Ama çok da bunun üzerine oturmuş bir hikaye yok. Yeni International Journal of Regional Studies de Alan Scott un bir yazısı çıktı. Yani çok bir şey söylemiyor. Şunu diyebilirsin, dünya böyle bir gelişme arıyor, bu gelişmeye şöyle bakılabilir, yahut şöyle bakışlar var; Ankara'da da şöyle bir problematik var. Bu aslında bu problematikte bir taraftan ilgili bir taraftan ilgili değil. Niye değil, Çünkü özel bir yer. Çünkü o geçmiş paradigmanın içinde küçük bir kentin etrafında belirli bir ulusal liderin başka problematikleriyle beraber oluşturulmuş bir alan ve bu case üstünde bir mücadele yaşanır. Bu mücadele kent ve kır ayrımının piyasa mekanizması içinde yeniden yapılanması mücadelesi değil.

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

Bütün teoriler bunun üzerine gelişmiş. Hâlbuki buradaki durum buranın bir siyasal mücadele alanı oluşu. Burada başka bir şey oluyor. Şimdi şöyle bir şey düşün normal olarak böyle bir alan var ve bu piyasa mekanizması içinde dönüşüyor. Sanayi dışa çıkıyor öteki alan ekleniyor. Toplu konut çıkıyor. Bütün dünyada bir yarış var. Ama burada özel bir alan var. Bu özel alan kullanılma biçimi mülkiyeti bakımından farklı bir alan. Çünkü burada piyasa mekanizması işlemiyor. Burada çok güçlü ayrıcalıklı bir alan yaratıyorsun. Bu ayrıcalıklı alanı iki tane normal şey yarışıyor. İki tane süreç yaşanıyor. Bir tanesi ilk kuruluşundan gelen süreç. İlkinde kentin tarımsal ve gıda ihtiyacını karşılamaya dönük bir program var burada. Ama kent büyüyüp bu program da siyasi olarak geri plana itilince onun yerine kentin çok yakınında bir rekreasyon alanı oluyor. Kentlinin boş zaman faaliyetleri için kullanılacak bir alan... Birisi orjinalden gelen bir üretim var mesela süt üretimi devam ediyor. Belki sütün hepsini kendisi üretmiyor dışarıdan topluyor. Bu bir çeşit tarihsel bir fonksiyonun biraz da nostaljik olarak sürdürülmesi şeklinde devam ederken diğer taraftan kentin belediye başkanının bu kentteki rekreasyon faaliyeti bakımından yeniden örgütlenmesi meselesi var. Bunun normal süreçlerle ilişkisi yok.

Mustafa Kemal'in bir niyeti var. Bu niyetin nereden geldiğini çok iyi bilmiyoruz. Bu bir ütopyanın Türkiye'ye yansıması mı yoksa Mustafa Kemal'in kendisinin buradaki bir kente gelmiş, doğru dürüst bir süt yok, burada kıt kapitalle medeni bir yaşam kurmak istiyor, onun için geliştirdiği bir proje mi? Bu projeyi şöyle de okuyabilirsin; 19.yy ütopyalarının içinden de okuyabilirsin. Ama bana öyle geliyor ki Mustafa Kemal'in elinde belli bir kapital var. Gelmiş İş bankasını kurmuş. Onun etrafında hem kente bir yeşil alan vesaire kazandıracak. Ama esas mesele tarım, kentin tarımı bir de Türkiye'nin modernleşmesi için bir örnek.. Bu öykü kolay bir öykü değil. Çok büyük bir toprak alıyor. Üstünde modern tarım yapacak. Burada traktör alıyor. Bu öykü nereye kadar gidiyor. 1937 ye kadar gidiyor. Önce Ankara kararını alıyor sonra AOC kararını alıyor.

1937 de buranın muhtemelen iyi yönetilmediği ve İsmet Paşa'nın da bastırması üzerine Mustafa Kemal burayı Tarım Bakanlığı'na devrediyor. Şimdi burada ne var? Bunu anlamak için 1920'deki tarım meselesini bilmek lazım. Mustafa Kemal'in Türkiye'deki tarımcılardan mutlu olmadığını biliyoruz. Ne yapıyor? 1928 de Halkalı Ziraat Mektebini kapatıyor. Adamların hepsini yurt dışına okumaya gönderiyor. 1933 de gelip burada ziraat enstitüsü kuruyor. Devletin bu konudaki mekanizmasının iyi çalışmaması üzerine kendisi kente ilişkin bir şey kuruyor. Muhtemelen öyküyü şöyle bağlayabilirsin. Diğebilirsin ki devletin bu işteki mekanizmaları kurulduktan sonra kendi özel mülklerini buraya devrediyor. Şimdi bunun içinde bir İkinci Dünya Savaşı var O İkinci Dünya Savaşı kıtlıklar, devlet üretme çiftlikleri kuruluyor türkiyenin her tarafına ziraat yaygınlaştırılıyor. İki grup var bir bu ziraat bir de devlet üretme çiftlikleri... Bunlar yeni bir model olarak ortaya çıkıyor. Belirli bir noktadan sonra kent hızla büyümeye başlayınca buranın parçalanma süreci başlıyor.

Parçalanma sürecinde herkes AOC'den parça almaya başlıyor. Devlet kuruluşları, konut kooperatifleri... Devlet girişiminin, büyüyen bir kentin baskılarına karşı ve de çok iyi korunmuş olmasına rağmen (kaç yasa çıktı) o yasalarla kim nasıl dönüştü. Şimdi kentin büyümesinin bunun üstünde yaptığı etkiye paralel olarak biraz da zirai işletme olarak AOC'nin öyküsünü yazmak gerek.

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

Daha sonra 1970'lerde Ordu Evi geliyor. Vedat Dalokay başkan iken bir gece inşaat başlıyor. Vedat Bey de gitti mühürledi inşaatı. Burada kentin çok yakınında devlet yöneticilerinin proje geliştirmek istediği zaman hazır toprak var. Gücü yeten yasa çıkarıyor. Yahut fiilen askerin yaptığı gibi el koyuyor. Şimdi bu olayı Harvard'daki coğrafya açıklamaz. Burada güç mücadelesi var. Güç mücadelesi mekana nasıl yansır ve bu yansıma sırasında ne tür söylemler geliştiriliyor. Her biri kendi meşruiyetini nasıl sağlıyor. Bir kişi orada tek başına konut yaptıramaz ama kooperatif kurarsa meşruiyetini yayarak sağlar.

İki projeyi kavramalısın; bir Türkiye'yi radikal olarak modernleştirmek isteyen Atatürk'ün modernleşme projesinde zihninde Ankara nerede? Ankara'nın içinde Orman Çiftliği nerede? Önce Orman Çiftliği kararı vermiyor. Önce Ankara kararı veriyor. Ankara kararını verdikten sonra onu hayata geçirmek için düşünüyor, onun için de böyle bir proje buluyor. Ama bu proje Hint Müslümanlarının Kurtuluş Savaşı için topladığı 250.000 tl galiba bir para var, o olmasa yürümezdi. O parayla İş Bankası kuruluyor. Yani Mustafa Kemal in bütçe dışı bir serveti oluyor. Ama o para geldiğinde savaş bitmiş oluyor. Mustafa Kemal'in elinde kalıyor yani o para. Onu kullanıyor. Mustafa Kemal'in serveti denilen şey o. O parayı kişisel harcaması için kullanmıyor. Projeler için kullanıyor. İş Bankası kar ediyor paralarıyla AOC'yi satın alıyor. Yani eğer öyle bir para olmasa burası olmazdı. Realist bir adam o olanakla bu proje gerçekleştirmeyi başarıyor.

GÖRÜŞME II- AYTEKİN ÜLGER, Mart 2014 (Atatürk Orman Çiftliği Genel Müdürü 1961-1995)

Siz hangi yıllar arasında genel müdürlük yaptınız Atatürk Orman Çiftliğinde?

Ben Atatürk Orman Çiftliği'ne 1961 yılında girdim 95 yılında ayrıldım 36 yıl civarında orada çalıştım.

Mesleğiniz?

Ziraat Mühendisiyim. Önce bağ, bahçe şube müdürü olarak başladım. Sonradan muhtelif kademelerde bulundum. Bütün çiftliğin Müdür Yardımcısı oldum ve 1995 yılında ayrıldım Zirai Donatım Kurumu Genel Müdürü oldum, oradan da emekli oldum.

O zaman Çiftlikte'mi oturuyordunuz?

Çiftlik'te lojmanlarında oturuyordum. Orada da üç tane lojman değiştirdim. Atatürk zamanında yapılmış Macaristan Mimarisine göre peç sistemiyle ısınan ve linyit kömürü yakan aşağıdaki mutfak dahil iki oda ve mutfak ısıtan bir düzeni var. Peç yanıyor sıcaklığı dört odaya da veriliyor. Öyle oturuluyor. Bir de çatı arası vardı. Çatı arasında da iki tane iç içe odası vardı. Bunlar küçük lojmanlardı. Ben zamanımda o lojmanları modernize ettim. Doğalgaza bağladım. Dupleks modern yapılar hale getirdim. Onlar salaş tek tuğla yapılmış binalardı. Onları orda çalışan personele kademeli olarak verirdik. AOC'nin bir çok yerde tarıma elverişli olmayan yer diye izahını duyarsınız, bu hakikattir. Atatürk, Çiftlik kurulmasını kendisine bir yer bulunmasını ister ilgililere, ilgililer Atatürk'e bir yer bulunca dört başı mamur münbit sulak bir arazi bulacak Atatürk orada istediği gibi tarım yapacak bu o kadar çok yer geziliyorki. O zaman Çiftlik Çankaya'ya uzak vasıta yok, yollar uzak, Ankara civarında bir yer bulalım diyor. Efendim bulduk ama burada ya emeğiniz tükenir, ya paranız tükenir deniyor. Çok tartıma müsait olmayan bir yer çiftlik arazisi diyorlar, o da

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

diyor ki işte ben de böyle bir yer arıyorum. Bir vakıdır. İşte diyor hem çorak olacak, hem toprağı tarıma müsait olmayacak, ben işte burada tarım yapılacağını örneğini vereceğim ki Türk Çiftçisi bundan istifade etsin d ve seçilen alanlardan birisi de bu günkü çiftlik arazisi... Atatürk orayı beğeniyor. Orayı Balgat, Macun ve çevresindeki köylerden kısım kısım satın alıyor Atatürk, birleştiriyor çiftliğe bir traktör getiriyor, Ankarada traktör yok o zaman, ben o zaman yaşamış çiftçilerle bir vesileyle karşılaştığım zaman bana bir köylü şöyle anlattı; biz dedi sapanla araziye sürdüğümüz zaman, öküzlerle sürerdik bir ailenin maksimum 25 dekarlık bir araziye ekmeye gücü vardı ama 25 dönümü ettikten sonra aile fertleri çok olacak ki 25 dönümün hasadını yapalım ama dedi traktör gelince gördük ki fevkalade geniş araziler ekiliyor biçiliyor. Bizim pulluklarımızın demirleri vardı bu demirleri bir kırılıverse o zaman sıcak demirciye gideriz, sıcak demirci döve döve onun demirini yapar biz ondan sonra tarlayı sürmeye başladık. Ama Atatürk geldikten sonra traktörü gördük gözümüz açıldı. İkincisi bizim tohumlarımız da çok kötüydü Atatürk'ün kullandığı tohumlara baktım daha çok verim veriyor ondan da istifade ettik, en iyisi dedik orada kaynak makineleri getirmiş. Atölyesi vardı dedi pulluğumuzda bir arıza olsa kırılan bir kazmamız olsa oraya götürürdük, bizden para almadan o çapamız pulluğumuzun demirleri kaynak yapılır ve biz hemen gider çiftliğimizi sürmeye başladık dedi... Yani Atatürk'ün çiftliği kurduktan sonra tarım teknikleri bakımından ekipman bakımından tohum ve iyi tohum iyi aşılınmış fidanlarla bağ bahçe yapma yönünden onun bize çok faydası oldu, Allah razı olsun genişledik dedi. Bir bunu anlattı ikincisi Atatürk Çiftliği kurduğu zaman hakikaten çorak ve tarım yapılacak arazileri çok sivrisinek olduğu için de hastalıklı bir yer burası sıtmal, ıslahla başlıyor işe... İslahla da yavaş yavaş başarılı oluyor gübre kullanmasını öğretiyor, ikincisi tarla mesela pancar üretimi daha sonra başlamıştır mısır üretimi veya diğer meyve ve sebzeler üretimlerinde onun artıklarıyla hayvanların beslenmesinden faydalı olması bakımından sığırcılık, tiftik ve koyun olarak başlıyor. Çok büyük beş altı bin koyunu, üç beş yüz tane sığırı, tabi diğer hayvan otlarıyla bu eğitime başladığı zaman bunlara adaptasyon da kolay olmuyor.

Bunların da adaptasyon devreleri geçiriliyor. Ondan sonra hangi otların daha verimli olduğu hangi çeşitlerin buraya daha iyi adapte olduğu da aleni göze hitap ederek çalışmalar yapıyor ve çiftlik ineklerin koyunların sütleriyle yoğurt, peynir bal ve çevredeki bağcılarının üzümleleriyle şarap üretimini başlatıyor. Bu üzümlelerin iyi değerlendirilmesi fevkalade memnun ediyor çiftçiyi çünkü o zaman şarap yapmak da meseleydi, yok ki şarap imalathanesi bu gibi atılımlarla Ankarada alışveriş mahalleri tespit ediliyor halkın rahat alacağı peynir, yoğurt, süt, kaymak ve buna benzer kaliteli ürünlerle o kadar çok makbule geçiyor ki, gerek Ankara halkı gerek o zamanki kor diplomatik orman çiftliği mamulleri tereyağı dahil fevkalade reklam yapılıyor. Alışveriş de yapılıyor ve Atatürk Çiftliğinin işletmesinden kar ediyor ve kendisi sık sık buraya gelerek zaman zaman traktöre binerek zaman zaman kendisinin rügan ayakkabılarının birisi çamura saplanmak şartıyla çiftlikle ilgileniyor. Bu ilgiden Atatürk'ün idare başkanlığını yapan Ragıp Adısanlı isminde bir zatla tanıştım Atatürk ün Çiftlikle ilgili bir çok anıları da onda vardı. Ondan da dinledim. Mesela bir anısında bu günkü Marmara Köşkü nün veyahut Marmara Otelinin bulunduğu yerde ağaççıklar var çiftlikte öyle çok fazla ağaç yok ilk önce akasya fidanları getiriyorlar ama ağaççıklar var pek gelişmiyor, Atatürk arabayla geçerken bir gün bir yeşillik görüyor, su borusu patlamış orada yeşil bitkiler çıkmış Ragıp Beyi çağırıyor Ragıp Bey Orjinalinde ziraatçidir. Ragıp diyor ağaç dikelim baksana orda bir şeyler çıkmış diyor o zamanki orman mühendisi, ziraat mühendisi, çevre ile konuşuyorlar bakıyorlar o ağacın ne olduğunu tespit edemiyorlar. Fakat köylülere soruyorlar, yaşlı bir adam diyor ki benim

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

dedem diyor karaağaç ormanlarının altında beyaz beyaz tavşanlar vardı, geliyorlar hakikaten karaağaç çıkıyor. Karaağaç'ın değişik bir özelliği vardır. Tohumun üzerinde yeşil bir tohum olur ve yeşil yeşil yere dökülür onlar çimlenir ve fidan olur. Atatürk diyor ki o zaman başka bir şey aramaya lüzum yok hemen karaağaç bulun diyor ve ondan sonra çiftliğin Hayvanat Bahçesi ve Mesire alanlarının çevrelerine birçok karaağaç dikiliyor ve çok güzel büyük ağaçlar ormanlar oluyor. Sonradan bir hastalık dolayısıyla bir kısmı kurudu, bu salgının balkanların tamamında karaağaçlara zarar verdiğini sonradan öğrendik. Karaağaç var zaten orada şu anda da. Şöyle söyleyim karaağaca gelene kadar mesela Ankara ve çevresi için çok daha çok meşe, mesela Ankara ve çevresinde mikroklimalarında çınar, sonra son zamanlarda kavak kadar hızlı büyüyen sedir ağacı yani o kadar değişti ki o kadar güzel ağaçlar yetiştirdi ki Ankara'da nitekim onlar görülüyor çevrede de dışarıdan da ithal ediliyor adaptasyonu zor oluyor ama yine de geliyor, ıhlamur mesela. Yani Türkiye'de şu anda her türlü fidan yetiştiriyor. Hangi bölgede hangi fidan olacağını orman teşkilatı tarafından fevkalade biliniyor. Fidanlıklar kurulmuş. Yani o zaman hiç ağaç olmayan bir ortamda ilk önce akasya dikilmiş mesela, akasya Ankara'nın ağacı değildir, daha yağışlı bölgeleri sever onlar ilk büyüme hızları da çoktur büyümüşler hemen çok güzel görünmüş sonra olduğu yerde kalmışlar. Mesela sarıçam, karaçam tercihleri yapılmış, sarıçamlar mesela bizim hala büyümeyen bölgelerimiz vardır oradaki sarıçamlar Ankara toğrağına uygun olmadığı için büyümemiştir. Karaçam Almanların kireç çamı dediği karaçamın şimdi Ankarada daha iyi geliştiği tespit edilmiş ondan sonra karaağaç dikilmeye başlanmış şunu ifade etmek istiyorum yani Atatürk zamanında Ankarada hiç olmayan ne kadar tarımla ilgili peyzaj mimarisi ile ilgili park bahçe ile ilgili bitki varsa hepsini görüp deneyip tespit ederek geliştirmiş. Ankara'yı Atatürk'ün başşehir yapmasıyla beraber Ankara, Ankara olmuş diyebilirim. Yani Ankara çıplak bir yer. Ragıp Adısanlı'nın ifade ettiği şeylerden birisi de hamam. İstasyona yakın bir yerde hamamımız vardır. O hamam bir İtalyan Mimar tarafından yapılmıştır. Göbek taşı dediğimiz yer filan, alttan ısıtılmalı yerleri ile güzel bir hamamdır. O zaman evlerde nerde su nerde sıcak su çalışan insanların çevrede olan insanların bu banyodan istifade etmeleri için özellikle yapılmış ve zamanında istifade de edilmiştir. Ama bizim zamanımızda orası çalışmamaktan harap olmuştu. Söküldü boş ambar şekline getirildi, öyle duruyor orda şimdi.

Karadeniz Havuzu, Marmara Köşkü ile ilgili anılarınız var mı?

Şöyle söyleyeyim, Atatürk, Karadeniz ve Marmarayı Anadolu'daki insanlara Karadeniz'in ne olduğunu Marmara'nın ne olduğunu sembolik olarak yapıyor ama bunların esas yapılma nedeni oradaki dolan sularla sulu ziraat yapmak. Aynı zamanda da yüzme sporları için hem trampelen hem atlamalar için o zaman tek Karadeniz yüzme havuzu varmış , benim Çiftlik'te hizmet ettiğim zamanlarda zaman zaman o Karadeniz suyunu kanallarla kanalizasyonla kullanarak edere kullanırdık. Yalnız çok rantable olmadı oraya su pompalamanın enerji masrafı sonra sonra çok çabuk yerden çıkan suyun yosun yapması, orada kullanılan yosun önleyici maddelerin sulamada bitkilere zarar vermesinden dolayı bunu sulamada kullanmaktan vazgeçtik ve uzun zaman yüzme havuzu olarak değerlendirmek istedik kiraya verdiler fakat Ankara'nın yazı çok kısa Ağustos ayından sonra belli saatten sonra hava serinliyor çok soğuk oluyor, çok az kişi yüzmeye geldi. Bir de değişik yüzme havuzları filan da yapıldı. Baktık fazla revaçta değil onu olduğu gibi bıraktık Bir yasayla devlet büyükleri mezarlığı yaptılar orayı değiştirdiler ora öyle kaldı. Marmara Havuzu duruyor ama şimdi

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

başbakanlık binaları da yapıldığı için o havuzların da kaldığını zannetmiyorum. Marmara köşkü kaldı orda.

Atatürk Orman Çiftliği'ndeki sosyal hayat nasıldı?

Bira fabrikası ve bira fabrikasının yanında bira parkı, Marmara havuzu ve Marmara havuzunun yanında bir eğlence yeri vardı. Ankara'nın o zaman tek bira parkıydı. Bira içilir yemek yenir, danslı bir mekan olarak yapılmış. Atatürk zamanında da çok revaçtaymış. Marmara Havuzu, Hamiyet Yüceses'lerin şarkı söylediği bir mekânmış, yani çok eski ve Ankara deyince ya Marmara Havuzuna ya da bira parkına tek eğlence yeri olarak oraya gelirlermiş. Zaman zaman Atatürk de Marmara Köşküne geldiği zaman buralara iştirak edermiş. Marmara Köşkü çok güzel bir binadır mimari olarak da. Bakanlar Kurulunun toplantı yapacağı geniş salonları var, Ankara'ya doğru bakıyor. Onun altındaki ağaçlama sahası da işte karaağaçla ağaçlama yapılmış, akasya da vardı oraya bakar. Atatürk bakanlar kurulundan sonra zaman zaman bakanlar kurulu ve üst düzey yöneticilerini eşleriyle beraber oraya çağırıp orada Batı Müziği ve orkestralarla danslı yemekler, sadece müzik dinleme gibi zoraki müzik partileri düzenlermiş. Tabi ki ordaki o müzik kültürü olmayan demek ki bu güzelmış diyerek merak belirtisi çıkıp hiç olmazsa onları dinlesinler biraz müzikten anlasınlar diye yani ilkokul öğretmeni hakiki öğretmen Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu hem Cumhurbaşkanı hem öğretmen Atatürk. Böyle vasıfları var. Çiftliğin 1950 yılında özel bir kanunla mevcut arazilerini muhafaza etmek, Çiftlikten herhangi bir şekilde arazi almak isteyenler için kanunla arazi verilmesini sağlamak için 5659 sayılı bir yasa çıkmıştır. O yasadan evvel Çiftliğin Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu altında, bir genel müdürlük gibi çalışıyor ve yönetim kurulu kararıyla arazi devirleri yapılabiliyor o zaman... Ama 5659 sayılı yasa geldikten sonra çiftlikten arazi almak zorlaşıyor ama kanun çıkarılarak Gazi Mahallesi ilk olarak çok ucuz bir fiyatla Makine Kimya işçileri Bira Fabrikası işçileri ve Emniyet mensuplarına mahalle kurmak amacıyla grup halinde orada veriliyor. Çiftlik arazisinden veriliyor. Ondan sonra o devam ediyor. İlk verilen çiftlik arazisi Gazi Mahallesi'dir. Küçük küçük araziler vardır verilen ama ilk büyük arazi Gazi Mahallesi'dir. Sonra Zırlı Eğitim Merkezinin olduğu yer, Etimesgut Yolu üzerindeki helikopter Türk kuşunun bulunduğu sahalara yani o kadar çok verilmiş ki Makine Kimyaya verilmiş, Bira Fabrikası Orman Çiftliğinin fabrikası olarak kurulmuş fakat sonra yasa değişince Tekel Bakanlığına bağlanmış, o Tekele gidiyor, Makine Kimyaya Fişek Fabrikası veriliyor, çok değişik yollar dolayısıyla Karayollarına veriliyor, zannediyorum, Türkiye Petrolleri Genel Müdürlüğüne veriliyor. Şöyle söyleyeyim, bu çevrede kurulan bütün tesisler Orman Çiftliği arazisinden alınarak kuruluyor. Yenimahalle tarafında Orman Çiftliği meyva bahçesinin karşısında Sosyal Sigortalara verilmiştir ordaki mahalle de bizden kurulmuştur. Ziraî araştırma Enstitüsü vardır, onun bulunduğu yer Orman Çiftliğinden verilmiştir. Yani bir anda hepsini hatırlayamıyorum ama Orman Çiftliği en son olarak da maalesef Başbakanlığın Marmara Köşkü ve çevresine gelmesi ve yeni yollar açılması ve Ankara Belediyesine 10.000 dekar arazi toptancı hali vardır. Yenimahalle yolu üzerinde oradan Etimesguta kadar olan demiryolu ile İstanbul yolu arasındaki bölge belediyeye verilmiştir, içinde Hayvanat Bahçesi vardır, o arazi Belediyeye verildi. Benim görev yaptığım zamanlarda doğal sit alanıydı Orman Çiftliği. Doğal Sit alanı olarak inşaata filan izin verilmiyordu. Tahmin ederim o kanunlar değişti veya değişmeden bu değişiklikler yapıldı yani çiftliğin Çiftlik olma özelliği bitti. Çiftlik mevcut imkanlarla çalışan yani Çiftlik gelirleriyle yönetilen Devlete Kurumlar Vergisi ödeyen müstakil bir teşekküldü. Benim çalıştığım süre içerisinde yani otuz küsur yılda Çiftlik kendi

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

hizmetlerinden devletine vergisini de verdi ve hep kar ederek çalıştı. Kendi faaliyetleriyle kar ederek çalıştı. Ama bu Çiftliğin sosyal hizmetleri çok olduğu için elektrik sarfiyatı, su sarfiyatı, temizlik olsun yani o kadar çok Çiftliğin kendi bünyesinde olmayan Hizmetleri yapıyordu ki bu hizmetlerle Çiftliğin kar etmiş olması Çiftliğin daha ileriye gitmiş olmasına engel oldu. Yani o kazanç Çiftliğe yeni yatırımlara imkan vermedi. Misal Süt Fabrikasını geliştirmek istediniz yatırım yapacaksınız hep o yatırımlarda çok dikkatli olmanız gerekiyordu belli bir döner sermayeniz vardı, onları dile getiriyorduk onlarla yatırım yapıyorduk ve Çiftliğin kar eden fabrikalarından birisi süt fabrikası birisi şarap fabrikasıydı onun dışındaki hizmetler ancak kendini kurtarıyordu. Mesela Hayvanat Bahçesi, Dünyanın hiçbir yerinde hayvanat bahçesi kar etmez. Yani çok sayıda ziyaretçi olacak fazla para alacaksınız da hayvanat bahçesi kurtaracak Biz her sene oradan milyonlarca lira para zarar ederdik. Çünkü Hayvanat Bahçesine 3-4 aydır ziyaretçilerden gelen para o hiçbir şeyi kurtarmaz. Onun dışında özel beslenen hayvanların yiyecekleri, ısınmaları ve buna benzer masraflarıyla bir külfetti Orman Çiftliğinin. Ama biz onu sosyal hizmet olarak yapıyorduk. Daha buna benzer Orman Çiftliğinin bütün çevreyi temiz tutmak bütün yeşillendirmek yani Çiftlik gelirleri dışındaki hizmetler tarımda dahi fazla ileriye gitmemize engel oldu. Mesela Çiftliğin sulama tesislerini yenileme imkânı büyük bir para projelerini yaptırdık hepsi var Çiftliğin taban suyu Demiryolu ile İstanbul Asfaltı arasındaki o vadi 18-20 metre'de bol su vardır taban suyu Ankara Çayı ile beraber demiryolu arasındaki arazide 18-20 metrede bol miktarda su vardır. Bu suyla bizim sulama tesislerimiz vardı bu suyla o gördüğünüz vadideki sulamaları yapabiliyorduk ancak yani bizim 1000 dekarlık veya 1500 dekarlık bir arazide sulu ziraat yapabiliyorduk. Sulu ziraatin de ana unsuru da hayvan yemi yetiştirmektir. 1000 civarında hoşlayın ineklerimiz vardı o hoşlayın ineklerimizin ilk zamanlar süt fabrikasının ana unsuru idi. Fakat kapasite arttıkça o ineklerin sütü tabi çok kifayetsiz oldu biz bütün çevreden Burdur dahil Kayseri, Burdur, Konya, Adapazarı çevrelerinden özel organizasyonlarla süt almaya başladık ve şöyle söyleyeyim devlet işletmelerinde masraf çok oluyor hayvancılıkta otomasyona gidemediğiniz takdirde insan emeğiyle çok kişi çalıştırma durumunda kalıyorsunuz. Biz otomasyona gidemedik fazla yatırım gerekçesiyle işte gelişmekteki en büyük sıkıntımız oydu. Hayvanların beslenmesi, ideal beslenme, veterinerleri var, bakıcıları var, en güzel suni tohumlama yapılıyor, en güzel ırklar var elimizde fakat bir misal olarak söylüyorum, şu anda rakamlar hatırımda değil, biz çiftçiden aldığımız sütün hemen hemen iki katı süt maliyetimiz oldu. Biz böyle olunca hayvan varlığını azalttık, bize süt veren çiftçilere bizim en iyi ırklı hayvanlarımızı yavaş yavaş bedelle satarak onlardan süt almayı yeğledik. Süt fabrikasını 120 ton 150 ton civarında süt işler duruma geldi. Bunu hiçbir işletmenin vermesi mümkün değil. Ancak dünyada 100-150 tonluk süt fabrikaları da rantable değil. 500 ton 1000 ton luk fabrikalar esas Avrupa'da geçerli. Ve otomasyona gitmişler çok az kişiyle çalışılıyor. Mesela bizim süt fabrikası ortalama 100 ton süt yapıyor 100 kişi çalışıyor zaman zaman o biraz da artar, çok ama fabrikanın özellikleri bu otomasyona gidiş te yatırım gerektiriyor o yatırımı her zaman yapamadık biz. Ağır ağır yaptık mesela, imla grubu dediğimiz süt dolum tesisleri günde 5 ton dolduruyordu 25 tona çıkardık pastörize sütü. Cihazları aldık. Hep ucuz fiyatlarla aldık. Sebebi Avrupa 100 tonluk fabrikanın 150 tonluk fabrikaları 500 tona 1000 tona çıkardığı zaman o makineleri satıyorlardı biz de çok ucuza aldık.

Kimler gelirdi AOÇ'ye? Kent belleğindeki yeri neydi?

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

Ben size şöyle misal vereyim Çiftlikte çalıştığım 36 yıl içerisinde çok erken yaşta yönetici oldum. Hiç politika sokmadık Çiftliğe. Bunu çok rahatlıkla ifade ediyorum. Herkesin bir politik görüşü vardı o ayrı mesele fakat Atatürk'ün Çiftliğinde politika yoktu. Şöyle başlayayım. Çiftlikte 600 kişi çalışırken hiç kimseyi çıkarmamak kaydıyla gidenin yerine Çiftliğin ideal kadrosunu tespit ettik bir misal olarak 130 kişi çalışan Şarap Fabrikasında en son olarak yanılmıyorsam 25 kişi çalışıyordu. Aynı üretimi yapıyor. Tarla ve bahçe kültürlerinde de öyle. Ben ayrıldığım zaman yanılmıyorsam 160-170 kişi arasındaydı. Bütün bu teşkilatta çalışan daimi işçimiz vardı. Memur sayısı da çok asgari idi. Bunun ana sebepleri geçmişte tespit edilen bir kadro vardı. Memur kadrosu vardı. İşçi kadrosu vardı. O zaman işçilerin çoğu da kadrolu işçilerdi. Ben bu işçi kadrolarını yavaş yavaş her sene Maliye Bakanlığında ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Denetimleri sonucu Büyük Millet Meclisinde hesap verirdi Orman Çiftliği. Ben her yıl bu kadrolardan iptal ettirerek maliye bakanlığına gittiğimde herkes kadro ister ben iptal ettiriyordum, a çiftlikte bir kadro boşmuş buraya bir kadro tayin edelim şeklindeki bir gelişmeye imkân vermedim. Çünkü Çiftliğin böyle bir ihtiyacı yoktu. Çiftlik daha az kadroyla çalıştığı zaman verimli oluyordu. Yani 5 tane ambar memuru, 3 tane tahsilat memuru, 15 tane bilmem ne memuruna ihtiyaç yoktu. Geçmişte olabilir. Daha çok emeğe, göz nuruna ihtiyaç vardı o zaman ama teknik gelişti ben çalıştığım müddetçe kadroyu asgariye indirdim ve çiftlik daima rantable hale geldi. Hiç kimseyi de çıkarmadım. Emekli olanların yerine almadık, istifa edenlerin yerine almadık ve her yıl KİT Komisyonunda rapor verirdi Orman Çiftliği müspet değerlendirilmiştir. Milletvekilleriyle alt komisyon, üst komisyonlarda hesap verildi. Şöyle söyleyeyim politikası olamayan, mutlu bir teşekküldü Orman Çiftliği, bunu şimdi çok ifade ediyorlar bana gördüğüm eskilerden çok az kişi kaldı. Şöyle söyleyeyim hepsi Atatürk Orman Çiftliğinde mülk sahibi olan Atatürk'ün teşkilatında çalışmış olmanın gururu vardı ve tek bir düşünce kendisini garanti hissediyordu çalıştığı müddetçe, dürüst olduğu müddetçe takdir görüyordu. Mutlulardı, lojmanda oturanlar öyle, mütevazi bir lokalimiz vardı, yani şöyle söyleyeyim çalışanların mutlu olduğu bir ortamda huzur oluyor, verim artıyor, ben bunu fiilen yaşadım, yaşattım bu durumdan da çok mutluyum çok güzel şeyler oldu Çiftlikte çalışmamız müddetince.

Ankara halkı ile ilgili neler hatırlıyorsunuz?

Şöyle söyleyeyim, Cumartesi ve Pazar günü Hayvanat Bahçesi ve Piknik sahaları olarak ayırdığımız yerler vardı, Hayvanat Bahçesi ile demiryolu arasında bir ağaçlıklı sahamız vardı, Hayvanat Bahçesinin çevresi vardı, bir de Marmara Köşkü'nün altındaki ağaçlık alanlar vardı oralara portatif masalar kurmuştuk, vatandaşlar oraya gelip piknik yaparlardı. Şöyle söyleyeyim 15-20 bin kişi cumartesi pazarları Çiftliği ziyaret ederdi. Çiftliğin sebze fidesi, aşılı meyve fidesi ve süs nebatları alamaya çok az olan süs nebatları taleplerine karşı ucuz ve iyi çeşitlerle hemen hemen bir aralık ankaranın bütün yeni yapılan bütün yeni yerleşim alanlarının bitkileri bizden alındı. En gelişmiş aşılı meyve fidanlarından binlerce fidan yetiştiriyorduk. Hem gelip o fidanları gerek mütevazi evinin küçük bahçesine dikmek isteyenler, bilgi almak isterlerdi, Bu mevzuda bağ bahçe müdürü arkadaşımız süs nebatları satılan yerde fidan da satılırdı o fidanlardan alırken istedikleri bütün bilgileri alır hatta ilk budamayı bile bahçivanlarımıza orda yaptırırdık. Fidanları alırlar budama yaparlar yeni bir apartman dairesi almış veya yeni bir küçük gecekondusu var, oraya götürecek üç beş ağaç için bizden alırlardı. Şöyle söyleyeyim fidanın sökme tekniği, fidanın dikim tekniği ve bizden alınan fidanların tutma nisbeti çok olduğu için hep Orman Çiftliği tercih edilirdi. O zaman Orman Çiftliğinde fidan satıldığını bilmeyenler de vardı. Dışarıdaki fidan

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

satıcılarından şimdiki kadar gelişmiş değil de öyle saksılar içerisinde fidan almak nerde topraksız fidan alınırdı çam fidanları topraklı olurdu biz de bunun örneklerini gördüler aldılar ve Ankara'nın yeşillenmesinde çok büyük katkısı oldu Orman Çiftliğinin. Benim zamanımdakini söylüyorum. Çok mütevazî başladı sonra yetişilemez duruma gelindi. Yani fidan hiç kalmıyor belli müddette dikim zamanı vatandaş fidan istiyor o kadar çok satılıyordu ki fidan kalmıyordu. Şimdi onların hepsi bitti. Çünkü belediye aldı oraları fidanlıkları belediye aldı yollarla böldü su kanalları gitti. Sulama kanalları vardı bu araziler içerisinde belediye onlardan istifade etmiyor, açılan yollar bu sulama kanallarını bölüyor. Belediyeye geçince onlar gidiş geliş yolları yapıldı ana yollar yapıldı Çiftlik arazisinden Etimesguta kadar geliş gidiş yolu yapıldı.

Bu araziler sizce nasıl araziler, nasıl değerlendirilebilirdi?

Şöyle söyleyeyim belediyenin Ankara'da boş alana çok ihtiyacı var, Ankara büyüdükçe ilk aklına gelen Orman Çiftliği oluyordu. Halbuki Orman Çiftliğinin bütçesine devlet katkısı ile burası geniş bir Orman haline getirilebilir Ankara'nın ve çevrenin en güzel yeşil alanları haline getirilebilirdi. Bunlarla beraber yeşil alanların çevresinde golf sahaları, tenis kortları, değişik spor alanları, yürüyüş yolları... Ben Çiftlikte vazifeye başladığım zaman Ankara Deresi sathi akardı. Yani bir kanalı yoktu Orman Çiftliğinin kendi çizdiği ince yol üzerinde akardı. Çok yerlerden derin olmadan akardı. Her kış bu ekim alanlarına sel gelirdi. Hayvanat Bahçesine sel gelip ben o zaman tavşanların ve bazı hayvanların öldüğünü hatırlıyorum. Devlet Su İşleri Ankara Deresini tam bir kanal haline getirdi, derin ve akma hızını da keserek engellerle sele imkan vermeyecek şekilde tashihi etti. Düzeltti. O aynı zamanda çevredeki çorak arazilerimizi zamanla doğa şartlarında yağmurlarla yıkadı o çoraklık direne oldu o araziler çok daha güzel hale geldi o dere yataklarında elma bahçesini değişik meyva çeşitleri ile büyüttük. Baya güzel olmuştu o zaman. Ve şimdi Atatürk Orman Çiftliğinin Atatürk zamanında çorak olan yerleri bu şekilde direne edildi. Çorak olan arazi hemen hemen hiç kalmadı. Çorak arazilerde topraktan istifade edilir hale gelindi. Belediyeye geçen bu arazilerde temenni ederim lüzumsuz sosyal tesis yaparak inşaatlara müsaade edilmez. Gine buarası halkın bir parkı olarak kalır, hayvanat bahçesi bu parkın içerisinde bir nüve olarak kalır. Ama duyduğuma göre hayvanat bahçesindeki hayvanları da dağıtmışlar. Hayvanat Bahçesini yenileyeceklermiş. O hayvanların hepsinin bir yaşı var. Ömrü vefa ederse gelirler, üreme imkanlarını gittikleri yerlerde bulacaklar mı? Zannetmiyorum... Yani hayvanat bahçesi de bitti. Sözde hayvanat bahçesi genişlettiler. Ben çok zor olduğum kanaatindeyim. Hayvanat Bahçesinin içinden geçerken yoldan geçerken görüyorum, hayvanat bahçesinde yetişmesi zor olacağını düşündüğüm fidanlar gördüm dışarıdan getirilmiş. İnşallah başka yerler için depo olarak kullanıyorlardır orayı. Daha güzel fidanlar alırlar. Ben Ankara'nın nefes alınacak bir ortamı iken yeşil Ankara'ya Ankara'nın kötü havasını da oksijene boğan hem kültür bitkileri hem de orman bitkileri ile yeşil bir alandı. Orman Çiftliğinde çalıştığım yıllarda 35.000 dekar civarında bir arazimiz vardı. Öyle zannediyorum şimdi 10.000 dekar var yok. Yollara gitti. İşgal edildi. Yani Çiftlik olarak gitti. Garajların bağlantı yolları var. O yolların iki tarafına bazı müesseseler bilhassa askeri birlikler ağaçlama yaptılar. O ağaçlama inşallah muhafaza edilir. Çok küçük bir şey orman çiftliğine göre nedir. 1000 2000 dekar olmaz bile. Umarım ileride istifade ederler. Ama Çiftliğin ana unsuru kalmadı artık.

Doğal sit alanıydı Atatürk Orman Çiftliği. Doğal sit alanı eşittir dokunulmaz. Sit alanı kaldırıldıktan sonra dokunulabilir hale geliyor. Yani çiftliğin mevcut arazilerinde ağaç

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

yetişmesini engelleyecek hiçbir unsur yok şu anda. Susuz Köyü vardır İstanbul Yolu üzerinde oralara kadar arazilerimiz gider bizim hala gider. Yani şöyle söyleyeyim Zırlı Eğitim Merkezinde sonradan alınan yerler var onlar da ağaç dikildi o bakımdan fena değil.

Burasının Orman haline gelmesi nasıl mümkün olabilir?

Şöyle söyleyeyim. Şimdi kendi kendimizi yönettiğimiz zaman mevcudu koruduk çok az, çok az demeyim gine gördüğümüz bütün yeşil alanları biz yaptık. Çiftlik mevcut araziye en iyi şekilde tarıma elverişli halde değerlendirmek demek çiftlik diyoruz oraya. Bir işletmedir çiftlik. O boş diye konulan yerlerin hepsi, hayvan nebatları, besleme nebatları yetiştiriyorduk. Yoncamız vardı. Mısır yetiştiriyorduk. Yonca tek yıllık bitki değildir. Yonca sekiz on yıl aynı yoncayı eker biçersiniz. Dolayısıyla o da oksijen alıp veriyor. Arazinin temizlenmesinde havanın temizlenmesinde bir fonksiyonu var onun da. İkincisi yeşil diyorsanız alabildiğine yeşildir yonca. Üçüncüsü çiçek açar, çiçekleri balcılığın arıların beslenmesinde faydalıdır. Yani çiftlikte yapılan şeyleri boş olarak değerlendirmemek lazım. Meyve bahçesi vardı, evet meyve bahçesi yaşlanmıştı 60 yaşına gelmişti orayı söktük dinlendirip tekrar meyve bahçesi yapacaktık imkanımız olmadı. Şehir büyüdü eksoz dumanı arttı o zamanki gecekonducularda size üzümlere söyleyeyim havalar o kadar insanın yaşamasına müsait olmayan havalar. Ben sabahleyin çok erken bir saatte Kızılayda arabamla geçerken Kızılaydaki ağaçlardan sığıcık ve serçelerden yüzlercesi ölmüştü. Ankara'da hava o kadar bozuk o kadar kötüydü ki... Linyit kömürü ile ısıniyordu vatandaş gecekondu genişti, kuşların öldüğünü gördüm çöpçüler yerden süpürüyordu onları sabahleyin. Yani yüzlerce serçe Ankara'nın havası o kadar kirlenmişti. Bu kirli Ankara havasını temizlemedeki ana unsur boş alanları genişletmek yeşillendirmek canlandırmak Orman Çiftliği Çiftlik olarak kullanılırken bu vazifesini yine yerine getiriyordu ama şehirde oturan yöneticiler veya romantik düşünen kişiler hayallerindeki parkların orda olmasını düşünebilir. Bu yine parktı, vatandaş geliyordu geziyordu, boş alanlarda meskun hale geldiği zaman her biri havayı bozan bir teşekkül haline geliyor oraya bir kitle oluyor bir bacası oluyor fabrikada onu yapıyor. Apartman da onu yapıyor. Onun için yerleşmiş alanlarının dışında geniş alanların olması lazım. Diğer bir kötü tatbikatta dünyanın gelişmiş şehirlerinde londrası da parisi de öyle. Eski binaların hepsi kalıyor. Yeni yerleşim alanları açılıyor. Eski binaların yıkılıp Türkiye'deki gibi 15 katlı binaların yerine dikildiği durumlarda, kanalizasyonu taşıyor, trafiği kaldırmıyor, park yeri sorun haline geliyor. Ondan sonra sağlıklı bir şehir olmaktan çıkıyor. Bizde yanlış olan rant peşinde koşuyoruz belediyelerle Ankara'nın ana unsurunu muhafaza etmek yerine rant üzerine düşünce geliştiriyor. İmar planında geliyor ben şu vergiyi alırım diyor. İki katlı bina yapılacak yere 18 katlı imarı açılıyor. Ondan sonra Ankara'nın hava sirkülasyonu mümkün değil olmuyor. Çok kötü bir misal olarak vereceğim Ankaraya en çok rüzgar macun köyü vardır biliyorsunuz belki şu andaki sanayi sitelerinin olduğu yerden Ankara'nın daimi bir rüzgarı vardır Ankara'nın. Biz fakültede okurken Emran Çölaşan, Emin Çölaşan'ın babası bizim meteoroloji hocamızdı. Bize bir derste dedi ki Ankara'nın sağlıklı olabilmesi için daimi rüzgar olan yerlere sanayi kurmamak lazım. Oraya o rüzgarı önleyecek büyük binalar yapmamak lazım. Fakat maalesef dedi sanayi kuruyorlar oraya. Fakat düşünebiliyor musunuz Ankara'nın bütün sanayi teşekkülleri orada macunda ve onun hepsinin bacasında her türlü insan sağlığına zararlı gazlar çıkıyor. Dumanlar çıkıyor. O rüzgarlar da bu zararlı gazları Ankara'ya yolluyor. Böyle bir yeri uzun vadede şehircilik düşüncelerinde mümkün olmaması lazım. Bir bina yaparken o binanın genel durumunu rüzgarla olan ilişkisini, güneşi hepsini hesaba katmak lazım.

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

Devlet bakanlık binaları yapıyorlar, o kadar sık yapıyorlar ki gündüzleri elektrikle aydınlanıyorlar. Birbirlerine gölge yapıyor binalar. O kadar sık bina yapılır mı? Hiç olmazsa iki tarafından ışık alsa ekstra enerji kullanılmaz. Ben Turizm Bakanlığı arkasında Ulaştırma Bakanlığı Binaları var devlet demiryollarının vesaire, karanlık giren içeride elektrik olmasa gündüz karanlık orası. Yani şehircilik uzmanları mimarlar bu gibi etken şeyleri düşünüp planlamaları lazım. Bizim hocamızın dediği gibi oraya sanayi kurulmaz. Oraya bina yapılmaz. 53-55 yıllarında orda sanayiye başlanmıştı. Çok küçük başlandı, üç tane, beş tane, 10 taneyken, oradaki arsa sahiplerine yüksek paralar vererek tek tek alındı o araziler. Derken çok geniş bir alan bir tek onların daha fazla genişlemesini önleyen Orman Çiftliği arazisi oldu. Onu alamadılar ama o da gitmiştir şimdi. Üç tane beş tane on tane başladı ve sayıları çok arttı.

Siz şimdi Atatürk Orman Çiftliği'ni gündelik yaşantınızda kullanıyor musunuz?

Şöyle söyleyeyim, rahatsız olduğum için gitmiyorum. Gidemiyorsunuz çünkü yolları da kapatmışlar, yollar işlemiyor. Onun için Gazi Mahallesinde Orman Çiftliği süt fabrikası var Orman Çiftliği mamullerinin satış yeri vardır. Oradan Orman Çiftliği mamullerimi, yoğurdumu sütümü tereyağımı alıyorum. O vesileyle oraya gitmekten rahatsız oluyorum. Lojmanlar yıkıldı. Çiftlik Atatürk zamanında kurulan Çiftlik Lokantası vardı. Atatürk oraya sırf kuru fasulye pilav yemeğe gelirmiş. Şimdi Lokantanın bahçesinden yol geçiyor. Çiftlik Lokantasından öyle yüksek kiralalar aldılar ki zarar etmiş kapatmış orayı, zarar ettikten sonra da kiraya vermemiş. Halbuki orası da sosyal bir hizmetti çok geniş bir bahçesi vardı. Yazın Ankara'ya gelen yabancılar da orada yemek yedi. Çünkü özel yemekleri vardı Çiftlik Lokantasının şimdi bilmezsiniz siz.

Başka hangi binalar/mekânlar önemliydi çiftlikte sizce?

Çiftliğin istasyonda bir alışveriş yeri vardır. Orada bizim de dükkanımız vardı. İstasyon dışında, istasyon devlet demir yollarına aittir. İstasyonun karşısında bir kebabçı ve köşede Orman Çiftliği Mamulleri satan bir mağaza vardır. O mağazada çiftliğin mamullerini satıyorduk biz. Fakat mesai sekiz saatlik mesai, mesaisi sekiz saatlik olan bir kişinin yerine ikinci bir kişi geldiği zaman neyi sattı neyi devredecek, teslim etmesinde mahsurlar çıktı. Ve o mağaza zarar ediyordu. Biz senede bir milyon lira kar ediyorduk.

Aytekin Ülger: Hiç tedirgin olmadım mücadelemi verdim.

Aytekin Ülger'in Eşi: O kadar güzel o kadar doğal bir ortamdı ki orası. Yani bu gün yurt dışına çıktığınız zaman insanların aradığı bulamadığı şey var. Mesela benim görüp te etkilendiğim çok şey var. Çiftlikte bunları yapacak öyle alanlar vardı ki...Her yaştaki çocukları toplayabileceğiniz alanlar. Mesela Hayvanat Bahçesindeki uygulamalar onların içine girmeleri çünkü oradaki ast üst bunların kombinasyonu insan olmaya dayalı ilişkilerdi. Herkes herkese güvenirdi. Ben kapımı hiç kilitlemedim. Anahtar taşımadım. Düşünebiliyor musunuz? Mesela örnek vereyim ben yurt dışında bir yerde arı kovanını camın arasına koyarak arıların nasıl petek yapabildiklerini gördüm ve bunu keşke çiftlikte yapabilirsek de çocuklar bunu görse diye düşündüm. Siz Çiftliğin eski halini bilmiyorsunuz biz oraya özellikle gidiyoruz. Sütümüzü oradan alıyoruz, yoğurdumuzu oradan alıyoruz özünde ne gibi değişiklikler oldu neler değişti. Yöneticiler değiştikçe özünde pek çok şey değişti. Gün geçtikçe kayıplara dönüştü. Hangi kayıplara dönüştü. Bir kere maddesel

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

kayıplara dönüştü. Çiftlikten bir takım alıntılar oldu. Şu anda Aytekin Beyin ifade ettiği o kadar arazi gitmiş ifadesi bence çiftliğin hepsi gitmiş vaziyette neden diyeceksiniz Aytekin Bey her sabah ben onu uyandığım zaman ben de sekizde işimde olmam gereken bir görevdeydim. Sabah uyandığımda hiçbir zaman Aytekin Beyi ben yatağında görmüyordum. Çocuklarımız vardı küçük onları okullara yolluyorduk. Aytekin yok. Aytekin Beyin şöföründen şunu duydum, ben Aytekin Beyi yalnız Bakanlığa gidip gelirken görüyorum. Neden çünkü sabah arabayı alıyordu. Her yeri geziyordu. Nerelere gittiği belli değil, Çiftliğin arazisinin ucu nereye gidiyorsa oralara kadar. Her yer kullanılıyordu. Çiftlikte tepeler boştu yalnızca. Ama orada önemli olan bilinen arazi ben hiç unutmam Yani kazma kürek yürüdükleri zaman gecekondlu olan bir yerde... Bir kere biliyordu Aytekin nerde ne var diye. İlgiliydi. Bu nedenle olası arazi isteklerinin önüne geçmek için planlar yapıyordu. Anılara dönünce ne denirdi o çocuğa, Atatürk'ün çocuğu yoktur diyorlar ama onun yerine gidin bakalım bir karış yer alabiliyor musunuz?

Aytekin Ülger: Benim şöyle bir anım var. Çok enteresandır o. Çiftlik 5. Mayıs. 1925'te Çiftlik kuruluyor. Atatürk'ün bütün mülkü devlete bağışladığı tarihe kadar Atatürk'ün Çiftliği burası. Atatürk yönetiyor burayı. O tarihten sonra Orman Çiftliğini devlet ziraat işletmeleri genel müdürlüğü olarak devlet üretme çiftlikleri vardır onun başlangıcı genel müdürlük olarak kuruluyor. O zaman Atatürk'ün diğer çiftlikleri de var. Karabasamak var Hatayda Silifkede şu var bu var. Bu Çiftliklerle Beraber hepsi devlet üretme çiftlikleri genel müdürlüğü oluyor. Devlet ziraat işletmeleri genel müdürlüğü oluyor. 1950 yılında Atatürk Orman Çiftliğinin özelliği dikkate alınarak Ankaranın içerisine taşra Çiftlikleri gibi olmaması sebebiyle 5659 sayılı yasa ile müstakil hüviyete kavuşturuluyor. Ondan evvel söylemiştim, devlet ziraat işletmeleri yönetim kurulu tarafından satılan yerler olmuştur. Ama 1950 den sonra ancak büyük millet meclisinden yasa çıktığı takdirde arazi alabilmişler ki maşallah epey de kanun çıkartmışlar bu durum için. Müstakil hale geliyor Çiftlik. Çiftliğin bir çok yerleşim alanına yakın arazileri tecavüze uğradı. Engelledik. Fakat bir gün İstanbul yolundan Çiftlik Arazini gezerken o kadar büyük bir kalabalık ki belki 1000 kişi. İstanbul Yolunda Hayvanat Bahçesinin karşısında Yenimahalle tarafındaki tepeler vardı böyle o tepelerde arabalar traktörler kumlar geliyor, briketler geliyor. Gecekondlu istilasına giriliyor. Vatandaş, arabamı da ben kullanıyorum, Ford büyük bir araba vardı. Resmi Plakalı. Yürüdüm, içerilere gittim, hayrola ne yapıyorsunuz? Dedim, herkes kendine göre yer tespit ediyor. Dedim ki ne yapıyorsunuz? Burası Atatürk'ün biz babamızın yerine geldik arazisine ev yapıyoruz dedi. Dedim ki bak delikanlı gördüğüm kadarıyla çok iyi imkanları olan kişiler değilsiniz, yılını tam çıkarmayacağım 1970'lerdir. Gülerek söyledim, traktörle kum filan getiriyorlar. Ben de gülerek dedim ki size buna imkan vermezler yazık ediyorsunuz dedim. Hepsini aynı şekilde gezdim. Belki yüz kişiye dedim ki yazık ediyorsunuz, bu emeklerinize paranıza yazık, paranız boşa gidecek dedim, yapmayın gelin vazgeçin bundan dedim. Ama şimdi şöyle söyleyim orada polis de vardı. Astsubay da vardı. Ne güzel İstanbul Yoluna cephele bir arazi yerleşim yeri arıyorlar. Polise gitmedim, valiye gitmedim, Yenimahalle kaymakamına gitmedim onlar şuna şuna emir verecekler çirkin şeyler olacak. Havacılık Etimesguttaki helikopter alanı ve havacılık pilot okulu vardı orda onun kumandanını tanıyordum ona gittim. Dedim ki böyle böyle bir şey var. Bol miktarda kum çimento briket, nöbetçi subayla gece yollasan şunları dedim taşısın Aytekin Bey çok iyi olur dedi ihtiyacım var dedi. Bir organizasyon yaptık gece 10 tane cemse askerlerle beraber geldi oraya oraya kumları briketleri bu gün ne kadar 10 20 30 50 evin kumunu oraya götürdü. Ertesi gün yine öyle. Sonra yavaşladı. Sonra dediler ki buraya asker müsaade etmiyor. Başımıza iş açmayalım dediler orada ne varsa hepsini

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

askerlere taşıttırdım. Çok kıymetli bir albay vardı. Dinamik ve onu öyle önledim, ne kavga ne dövüş ne polis hiçbir şey olmadı. Bir tane gece kondu tecavüzü yoktur Orman Çiftliği içerisinde. Benim devremde kastediyorum. Jandarma polis gibi hiçbir kuvvetle karşı karşıya getirmedi. Ben kendim iyi niyetle ikna ederek bu gibi hadiselerde Muaffak da olduğumu zannediyorum.

Fotoğrafınız var mı o zamanlara ait?

O kadar çoktur ki, bizim oradaki çalışmalarımızda daha iyiye daha güzele gitme heyecanımız vardı. Bu heyecan bütün çalışanlarda vardı. Sevgi, saygı vardı, ben saygısızlık yapan kimseye rastlamadım orada. Yalnız bana değil benim gibi amir durumunda olan müdürlerimiz vardı, şube müdürlerimiz vardı. Fabrika müdürlerimiz vardı...Bir gün süt fabrikasındaki işletme mühendisi arkadaşım geldi. Dedi ki bir işçi sabahleyin gelen işçilerde tırnak muayenesi yapılır ve dezenfekte madde ile elleri yıkanır. Kimisi külahını giyer, eldivenini giyer çalışmaya öyle başlanır. Birisi ben baktırmıyorum yapmıyorum demiş ve hoş olmayan bir tartışma olmuş aralarında hiç kabul edemediğim bir şey çalışma hayatında disiplin kurulu başkanı otomatik olarak ben oluyorum. Ama hiç disiplin kuruluna girmedim. Disiplinle yapılacak işlerin de hep karşıındayım. Hep böyle iyi niyetle ikna metodunu en iyi metod olarak düşünüyorum. Suçlunun suçluluğunu kendisi kabul edip gelmemesi öyle suç işleyenler vardı ki ben görmeyim benimle karşılaşmayım diye haber vermeden istifa eder giderdi. Sebebi onlara bir baba bir yakın dost ve himaye edici bir kimse olarak görünürdüm ben. Aksini yapmazdım. Ama sert hiç hoş olmayan şeylerde de hırsızlığı hiç affetmezdim, amirleri hakkında kötü şey söyleyenleri hiç affetmezdim. Çalışma hayatında kendisinin amiri olan çavuşu ustabaşı veyahut işletme mühendisi veya fabrika müdürü katiyen affetmezdim. Böyle bir şey olmuş hemen işine son verdim. Çıkarttıktan sonra bunun kayınbiraderi bakanın hanımına hizmet veren bir arabanın şoförü her türlü politik telefonlar yapıldı her türlü özel kalemden siyasi kişilerden katiyen, bakana intikal etti bakan bana sorma ihtiyacı duymadı. Herhalde bu iş böyledir ki Aytekin böyle yaptı dedi. Hayvancılıkta hırsızlık yapan süt çalan bir kişiyi hırsızlık yaptığı için, geçmişte tahmin ederim çok politik işe almalar olabilir. Benim zamanımda olmadı ama onu söyleyeyeyim. Çok baskılar oldu bana...Eğer dürüst ve genel prensipler dışında hareket edildi mi bir kişinin çalışamayacağını kafasına yerleştiriyor. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu bana söylemiştir bu Çiftlik değil bir aile işletmesi, devlet dairelerinde birbirlerini yiyorlar burada hiç kimsede şu ya da bu yok. Herkes işini yapmakla mükellef. Herkes daha iyiye gidiyor. Ama imkânlar ne verdiyse onu yapıyorsunuz. Bana söylediler. Meclise söylediler bunu. Yani çiftlik bu kadar birbirini seven sayan ve Atatürk'ün işletmesinde çalıştığının güvencesi ve gururu vardı arkadaşlarda. Son derece iyi yetişmiş insanlardı. Ben düşündükçe gururlanıyorum o kadar iyi bir topluluktaki orası. Bir şey söyleyeyim, Türkiye de tarım iş teşkilatının ilk toplu sözleşmesini yapan çiftliktir. Türkiye'de tarım işçileri ile ilk toplu sözleşme yapan çiftliktir ve ben yaptım. Çiftlikte bir defa grev oldu Türk İş Genel Başkanı Halil Tunç'tu, o olmaması için gayret etti. Bir aylık bir deneme yaptılar, süt fabrikasına zarar verdi bu onlarla beraber yemek yedim, onlarla beraber sohbet ettim, neticede çiftlikte hiçbir şekilde grev lafı ağza alınmadı senelerce. Toplulu sözleşme yaptık. Üç tane sendikamız vardı, tarım iş sendikası, ole iş sendikası, tek gıda sendikası bunların hiçbirisiyle de yarış etmedim, birine fazla verip diğerine noksan verme gibi alma teşebbüslerine de katiyen imkân vermedim. İşçi sendika münasebetleri ile

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

ilgili de çok güzel örnekleri vardır çiftliğin. Hiçbir sendikada ama şu var Çiftliğin kendi imkanlarına göre...Devlet bir çok yerde yüz verdi. Ama ben 25 le razı ettim arkadaşları, çiftliğin yaşaması ve onların ekmek kapısının kalması bakımından. Yani yöneticilerin başarısı beraber çalıştığı arkadaşlarının başarısına bağlı. Onların huzurlu, mutlu ve iyi niyetle çalışmalarını sağladığınız takdirde, siz daime başarılı oluyorsunuz. Ama taviz vererek değil belli prensiplerinizi de kabul ettirerek. Çiftlik böyle çalışmıştır. Beni hiç tanımadan süt fabrikasına gidin misal olarak söylüyorum, Aytekin Bey zamanında işe alınan kişi var mı ben tanımam vardır muhakkak...Daha güzel bilgiler alırsınız...Fevkalade güzel bir işletme idi devlet yönetiminde Orman Çiftliğinde devlet yönetiminde ne kadar üst düzey bürokrat varsa ben hepsiyle de tanışmışımdır. Hepsiyle diyalogum vardır, çiftliğe ait herhangi bir mevzu iyi niyetle buna danıştayı da söyleyebilirsiniz, buna adli mercileri de söyleyeilirsiniz gider avukatım vardı iki tane avukatımız vardı ama ben danıştaya gider bu mevzunun ne olduğunu neden buraya geldiğini esas niyetlerinin ne olduğunu söyler ikna ederdim ve bir çok davaları da böyle kazanmışızdır...

Ve bu müdüriyetin bahçesi, bakın bu el öpen kızım şu an tıp fakültesinde profesör patoloji kürsüsü başkanı, ikinci kızım gazi üniversitesinde diş tabibi, bu delikanlı da Amerikada inşaat mühendisi bunun dört çocuğu kızlarımın birinin tek çocuğu var diğerinin iki kızı var...Ben kendim dört çocuk hedeflemiştim, ama eşim iki çocuktan sonrasını bile istememişti çünkü bakın size de bunu öneriyorum. Kendine güvenen insanların evlat yetiştirmesi lazım.

Ayfer Ülger: Atatürk Orman Çiftliğinin hangi koşullarda kurulduğu, Atatürk'ün burayla ilgili yatırımları yaparken hangi detaylara dayandığını mesela tabi floraya bakıyor niye falan ağacı yetiştirmiyorsunuz diyor. Bu kuruluştaki Atatürk'ü belirleyen onun özelliklerini ortaya koyan güzellikler...Ama hangi ağacı gösterecek ağaç kalmadı...

Aytekin Ülger: İsmet Paşa ziyarete geldi...Ben talebe fakültede cemiyetinde İsmet Paşa'nın evini ziyarete gittim. İsmet Paşa Demokrat Parti zamanında Kayseri'de, Balıkesir de, başına taş atıldılar yarıldı, Balıkesir de trenini durdurdular. Böyle çok çirkin hadiseler olduktan sonra Paşayı ziyarete gittik. Bir minibüs tuttuk. Talebe grubuyla beraber gittik. İsmet Paşa bizi adeta imtihan etti. O kadar güzel sorular soruyordu ki tarımla ilgili hatta bahçeye gittik bahçesinde bir bitki gördük, benim görmediğim bir bitki arkadaşlarımın hiçbirisi de görmemiş, nedir biliyor musunuz? Antep Fıstığı. İsmet Paşa'nın Ankara Çankaya'daki bahçesinde Antep Fıstığı yetiştiriyor, ben nerden tanıyım Antep fıstığını...

GÖRÜŞME III- Nur Çağlar, Mart 2014, TOBB ETÜ, Ankara.

Yaşınız, doğum tarihiniz doğum yeriniz:

1960 Ankara doğumluyum. 54 yaşındayım şu anda.

Babanızın mesleği

Benim babam peyzaj mimarıydı, Ankara Ziraat Fakültesinin ilk Peyzaj Mimarlığı Bölüm mezunlarındandı, 1950 mezunu.

Ankara'da kaç yıl yaşadınız:

Ankara'da doğdum, doğduğumdan beri buradayım.

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

Ankara’da nerelerde ikamet ettiniz:

Ben Etlik’te doğdum, Etlik’te bir bağ evinde doğdum. Çok Amerikanvari çok şık bir villada doğdum. Taş Villa dedikleri eski Etliklilerin... Etraf hep bağ eviymiş. Benim dedem babamın babası, Ankara’nın belediyesinde o zaman tek belediye büyükşehir filan yok, zat işleri müdürüydü, Şakir Şükrü Eron. O zaman böyle bir her neyleyse bilmiyorum krediyle bir arsa alıp Etlikte o bütün o bağların arasında babam kendi sevdiği gibi bir ev yapmış. Çok güzel bir evdi böyle L şeklindeydi. Sokağa arkası dönüktü. Önünden geçen ana caddeye aslında arkası dönüktü. Bütün yaşam L’nin belirlediği böyle güzel tam avlu gibi de değil birazı avlu hani yapıyla çevrili olan kısmı avlu diğer geri kalan kısmında da böyle kümesinden serasına kadar kiraz ağaçlarından üzümlerine kadar yani ben hep şeyi hatırlıyorum. Ben 4 yaşına gelene kadar biz hep o evde oturduk. Sonra Emeğe taşındık Emek Mahallesi’ne ama uzun zamanda gittik geldik, babannem ve dedem oturmaya devam ettiler. Annem de o eve gelin gelmiş o böyle nasıl deyim orada hep komşular hep böyle evlerde oturuyorlardı. Sonra biz 68’de yeşiltepe bloklarına taşındık. 8. Blok’un zemin katına oturduk. Orası bir tarafımız rüzgarlı bir tepeydi şu anda üzerinde Gazi Üniversitesinin Hukuk ve İletişim Fakültelerinin olduğu yer, Konya Yolu yine Konya Yoluydu ama Riz Rüzgarlı tepede piknik yapardık, aşağısı da Söğütözüydü, yürüyerek gidip Söğütözüne pikniğe giderdik. Söğütözü de bizim piknik alanımız ve AOC’nin dibinde yaşadım hep. Çok seneler sonra iletişim Fakültesi falan çok seneler sonra geldi ve bütün o alanlar Yeşiltepe Bloklarının çevresi bomboştu hiçbir şey yoktu, arsalardı. Yeşiltepe Blokları 58 ve 60’ta. İsrail Evleri, Yeşiltepe Blokları ve diğer bir tane daha site var. 8. Caddenin bittiği yerdeki siteyi İsraililer yapmışlar. Onun için o evlere İsrail evleri adı verilmiş. Mimarlar İsraili. Fakat inanılmaz İsrail Evlerinin evleri inanılmaz güzeldir. Orada bir mahalle alışveriş merkezi blokları yani ruhu bellidir. Bu Yeşiltepe Blokları kentin bittiği yer, nasıl insanlar Çayyolu’na geliyorsa insanlar Emeğe geliyordu. Otobüslerin son durağı, minibüslerin son durağı, dolmuşların son durağı bizden sonra hiçbir şey yok. Biz iki arkadaş bir pateni birimiz sağ ayağına birimiz sola takarak bir çift patenle sürekli vın diye gidip caddenin ucundaki kitapçıdan Karaoğlan alır vın diye de geri dönerdik. Bahçelievler bildiğimiz bahçeli evlerdi. Ondan sonrası boştu genel olarak. O bloklar 8 tane 6’sı yapılmış biz de 8. de oturuyorduk. 5 ile 6 bitmemişti. O beşinci bloktan ev aldı annemle babam. Orda kirada oturduk biz sonra o beşinci blokta kendi evimize taşındık 1968 ben sekiz yaşındayım ikinci sınıftayım Hamdullah Suphi Okulu açıldı, ben bir yıl ona gittim daha önceki bir yıl da Bahçelievler İlkokuluna gitmiştim. İkinci Sınıfta Hamdullah Suphi’ye gittim. Hamdullah Suphi aynı Deneme Lisesindeki gibi filan Hamdullah Suphi tam gün bir okuldu. Halloween’lar kutladık herkesle birlikte şeker toplamaya çıktık, apartmanın içinde bir sürü balkabağı asılıydı...Çünkü Amerikalı askerler sivil çalışanlarının hepsi orda oturuyordu mesela teneke kolaları ben 64’de gördüm, biz o çocuklarla birlikte yaz kış dondurma yemeği öğrendik...Ben de istediğim için bizim evde her zaman Atatürk Orman Çiftliği Dondurması vardı her zaman... Nerde yaşadım başka diye sorarsan 82’de evlendim. 80 olaylarına kadar ki dönemde biz o villayı babannemle dedemi kaybettik aslında bir süre sonra bizim yanımıza geldiler. 74 ‘de dedem 70’te babannem öldü. Kapadık olmadı ,oturamayınca da babamın kuzeni müteahhitlik yapıyordu orayı apartman yaptı. 82 yılı, 83’ün yazında ben oraya taşındım orada Efe doğdu Alp doğdu hepsi orada doğdular ta ki 93’ün Eylülüne kadar ama hala mesela teyzem teyzemin kayınvalidesi hala orada oturuyorlardı fakat herkes tek tek taşınmaya başladı, insanlar hep Etliği terk ettiler. Sonra biz Bahçelievler 4.cadede o 144 nolu eve taşındık 2008 e kadar 16 sene oturdum. Orada bu süreçte bir de trafik cezası telaşı yaşadık çünkü park yerimiz yoktu ben ortalama ayda bir kez kaldırıma park etmekten ayda ortalama en az bir kez ceza yedim

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

orda oturduğum sürede bunaldım yıldım deyince Çayyoluna gittim. Evimden mutluyum, orada da şu an sabah kuş sesinden başka ses duymuyorum şu an...Ama giderek o kadar kalabıklaşıyor ki, o kadar farklı cazibeler yaşıyor ki...

AOÇ'ye dair çocukluğunuzdan ne hatırlıyorsunuz...

İlk hatırladığım şey ben hayatımda ilk defa trene Atatürk Orman Çiftliğine gitmek için bindim. Üç veya 5 yaşındaydım, okula gitmediğimi çok iyi biliyorum. Benim annannem de Etlik de oturuyordu. Biz Emeğe taşındıktan sonra o hala Etlikteydi. Halam annannem onlar ikisi çok iyi arkadaştı, halamın kızı bir buçuk yaştı bizim aramız ve ben başka da bilmiyorum... Normal istasyondan bindim, Gar'a bizi babam bıraktı bir sabah piknik sepetlerimizi aldık ve gittik ve piknik yaptık biz orda ama tam neresinde dersene onu bilmiyorum hatırlamıyorum ama o minik istasyonda indik çiftliğe geldik orda indik çok yürümedik muhtemel ki Atatürk Evi'nin sol tarafı gerçekten düzenlenmiş bir yerdi piknik alanıydı orası herhalde orda çünkü daha yeni o söylediğim zaman kadar eski olmayan zamanlarda bile orda ahşap piknik masaları vardı biz orda otururduk oynadık akşama doğru her şeyimizi topladık, ordaki kulübelere birinde çiftlik dondurmamızı yedik sonra tekrar istasyona geldik tekrar bindik trenimize ve Gara geldik ordan da bir şekilde babam aldı ama benim ilk trene binışim AOÇ'ye gitmek içindi...Başka birkaç tane gidişimiz. Mesela biz çok fazla İstanbul tarafına gider gelirdik benim anne tarafım Abaza'lardan böyle Sakarya, Düzce oralarda aile parçaları var, annannemin doğup büyüdüğü köy Hendek'e 7 kilometre kala bir köy. E5 Üzerinde bizim bir evimiz var. 74'ten beri küçük bir köy evi biz ona gelir giderdik mesela İstanbul'da da teyzeme gider gelirdik. Hepsini E5 üzerinden gider gelirdik, dönerken ve giderken ille de Emekten de gittiğimiz için ya Atatürk Orman Çiftliğinin böyle içinden geçip o eski köprüden çıkardık o tescilli köprüden, dönerken de ille o köprüden geçer bir dondurma yeyip dönerdik. Emek'ten gidip gelirken, çok yolumuzun üstüydü Atatürk Orman Çiftliği bunu biliyorum. Birkaç kere niye gittiğimizi hatırlamıyorum Sera filan da olabilir çiçek belki ama babamın mesleği için gitmiş olabiliriz bir de bizim köfte yemeğe giderdik çocukluğumda, zaman zaman çiftlik lokantasına giderdik, hayvanat bahçesine giderdik mesela... Hayvanat Bahçesi ile ilgili soyadını bulurum ben sana biz TED'de okurken bu demek oluyor ki 68, 69 71'e kadar ilk okulda okuduğum o üç senenin bir tanesinde Ekmel diye bir arkadaşımın babası Hayvanat Bahçesi Müdürüydü...Ama Ekmelin soyadını da bulcam ve o adamcağız Hayvanat Bahçesinde okulu ağırladı. Hayvanat Bahçesine ille de gidilirdi. Ben Atatürk Orman Çiftliğinde Marmara Otelinde evlendim. 1982 yılının 11 Haziranında. Ve zannediyorum 82 yi 83 e bağlayan yılbaşı bir arkadaşım daha evlendi orda o da hemen sonrasında da kapandı o otel, emekli sandığına bağlıydı, emekli sandığı otellerinin bir kısmını devretmişti. Marmara Otelinde tadilat yapıp park içi otel haline getirmeyi orayı büyütmeyi hedefliyordu günlük kullanımları arttırmayı hedefliyordu o benim master tezimde var. Ama hangi inşaat firması içinde neler olacaktı orda var tezimde var orası kapandı ama Marmara Otelinin özel bir şeyim de halamın kızıyla birlikte benim beşinci sınıf mezuniyet balom orda olmuştu benim resimlerim var orda. İlkokul 5 71 yılı Kolejin balosu, ilkokul çayı da Marmara Otelinde yapıldı. Muhtemelen o da bir haziran ayıydı. Biz düğünüm için Marmara Oteline gittiğimiz zamanlar yine TED'in öğrencileri çaydan çıkıyorlardı. Yeni bir beşinci sınıf çayıydı o. Sonra kapandı gitti orası sonra ben master tezimi yaparken Ankara'nın açık ve yeşil alanları ile ilgili bir tezdi. Onun için Atatürk Orman Çiftliğini özellikle de Marmara ve Karadeniz Havuzlarını işledim bir şekilde listeledim diğer yeşil alanlarla birlikte. O yeşil alanlarda 23-53 arasında Cumhuriyette ve çok partili sisteme

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

geçmeden önce çok da bilinçli değil kırılma noktası bulmak gerekiyordu. O zaman Aytekin Ülger hala Atatürk Orman Çiftliği Genel Müdürüydü. Atatürk Orman Çiftliğiyle ilgili ben bilgi almak için babamla birlikte Müdürlükteki yerine gidip onunla AOÇ hakkında konuştum o zaman. Çiftliğin Karadeniz Havuzu şehitlik olarak verilmişti, devlet mezarlığı olarak düzenleniyordu. Marmara Havuzuna da birisi beni soktu böyle güç bela buluştuk Marmara Otelinin baktığı bir kapıda buluştuk o beni içeriye soktu ve bir takım fotoğraflar çektim ben orda, fotoğraflar tezimde var negatifleri de bende var. Hala duruyorlar, bir takım fotoğrafları da çiftlik müdürlüğünden almıştım. Bir şey daha hatırlıyorum. Bu Karadeniz Havuzunu bir süre benim çok iyi tanıdığım bir amca işletti biz annemler bir bütün yaz onlarla da konuşma şansımız olabilir biz orda yüzmeye gittik, bunu üç dört beş kere yaptık. Ben orda bir sürü şey öğrendim belli bir saatten sonra kapanırdı temizlenirdi. İşletmeciler tanıdık olduğu için biz daha uzun otururduk, babam işten çıkıp gelip bizi alırdı. Belki o da bizle yüzerdi. O ara havuz temizlenir içine göz taşı denen dezenfektan bir madde atılır atılınca böyle su masmavi olurdu. Orayı Karadeniz Yüzme Havuzu olarak hatırlıyorum.

AOÇ’de hangi binaları hatırlıyorsunuz...

Marmara Otelini hatırlıyorum, müdüriyeti hatırladım, lojmanı hatırladım, hamamı hatırlıyorum, lokanta, benzinci hep ordaydı. Elimize ekmek arası köfte dondurma yediğimiz yerleri hatırlıyorum, o trenin çingir çingir geçtiğimiz o çingir çingir bir geçitti ve hep tıkanırdı. Hayvanat Bahçesini hatırlıyorum. Çok seneler sonra Tigem, hatırlıyorum. Restoran olmadan önce lojmandı, babamın bir arkadaşı vardı biz o lojmana gidiyorduk ve de toptan ziraat ürünleri satıyordu, ya ziraatindi aldığımız şeyleri hatırlıyorum, seneler sonra da ben genç kızken sonra da ordu evini hatırlıyorum gazi ordu evi vardır. AOÇ diye hatırladıklarım bu kadar.

Ankara’da doğayla ilişkili nereler vardı?

Belki de tek doğa olarak Atatürk Orman Çiftliği var, benim için Atatürk Orman Çiftliği Söğütözü’nün de devamı. Bir de Anıtkabir ve bahçesi büyük bir doğa parçası...Özellikle Söğütözü’nü büyük bir doğa olarak çok iyi hatırlıyorum. Gar yapıldığında ben çok üzülmuştüm. Aşti oraya yapıldığı zaman çok üzülmuştüm. Çiftlik arazisi nasıl yenmeye başlandı ben onu da söyleyeyim Konya Yolunun yüzümüz Konya’ya dönükken ki sağ tarafında yani Atatürk Orman Çiftliği’nin olduğu tarafı ucundan, oradan önce yol geçiriyorlar Sabancı Bulvarı, Anadolu Bulvarı önce yolu geçiriyor tamam bu bir bağlantı olabilir ama yolu geçirdiği an sağından solundan da imar geçmeye başlıyor. Hâlbuki Konya Yolu bizi Ankara’nın kent girişinde durduran yoldu orası.

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

Ne yemiştiniz?

Alabalık yemiştik.

Geleneksel bir menüsü var mıydı eskiden hatırladığınız?

Okuldan da gitmiştik. Orası benim bildiğim köfte, ızgara yapardı. Çok güzel mezeler yapardı. İlle de bir piyanosu vardı. Müzik olurdu orda akşam yemeklerinde. İlle de canlı müzik olurdu. Açık mekanını daha çok severek hatırlıyorum. Bir de taş duvarı vardı onun, onu daha çok hatırlıyorum. O hala yıkılmadıysa hala duruyordur. Orda da ille de çiftlik ayrıntı çiftlik yoğurdu içilirdi. Çiftlik ürünleriyle ikram olurdu. Daha sonraki zamanlarda , Çiftlik Lokantasına daha ağır insanlar giderdi.

2011 de gittiğinizde nasıl bir atmosfer vardı?

Çok kalabalık değildi ama hala beyaz örtüler vardı ve piyano vardı. Bir kere de çok net hatırlıyorum böyle uçaktan indik çok geç bir saattir 9-9.30 gibi... 2003'te Tiji llerle gittiğimizde yine piyano vardı akşam geç bir saatte...Gidilecek bir çok yer varken yeri de çok iyi eskiliği çok iyi ne tür müzik çalarlardı, gülünhal gibi türkü gibi bir müzik de olabilir klasik batı müziği de olabilir...ama bir piyano çalar hep orda böyle güzel bir piyano sesi vardı ama şarkı söyleyen birilerini filan hatırlamıyorum... 2003'te gittiğimizde bizim Gazi Üniversitesinden mesela Eyüp Bedir bey ve bazı üniversiteden birileri gece orada oturuyorlardı. Bir öğlen yine balıklı bir menüyü peyzajdan bir arkadaşım ile birlikte yemiştik onu hatırlıyorum. Hikayesi olan bir yerlere gitmek iyi gelir bana hani konuştuğun zaman sessiz bir yer ağaçların altında bir yer yok Ankarada böyle bir yer, ayrıca da popülerleşmemiş, popüler kültürle kirletilmemiş bir yerdin orası...Kapandığı için de çok üzgündüm. En son gittiğimde zaten bahçeye oturtmadılar bizi kimbilir belki yaz da değildi kapattık bahçeyi dediler ve oranın da kapatılacağını söylediler...Çünkü çalışmıyor el değiştiremedi...Bizde böyle *since* 1870 gibi bir şey yok. Çiftlik 1927'de açılıyor, merkez lokantası ne zaman açılıyor bilmiyorum ama 1930 mesela 1930'dan beri orası var olan bir şey 80 90 senelik bir şey demek...Çok özel bir şey yani, çok özel anısı vardır.

GÖRÜŞME IV- Özden İnönü, 12 Şubat 2016, Pembe Köşk Ankara.

Benim için AOÇ deyince aklıma Atatürk'ün Marmara Köşkü geliyor. Atatürk'ün iki katlı bir eviydi orası. Egli yapmıştı. Üst katında Atatürk'ün çalışma odası, alt katında ön tarafında bir terası vardı sütunlu çok güzeldi. Onun önünde de bir havuz vardı. O havuz Marmara denizi şeklindeydi. Onun için orası Marmara Köşkü olarak adlandırılmıştır. Binanın içinde salonun bir ucunda oturma mekanı ve bir piyano vardı. Salon çok stil eşyalarla döşeliydi. Hatta ters koltuklar vardı. Onları dedikodu koltuğu olarak adlandırmışlar o zaman. Viyana'dan gelmiş çok güzel eşyalardı. Aynı zamanda orda yemek de yenilirdi. Atatürk, Marmara Köşkü'nü yaptırdıktan sonra 1927'de galiba, orayı hem kendi misafirlerini ağırlamak için, hem yabancıları ağırlamak için kullanırdı. Hatta orada ilk konserlerin verilmesi için mekanlar vardı. Orada resmi konserler olurmuş, bir de halka açık konserler olurmuş. Her iki konserde de Atatürk de oraya gidermiş. Batı Klasik musikisinde eseri dinlerken her zaman alkışlanmaz. Ancak sonunda alkışlanılır. İşte öyle

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

bir konser verildiği zaman herkes Atatürk'e bakarmış, Atatürk nerde alkışlarsa herkes o zaman alkışlamış. Alkışlamak da o zaman yeni bir şey. Atatürk bunu da eğitim olarak görürmüş. Değerli bir esere saygı olarak nerede alkışlamak gerekirse bilenlere bilmeyenlere yol gösterirmiş.

AOÇ'de kocabaş hayvanlar yetiştirilirdi. Çok güzel sütü olurdu. Yoğurt yapılırdı ve ayrıncı çok güzel olurdu. Bir de Marmara Köşkü karşısında Karadeniz şeklinde havuz vardı. O Havuz derin yüzülecek bir havuzdu. O zamanki şartlarda olimpiik ölçüler yoktu. Yazları halka açıktı. Yazın gençler oraya gelirdi. Atlama yerleri vardı. Atatürk Karadeniz Havuzu'na yorulduğu zaman Bakanlıklardan çıktığı zaman orasını bir dinlenme yeri olarak görürmüş. Sayfiye yeri olarak kullanırdı. Çalışmaları bitince oraya gider, orda bahçenin etrafında yürürmüş. Marmara Köşkü'nün orada küçük bir sandalı da vardı. Ben Afet İnan'dan dinlemiştim. Afet Hanım o zaman musiki muallim mektebinde hocaydı. Yurt bilgisi dersi veriyordu. O zaman yurt bilgisi dersi vardı. Afet Hanım yurt bilgisi dersinde sınıfta bir seçim yapıyor. O seçimde kızlar aday oluyor. Sınıftan bir erkek öğrenci diyor ki siz kızları aday gösteriyorsunuz ama kızların seçme hakkı bile yok ki seçilme hakkı olsun. Bunun üstüne Afet Hanım Marmara Köşkü'ne geliyor. Çok üzgün Afet Hanım. Sonra Atatürk oraya geliyor İçişleri Bakanı, babam da geliyor beraber orda oturuyorlar konuşuyorlar ve bir an evvel kadınlara hak verilsin diye hızlandırmaya karar veriyorlar. Orada bunun gibi birçok olay yaşanıyor.

23 Nisan, 19 Mayıs'larda Marmara Köşkü serbest açık bir yerdir. Ankara'nın birçok yerinden oraya öğrenciler gelirdi. Aynı zamanda Ankara'nın dışından çocukları da oraya getiriyorlardı. Hem Atatürk'ü hem nasıl yaşadığını görsün diye. Sadece tarım olarak değil Türkiye'de Ankara'da ne yetişirse onu üretmek değil, tarıma verdiği önemi onlara aksettirmek, gençlere topluma bir arada yaşama mesajı vermek amaçlanmıştı. Yüzmeyi, havuza girmeyi, piknik yapmayı, Atatürk'le beraber orada müzik dinlemeyi, konferans dinlemeyi öğrenmişlerdi.

Atatürk'ten sonra babamın döneminde biz oraya Cumhurbaşkanı ailesi olarak gitmeye devam ettik. Gittiğimiz zaman babam üst katları kullanmazdı. Atatürk üst katlarda yatarı. Babam gittiği zaman sadece alt katı kullanırdı. Oraya misafirleri gelirdi. 23 Nisan gibi milli bayramlarda yine halka açıktı ama benim de hatırladığım gittiğimiz zaman havuzun etrafında dolaşırdık, o bahsettiğim ayrıncıyı içerdik. Bizim için orası hem Atatürk'e ait olan hem de Ankara halkıyla bayramlarda bütün Türkiye'den gelen insanlarla birlikte bir kutlama mekanı idi. Atatürk'ün diktiği ağaclar büyüdü. Atatürk dermiş ki Ankara'nın iklimine en iyi uyum sağlayan ağač akasyadır. O yüzden bütün sokaklarda akasya vardır. Her yere çam ve akasya dikilmişti ki Ankara Orman olsun diye...

Benim anılarıım daha çok Marmara Köşkü'ne dairdir. Her isteyen Marmara Köşkü bahçesine gelirdi. Karadeniz Havuzuna da herkes gelirdi. Yazın AOÇ herkesin gelinebileceği alanlardı. Babam da orada yürümesini çok severdi. Orda babamla beraber Marmara Havuzunun etrafında yürürdük. Ankara ilk başkent olduğu zaman orada bir bağ evi olarak yerleşiyorlar. Latife hanımla orada oturuyorlar. Atatürk ilk Ankara'ya geldiği zaman Çankaya'da bir bağ evine yerleşiyor. 1932'den sonra Pembe Köşk'e geçiyor. Pembe boyalı bir evdir orası. Atatürk'ün orda gül bahçesi vardı. 1932-1938 arasında orada oturuyordu. Biz ise orada 1938'den 1950'ye kadar oturduk. Koruma filan yoktu o dönem

EK-10. (devam) Bireysel görüşmeler

resmi törenlerde resmi arabaları da motorsikletleri yanımıza alarak giderdik AOÇ'ye. Babam tarımla çok ilgiliydi. Tarımcılar geldiğinde babam onları imtihan ederdi. Yaprakları döküldüğü zaman onlara sorular sorardı. Özel ilgisi vardı. Birçok şeye ilgisi vardı. Çok araştırma yapan birisiydi babam...

AOÇ'de bir de merkez lokantası vardı hatırladığım. Merkez lokantasına geldiğini hatırlıyorum Atatürk'ün. Ama Ankaralıları da her zaman oraya giderlerdi. Babamla da giderlerdi. Türk yemeklerine meraklıydı Atatürk... Bira Parkı'na babamın misafiri olduğu zaman giderdik. Şimdi müze oldu galiba. AOÇ'de Söğütözü'nde küçük bir yer vardı. Orası aslında büyük ağacın altında basit bir yedi. Atatürk devlet işlerinden bunaldığı zaman gidermiş oraya. Biz aile olarak bu geleneği devam ettirdik.

AOÇ'de küçük küçük evler vardı. Lojmanlarda Ülkü'nün ailesi otururdu. Atatürk'ün vasiyetinde ordaki evi Ülkü'nün ailesine bırakılmıştır. Çiftlik müdürleri de otururlardı. Ankara'nın bahçelerindeki fideler hep orman çiftliğinden alınıyordu. Teşvik ediliyordu. Hayvanat Bahçesinin elmalığı vardı. Çifliğin sütü yağı vardı. Çiftlik denilince örnekti her yere okullara götürürlerdi. Orda satış da yapılırdı (Elma satışı). Biz İstanbul'dan misafirimiz gelince AOÇ'ye giderdik....

EK-11. Aytekin Ülger (eski AOÇ müdürü) ile AOÇ gezisi videosu

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : AYCI, Hilal
 Uyruğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 14.02.1983, Ankara
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 0 (312) 582 36 13
 Faks : 0 (312) 582 36 61
 e-mail : hilalayaz@gazi.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi / Mimarlık	2017
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi / Mimarlık	2008
Lisans	Gazi Üniversitesi / Mimarlık	2005
Lise	Ankara Atatürk Anadolu Lisesi	2001

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2005-Halen	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

SCI, SCI-EXP, SSCI, AHCI tarafından taranan makaleler

Aycı, H. ve Boyacıoğlu, E. (2012). A Reading in Critical Regionalism: Analysis of Two Houses By Han Tümertekin. *Open House International*, 37, 93-104.

Diğer indeksler tarafından taranan makaleler

Özer, G.D. ve Aycı, H. (2017). Stüdyo Mekânının Tasarımsal Gücü: Harvard GSD. *Mimarlık Dergisi*, 396, 50-55.

Uludağ, Z. ve Aycı, H. (2016). Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci. *İdeal Kent*, 20, 746-773.

Ulusal Hakemli Ve Diğer Bilimsel Sanatsal Dergilerde Yayınlanan Makaleler

Aycı, H. (2012). Bilinmeyen Ankara "Lale Sitesi"-Akün Binası. *Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten*, 97, 92-95.

Uludağ, Z., Güleç, G. ve Aycı, H. (2015). Sanat ve Mimarlık Arakesitinde: Gazi Üniversitesi Uluslararası Kış Okulu Araştırma ve Eğitim Programı. *Arredamento Mimarlık*, 131-135.

Uluslararası Kitaplar veya Kitaplarda Bölümler

Uludağ, Z., Güleç, G. ve Aycı, H. (2016). *Intersection(s) of Art and Architecture: Gazi University Winter School International Research and Education Programme (WIRE 2013-14). Rethinking Art & Architecture: A Challenging Interdisciplinary Ground.* Z. Uludağ, G. Güleç (eds). Art and Architecture Turkey. Nobel Academic Press.

Kongre

Aycı, H. ve Ayçam, İ. (2010). *A Sub-Urbanist Look To The City Of Ankara: Using Industrial Areas As a Springboard.* 1st International Congress on Urban and Environmental Issues and Policies Trabzon.

Konferans, Sempozyum, Kongre, Panel vb. Görev

Aycı, H. (2009). *A Look To The Modern Turkish Mosque: The Question Of The Minaret, International Symposium On Engineering And Architectural Sciences of Balkan Caucasus and Turkish Republics, Isparta.*

Aycı, H. (2009). *History of Lale Complex on the Road to Atatürk Boulevard (Tam metni basılmış bildirir).* ODTU Doktora Araştırmaları Sempozyumu Mekanlar/Zamanlar/İnsanlar, Ankara.

Aycı, H. (2009). *Lale Sitesi, Docomomo Türkiye Poster Sunuşları.* Diyarbakır.

Uludağ, Z. ve Aycı, H. (2011). *Mimarlık eğitimi ve coğrafya.* İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi.

Ödül, Proje, Buluş

TBMM (2006). *Kütüphane Araştırma Merkezi ve Arşiv Binası ve Genel Sekreterlik Hizmet Binası Yapı Kompleksi ile Ziyaretçi Kabul Binası Mimari Projesi Yarışması, 3. Ödül* (Bozkurt Gürsoytrak ve Derya Güleç ile birlikte)

TÜBİTAK (2012). *Uluslararası Yayınları Teşvik Ödülü.*

Hobiler

Kampçılık

GAZİ GELECEKTİR..